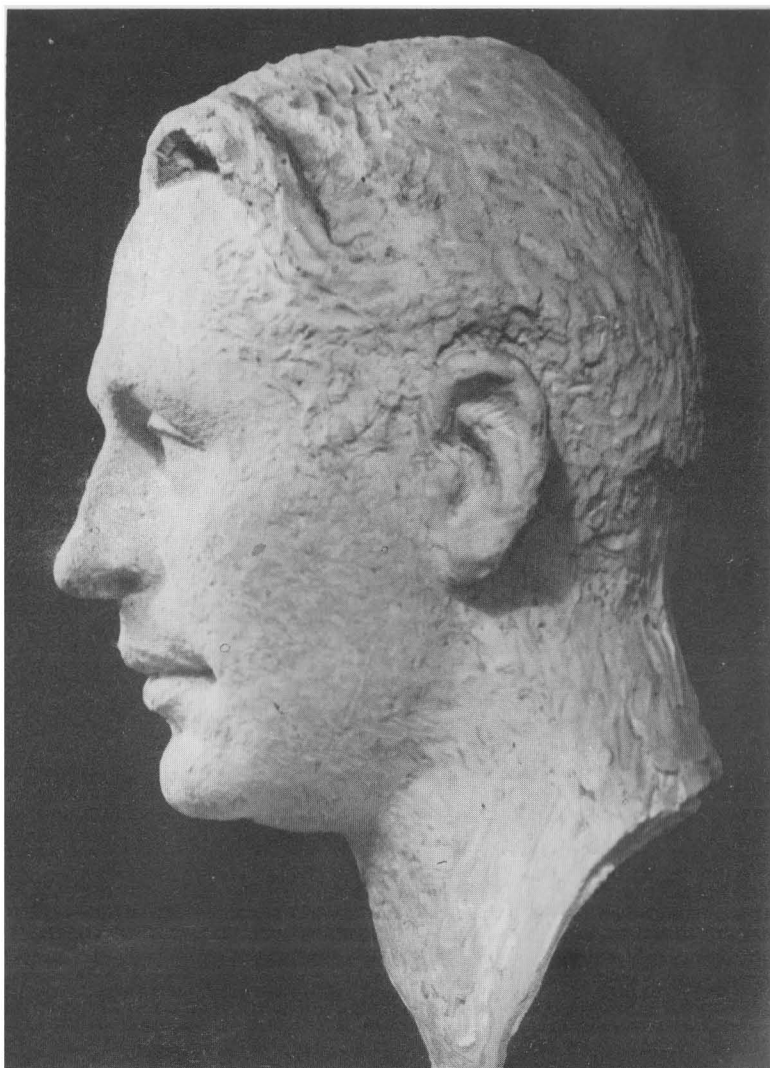

СЛОВО
ПЛАМЕНЕМ
ВЗЯЛОСЬ

Юліан Генік-Березовський
***20 червня 1906, †16 листопада 1952**
Скульптура роботи Нестора Кисілевського.

Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило...

Тарас Шевченко
("Неофіти")

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN

Ukrainian Studies
Bibliothèque d'Études Ukrainiennes
Bibliothek der Ukrainekunde
Vol. 30

THE WORD BECAME FLAME

THE ART OF THE SPOKEN UKRAINIAN WORD

COLLECTION OF PAPERS

Honoring the Late Artist - Declaimer
Iuliian Genyk-Berezovs'kyi
on the 20th Anniversary of His Death

Edited by Bohdan Hoshovs'kyi

Assisted by

Iuliian Lysiak

Published by "Yevshan-Zillia"
Toronto, A. D. 1972

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Бібліотека Українознавства
ч. 30

СЛОВО ПЛАМЕНЕМ ВЗЯЛОСЬ

МИСТЕЦТВО ЖИВОГО УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

З Б І Р Н И К

присвячений пам'яті мистця-декламатора
Юліяна Геника-Березовського
в двадцятиліття його смерті (1952-1972)

diasporiana.org.ua

“Євшан-Зілля”
Торонто, Р. Б. 1972

**За редакцією Б. Гошовського
при співпраці
Юліяна Лисяка**

**Мистецьке оформлення
Мирона Левицького**

Printed by
HARMONY PRINTING LTD.
3194 Dundas Street West, Toronto, Ont., Canada

У сірій листопадовий день 1952 р. українська громада Торонта в Канаді відпроварила на вічний спочинок мистця живого слова — декляматора, д-ра Юліана Геніка-Березовського. У 5-річчя смерті мистця відбулися святочні збори місцевого громадянства для вшанування його пам'яті. Доповідь про покійного, як видатного професійного мистця декляматора, читав д-р Юліан Лисяк. Згодом такі святочні збори відбулися теж заходами Наукового Товариства ім. Шевченка в Торонті для вшанування мистця, як свого дійсного члена. У програмі зборів була м. і. доповідь про мистецтво живого слова в Україні в історичному аспекті.

Тоді й зродилася думка видати ці дві доповіді друком як свого роду монографію про мистця, але згодом скромний задум перетворився в постанову зладити й видати більшу публікацію з ширшим історичним матеріалом, із статтями й споминами, а теж з додатком промов визначних українських духовних і світських промовців.

Хоч реалізація такого задуму натрапила на труднощі еміграційних умовин, де здебільшого чи й зовсім недоступні відповідні джерела, передусім усякі періодики, що появлялися в Україні, а живі на еміграції свідки й учасники та творці подій сягають пам'яттю тільки в свою добу, а й не всі мають змогу чи й бажання послужити відповідними інформаціями й споминами, то все ж з часом пощастило таки зібрати деякий матеріал, а й видавничий фонд і в остаточному висліді віддати оцю першу в нас такого характеру й змісту публікацію до друку.

Її поява це у великій мірі заслуга д-ра Юліана Лисяка, приятеля-друга Юліана Геніка-Березовського ще із студентських часів у Кракові і свідка його багатьох мистецько-деклямаційних виступів у містах і селах Галицької Землі. На жаль, не довелося йому діждатись висліді своїх старань і праці — саме напередодні появи цієї книжки відійшов, услід за своїм приятелем, на вічний спочинок — помер від розриву серця у тому ж Торонті, дня 6 травня 1970 р. на 64 році життя.

Відійшов неждано й передчасно, але твір його душі й пера — оця книжка — залишилась як тривкий пам'ятник справжнього побратимства, пам'ятник Юліанові від Юліана...

Крім поміщеної тут монографічної праці про мистця деклямації, Юліан Лисяк залишив теж ряд статей про нього в наших періодиках, як теж численні статті головню на літературні теми, зокрема про літературу для дітей і молоді, а на появу друком жеде його наукова студія про архаїзми в творах Шевченка. Дав ряд доповідей головню на наукових сесіях НТШ в Торонті, довгі роки активно працював в Об'єднанні Працівників Літератури для Дітей і Молоді, як секретар управи.

Крім Юліана Лисяка до появи цієї публікації причинилися видатно Вшан. Автори поміщених тут статей і споминів, за що всім їм належить глибока подяка, окрема подяка належить Всеч. о. Ізидорові Сохоцькому за ряд інформацій про визначних наших проповідників і світських промовців, а теж Вшан. д-рові Б. Будуровичеві і м-рові І. Бонкові за англійські переклади.

Не можна не згадати тут і про брата мистця-декляматора, Вшан. Романа Геника-Березовського, який не відмовив своєї участі в підготові цієї книжки передусім розшуками промов, а теж світлинами з родинного архіву.

В Україні мистецтво живого слова “пламенем взялось” від часу великого оратора-проповідника митрополита Іларіона і, загорівшись, це мистецьке живе слово гарячим пламенем палає упродовж століть і досі, — всупереч усім ворожим силам зла, які спряглись і запряглись знищити-вбити живе українське слово, а разом з ним і націю.

Але С л о в о , поставлене на сторожі нації Генієм — стало безсмертним. І одним з доказів цього — наша книга. Книга власне про українське живе мистецьке слово і в Україні і в широкому світі.

Б. Гошовський

Богдан Гошовський

СЛОВО ПЛАМЕНЕМ ВЗЯЛОСЬ

МИСТЕЦТВО ЖИВОГО УКРАїнСЬКОГО СЛОВА

Спроба історичного огляду

Доповідь, виголошена в часі Святочного Вечора, присвяченого Юліянові
Геникові-Березовському, який відбувся заходами НТШ в Торонті дня
10-го грудня 1960 р.¹⁾

Ну, що здавалося б, слова?!
Слова та голос — більш нічого!...
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує. Знать, од Бога
І голос той і ті слова
Ідуть між люди.

Т. Шевченко

Людський голос і слово... У нашій щоденщині ми звикли до слова, як і до щоденного нашого хліба, як до чогось само-зрозумілого, і чогось дуже простого й зовсім не особливого. Але вистачає хочби хвилина застанови й ми зразу усвідомлюємо всю величезну, по суті вирішальну для долі людства, вагу, і всю силу, і велич, і чар, і красу і принаду отого дару Божого — людського голосу й слова.

“Знать од Бога і голос той і ті слова ідуть між люди”, що від них “серце б'ється, ожива”...

Тут Шевченко сказав усе — і сказав неперевершено просто і неперевершено глибоко. Вся, сказати б, теорія мистецтва живого слова замкнута тут у геніяльно-ляпідарному схопленні. І хай ця цитата, ці слова Шевченка правлять нам за основу нашої доповіді.

¹⁾ Розмір, а й форма цієї доповіді були зумовлені її призначенням, але її друк в оьому збірнику підказав доцільність поширити її деякими вмiжчасі зібраними матеріялами. Отож, не міняючи своєї первісної форми, друкується вона з доповненнями з очевидною користю для змісту. Останні доповнення зроблено в грудні 1971 р., включаючи до огляду ще й такі факти, які відбулися до цього ж часу.

Мистецтво живого українського слова — як тема історичного характеру, у нас, на жаль, досі не опрацьована, а заторкувана хіба тільки посередньо, наприклад, в історії літератури, а дещо в історії нашого театру. Ясно, що і моя доповідь, обмежена до того своїм характером і часом, як перша спроба, дуже конспективна й далеко невичерпна. Але моя мета сьогодні власне тільки заторкнути цю безперечно дуже цікаву тему й підкреслити її вагу і в нашому житті, де слово, власне, живе слово, набирає подекуди такого ж значення, яке мало воно в давні часи, ще перед винаходом друку, а вслід за ним преси та перед винаходом у нашому вже часі радіо й телевізії. Ці два останні винаходи ставлять навіть подекуди вищі вимоги до живого слова, як давніше, бо тут відпадають такі важливі його компоненти, як безпосередність появи промовця-оратора, його міміка й жест, тобто всі безпосередні оптичні моменти. А ще зокрема в нашому українському еміграційному житті культ і мистецтво рідного живого слова стають одною з важливих і цінних ділянок нашого національного буття і виховання.

Мистецтво живого слова — це передусім красномовство-реторика-ораторство, з ним в'яжеться розповідь-оповідка²⁾, далі йдуть деклямація, рецитація і співна деклямація-речитатив під звуки музичного інструменту³⁾. Звичайно деклямацію і рецитацію ототожнюють, але теж відділяють — деклямацію як мистецьке голосне мовлення — виголошення з пам'яті поетичного твору, а рецитацію як мистецьке читання вголос передусім прозового твору (від латинських слів: *declamo-are* — голосно говорити, *recito-are* — голосно читати).

Тут зразу насувається питання, які спільні моменти, а які різниці між оратором, актором і декляматором? Оратор висловлює свої власні думки й почування, творить свій власний стиль, його мова — його власний твір. Актор на театральній сцені і декляматор — вони не творять, а висловлюють чужі думки — думки автора, вживаються в його стиль і говорять його стилем, висловлюють радості й болі автора. Актор грає чужу роль, перевтілюється в іншу постать, ще й зовнішньо уподібнюється до неї, вдягається в її одягу, часто накладає перуку. Актор має легше завдання від декляматора,

²⁾ Оповідка вживаю в такому значенні, як в англійській мові *storytelling*.

³⁾ У нас деклямацію називають теж "мистецьким читанням", але така назва неточна, неввірна.

бо декляматор тільки й тільки засобами свого мистецтва слова відтворює радість і біль поета. Винятково має до помочі міміку і часом в обмеженій мірі жестикуляцію. Промовець-оратор не вживає ні акторського, ні деклямаційного мистецтва, бо він не грає чужої постаті, бо він —самий творець, і чим більший у нього дар імпровізації, тим кращий він оратор-творець. А коли трапляється, що промовець деклює — рецитуює свою вивчену мову так, як артист свою ролі чи декляматор поезію, — це зразу викликає штучність, брак безпосередності. Дія актора є відтворча і творча, а дія промовця виключно творча.

Але й оратор, і артист сцени, і декляматор орудують цими самими засобами — голосом і мовою, і всіх їх єднає мистецтво живого слова. І часто актори — артисти сцени — є теж мистцями декляматорами (але рідше — мистцями ораторами). Тоді вони займають своє місце теж в історії декляматорського (чи й ораторського) мистецтва, але, як артисти сцени, вони належать передусім до історії театру.

Мистецтво живого слова — це не тільки красномовство з трибуни перед слухачами, це мистецтво, потрібне теж у щоденному житті, в щоденній життєвій боротьбі. Кожна людина в своєму щоденному житті повинна бути добрим промовцем і здобувати успіхи залежно теж від свого ораторського хисту, від свого “вміти говорити” так, щоб здобути успіх. Говорити так гарно і навіть чаруюче, щоб слухач мав естетичні враження, і так розумно, щоб впливати на волю слухача, і так промовляти до серця, щоб будити почування. В такому розумінні мистецтво живого слова — це щоденна життєва потреба, музика живого слова це й чарівний золотий ключ відчиняти людські серця.

А взагалі ж и в е слово — це двигун життя й культури народів та одиниць, воно наче отой щоденний хліб, що ним взаємно діляться мільйони, з нього черпають свою життєву силу і воно наче отой човен, що без нього людина потопає в бурхливих хвилях і вирах життя. Це з ж и в о г о слова народилося і п и с а н е слово — вся вселюдська література в найширшому розумінні. Але писане слово — воно німе, воно тільки для ока, яке передає оптичне враження до мозку, а живе слово діє через вухо й око, і так доходить до душі. Голос — мелодія душі, а вухо — дорога до серця. Таке чи інше писане слово — завжди однакове, а щойно в мові воно здатне заграти всіма кольорами веселки (писане слово “сонце” — не звучить, воно “мертве”, але в живій мові, на-

приклад в поезії О. Олеся “Сонце на обрії, ранок встає” воно у звуках голосу набирає свого особливого змісту, чару й краси). Писане слово — наче в’язень у кайданах, навіть слово з платівки, хоч відтворене вірно, воно все ж мертве, бо платівка — своєрідна тюрма для живого слова, а й телевізія, хоч дає акустичні й оптичні враження — це не безпосередні враження, це не жива людина і не її живе слово. Все ж платівка, телевізія та й радіо двигнули живе слово у великій мірі знову на той п’єдесталь, з якого зіштовхнуло було його друкарство — друквана література й преса. Правда, сьогодні ораторство не є мистецтвом у такому виключному значенні, яким було воно в класичних віках, сьогодні воно служить практичним потребам і завданням. Риторика в класичних часах була на першому місці у вихованні, щойно після неї йшли інші ділянки знання; сьогодні риторика — це засіб ширити знання усіх ділянок, вміти своє знання й думки висказати й передати слухачам. Професор, політик, проповідник, адвокат — для них якщо не мистецтво живого слова, то щонайменше вміння “добре говорити” це невідомна конечність і кожен із них, якщо й не має ораторського хисту, все ж намагається промовляти якнайкраще й найпереконливіше. Але й самий хист не вистачає, бо й природні дані вимови вимагають праці-вишколу. Демостен і Цицеро одверто признавалися до своїх напологливих і довгих вправ. Без студій і найкращий талант загибає — співак має сирий матеріал — голос і щойно школення дає чар співу. Тільки поет родиться поетом, а оратор стає оратором, якщо має бодай найконечніші дані, вишколює дикцію, розвиває голос, а думка родиться в нього з інтелектуального знання. Бо оратор мусить мати більше думок і запасу знання, як запасу слів.

У старині краса мови переважала над змістом, сьогодні переважає зміст і він рішає про красу мови, та все ж естетика живого слова зберігає свою роль, але не як мета, а як засіб до мети.

У духовій культурі писане слово стало всевладним володарем, в історії українського народу воно вирішило про його буття, але все ж це його володіння породжене живим словом. Живе слово є теж первородним дитям волі одиниць і народів, тому кожна тиранія, кожен деспотизм сковують цей найцінніший клейнод свободи людини і тому в світі тиранії “на всіх язиках все мовчить”, як це й було в нас за царсько-московської, а тепер є за большевицько-ленінської московської деспотії.

У сучасних демократіях заходу, спертих на виборах, як підставою політичного ладу й організації суспільства, мистецтво живого слова пробудилося до нового життя, але воно при надмірних вольностях демократичного ладу може стати та й стає небезпечною зброєю в руках шарлатанів слова, а то й злочинних сил, що завжди знаходяться чи в самому демократичному суспільстві, чи вкрадаються в його ряди з-зовні.

Красномовство, як знаряддя демагогії, одне з великих лих кожного суспільства. Коли запитали Ісократ, славного промовця і вчителя реторики в старинних Атенах, що таке красномовство, він відповів: “Це мистецтво робити з великих речей маленькі і з маленьких великі”. Еспанський філософ Ортега-і-Гассет писав: “Демагоги — найгірші нищівники цивілізації й культури”, а англійський історик Маколей твердив: “В усіх століттях найгірші виродки людської натури знаходилися поміж демагогами”. Чи не найбільший в історії людства майстер демагогії — Ленін, а за ним його учні — московські большевики. А вже особливе лихо, коли суспільство так одурманене демагогом, що приймає його демагогію, чи в живому слові, чи в друку, як великі правди, визнає демагога борцем правди та ще й по смерті вшановує й величає “великою людиною”. Така безкритичність суспільства — це справжній тріумф демагогії, але одночасно й одна з трагедій демагогічно обманюваного суспільства.

У такій ситуації тим більша вага й відповідальність мистецтва живого слова в устах людей не тільки доброї волі, але і з силою чеснот, правовости й правости характерів. Ораторство стає тоді досконалістю, бо є чеснотою. А людство, незалежно від існування сил злочину, нікчемности, обману, які проявляються особливо в нашій сучасності, — воно завжди змагало і змагає до правди.

Мистецтво живого слова... Слова, яке ридає і сміється, яке буває безмежно ласкаве й ніжне, але буває грізне та суворе, яке ломить пристрасті, але й розбурхує їх, яке навчає й осуджує, яке раниць і лікує, депримує, або пориває вперед, до успіхів і перемог.

Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило...

Оце Шевченко знову ж непервершено просто і непервершено глибоко говорить про слово, благаючи для нього такої пламенної сили, щоб — людям серце розтопило...

І. Франко в Пролозі до “Мойсея” говорить про слово:

“О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхенну,
Що мілійони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!”

А в “Лісовій ідилії” Франко пише:

“Слова́ — поло́ва,
Але огонь в одежі слова́ —
Безсмертна, чудотворна Фея,
Правдива іскра Прометей”.

Для Лесі Українки слово було найсильнішою зброєю у боротьбі за нашу національну Правду. Вона писала:

“Слово, моя ти єдина зброє!
Ми не повинні загинуть обоє.
Може в руках невідомих братів —
Станеш ти кращим мечем на катів.

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чому ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що зди́ма вражі голови з плеч?”

А в іншій поезії вона сказала:

“Я не на те, слова, ховала вас
І напоїла кров'ю свого серця,
Щоб ви лилися, мов отрута млява,
І посідали душі, мов іржа.

Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками,
Палкими блискавицями, мечами
Хотіла б я вас виховать, слова...”

Шевченко, Франко і Леся Українка говорять тут взагалі про слово — живе, а й писане в поезії. Поезія із своїх первочатків це й є мистецтво мовленого і співаного слова.

Живе, співане й писане слово поезії мало та має вирішальну силу в житті-бутті українського народу — “веде на путь спасенну”.

“Вести на путь спасенну” — таку ж ролю призначували слову в стародавній Греції та Римі. Арістотель у своїм і досі основно ціннім творі “Реторика” (з рр. 322-320 до Хр.) бачить завдання ретора в службі правді і справедливості.

Про ролю живого слова маємо теж, як відомо, прекрасний твір з часів стародавнього Риму — “De oratore” — Марка Ціцерона. Він між іншим питає: “Хто гарячіше заохотить до чеснот, хто успішніше спротивить злочиненню, хто суворіше напімне безбожних та величніше похвалить добро? Хто краще розвіє смуток словом лагідности й потіхи? Чи є щось величніше, як силою слова оховстати і втримати у віжках людську масу, приманити солодко до себе людські уми, нагинати волю і відвертати від зла?”

Мила для розуму й солодка для вух є мова, виявлена в розумних і поважних словах, — сказана гарно й помистецькому, прекрасна й сильна, здатна розбудити шляхетні почування народу, справедливість суддів, повагу сенату. Від второпности й мудрости досконалих промовців залежить спасіння не тільки одиниць, але й державних спільнот”.

Так м. і. писав у першій половині першого століття перед Христом Марко Тулій Ціцерон, тодішній теоретик і практик оратор, який назавжди залишиться найвидатнішим, поруч Демостена, прикладом оратора-промовця.

Він і потвердив усією своєю діяльністю і життям стару римську максиму “Nemo orator, nisi vir bonus” — “тільки добра людина може бути добрим оратором-промовцем”, себто — людська мова й оратор мають служити добру й чеснотам.

Хоч Арістотель сказав, що оратор, який голосить правду, буде зненавиджений людьми, але оратор, який говорить неправду — стягне на себе гнів богів. І сьогодні ця максима Арістотеля актуальна, мовець стає не раз на роздоріжжі — мусить вибрати або гнів богів, або гнів людей.

Що людська натура хоче-любить бути обманювана, що вона чувається добре в світі фантазії й обману, а не хоче бути бита бичем правди — в тому не тільки трагізм життя, але власне й отруйна небезпека тієї мови, яка хоче достосуватися радше до людських бажань і слабости, як до правди. Іншими словами, навіть найкращі людські вартості мають свою другу сторону медалі. Медицина лікує, але й затрує

і відомо, що, де медицина безсилна, там людина шукає знахаря. На тому тлі часто звичайні шарлатани мають свої успіхи і, бува, — ростуть, як гриби по дощі. Отак і зо словом. Є майстри живого слова, але власне майстри обману — звичайні шарлатани слова, а в наші часи, додаймо, не тільки живого, але й друкованого слова. Але, як знахарство мусить уступати медицині, так шарлатани слова мусять уступати перед словом правди й добра. Бо це — шлях людства, а ще зокрема шлях християнського світу і християнських народів.

Красномовність, осягнувши вершини свого розвитку в старинній Греції і Римі, це сьогодні змодернізована класична риторика, в Англії вона зродилася з конституційного життя, французька риторика зродилася в епісі революції — її знаменує психологічна наснаженість революційних промовців. У Німеччині вважають найкращими зразками промови Бісмарка.

Про англійську красномовність, далеку від демагогії і навіть без вимог досконалої дикції, маємо цікавий есей Андре Моруа п. з. “Поради тим, що їдуть в Англію”. Він писав: “Бережіться красномовности. Пам’ятайте, що ви їдете в країну, де в парляменті нема трибуни, де кожний говорить у півголоса з місця, і де належить до доброго тону не мати ані надто досконалої дикції, ані надто легкої вимови. Чим поважніше питання, тим більше воно може розбурхати пристрастей, отож, коли промовець хоче триматися національної традиції, тим спокійніше, тихше і без ефектів старатиметься трактувати це питання. Я був у палаті послів у день, коли лорд Бальфур, тоді ще міністер Болдвін, сказав свою славнозвісну фразу: «Границя Англії вже не лежить на скелях Дувру, вона на Рейні». Для француза це було б дивне й цікаве видовище, бо в нас промовець, що рішився б на подібну фразу з трибуни палати, дав би їй найбільш голосну звучність — вона до того надавалася б. Але міністер Болдвін сказав її глухим голосом: «Границя Англії не лежить уже на скелях Дувру. Вона...» Він затримався. Перед ним на столі, що відділяє міністра від опозиції, лежали пліки паперів. Він схилився і став їх перегортати. Сказав би хто, що він загубив англійську границю і шукає серед тих паперів. Нарешті, перегорнувши останній листок, він випростався, і вдоволений, нагло, півшепотом, заявив: «Вона на Рейні». Це була велика лекція британської красномовности”.

Тут слід додати, що “бритійська красномовність” виявилася особливо в промовах Вінстона Черчіла, що їх він ви-

голошував передусім проти Гітлера, і які своєю красномовністю нагадують промови Демостена проти Пилипа Македонського. Шведська Академія приділила літературну нагороду Нобеля за 1953 рік Вінстонів Черчілеві за “майстерність у його історичній і біографічній творчості та за блискучий талант оратора в обороні вічних людських цінностей”.

Про французьку красномовність варто сказати словами французького державного мужа, видатного оратора Аристида Бріяна. Ось його слова: “Визнаю імпровізацію форми промови, а тому опрацьовую наперед у думках, широко й глибоко, зважую дуже дбайливо всі з а і п р о т и , в розмовах з політичними приятелями провіряю правдивість доказів і аргументів, а коли я вже на трибуні, стараюсь не в’язати думки ніякою формою. Піддаюсь виключно імпровізації. Вважаю, що підготована форма є вудилом для думки, обмежує свободу рухів і що найкращі аргументи дає атмосфера хвилини, а не праця з похиленою над бюрком головою. Вирішують переважно ці аргументи, які самі виявляються в дискусії”.

Промова — це не літературний твір, промова — це дія, чин! Промова не є для читання, а для слухачів. Отже, форма — зовсім другорядна справа. Діяння — вплив промови й наслідки, які вона дає — оце найістотніше, найсутніше. Часом найістотнішим є одне речення, зроджене з підйому слухачів, який теж захоплює промовця, а не цілі ряди вишліфованих і впорядкованих речень. Отож промова виростає і росте в оточенні та в атмосфері, в якій родиться, і з якої розвивається”.

Зрозуміло, що так можуть промовляти тільки великі оратори-промовці “з Божої ласки”.

Коли ж говорити про українську красномовність, то тут треба сказати про одну з притаманних рис української вдачі — балакучість. Свого часу д-р Модест Левицький, хоч може й надто гостро, але таки зовсім слушно писав:

“Більшість українців вважають себе за Цицеронів, а декотрі з цих «Цицеронів» слабують на «словесне недержання», і через те всякі наші зібрання, засідання, наради й комісії перетворюються в правдиву кару Божу: одно, що через нашу некультурність ми не шануємо інтересів своїх співгромадян і безсовісно крадемо в них дорого річ — час, тобто спізнаємося... Потім, як почнуться промови, безконечні повторювання того, що вже давно вияснено й обговорено, внесення «конкретних пропозицій», заяв, «у справі формальній» і так

далі, то в результаті виходить, що ми вб'ємо кілька годин, доведемо людей до якогось одуріння від нашого «красномовства» і все ж таки не з'ясуємо й не вирішимо справи так просто, ясно й практично, як то німці зробили б у півгодини, не загаявши часу і не виснаживши доценту ні себе, ні людей”.

І наче в доповненні до цього гострого осуду “українського красномовства”, “Свобода” помістила була передовицю п. з. “Балакучість”, яку таки майже повністю варто тут подати.

“Балакучість у громадському житті виявляється при різних нагодах і в різних формах. Уже не раз підкреслювано на сторінках української преси, що довгі промови на концертах-академіях знуджують слухачів, особливо молодь, і відстрашують від таких вечорів. Жалюгідну балакучість виявляють представники установ і організацій, які складають на бенкетах привіти. Недавно на відкритті “Академії Волі” у Бостоні, у Вірджинії, виступали з привітами 11 генералів і адміралів — разом протягом години. Наші ж люди, складаючи привіт, виголошують цілі промови. Те саме стосується дискусантів і внескодавців на різних засіданнях, нарадах і дискусійних вечорах. Існує категорія «професійних дискусантів», які завжди забирають слово, навіть до справ, на яких не розуміються. Мотивуючи пропозиції, внескодавці виголошують окремі доповіді. Багатогодинні дискусії і десятки пропозицій вбивають наради й відстрашують від даної установи чи організації її найближчих прихильників.

Усе сказане стосується форми — тривалости виступу. Нічого й казати про зміст, що його перевантажують патріотичними фразами. Балакучість притуплює самокритицизм, балакучість з-правила іде впарі з плиткістю змісту, з браком підготовки, з нехиттю до оригінальності думки, до шукання синтези. Найкраща порада балакучим людям, які хочуть «виговоритись»: хай вони влаштовують власні доповіді, там можуть мати необмежене поле для пописів своєї красномовности. На всіх інших прилюдних виступах наші громадяни мусять мати на увазі терпець, здоров'я, нерви слухачів та добро даної імпрези, яке виключає балакучість”.

Протилежність балакучості — мовчазність. Про неї говорить італійський філософ Орестано: “Існує мистецтво мовчазности, не менш важливе й впливове, ніж мистецтво красномовности. Воно полягає не тільки в тому, щоб мовчати у відповідний момент, — правило звичайної розважности, але в тому, щоб мовчати завжди, засадничо. Слухати

Киево-Могилянська Академія і її студенти.
 Тут процвітало мистецтво живого слова — наука реторики й деклямації та шкільна драма.

Гравюра І. Ширського (з початку 18 ст.)

Іоаннікій Галатовський (†1668)
Ректор Києво-Мог. Академії, автор проповідей “Ключ розуміння”, Київ, 1659 р. і ін.

Лазар Баранович (1593-1694)
визначний проповідник, автор бароккових проповідей.

“Наука, або способ зложеня казаня” І. Галатовського, перша сторінка першого підручника реторики, Київ, 1659 р.

“Меч духовний”, збірка проповідей Л. Барановича, Київ, 1666 р.

Кобзар Петро Яшний

Портрет роботи О. Сластіона, 1903 р.

Кобзарська рецитація народніх дум — особливий вияв мистецтва живого українського слова.

Маркіян Шашкевич (1811-1843)
Поет галицького Відродження,
перший у Галичині проповідник
українською мовою.

Микола Устиянович (1811-1885)
Чоловий промовець під час I-го
"З'їзду руських учених" у Львові,
1848 р.

....ВОЗВЕЛИЧУ
МАЛИХ ОТСИХ РАБІВ НІМИХ,
А НА СТОРОЖІ КОЛО ЇХ —
ПОСТАВЛЮ СЛОВО....

✱ 1814. ✱ 1861. ТАРАС ГРУШІВСЬКИЙ-ШЕВЧЕНКО

Дереворит Олени Кульчицької.

Вогненні язика духа засвічувались над головами слухачів, коли читав свої поезії Шевченко.

і мовчати, дивитися і мовчати, мовчати вперто й завзято — це звичайне, але глибоке й золоте правило життя — вірний засіб до успіху. Великі монархи, державні мужі, визначні полководці завжди визначалися цим вишуканим даром мовчазності. Пилип II Еспанський, цей наймогутніший монарх свого часу, вмів вислухати, не вимовивши слова, вістку про перемогу під Лепанто, як і про знищення його непереможної фльоти. Йому міг протиставитися хіба Вільгельм Оранський у бунтівничих Фляндрах, що так і був прозваний Мовчазним. Наполеон, повернувшись у Париж після походу в Єгипет, замкнувся був у цілковиту мовчанку. Хоч тріумфальні прийняття, що випали на його долю, могли б його схилити до розмовності, він вислуховував усіх і залишався мовчазним. Мольтке мовчав шістьома мовами. Чимало політиків завдячують свою кар'єру головно вмінню мовчати. Мистець мовчазності чарує душі так само, як найкрасномовніший з промовців”.

У житті людських спільнот бувають теж ситуації і моменти, в яких “найцінніша мова — це мовчанка”, особливо для вшанування померлих визначних людей. Це т. зв. однохвилинна мовчанка.

Започаткував цей звичай бельгійський король Альберт, що приїхав був на запрошення президента Вілсона до ЗСА з метою подякувати за допомогу в першій світовій війні. У часі офіційних прийнять треба було виголошувати промови, але король Альберт не вмів і не любив промовляти.

Відвідуючи могилу засновника ЗСА і першого президента Вашингтона, він став перед гробівцем і сягнув рукою до кишені, щоб узяти приготовану промову, але після хвилини надуми — станув на струнко. Простояв так декілька хвилин і відійшов. Усі присутні зрозуміли, що король уважає мовчанку виявом найвищої пошани.

Цю подію американські репортери проголосили в часописах, і відтоді закріпився в Америці, а згодом в європейських країнах і в усьому світі звичай шанування визначних покійників — однохвилинною мовчанкою.

**

Господь Ісус Христос, сповняючи Своє післанництво на землі, проповідував і навчав. І апостолам Своїм вложив обов'язок проповідувати: “Ідіть і навчайте заховувати все те, що Я заповідаю вам”.

У словах Христа “проповідувати й навчати” міститься вся мета й завдання живого слова — впливати на розум, на серце й волю людини.

Проповідництво й проповіді — це й одна з найстарших форм мистецтва живого слова в Україні, якої зразки щасливо збережені до нашого часу. Немає сумніву, що й у часи поганської України було на свій лад розвинуте мистецтво живого слова — хочби відомі ритмізовані голосіння над померлими, ворожбитське заклинання долі жерцями й волхвами — магія слова, але тут годі сягати в “сиву давнину”, тим більше, коли не маємо збережених документів. Зате величавий документ мистецтва живого слова — проповідницько-похвально-величального стилю — це славна проповідь київського митрополита з 1050 років Іларіона “О законі і благодаті” на похвалу “кагану нашої земля Владимеру”.

Це слово Іларіона — літературний архівір ораторського мистецтва. Пригадаймо деякі уривки з тієї промови: “Хвалить же похвальними гласи Римская страна Петра і Павла, Азія — Івана Богослова, Індія — Хому, Єгипет — Марка; вся страни, гради і людіє чтуть і славлять каждо їх учителя, іже научима православной віри. Похвалим же і ми по силі нашої, малими похвалами великаго кагана нашого Владимера, внука стараго Ігоря, сина же славного Святослава, іже в своя літа владичествующа, мужеством і храбростию прослуша в краях многих, і побідами і кріпостию поминаються нині і словуть. Не в худі бо і в невідомі землі владичествоваша, но в Руской, яже відома і слышима єсть всіми конци земли”.

І якже актуально звучить поклик Іларіона до князя, щоб устав з могили своєї і глянув на внуків своїх і правнуків, як живуть вони і як охороняє їх Господь:

“Встань честная главо, от гроба твоего, встань, отряси сон! Ти не вмер, лише спиш — до спільного всім возстання. Встань, виждь внуки твоя і правнуки, како живуть, како храними суть Господем”.

У черговому, 12-му столітті відомі проповіді єпископа Кирила Турівського, які протягом століть знаходили своє місце в збірниках поруч найкращих зразків церковного ораторського мистецтва. Його улюблений засіб це драматизація, — він заставляє учасників євангельської історії виголошувати промови, вести розмови один з одним. Такі проповіді вимагали великого ораторського вміння від проповідника і ясно, що такі проповіді були живі та емоційно дійові. Його промови становлять особливі ритмічні частини, так, що читаючи їх сьогодні, відчуваємо той ораторський ритм, на якому побудована вся мова. Вся реторична будова проповідей Кирила

виходить з традицій “високого стилю” грецької проповіді. Зовсім іншу атмосферу дають проповіді єпископа Серапіона з 13-го ст., який пережив жакливу татарську навалу і руїну Києва. Ці нещастя — це, на думку Серапіона, кари Божі за гріхи людські. Бо каже він: “Правду залишили, любови не маєте, зависть та обман жирують серед вас, і зарозумівся дух ваш”.

І ось тому:

“пришов до нас нарід жорстокий, містами нашими заволодів, церкви святії зруйнував, отців і братів наших забив, матерів та сестер наших знечестив... І ось уже сорок років буде туги та муки, і з насолодою хліба нашого їсти не можемо, і стогін наш і печаль сушать кості наші”.

Поруч з гомілетичною, тобто проповідницькою літературою, наша княжа доба дала твір, що був “співаний” речитативом, тобто наспівно деклямований під звуки струнного інструменту, — це “Слово о полку Ігоря” — літературний твір, призначений для речитативного співу на княжому дворі.

Із літописів та із самого “Слова о полку Ігоря” знаємо про дружинних співців-рециаторів, як ось співець Митуса, якого згадує Галицько-Волинський літопис під роком 1241, що “За гордость не восхотівши служити князю Данилу, роздраного аки зв'язаного приведоша”, а в “Слові” говориться про співця Бояна. Таким співцем був і невідомий автор “Слова”. Речитативні прикмети “Слова” наглядні і зрештою так широко відомі, що тут ближче над цим питанням зайво зупинятися. Варто тільки підкреслити, що В. Антонович і М. Драгоманів, видаючи українські народні історичні пісні, назвали “Слово о полку Ігоря” думою 12-го століття.

І хоч “Слово” було твором індивідуальним, — пов'язаність із ним пізніших козацьких дум наглядна й безперечна.

Філярет Колесса у своїй студії про “Українські народні думи” пише: “Як козаки-запорожці були спадкоємцями лицарської слави княжих дружин, так також українські народні думи, цей епос козацький, є продовженням лицарсько-дружинної поезії, якої вицвітом було знамените “Слово о полку Ігоря”. Свобідною речитативною формою і способом передачі в супроводі кобзи-бандури, думи живо нагадують “Слово” та прославленого в ньому віщого Бояна, що при звуках багатострунного інструменту “співав князям славу”.

Думи — незвичайно особливий і своєрідний вияв мистецтва живого слова в Україні. І одночасно наче синтеза української духовости, де вона знайшла вияв своєї героїки і свого ліризму в притаманному собі поєднанні.

Дума й пісня — треба таки підкреслити — зовсім дві різні речі. У пісні мелодія накидає текстові свою ритмічну форму, в думі передову роль грає словесний елемент, а мелодія нагинається до вимог тексту.

Форма пісні постійна, форма думи змінлива. Періоди кобзарської рецитації не повторюють однакового ритмічного взірця, а виявляють свободну будову. Тому теж кобзарі, повторюючи свої думи, за кожним разом вносили нові слова, а то й цілі вірші, надаючи текстові думи вже у хвилині рецитації остаточну форму. Речитативна мелодія думи нагадує рецитацію церковної відправи, читання Євангелії чи “Вірую” — це ж бо співана деклямація.

Свобідна форма кобзарської рецитації має свою давню історію — як це й доказує у своїй студії Філярет Колесса. Цю форму зустрічаємо вже в дотатарській добі і не лише в усній словесності, але й у літературі, як власне “Слово о полку Ігоря” і похоронні голосіння, вплив яких відбився подекуди й на “Слові” та інших пам’ятках старої нашої літератури. Голосіння — теж речитатив хоч і нижчого стилю, як у думках, хоч і вони визначаються багатством поетичних красок, високо розвиненим стилем і образовою мовою — між ними знаходимо перлини народної поезії. Славний із “Слова” “Плач Ярославни” має багато спільного із голосінням. Тут теж пов’язаність “невольницьких плачів” у турецькій неволі, які мали безперечний вплив на творення і характер дум. Іншими словами, народна українська творчість, зокрема голосіння й індивідуальний літературний твір “Слово” та козацькі думи — це одна пов’язана цілість, вони оперті на давній літературній і усній традиції й одночасно це вияв незвичайно цінного в нас мистецтва живого слова.

Рівнорядно з мистецтвом слова в думках, що його плекав народ, розвивалося в нас мистецтво живого слова в школах. З національним пробудженням з кінцем 16-го століття в засновуваних тоді школах при церковних братствах була пильно плекана наука реторики, а в славній Острозькій Академії, як писав у своїй “Палиноді” Захарій Копистенський, славний богослов і проповідник, “найдовалися мовці, одному Демостенові рівні, філософове і інші розличні любомудрці”.

У Києво-Могилянській Академії наука реторики була одним з головних курсів навчання.

З наукою реторики була пов'язана друга ділянка мистецтва живого слова — наука деклямації передусім для потреб так званої шкільної драми, що її виставляли школярі під доглядом учителів, а яка доходить до свого найвищого розвитку в огнищі тодішньої освіти в Україні — в Київській Академії. Тут звичайно професори піітики складали всілякі “дійства”, а “спудеї” виставляли їх святочно перед усією академією та запрошеними гістьми. З мурів академії спудеї несли мистецтво живого слова — усякі деклямації, діалоги-“розмови” на різноманітні теми, інтермедії — між народ, у широкі маси.

Шкільні драми, зародившись із діалогів на релігійні теми, які перетворились відтак на релігійні сценічні вистави під Різдво, Великдень та інші свята, оті шкільні драми в Україні поступово розвивалися, сягаючи й у сферу історичних та й життєвих тем. “Трагедокомедія” Т. Прокоповича п. з. “Владимир”, а врешті “Милость Божія”, виставлена в Києві 1728 року — це вже історичні драми — перша про князя Володимира, друга про гетьмана Хмельницького, сповнена патріотизмом та тривогою за долю рідного краю.

Не маючи завдання говорити про історію українського театру, все ж треба сказати, що виконання тодішніх українських п'єс і шкільних драм не мало на увазі відтворювати дійсне життя, а було співучою деклямацією у піднесеному й неприродному тоні. Стиль вистав і п'єс потребує відповідного стилю виконання і тому ясно, що звичайний тон щоденної мови не відповідав би відчитанню тих орацій, які мала, наприклад, драма “Милость Божія” чи інші. У шкільному театрі п'єси були писані віршем, отож і деклямувати ролі треба було таким способом, щоб було чути, що деклямується вірша, тобто рими вимовлялися з особливим піднесенням, з особливою інтонацією.

Шкільний театр своїм стилем виконання і деклямацією діяв ще й до половини 19-го століття, хоч був уже пережитком, з яким опісля боровся один із найбільших наших артистів сцени Щепкин. Він на місце деклямації на сцені вводив уже реалізм. Цікаві його спомини-записки, в яких нарікає, що “ніхто не говорив на сцені своїм голосом, слова вимовляли якомога голосніше, і мало не кожне слово супроводили жєстами. Слова: любов, жага, зрада, вигукувались так голосно, скільки сили людської ставало”. Коли актор закінчив якийсь

монолог, по якому мав зійти зі сцени, то в той час за правило вважалося підіймати руку вгору й тільки тоді покидати сцену. А коли актор забув піднести руку, то вертався на сцену, підіймав руку, і знову виходив. Щепкин боровся, як піонер нового театрального мистецтва, проти рутини й пережитку старої псевдоклясичної і шкільної драми. Ясно, що новий репертуар вимагав нових прийомів. Та це вже історія театру, дарма, що з ним пов'язане суцільно мистецтво живого слова.

З особливою силою розвивалося в 17-му столітті церковне проповідництво, яке служило як важлива зброя в релігійній боротьбі для оборони православної віри перед наступом польського католицизму, зокрема в добу Берестейської унії (1596 р.). Про цю роль тодішнього проповідництва (або за тодішньою назвою — казнодійства) пише С. Єфремів у своїй “Історії української літератури”:

“Казнодійство, живе з катедри церковної слово, мусіло зайняти визначне місце в арсеналі оборонної зброї та й взагалі в культурній обиходці тих часів, і ми справді й бачимо, що всякі ревнителі віри та народности — а тоді вони одна одну покривали — велику звертають увагу на цюю парость словесної вмілости й мистецтва. Так, при кінці вже XVI. в. заведено при братствах офіційяну посаду казнодійв (проповідників), а обов'язком їхнім було виступати з казаннями по церквах своєї округи. З таких професійних казнодійв найглибший слід по собі і в письменстві лишили Зизаній та Транквіліон Ставровецький”.

Про Степана Зизанія говорить Єфремів: “Був це справжній трибун на церковній катедрі, огневий агітатор, що ні перед якими погрозами не хилився і сіяв своє слово з упертістю незломного переконання. Переходячи з одного місця на друге, то у Львові, то у Вільні, не страхаючись ні гніву владичного, що одлучав його од казнодійства, ні репресій королівських, якими на вигнання його засуджено, ні навіть на своє життя напастування — справляв Зизаній своє діло, без упину картаючи духовних і світських магнатів, що за гонори й маетки, «задля панства великого, задля лакомства нещасного» одні покинули свій народ, а другі на видиму величчю його загибель”.

Свій ораторський хист і запал Зизаній вкладав, як стверджує Єфремів, “не тільки в церковні справи, а виходив на політичну арену, його казання тріпотіли, як видко, живчиком живого життя і треба думати, мали в собі силу зворушу-

вати серця. Так говорив би Вишенський, коли б не посланія писав, а живим словом озивався з трибуни”.

Професійний товариш Зизаня, “казнодія” Транквіліон Ставровецький, попри ряд богословських творів (“Зерцало богословія”, 1618 р., “Перло многоцінное”, 1646 р.) дав теж збірку проповідей на неділі й свята “Учительное Євангеліє” 1619 р. — і ці його книги, варто зазначити, звелено було в Москві спалити з наказу царя та патріярха московського.

Найвизначніший з гурту письменників-проповідників, зв’язаних з Київською Академією, був ректор цієї Академії, Йоанникій Галятовський. Він видав 1659 р. збірку проповідей “Ключ розуміння”, а в додатку до неї нарис теорії проповідництва п. з. “Наука, альбо способ зложеня казаня” — один із перших у нас підручників реторики, який появилася друком. (Курси реторики різних авторів, головню професорів Київської Академії, збереглися тільки в рукописах). Ось декілька цитат із цієї цікавої й досі теорії ораторства:

“Кто хоче казаня учинити, — навчає Галятовський, — найперше має положити з Письма Святого тему, которая есть фундаментом всього казаня, бо ведлуг (відповідно) теми муситься повідати все казаня, в котрім знайдуться три части. Першая часть — Ексордіум, початок, в котрім казнодія приступ чинить до самої річі, которую має повідати. Другая часть — Наррація, повість, бо в той части повідає вже казнодія тое людям, що обіцяв повідати. Третья часть есть Конклюдія, кінець казаня, в тій части казнодія припоминає тую річ, которую повідав в Наррації і напоминає людей, щоб вони в такій ся річі кохали, если буде тая річ добрая; если зась (же) злая, напоминає людей, жеби ся такої речі хоронили”.

Далі Галятовський пише: “Старайся жеби всі люде зрозуміли тое, що ти мовиш на казанію, бо св. Іван Златоустий мудрий бил казнодія, еднак його ганила невіста (жінка) за казаня трудное, же ся з нього нічого не научила і не однесла пожитку душевного”.

Врешті він дає таку раду: “Скінчивши казаня на катедрі албо на амвоні, звикни часом на пришлюю неділю албо на перше свято на казаня людей запрошати і звиклі людям ознайомувати пропозиції свої мудрії і дивнії, часом веселії, часом смутнії, которими людей барзо охочими до слухання чинянь”.

Проповіді належали ще до 18-го століття до літератури, як одна з ділянок словесного мистецтва і з історії нашої

літератури відомі нам численні збірки проповідей, особливо таких визначних авторів-проповідників, як знаменитий того часу “казнодія” Антоній Радивилівський (збірки “Огородок Богородиці” та “Вінець Христов”), Лазар Баранович, архієпископ чернігівський (проповіді “Меч духовний”, “Труби словес проповідних” з бароковим багатством стилю), знаменитим проповідником був професор Київської Академії, Теофан Прокопович, який дав теж курс піітики та реторики, а й згадану вже віршовану “трагедокомедію” — “Владимир”.

Київський митрополит Петро Могила вславився не тільки як подвижник Церкви і засновник Київської Академії, але теж як видатний проповідник, а його наступник на митрополичому троні, Сильвестер Косів, вславився своєю вітальною мовою під час тріумфального в'їзду гетьмана Богдана Хмельницького до Києва, в якій назвав гетьмана “од Бога даним і тому Богданом названим”.

З козацької доби маємо цінний документ світського реторичного мистецтва в Україні того часу, а, саме, зберегла промова гетьманського писаря, Самійла Зорки, виголошена в часі похорону великого гетьмана Богдана Хмельницького. Варто пригадати її бодай в уривках:

“Милостиві Панове Полковники і вся Старшино зо всім Військом Запорожським, і вся Річпосполито Українська! Прийшлось тепер нам по веселих прошлих часах, сумних слухати тренів і рясними сльозами обливатись, коли Гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воістину од Бога нам даного Вождя, через смерть невблагану скошеного, ось на катафальку смертнім оглядаємо й останні послуги йому віддаємо.

Помер, несмертельну по собі оставивши славу, цей добрий Вождь наш, за котрого головою не тільки ми, підручні його, але і вся Малої Руси Річпосполита — при щасливих успіхах довгі літа жити безпечно — обіцувати собі могла. Помер той, котрому спільно з Вашмостями Милостивим Панством, при правді своїй за вольності і стародавні права свої стоячим, всемогуща рука Божа на братів, а разом на ворогів наших — савроматів польських, скрізь свою скору допомогу давала. Помер той, од котрого гармат і мушкетів не тільки пресвітла вандалів Сарматія, але і бурхливого Евксинопонту замки і фортеці, а в 1621-ім і самі навіть Царгородські, порохом мушкетним окурени, дрижали і тряслися мури. Помер накінець той, котрого ділом оживлені, могли вже ніколи не вмерти старожитні права і вольності Українські і всього Війська Запорожського.

Не стає мені часу на вичислення чеснот і діл Ваших лицарських, котрі Ви, при, від Бога собі данім Вожді і Гетьмані Хмельницькім, за повреджені і потоптані поляками, братами своїми, старожитні права і вольності стоючи, в багатьох місцях з великою відвагою хвалебне доказали. Хай людською мовою про ці діла Ваші лицарські розкажуть поля і долини, вертепи і гори; розкажуть, яким Ви мужнім, геройської відваги повним, за вольності свої стояли і воювали серцем. І що при всемогутній допомозі Божій, на Жовтих Водах, під Корсунем, під Пилявою, під Збаражем, під Зборовом, під Берестечком, під Білою Церквою, під Львовом і Замостям, під Нестерваром і Баром, під Кам'янцем Подільським і Жванцем, під Батогом і Охматовом і на інших багатьох місцях, яких не вчисляю, Ви доказували і доказали.

До тебе зі скромною моєю мовою звертаюсь, милий наш Вожде! Древній Руський Одоначере, славний Скандербегу, Гетьмане Славного всього Війська Запорозького і цілої козакоруської України, Хмельницький Богдане! До тебе говорю, тепер між чотирма дошками окутаного і мовчазного, а якого мови перед тим і ординансу сто тисяч нас слухало і на кожний знак Твій готовими ставало. Чому так скоро став Ти мовчазним Гарпократом? Беручи приклад з німого Аттиса, промов до нас, братів своїх, як він: хоч одно слово, і научи нас, як маємо ми без Тебе жити і поступати з сусідніми друзями і ворогами нашими. Бо ж той німий Аттис Короля, свого батька, од смерті з рук його власного жовніра словом своїм перестеріг. А Ти ж, доброї бувши мови, скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були звойовані і побиті ворогами нашими...”

В умовах поневолення України Московщиною не тільки друковане, але й живе слово зазнало переслідувань, зокрема в церковному житті. Тільки винятково дозволила царська цензура на видання друком книги протоєрея Василя Гречулевича “Проповеди на малоросійском языке” 1848 р. Цей винятковий випадок завжди з особливим підкресленням відмічують українські бібліографи. Про заборону української мови в церквах в Україні написав Микола Міхновський у своїй відомій брошурі “Самостійна Україна” такі знаменні слова: “І не тільки панує над Україною цар чужинець, але й сам Бог зробився чужинцем і не вмів української мови”.

Усе ж, заки ще прийшла повна заборона українського друку і слова — 1863 р. Валуєвським, а 1876 р. Емським указами, появилася “Енеїда” Котляревського, а зчєрги Шевчен-

ковий “Кобзар” 1840 р., який, хоч і понівечений цензурою, запалив вогонь українського національного відродження. Шевченкова поезія започаткувала нову добу в мистецтві живого слова, а й самий Шевченко був великим його мистцем — його авторське читання власних поезій у домі Репніних викликало рясні сльози в закоханій в нього Варвари Репніни. Коли після повороту Шевченка з заслання відбувся у Петербурзі в листопаді 1860 р. авторський вечір видатних письменників, то виступ Шевченка з його незвичайною силою, чаром і красою живого слова потряс до глибини зібраною публікою. Переважно московська публіка може й не зрозуміла всього як слід, а ті, що зрозуміли, не могли дуже захоплюватись протимосковським змістом “Катерини”. Та все ж сталося щось таке, чого в Петербурзі до того часу не бувало. Як писала тодішня московська преса, вже при читанні першої поеми “Катерина” вся зала плакала. Плакали не лише жінки, але й чоловіки, плакали дами двору, не дивлячись на етикету, плакали старі, загартовані в боях генерали...

Доля хотіла, що два геніяльні письменники — українець Шевченко і напівукраїнець Достоевський зустрілися на тому літературному вечорі в Петербурзі. Читали свої твори Шевченко і Достоевський. Анна Достоевська, дружина письменника, писала після його смерті про цей літературний вечір:

“Шевченка засипали, заглушали оплесками і захопленими оваціями... Достоевському не дісталося нічого! Його ледве помічали”.

Недаром же Панько Куліш писав, що в часі читання Шевченком власних поезій здавалось вогненні язики Духа за-свічувались над головами слухачів.

А самий П. Куліш виявив неабиякий ораторський хист, промовляючи на похоронах Шевченка. Ніколи не забудуться слова з його прощальної, найкращої з усіх промови: “Наш еси, поете, а ми нарід Твій і Твоїм духом дихатимемо во віки і віки”.

Як його, так і інші промови в часі похоронів Шевченка в Петербурзі, відтак по дорозі до Канева й у Каневі — їх і тепер читаємо з відчуттям тієї глибини чуття та ораторського мистецтва, якими вони були сповнені.

Смерть Шевченка відразу започаткувала не тільки його всенародний культ, але й своєрідну епоху мистецтва живого слова. З особливою силою розгорнувся культ Шевченка в Галичині — вже в перші роковини його смерті відбувся у Льво-

“ві, 26 лютого (ст.ст.) 1862 р., в залі “Руської Бесіди” “декляматорський вечір у пам’ять Т. Шевченка” і такі вечори відбувалися кожного року. У Тернополі 1865 р. відбулася вистава Шевченкової драми “Назар Стодоля”, а наступного року у Львові. У Перемишлі 1865 р. відбулися “вечерниці” в честь Шевченка з промовою Данила Танякевича, яка й появилась відтак друком у часописі. Друком появилася теж “Річ, говорена на Шевченківському вечері” — промова Анатолія Вахнянина 1872 р. про вплив Шевченка на відродження культурного життя українців у Галичині, окремими брошурами появились теж промови Володимира Барвінського, виголошені у Львові 1875 і 1876 р. на Шевченківських “музично-декляторських вечорах”. Восьмі роковини смерті Шевченка — 1869 р. відбулися в ряді галицьких місцевостей — не тільки у Львові, але і в Бережанах, Дрогобичі, Перемишлі, Самборі, Станиславові, селі Стрільниці б. Львова та в Чернівцях на Буковині.

Культ Шевченка понесла українська студентська мо-
лодь з Галичини теж до столиці тодішньої австрійської імперії — до Відня, де 1866 р. влаштувала вона “декляматорно-музикальний вечір у пам’ять Т. Шевченка”, а й видала своїм коштом 32-сторінкову брошуру п. з. “Тараса п’яти роковини”.

Отак від перших роковин смерті кожного року у місяці березні — місяці народження й смерті Генія — весь український нарід урочисто влаштовує в містах і більших селах в Україні й усюди, де поза нею живуть українці, окремі Шевченківські свята з промовами й деклямаціями та інсценізаціями його поетичних творів. Говорять промови і деклямують поезії і дорослі і діти, учені і селяни, робітники й професори. Бувають промови й деклямації, що сягають висот мистецтва і потрясають до глибини душами й думками та почуваннями слухачів. Отак діє Шевченкове вічно живе Слово!

*

Шевченкове слово зродило й політичні ідеї — не даром перша таємна політична націоналістична організація була створена 1891 р. на могилі Тараса Шевченка, а її назва була — “Братство Тарасівців”. А 1900 р. член цього ж Братства, Микола Міхновський, виголосив на Шевченкових роковинах у Полтаві, відтак у Харкові, палкі промови, які невдовзі появились брошурою п. з. “Самостійна Україна”, видрукованою в Галичині цього ж 1900 р., звідки була перевезена таємно на Наддніпрянщину. Живим гарячим словом, відтак і друком,

проголосив Міхновський найвищу ідею нації: “Одна, Єдина, Вільна, Самостійна Україна від Карпат по Кавказ!”.

І якщо шукати в історії українського ораторства промов історичного значення, то до них, поруч привітальних промов при в'їзді Хмельницького до Києва, треба зарахувати оці промови М. Міхновського, які й стали первоосновами ідеї українського націоналізму.

Тут варто додати, що М. Міхновський, який вславився своїм ораторським хистом, потерпів повну невдачу як промовець при першому своєму виступі. У 1890 рр. у Києві український студентський гурток улаштовував нелегальні Шевченківські роковини. У “Сторінках минулого” Олександра Лотоцького читаємо про них такий характеристичний спомин: “Першу промову мав сказати М. І. Міхновський — це був перший у його житті публічний виступ. Почав він, хвилюючись, кількома реченнями, зупинився, підійшов до дверей і безнадійно схилив голову на одвірок. Так ще тоді не звичаєні були люди публічно говорити, що спасував промовець, який опісля вславився своїм красномовством, як адвокат у суді і при різних громадських виступах. Зате присутні могли почути тут зразок галицького красномовства, що зробило сильне враження. На збори запрошено було, між іншими, Кирила Студинського, що тоді приїхав до Києва в наукових справах. Говорив він трохи театральню, але відчувалося в його промові певна школа, вироблена в умовах конституційного життя”.

Після революції 1905 р. в Росії і знесення заборони українського слова, це слово почало щораз голосніше лунаати прилюдно. Залунало воно і в короткотривалій державній російській Думі-парляменті, що його була змушена скликати шляхом виборів царська деспотія. Хоч вибори проходили під гнітом режиму без передвиборчих зборів і промов, усе ж були обрані українські послы, переважно селяни, і вони з думської трибуни говорили сміливо й достойно і лише по-українськи. Серед них на перше місце вибився Микола Онацький, козак із Полтавщини, людина інтелігентна, дарма, що закінчив тільки сільську школу. Виступав у Думі часто з промовами і до його голосу уважливо прислухувалися. “Може хто й не зрозуміє мене, як я буду говорити просто і своєю рідною, українською мовою. Я полтавець, землі у нас, на Полтавщині, досить, і земля гарна. Але не у селян...” — говорив він на пленарному засіданні Думи, вимагаючи справедливого розподілу землі селянам. Про виступи М. Онацького та й

послів селян А. Грабовецького та Г. Зубченка пише Ол. Лотоцький у своїх “Сторінках минулого”: “Незрівняні були та викликали бурю оплесків виступи М. Онацького, А. Грабовецького — в тоні звичайно насмішкувато-жартівливому, Г. Зубченка — в тоні завжди поважному”.

Найвидатнішою постаттю серед українських депутатів першої Думи був Ілля Шраг, адвокат з Чернігова, одна з визначніших постатей тодішнього українського руху. Про нього пише О. Лотоцький у “Сторінках минулого”: “Маючи всі зовнішні дані для публічних виступів — талант промовця, чарівний баритоновий голос, імпазантну постать, він із великим успіхом виступає в обороні різних українських справ, головню в земстві, міській думі, на різних з’їздах. Обраний у першу Державну Думу від Чернігівщини, І. Шраг стає на чолі української фракції в Думі”.

Відомо, що Дума в умовах царату не відіграла поважнішої ролі, а втім час від першої Думи в 1906 р. до вибуху світової війни 1914 р. був надто короткий для розвитку вільнішого конституційного життя, а з тим і політично-суспільного українського ораторства. А й у культурно-громадському житті воно й далі зазнавало переслідувань — як, наприклад, факт заборони Шевченківських святкувань у 100-ліття народження поета.

Усе ж живе українське слово мало вже змогу деякого вияву, зокрема в часі Шевченківських свят.

І ось 1911 рік — 50-річчя смерті Шевченка. У Петербурзі українська колонія влаштовує Шевченківський вечір. Про нього пише в своїм споміні проф. О. Лотоцький: “Пам’ятаю, було трохи моторошно, коли на естраді величезної залі появился молодий, невідомий для ширшої публіки оратор... Але оратор почав... так певно, що та певність передалася й слухачам; хороша, пливка, літературна мова викликала приємне враження... Це був перший такий виступ майбутнього видатного промовця”...

Цим промовцем був — Симон Петлюра. Минуло 7 років і довелось йому в огні й бурі революції 1917 р стати до бою не тільки із зброєю слова, але і з рушницею в руці, а далі — стати вождем у боротьбі рідного народу за своє державне існування.

У роках національної революції вирішальною стала сила військової зброї. Отож, українська молодь із зброєю у недосвідчених руках станула під Крутами на захист рідної столиці проти московсько-більшевицьких ватаг.

У місяці березні 1918 р. відбулися у звільненому Києві похорони Крутянських Лицарів. З балькону будинку Центральної Ради в Києві промовляв президент Української Народної Республіки Михайло Грушевський:

“От у цій хвилі, коли перевозяться їх домовини перед Центральною Радою, де протягом року кувалась українська державність, з фронту її будинку здирають російського орла, ганебний знак російської влади над Україною, символ неволі, у якій вона прожила двісті шістдесят з верхом літ. Видно, можливість його здерти не давалась даремно, видно, вона не могла пройти без жертв, її треба було купити кров'ю. І кров пролили ці молоді герої, що їх ми нині проводжаємо!”

Вони щасливі, що могли купити своєю кров'ю вартості своєму народові! Батьки, брати, сестри тих, яких ми сьогодні ховаємо! Стримайте сльози, що котяться з ваших очей, як стримую я. Бо ж ті, яких ви ховаєте, доступили найвищого щастя — вмерти за батьківщину! Їх слава і вдячна пам'ять про них житиме з нашою свободою разом, серед народу нашого однині до віку.

“Дульце ет декорум про патріа морі!” “Солодко й гарно вмерти за батьківщину!” — каже латинський поет, поезії якого були шкільною книжкою тих, яких тепер ховаємо. Солодко і гарно! Це зняли вони — і не опустили тієї рідкої нагоди, яку давала їм нинішня велична хвиля відбудування нашої держави й охорони вільностей і прав нашого трудящого люду. Вони стали грудьми за нашу батьківщину й мали щастя полягти головами в цій святій боротьбі!”

Над могилою Крутянських Героїв зворушливо промовляла письменниця Людмила Старицька-Черняхівська. Її блискуча промова стала історичним актом обвинувачення Москви за її хижацьку жорстокість і імперіалізм. Незвичайна своїм пламенним горінням віри в перемогу Української Правди ця промова стала такою історично вічною, як промови Демостена проти Пилипа Македонського і промови Черчіла проти Гітлера в обороні вічних людських вартостей. І стала ця промова дороговказом і святим заповітом для української молоді:

“Діти України, старші й малі! Ця могила — наш храм! Минуть роки, десятки років, сторіччя, — пам'ять про юнаків-героїв не згине во-вік. Вона світитиме не тільки українцям, а всім, обраним Богом людям, що покладають життя своє во ім'я ідеї, во ім'я брата свого.

Для нас могила ця лишиться навіки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле.

Це буде друга свята могила над Дніпром. У хвилині одчаю, у хвилині занепаду, у хвилині знесилля будуть приходити до неї старі й малі, щоб віджитись тим святим вогнем ентузіязму, який палатиме тут і під камінним хрестом.

Діти України! — Це ваша могила, вона буде тим дзвоном, що “vivos vocat” (живих кличе), не дасть нам спинятись, не дасть забути.

Цей день стане днем всієї шкільної молоді України. Від року до року сюди будуть приходити, тут будуть плакати, тут будуть молитися, тут будуть складати братерську присягу ті, що матимуть переступити поріг життя.

І коли життя зітре з пам'яті сучасних ці дорогі обличчя наших братів, коли прийдуть нові люди... вони пам'ятатимуть, що тут лежать ті, що віддали все, що мали, — молодість, розум, щастя й життя за волю України.

Будьте ж певні, дорогі, незабутні герої, ваша смерть не прийшла марно. Чуєте? Вона живе й житиме довіку — вільна, самостійна Україна.”

*

Українське слово відродилося теж в західній частині України — в Галичині, що довгі століття була під польським володінням, а відтак опинилася під владою Австрії. Маркіян Шашкевич був не тільки талановитим поетом і не тільки дав 1837 р. своєму народові “Русалку Дністрову”, але й започаткував церковне проповідництво українською живою, народною мовою замість панівної до його виступу — польської мови.

Тут треба сказати, що Шашкевич мав свого передвісника — не тільки в проповідництві українською мовою, але й у поезії. Саме 1794 р. появилися в Почаєві проповіді “Науки парохіяльня”, що їх із “славеноруского на посполитий язык руській” переклав василіянин, о. Юліян Добриловський, проповідник у Крем'янці на Волині, а відтак у парохіяльній церкві в Бродях і в монастирі св. Юра у Львові. Потім став ігуменом василіяньського монастиря в історичному Пліснеську коло Підгорець. Був теж проповідником у Жовкві. Хроніка василіяньського монастиря в Пліснеську-Підгірцях називає його “світлим проповідником”, очевидно, живою українською мовою, якою й переклав він церковні проповіді, а теж писав свої талановиті поезії, що деякі з них були скомпонова-

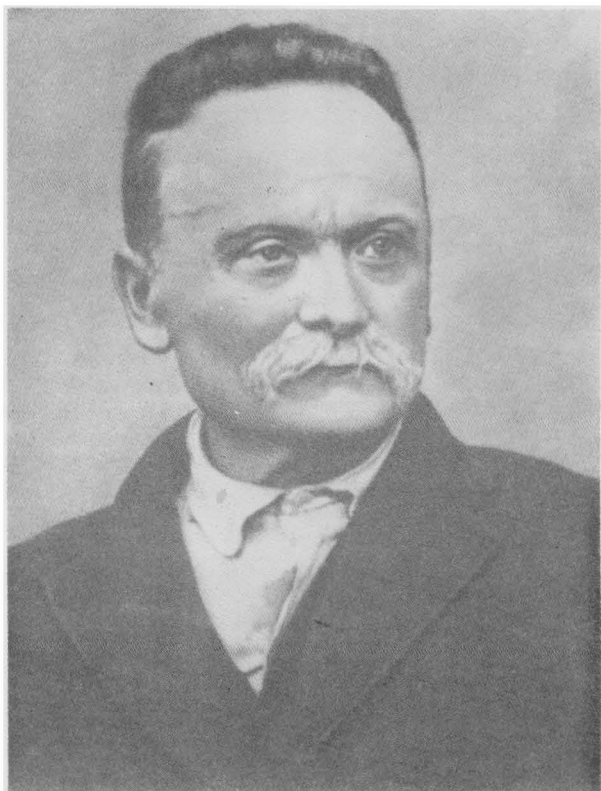
ні, як пісні і друковані, та були популярними в Галичині ще до 2-гої світової війни (“Дай нам, Боже, добрий час”, “Станьмо, браття, в коло”).

А взагалі в Чині СВВ, особливо по його реформі 1880 року, було плекане місійне проповідництво. Місіонером у Чині СВВ можна було стати тільки після закінчення вищого курсу теології, себто двох років філософії і чотирьох років теології. Місіонер мусів мати природні дані. Кого екзамінатори визнали здатним, той мусів ще два роки вправлятися в проповідях та сам їх приготувляти, а коли почав їздити по місіях, то спочатку ще під проводом старшого місіонера, отже, місіонери мали особливу пошану. Проповіді мали бути готовлені на письмі і дуже точні, як професорські виклади. Василянські конститутції вимагали, щоб проповіді були популярні, високої вартости, важливий був і час проповіді і спосіб виголошення.

У новіших часах василянські проповідники в служінні живим словом нав'язували до старих традицій василянських місій, як ось о. Плятонід Філяс — його силою була залізна логіка й аргументація. Андрей Шептицький — як пише о. І. Назарко — був, безперечно, одним із найкращих проповідників із широким знанням, великою скалею почувань, але був замало популярним. Славою найбільшого проповідника втішався пізніший американський єпископ о. Сотер Ортинський. Він поривав за собою маси, спонукував до загального ридання, наvertsав закаменілих грішників. Дуже популярним місіонером був о. С. Кулик. На окрему згадку заслуговують такі місіонери, як: о. М. Лончина, визначався талантом нарративним, о. Є. Ломницький, популярними проповідниками були о. І. Тисовський, о. А. Мушкевич, о. С. Соколовський і інші. Середню генерацію місіонерів творили о. Лев Манько, популярним проповідником був о. С. Решетило — своїми місіями переорав цілу Закарпатську Україну, а теж о. М. Гринькевич, о. С. Дякович, о. М. Марисюк.

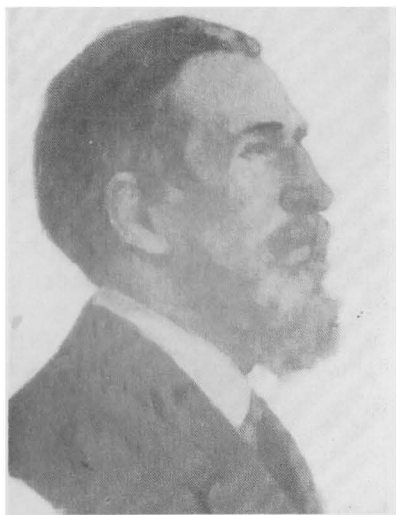
Перед самою війною визначилися молодші василянські місіонери: о. Й. Лучинський, о. Й. Жупанський, о. Я. Сеньківський, о. В. Байрак, о. І. Назарко; а в Америці й Канаді — о. М. Горішний, о. М. Пасічник; в Бразилії — о. М. Жданів; в Аргентині — о. В. Ковалик і інші.

Крім Чину СВВ видатних проповідників дав теж організований у Галичині перед 1-шою світовою війною Чин Редemptористів, як: о. Степан Бахталовський, о. Григорій Шишкович, закатований большевиками о. Зенон Ковалик і інші. А взагалі в Галичині після виступу о. М. Шашкевича галицьке

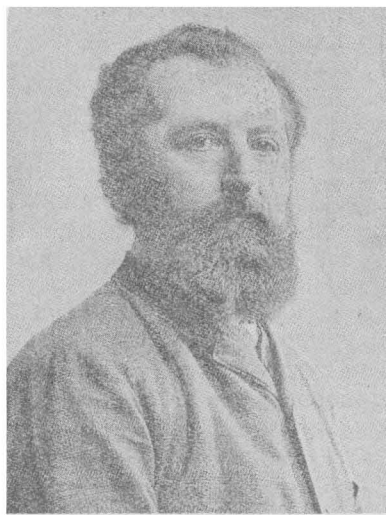

Іван Франко (1856-1916). Фото 1912 р.

“Скромно одягнений, тихий і непомітний, поки мовчить. А заговорить — і вас здивує, як ця невисока фігура росте й росте перед вами, мов у казці. Вам стане тепло і ясно від світла його очей, а його мова здається не словом, а сталлю, що б’є об кремій і сипле іскри”. — Михайло Коцюбинський.

Панько Куліш (1819-1897)
Його промова на похоронах Т.
Шевченка — перлина красномов-
ства.

Корнило Устіянович (1839-1903)
Поет, маляр, славний декляматор
у Галичині.

**Єпископ Сотер Ортинський
(1866-1916)**
Проповідник з особливим оратор-
ським запалом і красою слова.

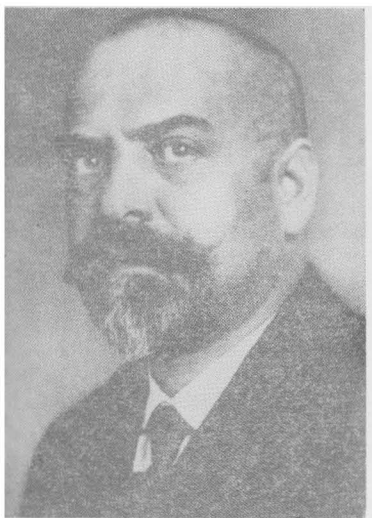
**о. Теодозій Лежогубський
(1869-1919)**
“Золотоустий” проповідник-оратор
у Галичині.

Євген Олєсницький (1860-1917)
Найвидатніший промовець у Галичині на переломі 19-20 ст.

Константина Малицька (1872-1947)
Дрібна, незамітна скромна постать на сцені і — могутнє слово, що примушувало слідувати за ним із запертим віддихом.

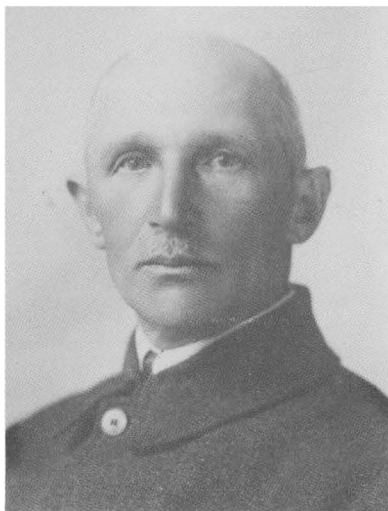
Лєв Бачинський (1872-1930)
Блискучий промовець, в часі обструкції в справі українського університету промовляв в австрійському парламенті 14 годин.

Володимир Бачинський (1880-1927)
Своїми промовами на численних вічах у Галичині поривав за собою слухачів.

Софія Русова (1856-1940)
Її промови з глибиною думки й
чуття захоплювали слухачів.

Гринь Тершаковець (1877-1959)
Селянин, знаменитий промовець,
народний трибун.

Михайло Брацайко (1883-1969)
Промовець з ласки Божої — зна-
менна була його промова під час
I-го засідання Союму Карпатської
України в Хусті 15 березня 1939.

Степан Росоха (*1908)
Палким пробоевим словом порывав
маси до державного будівництва
Карпатської України.,

духовенство, здобуваючи високу освіту і зокрема вишкіл у ділянці гомілетики, видало з-поміж себе ряд визначних проповідників. Ровесником “золотоустого” о. Миколи Устияновича був місіонер о. Рудольф Мох, один із діячів 1848 р. Виступав він із знаменитими проповідями на духовних місіях у багатьох місцевостях Галичини. Проповідницьким хистом визначався професор пастирського богослов'я в львівському університеті о. Іван Бартошевський, який видав друком свої збірки проповідей.

Часто визначалися проповідницьким талантом сільські отці-парохи. Богдан Лепкий у своїх споминах згадує о. Омеляна Глібовицького, пароха в селі Цигани коло Борщева, що в нього бував з родиною і з ним листувався Іван Франко. Про нього пише Лепкий, що був це “знаменитий бесідник і найкращий проповідник, якого я чув у своїм житті. Було щось у ньому, що нагадувало нашого Іларіона і польського Скаргу. Незвичайно сміливий, поривав юрбу за собою і міг з нею робити, що хотів”. У Львівщині вславився своїми проповідями о. Петро Пилипець, парох Підборець, а теж парох Підберізець, о. Йосиф Осташевський. Його проповіді були друковані в церковному журналі “Нива”. Парох Корчева над Дністром, о. Пісецький, не раз був арештований польською поліцією за свої палкі промови в часі всяких національних свят і зборів. Було й таке, що поліція арештувала його після патріотичної проповіді зараз же по виході з церкви (його син, Гриць Пісецький, згинув під Бібркою, як бойовик українського підпілля).

У самій же столиці Галицької Митрополії вславився перед 1-шою світовою війною, як особливо обдарований мистецтвом живого слова, проповідник о. Теодосій Лежогубський, управитель дівочої гімназії Сестер Василіянок. Коли читати сьогодні його друковані збірки церковних проповідей і промов у часі національних свят — то так і відчувається ота передусім музика слова, що без неї блідне сила живого слова. Коли ж ця музика слова поєднана із глибиною змісту та красою форми, а й з дзвінким тембром голосу, то о. Лежогубський слушно вславився, як “Золотоустий”. Ораторським талантом визначалися у Львові заслужені катехити гімназій: о. д-р Йосиф Левицький, а пізніше — о. д-р Іван Фіголь, а патріотичними проповідями на стрілецьких могилах у часі Зеленосвяточних поминок — о. крилошанин Леонтій Куницький. Може й справді меншу увагу звертав на “виклад” — на точний зміст своїх проповідей, а впливав своїм словом передусім

на почування слухачів. Пригадую церемонію посвячення човна пластового куреня “Чорноморці” у Львові на озері Свитязь. Пластуни вивісили на щоглі український національний прапор, але польська поліція зажадала зняти його під загрозою заборони імпрези. По нараді з о. Куницьким пластуни вирішили прапор зняти, — але так, як це він запропонував: спущений прапор поклали пластуни на його простягнені руки, і він промовив тоді лиш кільканадцять слів, але таких і так, що до сьогодні в мене незабутнє враження. “Прапоре наш!” — оці слова були сказані з такою інтонацією голосу і серед такого настрою численних присутніх, що цей момент вбився в пам’ять на все життя. А присутня поліція шойно тоді зрозуміла свою помилку і чому о. крилошанин і пластуни отак без особливого протесту зняли прапор. Можна сперечатися, чи дійсно годилося це зробити, але тут справа в отій силі живого слова — отих тільки кільканадцяти слів, але сказаних так, що потрясають усією душею. А знятий прапор промовив теж своєю німою, але як же голосною мовою. І тоді він став для всіх присутніх справді святим.

Про ролю і вагу проповідництва та видатних проповідників маємо цінну статтю — спомини о. Савина Дурбака (у часописі “Америка”, (24-го вересня 1956 р.) п. з. “Кир Сотер — з Божої ласки проповідник”. Подаю її тут повністю:

“Нема багато таких дарів Божих, які давали б стільки насолоди слухачам, а ідеї, які пропагуються, стільки користи — як дар доброго проповідника. Щоб бути в повнім того слова значенні промовцем, треба не тільки бути справді красномовним, але ще й розумним і живим та завжди актуальним і ентузіастичним. Коли ці чотири властивості щасливо злучаться в одній особі, це сила, яка може “перевертати гори”. Тільки цього таланту, як дуже рідкого, не вільно занедбувати і закопувати, але треба використати для доброї справи під карою відповідальності перед Богом. А це відноситься не тільки до самого талановитого промовця, а також до тих, що тим промовцем диспонують і мають можливість випровадити його на ширшу арену, де він набрав би розмаху до вищого лету.

На своєму життєвому шляху я зустрів чотирьох правдивих промовців. Не говорю про світських, а тільки про духовних проповідників, і всіх уже померлих.

Першим був бл. п. д-р Йосиф Лєвицький, катехит німецької гімназії у Львові.

Я був ще гімназійним учнем, коли чув його проповіді під час родинних з'їздів у Серниках пов. Рогатин у о. Онишкевича на святі Спаса і в Лучинцях, пов. Рогатин, у о. Купчинського на відпусті в день Успення Пречистої Діви Марії. Тих проповідей я ще добре не розумів, але слухав їх із отвертими вухами, а може й ротом. Його бесіда плила гладко, як та вода в ріці, що нема страху, щоб вона плисти перестала. То велика приемність мати таку певність щодо бесідника, що йому слова не забракне і він не зацукається.

Отець Левицький говорив свої проповіді легко, весело, все з усміхненим лицем, і завжди вибирав прекрасні теми, і тим вносив приемну атмосферу, якою насолоджувалися всі слухачі. Тоді у людей зморшки вигладжувалися і лица веселішали, бо так у церкві повинно бути. Ми приходили до церкви не до Бога страшного, бо Бог такий може бути тільки для тих, що до церкви не ходять, а до Батька доброго, що кличе до нас: "Приходіть до Мене всі струджені і різними тягарями прибиті, а Я вас потішу". Це добре розумів о. Левицький і тому його проповіді тішилися такою славою.

Другим був бл. п. Митрополит Андрей Шептицький. Як монах-Василіянин, в лютім 1898 р. давав нам, що висвячувалися на священників, передординаційні реколекції. Молодий був він тоді, бо 33-літній, високий понад два метри, стрункий, уособлення мужеської краси й сили. Говорив про високу гідність священника й одночасно про тяжку його відповідальність. Говорив з таким переконанням і запалом, такі вимоги ставив нам перед очі, що мороз поза шкіру йшов зі спасенного страху, чи ми це завдання гідно двигнемо і будемо його нести.

Як Митрополит, звітував всі парафії своєї дієцезії, давав священникам реколекції. І тут і там говорив Він, як "власть імий", наділений авторитетом від Бога. Слухали його з найбільшою увагою, пошаною і набожністю, як слухали перші християни слів Апостолів, до яких сказав Христос: "не ви будете глаголющі, а Дух Отця Вашого гляголяй во вас". То було не людське слово, а Боже слово, людськими устами висказане. То говорила Святість, що слухачів підносила у вищі ступені духового життя.

Третім був о. Михайло Світенький, парох Ладичина коло Теребовлі.

Його спеціальністю були принагідні проповіді, що їх він виголошував під першим враженням якогось важливішого випадку і на які не мав багато часу, щоб приготувитись. Він був так би мовити, бесідником героїчним. Відразу, як то ка-

жуть, “з копита” йшов в атаку. Вже першими словами електризував слухачів, впродовж цілої проповіді тримав в напруженні, відітхнути не давав і так вкінці — наелектризував, що слухачі готові були йти на барикади. У о. Світенького домінувала сила слова.

Говорив у Теробовельщині на святах, вічах, похоронах. Особливо залишилося мені в пам'яті його слово на похороні о. Залуцького, пароха Теробовлі, якого цілком зреабілітував, бо покійний о. Залуцький був великим скупарем, але вкінці ввесь свій великий масток записав на добродійні цілі. Взивали його з проповіддю, де треба було щось сильного і відважного сказати. Говорив на похороні студента Адама Коцка, застріленого поляками в університеті у Львові; говорив на похороні Марка Каганця з Коропця, повіт Бучач, замордованого жандармами 1907-го року під час ославлених “баденівських” виборів.

Четвертим відомим мені проповідником із Божої ласки був Кир Сотер Ортинський.

Я мав нагоду слухати його проповідей у Тернополі, де я був сотрудником від 1901 до 1908 рр. Він звичайно давав там великопостні реколекції. На його проповіді зліталася така маса людей, що Середню церкву були б напевно розсадили, коли б не грубі церковні мури. По проповіді о. Сотер і люди виходили з церкви мокрі, як хлющ. Але це людей не зражувало і вони знову приходили кілька годин наперед, щоб зайняти місце в церкві і так слухати його без кінця. Чарував передусім своєю дуже симпатичною аристократичною зовнішністю, дуже милим голосом і сильною та виразною дикцією і надзвичайним запалом, яким слухачів міг допровадити до екстази. Був промовцем, так би мовити, ліричним, бо клав натиск передусім на чуттєві моменти і потрапив видобути, наприклад, таке почуття жалю, що ціла церква, без огляду на вік, стать та інтелігенцію слухачів, вибухала риданням.

На Успення Пречистої Діви Марії був відпуст у манастирській церкві в Тернополі, полученій із великою релігійною маніфестацією Поділля. Повіти: Тернопіль, Теробовля, Збараж, Чортків і частково Бережани та Підгайці брали масову участь у прощі. Вже в навечер'я було повно людей, що залізницею і фірами з'їздилися з подальших сторін. Вечірня з Всеночним правилася пізно в четвер у Середній церкві, а потім несли Плащеницю Прч. Діви Марії до Манастирської церкви. Там у крипті під каплицею, що стояла на цвинтарі коло церкви, заклали Плащеницю. Процесія була величезна, а що

кожний, великий і малий, тримав у руках запалену свічку, то цей похід при співі пісень у честь Прч. Діви Марії робив надзвичайне враження.

Головну проповідь в навечер'я і в самий відпустовий день мав звичайно о. Ортинський. Ці маси людей, що брали участь у всіх Богослужбах, приходили, щоб у першій мірі зложити поклін Прч. Діви Марії, а потім, щоб вислухати проповідь о. Ортинського.

Не раз чув я закид і жаль, чому ніхто, а зокрема о. Ортинський, своїх проповідей не надрукував. Наніщо було б це не здалося, бо його ораторський запал, симфонія і краса його слова, що було найвластивішою прикметою його проповідей, жодне письмо чи друк не були б у силі віддати, хіба може грамофоновна платівка і то не докладно.

Усі чотири вищезгадані великі проповідники були промовцями з Божої ласки і кожний із них мав свій стиль і форму. Коли б так погода духа й оптимізм о. Левицького, повага і маєстатичність Кир Андрея, сила слова о. Світенського та краса й симфонія слова Кир Сотера злучилися в одній особі, вийшов би з того, мабуть, недосяжний ідеал проповідника. Але і так кожний з них мав багато із проповідницької геніяльності.

Цей спомин із давніх часів, бо з-перед більш, як п'ятдесяти років, як квітку-незабудьку на гробовець Кир Сотера Ортинського у 40-ліття його смерті, душпастиря, людини, патріота і проповідника понад звичайну міру, в глибокій пошані й у вдячній та незатертій пам'яті кладе о. Савин Дурбак".

Сьогодні в Україні замовкло, як колись за царату, вільне українське слово проповідників із церковних амбон. Воно загнане в новітні катакомби й у невірничі табори. Знищені Українська Автокефальна Православна Церква й Українська Католицька Церква. Вони одначе живі в душах і серцях українського народу, а явно живуть і розвиваються в країнах вільного світу. Великий Митрополит УАПЦеркви Василь Липківський, арештований 1938 р. більшовиками, загинув, але не загинуло його пламенне, глибоке релігійно-національним змістом проповідницьке слово. Щасливо збережені його проповіді появилися друком у Канаді 1969 р. Українська Православна Церква у вільному світі живе й діє силою живого слова з проповідницьких амбон, а такі постаті, як Владики Іларіон, Іоан Теодорович і його наслідник Мстислав та інші, як своїми ділами, так і своїми промовама та проповідями, вели і ве-

дуть Українську Православну Церкву шляхом єднання сил до розвитку й успіхів.

Українська Католицька Церква у вільному світі, очолена тепер Верховним Архиепископом Кардиналом Йосифом, мала і має ряд своїх видатних проповідників. З них найвидатніше місце займає згаданий уже єпископ у ЗСА Сотер Ортинський, даром слова визначається Митрополит Максим Германюк у Вінніпезі, єпископ Ізидор Борецький у Торонті; із священників — о. д-р Іван Гриньох і інші, а промову о. д-ра Василя Кушніра, голови Комітету Українців Канади, на відкритті 1-го Світового Конгресу Вільних Українців у листопаді 1967 року в Нью-Йорку, треба вважати історичною.

Найвищим авторитетом серед вірних Української Католицької Церкви втішається сьогодні слово Верховного Архиепископа, Кардинала Йосифа. І до його слова прислуховується сьогодні теж чужий світ — і приятелі, і вороги. Це слово не тільки авторитетне, воно й наснажене чаром та силою особливого красномовства — того красномовства, яке пливе з великого серця і великого розуму — і промовляє до серця і розуму.

Українська Баптистська Церква в Америці має свого видатного проповідника в особі пастора д-ра Левка Жабка-Потаповича, а в Галичині й на Волині перед останньою війною полонив вірних своїми палкими проповідями бл. п. реформований пастор Володимир Демчишин.

Живе пламенне українське слово в Українських Церквах у вільному світі — це й наймогутніший двигун релігійно-національного життя української спільноти й запорука її дальшого буття, а з цим буття і наших Українських Церков.

*

Творчість і культ Шевченка, а в Галичині ще й Шашкевича, мали свій вплив теж на розвиток національно-політичних аспірацій українців. Головно в Галичині, під впливом “Весни народів” 1848 р. почалося — вслід за літературним відродженням після появи “Русалки Дністрової” — теж політичне пробудження. Це 2 травня 1848 р. зібралася в консисторській залі катедри св. Юра вперше “Головна Руська Рада” і тут пролунали слова численних промовців, як: крилошанина Михайла Куземського, перемиського владики, пізнішого митрополита Григорія Яхимовича, молодшого товариша о. М. Шашкевича — о. Миколи Устияновича та інших. Це вперше від століть пролунали в Галицькій Землі оті політичні

промови, які започаткували українське політичне ораторство в цій частині української землі, як поважну зброю в боротьбі за українські права. Цією зброєю часто блискуче орудували українські галицькі послы у віденському парламенті та в галицькому соймі. Перші галицькі вибори дали в Галичині та Буковині 37 послів українців, у тому 26 селян. Після відкриття австрійського парламенту у Відні в липні 1848 р. промовляли українські послы-селяни Гой із Заліщищини, Боднар із Буковини, але найбільше враження зробила промова селянина Івана Капушака з с. Ляховець у Станиславівщині (Івано-Франківщині). Його промова про панщизняні утиски і відшкодування польським панам за знесення панщини сколихнула парламентом — викликала бурю оплесків, особливо при кінцевих словах промови: “Батоги й канчуки, що обкручувалися довкола наших голів і тіл спрацьованих, хай їм будуть пам’яткою по нас, хай це буде їм наше відшкодування”. “Ніяка промова під час довгої дебати над знесенням панщини й відшкодуванням” — занотував сучасник — “не викликала такого могутнього враження, як ці слова простого галицького селянина. Від першого до останнього слова не було тут пустої балачки, а тільки правда й мужеський гнів-обурення за кривду мільйонів виривалися з кожного слова”.

Головою Української Парламентарної Репрезентації у Відні 1848 р. був єпископ Гр. Яхимович, добрий промовець. З-поміж послів інтелігентів найвизначніше місце зайняв о. Григорій Шашкевич, брат о. Маркіяна, який, як і о. Маркіян, виявив у своїх промовах винятковий ораторський хист.

Цього ж 1848 р. в місяці жовтні відбувся у Львові перший “З’їзд руських учених”. І тут між промовцями знову визначився о. Микола Устіянович, і його промову названо слушно “золотоустою”: “Земляки! На широкій карті святої Слов’ящини лежить земля прекрасна, багата, отікаюча медом і молоком, земля, що на ній віками не забракло ні хліба, ні соли. Серцем Слов’ящини є українська земля, а на ній живе наш нарід, славний колись багатством і силою, та стократно славніший своєю долею. Його минуле списане кров’ю і сльозами, а серце роздерте людською злобою і кривдою”.

У тому ж році засновано культурно-освітню організацію “Галицька Матиця”, що її завданням було, як написано в статуті, видавати “добрі й корисні книжки, поширення знання, розвиток красномовства, каліграфії, техніки, господарства й педагогії”. Отже, мистецтво живого слова — красно-

мовство — поставлено як одну з важливих ділянок життя й культурного розвитку.

Конституційні умовини в Австрії давали змогу скликувати збори й віча та влаштовувати різні національні свята і завдяки цьому розвивалося красномовство. Визначними промовцями були священники, адвокати, журналісти, а теж селяни.

У галицькому соймі визначилися з-поміж українських послів, як добрі промовці, о. Антін Петрушевич, відтак Юліян Романчук, який промовляв академічним стилем, спокійно та змістовно. Темпераментними промовцями були послы о. Данило Тянячкевич, о. С. Кальба й о. Іван Озаркевич. Хистом промовця визначався Анатоль Вахнянин, а з селянських соймових послів — Микола Ковбасюк. Своїми промовами в обороні права селян користатися з “лісів і пасовиськ” він так озлобив поляків, що вони стали прозивати галицьких українців “ковбасюками”. Визначалися своїми промовами у соймі теж селянин Йосип Гурик і гуцул Іван Сандуляк. Цей вживав у своїх промовах приповідок і всіляких дотепних сміховинок-жартів. Коли він промовляв, то зала засідань сойму була повна, бо радо слухали його й польські послы.

Дуже добрим промовцем був посол до сойму і парламента селянин з Бережанщини, Тимотей Старух. Мав сильний голос, часто переходив у патос. Коли в часі 1-шої світової війни москалі окупували Галичину, то вивезли його на Сибір. Після революції опинився в Києві й у травні 1917 р. загостив на 1-ший Всеукраїнський Військовий З'їзд і був вибраний до почесної президії. У часі нарад виголосив гарячу промову, в якій закликав зірвати з Московщиною і творити власну самостійну державу. З'їзд привітав промову такими невгаючими оваціями, що президія вирішила перервати на якийсь час наради. У 1919 р. Старух був заступником голови Трудового Конгресу в Києві і саме він піддав під голосування внесок про злуку Західніх Українських Земель із Надніпрянщиною в одну Соборну Державу.

Чи не найвидатнішим промовцем у Галичині при кінці 19-го і на початку 20-го століття був адвокат, посол до галицького сойму (1900-1913) та до віденського парламенту (1907-1917) Євген Олесницький. Про нього пише о. Ізидор Сохоцький у книзі “Історичні постаті Галичини ХІХ-ХХ ст.” такі слова: “Олесницький відзначався незвичайним ораторським хистом. Як адвокат був одним із найкращих галицьких оборонців у карних справах. Своїми мистецькими щодо форми, а рівночасно повними незбитих правничих аргументів

промовами, робив на суддів велике враження. Чув я, що коли Олесницький в однім українським політичним процесі закінчив свою промову, то предсідник трибуналу, поляк, забувши про свою ролю, зірвався з крісла і крикнув: “Пане меценасе, говоріть ще далі!” На вічах поривав він тисячні маси, що готові були слухати його до безконечности. Але він не був дешевим демагогом. У своїх промовах розбуджував у слухачів почуття людської гідности й національної свідомости та закріплював їх до єдности, організації і спільної боротьби за свої права. У висліді цієї діяльности стрийський повіт став одним із найкраще зорганізованих галицьких теренів”.

У цій же книзі знаходимо відомості і про інших визначних галицьких промовців. Отець Сохоцький згадає теж про адвоката і парламентариста, пізнішого диктатора ЗУНР, д-ра Євгена Петрушевича, про якого пише: “Треба додати, що Петрушевич був дуже репрезентативний і був, по Олесницьким, найкращим українським промовцем у парламенті. Завдяки всім цим прикметам зайняв він у Парламентарній Репрезентації одно з перших місць, побіч таких парламентаристів, як Юліян Романчук, Євген Олесницький, Кость Левицький, Теофіль Окуневський”.

“Одним із заступників голови Української Парламентарної Репрезентації перед 1-шою світовою війною був від радикалів д-р Лев Бачинський. В парламенті виявився він як один із кращих українських промовців. Належав до групи, що під проводом Євгена Петрушевича була за бозоглядною тактикою українських послів. У часі однієї спонтанної демонстрації послів, коли на знак невдоволення з президента парламенту стали стукати пультами і кричати, Бачинський кинув спересердя відломком пульта до нього, хоч не поціливі його, а одного із словінських послів. Коли ж Українська Парламентарна Репрезентація перейшла в 1912 р. з приводу проволікання українського університету до обструкції в парламенті, Бачинський промовляв на засіданні військової комісії з 13 на 14 червня того року 14 годин, чим побив рекорд довгих промов усіх європейських парламентів”.

Про Льва Бачинського пише теж у своїх споминах п. з. “На народній службі” д-р Іван Макух. Ось його слова: “Д-р Лев Бачинський був щирим борцем за права народу. Він був дуже характерний, а при тім дуже зручний політик, незрівняний промовець, що поривав за собою маси, дуже обов’язковий, працьовитий і прекрасний оборонець у політичних процесах. Його виступ у парламентарній комісії у Відні, де

він промовляв 14 годин без перерви, став відомий не тільки в цілій Австрії, але й у цілому світі. Недаром він помер від сухіт горла, хоч ціле життя лікувався на серце”.

Численні передвборчі збори та всілякі масові віча були доброю політичною школою для мас, а одночасно і своєрідною школою красномовства, зокрема для провідних селян, як, наприклад, Грицуняк Антін, селянин із Збаражчини, громадський діяч, визначний промовець, славний дотепними оповіданнями (деякі з них записав І. Франко). Дуже добрим промовцем був Андрій Шмігельський, один із заступників президента галицької Національної Ради у 1919 р.

У споминах І. Макуха знаходимо цікавий опис масових віч, що їх відбував д-р Володимир Бачинський, адвокат, політичний діяч, посол до віденського парламенту і галицького сойму. Макух пише: “Майстром у перепровадженні масових віч був д-р Володимир Бачинський із Бережан. Він був дуже добрий промовець, умів ясністю викладу теми поривати за собою слухачів. Скликання віч він заповідав наперед, точно, на години. Скінчивши реферувати на одному вічу, він переїздив на друге, а далі третє й четверте. Поки поліція зорієнтувалася, де він відбуває віче, він уже це віче відбув і їхав на друге” (мова про 1906 рік, коли в Галичині розрісся масовий вічевий рух за нову виборчу реформу).

Одним із кращих промовців і виборчих вічевих агітаторів був “січовий батько” д-р Кирило Трильовський. Промовляв із великим темпераментом і вмів “зручно” відповідати на в’їдливі завваги противників.

Великий син Галицької Землі, Іван Франко, був не тільки письменником і поетом та вченим, але й активним громадським діячем і брав теж участь, як промовець у виборчих вічах. Що більше, Франко кандидував 1897 р. на посла до австрійського парламенту і був би вибраний послом, коли б не “баденівські вибори”, в яких розстріляно активних селянських виборців та пошакровано голоси. Д-р І. Макух у своїх споминах змальовує отак Франка, як промовця: “А треба знати, що Франко, був промовець, був незрівняний. Він починав свою промову спокійно. Відтак розвивав тему, набирав запалу і цілковито поривав слухачів. Його можна було слухати годинами, а говорив він усе дуже цікаво й логічно. І не диво, що він справляв таке велике враження на слухачів”.

Описує І. Макух теж ювілей 25-літньої літературної й наукової діяльності Івана Франка, що відбувся 30 жовтня 1898 р. у Львові заходами “Академічної Громади”. Макух пи-

ше: “Перший раз публічно вітали, дотепер виклятого, Франка, різні організації і підносили йому ювілейні дари. За всі ці щирі дари й почесні Франко відповів коротко подякою, в якій умістив дуже майстерно зразок ювілейних подяк. Його подяка — це зразок красномовства і глибоких думок каменяря, умового робітника і піонера та духового творця української нації. Вона справила на приявних потрясаюче враження. Таких хвилин не забувається ціле життя”.

У 1880-их рр. починається теж організація українського галицького жіноцтва. Письменниця Наталія Кобринська організує “Товариство руських женщин”, видає 1887 р. жіночий альманах “Перший вінок”, а відтак три альманахи “Наша доля”, в яких друкувалися твори жінок письменниць. Наталія Кобринська була чи не першою жінкою, що виступала прилюдно з промовами, виявляючи в них справжній реторичний талант. Вона й склікала у вересні 1891 р. в Стрию перше жіноче віче в Галичині, вона й започаткувала плеяду українських жінок “володарок живого слова”.

Незвичайним даром слова відзначалась Константина Малицька. Її промови були логічно побудовані, речення пливли чітко й виразно. Вона не знала патосу, а підкреслювала слова, а то й речення тільки більш повільним і виразним виголошенням їх.

Жінкою-промовцем того самого покоління була Софія Русова. Її підхід до слухачів був більш безпосередній. Вона подавала думку й сама захоплювалася нею, а це захоплення передавалось слухачам. Відчувалось, що її промови не пляновані, але виголошені з чуттям і щирі.

У черговому жіночому поколінні висунулись на перше місце дві жінки-промовці.

Мілена Рудницька належала до промовців вишуканого стилю. Вона докладно обдумувала і плянувала свої виступи. Кожна думка була подана дуже виразно, побудова промови була досконала. Покликувалась на джерела, користувалась цитатами.

Марія Біляк також старанно готувалась до виступів. Вживала квітистих порівнянь, вдаряла на почування слухача. Злегка користувалась патосом, але тільки в заключних уступах. Могла глибоко зворушити слухачів.

На еміграції відзначились дві бесідниці, що й досі мають нагоду виступати:

Олена Лотоцька користується в своїх виступах природним оповідним стилем. Це відрізняє її від інших бесідниць,

але й з'єднає її слухачів, що шукають безпосереднього контакту з промовцем.

Ірина Павликовська має міцну побудову промов з логічним початком і закінченням. Злегка користується патосом. Вміє достосуватись до публіки, до якої говорить.

Після Визвольних Змагань Галичина, Волинь і Полісся опинилися під польською окупацією. Перші вибори до польського сойму 1922 р. галицькі українці збойкотували, в дальших виборах вибрали своїх послів і між ними визначилися, як добрі промовці, Іван Блажкевич, д-р Степан Баран, сенатор Юліян Павликовський і віцемаршал сенату Михайло Галушинський. Але особливим ораторським талантом блистали посол, а відтак сенатор, Остап Луцький і адвокат д-р Володимир Загайкевич, який був послом у рр. 1912-1918 в австрійському парламенті, від 1928 р. став послом до польського сойму, а в рр. 1928-30 був віцемаршалом цього сойму. На відкриття сойму виголосив таку блискучу промову, що рівної їй у польському соймі, як це твердили наші парламентаристи, більше вже ніколи не було. Промовляв майже кожного року в часі Зеленосвяточних поминок на стрілецьких могилах у Пикуличах біля Перемишля, а теж у часі здвигів на стрілецьких могилах на горі Маківці в Карпатах. Маючи посольську недоторкальність, отже, і не лякаючись арештування польською поліцією, виголошував свої промови в запальному патріотичному дусі. Українська молодь після однієї з його промов на Маківці на власних руках знесла його з гори, розентузіязмована патріотичним змістом і патосом промови. Був блискучим оборонцем у політичних процесах УВО і ОУН. Ораторським хистом дорівнював йому згадуваний уже д-р Лев Бачинський, який був послом і в австрійському парламенті, а відтак і в польському соймі (в рр. 1928-30).

Визначним промовцем у польському соймі був Семен Жук, освітній організатор на Волині. Він одержав при виборах найвищу кількість голосів із усіх послів польського сойму. (Був засуджений польським судом на кілька років тюрми, а загинув закатований більшовиками в самбірській тюрмі в червні 1941 р.). Видатним промовцем був селянин Рогуцький Микола, посол до варшавського сойму. (Як і С. Жук, закатований НКВД у червні 1941 р.). Чи не найкращим промовцем селянином був Гринь Тершаковець, видатний громадський і політичний діяч, речник українського селянства і його інтересів. Кандидував у 1913 р. в повіті Рудки на посла до га-

лицького сойму і переміг, здавалось непоборного польського графа Скарбка. Був вибраний завдяки своїй величезній популярності серед усього селянства повіту. У 1928 р. був вибраний знову послом — тим разом до польського сойму і держав цей посольський мандат через три соймові каденції аж до вересня 1938 р. Як посол, сповняв свої обов'язки дуже сумлінно й солідно. Як справознавець Української Парляментарної Репрезентації, об'їхав не тільки Галичину, але й Волинь, Полісся та Холмщину, здобуваючи, як знаменитий і переконливий промовець, величезну популярність. Після приходу большевиків до Галичини, НКВД арештувало його у вересні 1939 р. і він довгі роки прокарався на засланні у таборах Котласу і Колими, відтак у таборах Воркути і Мордовії. Вернувся з заслання, як інвалід, і помер у Львові 1959 р. Похований у рідному селі Якимчицях при масовому здвизі населення. Старші селяни і молодь несли на своїх спрацьованих раменах домовину свого учителя і народного трибуна.

А син цього діяча і визначного оратора, командир УПА, Зеновій, юрист, пластун, був теж блискучим промовцем. Виступав під час усіх народних здвигів, академій, зборів “Просвіти” та “Сокола”. Загинув, як командир УПА-Захід і Крайовий Провідник ОУН Львівського Краю, від куль НКВД біля Львова 4 листопада 1948 р.

Оборонцем селянства був теж визначний промовець д-р Іван Макух. Як сенатор, сміливо виступив з осудом польської пацифікації в Галичині 1930 р. Про цей свій виступ він і пише в своїх споминах у розділі “Моя боротьба з міністром внутрішніх справ Складковським у справі пацифікації”:

“Я поставив у сенаті внесок, щоб потягнути до судової відповідальности тих, що провинилися під час пацифікації, себто поліцистів та урядовців і признати відшкодування всім, хто під час пацифікації потерпів шкоду. Цей внесок я боронив в адміністраційній комісії всіма фібрами моєї душі і всім моїм еством. Я промовляв різко й гаряче більше, ніж годину, представляючи страшні звірства польської поліції і війська на невинних людях. Я рішуче відкидав збірну відповідальність, яку хотіли нам накинути поляки, і доводив своє домагання правними аргументами”... “Моя промова справила помітне враження на членів комісії. Сенатори під час моєї промови поспускали голови і здавалося, що вони воліли б схватися під стіл, ніж чути мої правдиві і терпкі слова”.

Арештування, поліційні побої, процеси, засуди, пацифікація, Береза Картузька — оце один із підсумків 20-річно-

го — 1919-1939 — панування Польщі на Західних Землях України. Численні політичні процеси стали єдиною тоді вільною трибуною. “Із судової зали летіли вогнисті слова в широкий край західної України, передиралися через залізну за-слону ген аж до Чорного моря, Донбасу та Кавказу, перескакували Прут на Буковину, а через Говерлю на Закарпаття”. Так говорив д-р Лев Ганкевич 1947 р. у своїй промові в часі посвячення пам’ятника на могилі д-ра Степана Шухевича в Амберзі, в Німеччині. “Це була одна одинока вільна трибуна в Польщі. Промови оскаржених та їхніх оборонців друковано не тільки в українських часописах, але й у польських, білоруських, литовських та німецьких. Оборонці мали змогу сказати все в обороні своїх клієнтів, могли відкрити всі болі, всі кривди, всі знущання над українським народом, могли демаскувати всі зловживання поліції та інших чинників. Це була справді одинока вільна трибуна, і кожне слово з неї ловив нарід. Але коли в Польщі почала щораз виразніше формуватися диктатура, нова партія ББ почала передусім від реформи судівництва. Знесено суди присяжних, обмежено права адвокатури, наложено на оборонців діймаючі грошеві ка-ри”.

У дальшій частині своєї промови д-р Л. Ганкевич подав перелік українських адвокатів-оборонців у політичних процесах:

“До оборони бойовиків станула українська палестра. У Львові відома чвірка — д-р Володимир Старосольський, д-р Маріян Глушкевич, д-р Степан Шухевич і д-р Лев Ганкевич. Старосольського замучили большевики десь на півночі, Глушкевич згинув до війни під операційним ножом, а Шухевич помер тут на чужині. В їх руках були всі головні політичні процеси. Разом із ними працювали на провінції в Тернополі д-р Степан Баран, у Золочеві д-р Теодор Ваньо, в Чорткові д-р Антін Горбачевський і д-р Володимир Електорович, у Станиславові д-р Лев Бачинський і д-р Юліян Олесницький, у Коломиї д-р Новодворський, у Перемишлі д-р Володимир Загайкевич і д-р Микола Рибак, у Стрию д-р Антін Гарасимів, д-р Роман Домбчевський і д-р В. Калуський, у Самборі д-р Рогуцький, у Бережанах д-р М. Західний, у Сяноці д-р Блавацький, у Ковлі Самійло Підгірський та в Рівному сенатор Карпінський”.

“Майже 20 літ важкої праці від Смока — Федака, Ольги Басараб, Андрія Мельника до Степана Бандери, Гнатківської та Карпинця. 20 літ політичних процесів у Львові,

Кракові, Познані, Варшаві, Луцьку, Рівному, Чорткові, Золочеві... А як не згадати про чудесну постать о. шамбеляна д-ра Степана Юрика з Золочева, по промові якого став прокуратор і відкликав акт оскарження...”

Оці уривки з промови д-ра Льва Ганкевича про українських правників-оборонців у політичних процесах за володіння Польщі — вони являють собою галерію видатних юристів-промовців, що між ними були справжні мистці живого слова, — оратори великого формату.

В. Мартинець у своїй книжці “Від УВО до ОУН” характеризує д-ра Глушкевича як “оборонця великого стилю, надзвичайного ерудита і знаменитого промовця, що без нього не обійшовся жаден більший процес української бойової організації. Його клясичні промови були подіями самі по собі, що заповнювали вщерть судову залю українською і польською публікою, а згодом у довгих шпальтах були вони реферовані у пресі”.

Своїм “стилем” наближався до д-ра Глушкевича д-р Лев Ганкевич. Він ішов фронтовим наступом. Він не так боронив свого клієнта, як атакував ворожу державу, а підсудного представляв, як героя-борця за волю, що його треба не судити й карати, а подивляти і шанувати ось так, як поляки подивляють і шанують своїх подібних героїв. Кожна вогненна промова цього ентузіаста була політичною маніфестацією.

Д-р Володимир Старосольський — людина високої культури й освіти, ерудит на полі права, він і свої промови тримав на високому рівні й у своєму стилі. Він надзвичайно зрозуміло й переконливо та при загальному сприятливому зацікавленні розвивав наукові теорії про перестарілість сучасного карного законодавства і його несприймальність у конкретному випадку. Він атакував закон. І він мав успіх. Д-р Степан Шухевич провадив оборону витримано й речево. Такі ж були і його промови.

*

Українські політичні процеси та й усі прояви українського життя під Польщею знаходили чи не найсильніший відгук на Закарпатській Україні, де живим темпом розгорталось українське національне життя всупереч усім намаганням москвофілів та мадярів, а й чеської влади це життя придушувати й обмежувати.

Українське національне відродження найменшої вітки українського народу — отієї “Закарпатської Русі”, заверше-

не 1939 р. створенням власної Карпато-української держави — це історичний феномен, який не може не викликувати найвищого подиву. І тут треба ствердити, що державне будівництво Карпатської України здійснилося у великій, а то й вирішальній мірі — силою живого українського слова. Після включення Карпатської України в рамці ЧСР в 1919 р. там створилося товариство “Просвіта” з центром в Ужгороді та густою сіткою читалень по всьому Закарпатті — тоді й розгорнулася широка народна праця, керована о. А. Волошином, братами Юліяном і Михайлом Брацайками та іншими видатними постатями-діячами, а в оцій праці чарівно-будівною силою стало передусім живе українське слово. Промови голови “Просвіти” о. А. Волошина, братів Брацайків, письменниці Ірини Невицької, Юліяна і Федора Реваїв, Степана Клочурака, В. Гренджі-Донського, інж. Л. Романюка, Августина Штефана і ряду інших — були отими посівами, на яких зростала в серцях тисячних селянських мас і молоді — Українська Правда.

“Просвіта” стала двигуном культурного життя, українське живе слово лунало в часі всяких зборів і здвигів, із аматорських театральних сцен, а з січнем 1921 р. теж із професійної театральної сцени в Ужгороді під керівництвом славного Миколи Садовського. Для виховання молодих adeptів театру М. Садовський відкрив театральний курс, у програмі якого було й мистецтво живого слова — деклямація. А й самий артист виступав з деклямаціями передусім Шевченкових поезій, що й мало свій вплив на розвиток мистецтва живого слова головно серед молоді. У 1935 р. постає театр “Нова сцена” під кермою братів Шерегіїв.

З рядів закарпатської молоді вирости талановиті промовці — богослов Іван Рогач, д-р Степан Росоха, д-р В. Комаринський, д-р В. Шандор, Микола Вайда. У книзі Петра Стерча п.з. “Карпато-українська держава” знаходимо численні згадки, а й ширші описи масових з’їздів української молоді в Ужгороді і Мукачеві, численних просвітянських з’їздів, з’їзду студентства 1936 р. в Ужгороді під кермою С. Росохи, далі величавого Всепросвітянського З’їзду Закарпаття 17 жовтня 1937 р. в Ужгороді, врешті Конгресу Центральної Української Народної Ради 4 вересня 1938 р. — всі ці народні здвиги з блискучими, повними запалу й віри в перемогу Української Правди промовами о. А. Волошина, братів Брацайків, С. Клочурака, Ю. Ревая, а з молодих — І. Рогача, С. Росохи та інших — були могутніми маніфестаціями національного пробудження й горіння, які й знайшли своє вивершення в

Симон Петлюра (1879-1926)

Борець за ідеали нації із зброєю в руці та силою писаного і живого слова.

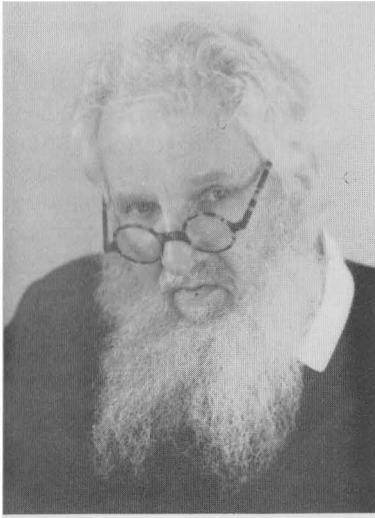
Микола Міхновський (1883-1924)

Своєю промовою на святі Шевченка в Полтаві 1900 р. проголосив ідею державної самостійності нації.

Олександр Лотоцький (1870-1939)

Науковець, провідний національний діяч, видатний промовець. "Автокефалія Української Церкви — це не лише церковна, але й національно-державна наша необхідність", — з декларативної промови О. Лотоцького — міністра ісповідань, на Всеукраїнському Церковному Соборі в Києві, 1918 р.

**Митрополит УКЦеркви,
Андрей Шептицький (1865-1944)**

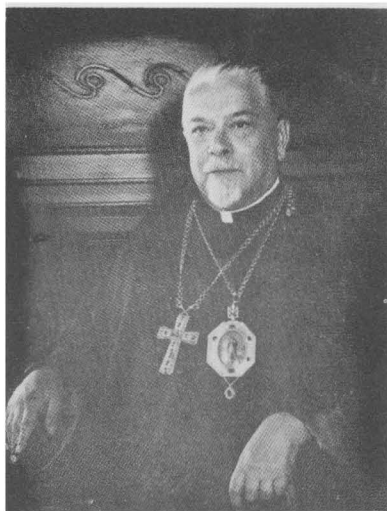
**Верх. Архиепископ УКЦеркви
Кардинал Йосиф Сліпий (*1892)**

Слухали його з найбільшою увагою, пошаною і набожністю, як слухали перші християни слів Св. Апостолів.

Його слово насажене силою особливого красномовства — воно пливе з великого серця й великого розуму і — промовляє до серця й розуму.

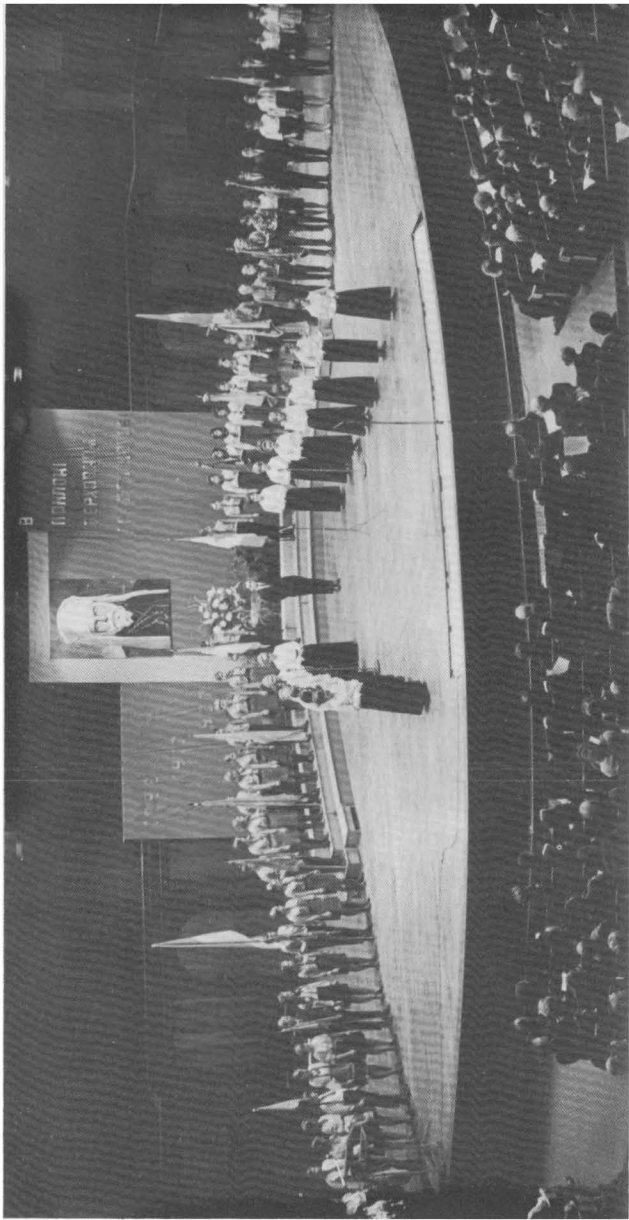
**Митрополит УАПЦеркви, Василь
Липківський (1854-1938?)**

**Митрополит УАПЦерки,
Мстислав (*1897)**

**Пламенний проповідник та борець
за Божу і Українську Національну
Правду.**

**Подвижник — своїми ділами і си-
лою свого живого слова — Укра-
їнської Православної Церкви у
вільному світі.**

**Покліч Верховному Архiepіскопові
Завадовича Романа Завадовича молоддю Курсів Українознавства при співучасті Рідних Шкіл,
Збірної деклямація поеми Романа Завадовича молоддю Курсів Українознавства при співучасті Рідних Шкіл,
Пласту, СУМ і УКЮ в Торонті, дня 10 грудня 1967 р. в ювілейному концерті — 1892-1917-1967 — у пошану
Верховного Архiepіскопа Кардинала Йосифа Сліпого.**

Постановка артиста В. Довганюка.

акті відкриття Сойму Карпатської України 15 березня 1939 р. Д-р Михайло Бращайко, один із найкращих промовців Закарпаття, сказав у своїй промові:

“...20 літ проголошували ми те, що нині проголошуємо, революційно, нині проголошуємо конституційно і це вже такий великий день у нашій історії, такий великий факт, що його ніколи ніякі ворожі сили не зітруть, а буде це один із найважливіших і найкращих днів і фактів, який старий замок хутський колинебудь чув і бачив. Хоч як можуть складатися історичні події, хоч який хід може взяти історія, але одно є певне, що це є наша земля і її ніколи, нікому не дасть український нарід собі відібрати! Оцю землю поливали наші предки своєю кров'ю і своїм потом і їх кості від нас, грядущих поколінь, вимагають, щоб Ви оті святі традиції хоронили, аби оті святі кості їх могли спочивати в нашій рідній землі. Не дивлячись на те, що наші сили тепер ще слабші і не можемо дати відпору, але той відпір прийде, хай ворог знає, що сюди прийде лише за гостя, а не за пана, бо паном були, є і будемо тут ми! ...Не знаю, чи почислені години або дні нашого правительства, нашої влади, але одне є певне, що ані дні Карпатської України, ані дні українського народу не почислені і він як жив тут 1000 літ, так буде жити дальших 1000 літ!” (З запису на фільмовій ленті “Трагедія Карпатської України”).

В часі державного будівництва Карпатської України поруч із військовою зброєю “Карпатської Січі” стає і зброя живого слова. Масові передвиборчі віча для вибору послів до Сойму Карпатської України — це сотні промов, які мобілізували душі й серця широких мас населення. Сотні промов виголосив молодий провідник молоді, організатор “Карпатської Січі” і один з її комендантів та й заступник голови Сойму Карпатської України, д-р С. Росоха. В одному тільки дні 8 лютого 1939 р. він промовляв у вісьмох селах у часі передвиборчих віч (ряд уривків його промов у рр. 1930-1939 подає П. Стерчо у згаданій книзі). Прекрасним промовцем був 26-літній невисвячений теолог, Іван Рогач, один із провідників “Карпатської Січі”. Про нього пише П. Стерчо: “Він є ідеологічним вождем, який заохочує, підбадьорює в серцях молоді вогненні почування. Він є прекрасним промовцем та ще кращим демагогом у найкращому розумінні цього слова. Має просто демонічний вплив на серця та розум не тільки молодих, але й старших. Своєю глибокою, безкомпромісовою вірою сіє в серцях мас, коли ці його слухають на яких-небудь зборах, повне переконання, що остаточна перемога української нації

мусить прийти. Вдень є він елегантним секретарем монсеньйора Волошина, приймає журналістів і депутатів, але ввечері цілковито перемінюється. Іде між молодь, на засідання, говорить, переконує, агітує". Іван Рогач загинув, розстріляний німцями в Києві 1942 р. Сьогодні виявляють свої ораторські таланти молоді сини Карпатської України теж у вільному світі — це в ЗСА проф. д-р Петро Стерчо, проф. д-р Михайло Пап, д-р Василь Вереш та інші.

Карпатська Русь — Карпатська Україна в періоді 20 років — 1919-1939 це поруч з Галичиною ота частина української землі й народу, де живе українське слово стало джерелом національної обнови і творило національну історію.

*

Крім церковної амбони, парламентарної й судової трибуни була в Галичині ще одна велика "культурно-освітня" трибуна — це Товариства "Просвіта", "Рідна Школа", Союз Українок, студентські громади і ряд інших, що їх польська влада не мала відваги відразу заборонити, хоч переслідувала всякими способами, щоб врешті таки почати і на них свій ліквідаційний наступ в останніх роках перед вибухом війни 1939 р.

До щорічних Шевченківських свят прийшло щорічне святкування в місяці січні Свята Державности й Соборности та Свята Крут, щорічні масові здвиги відбувалися в Карпатах на стрілецьких могилах на горі Маківці і такі ж здвиги на "Маркіяновій Білій Горі" коло Підлисся в честь М. Шашкевича, почався теж культ княжої доби здвигами молоді на городищі Пліснеськ (коло Підгорець на Золочівщині), що про нього згадує "Слово о полку Ігоря". Відбувалися і такі особливі свята, як відкриття пам'ятника на могилі І. Франка у Львові, а теж ювілейні святкування роковин видатних постатей чи установ.

І тоді всюди й завжди в часі цих національних свят і здвигів лунали палкі слова промов відомих визначних провідних діячів і ораторів, були часто блискучі промови місцевих провідних громадян, у тому теж селянських діячів, їх імена здебільша невідомі, хіба деякі збережені на сторінках тодішньої української преси.

Найголосніше відбивалися у пресі всякі національні свята, що відбувалися у Львові, а особливо цінні промови були друковані, як, наприклад, промова оратора великого

формату Остапа Луцького на святі Шевченка у 125 роковини його народження і промова Богдана Лепкого — не тільки письменника і поета, але й визначного промовця та декляматора — виголошена у Львові на концерті в честь Івана Франка перед відкриттям пам'ятника на його могилі 1933 р. Ораторський хист виявляли і молоді промовці-студенти, особливо на академіях у честь Крутянських Героїв. Чи не найкращим промовцем між студентською молоддю був Володимир Янів — головний промотор культу Крутянського Чину.

Оці численні національні свята в честь Шевченка, відтак Франка, Лесі Українки, свята 22-го Січня, Крут, Матері, свята книжки і ряд інших були одночасно своєрідними святами української поезії і її мистецької деклямації та інсценізації.

А мистецтво деклямації мало вже і в новій добі нашого національного життя своїх видатних репрезентантів. Оце мистецтво живого слова в деклямації, читанні поезії, яке з такою особливою красою й силою виявив Тарас Шевченко, воно знайшло свого видатного переємника в Галичині в особі Корнила Устіяновича (сина о. Миколи Устіяновича), видатного маляра, публіциста і поета, а при тому мистця-декляматора. Виступав він з деклямаціями поезій Шевченка та інших поетів на різних українських імпрезах у Галичині у другій половині 19 століття.

У той час діяв у Галичині театр “Руської Бесіди”, а з-поміж його акторів здобув не тільки славу артиста, але й видатного декляматора Лев Лопатинський. Не був він тільки талановитим аматором — мистецтва деклямації вчився у Відні у німецького професійного декляматора-рецитатора.

В історії українського театру й мистецтва живого слова окремою подією треба вважати ювілейну виставу “Наталки Полтавки” у Львові в століття “Енеїди” Котляревського. Тоді Франко спеціально написав свої “Великі Роковини” — поему-деклямацію, яка йшла перед виставою, як своєрідний інсценізований пролог. Деклямація у виконанні артиста Лева Лопатинського зробила незвичайно глибоке враження на публіку — ентузіазмові й захопленню не було кінця. Про цей виступ Лопатинського на святі у 100-літні роковини “Енеїди” 1898 р. у Львові пише в своїх споминах І. Макух, що “поему Франка «Великі Роковини» продеклямував з великим чуттям і майстерністю інтерпретації відомий декляматор Лев Лопатинський”.

Мистецтво деклямації досягло своїх вершин в особах драматургів і артистів українського театру в Києві — Марка

Кропивницького і Михайла Старицького. “Знаменитий декламатор” — оце слова Володимира Дорошенка про М. Кропивницького в одному з його листів. А Михайло Старицький, драматург і режисер, здобув теж славу як прекрасний декламатор і незрівняний майстер читання вголос, і власне його декламаційні здібності шкодили йому, як театральному акторові-виконавцеві. Зате як режисер він виняткова постать в історії українського театру. Але коли Старицький декламував, то це була, — як пише Антонович у своїй історії українського театру, — справжня симфонія.

Третім великим мистцем деклямації був артист Микола Садовський, особливо його деклямація Шевченкового “Послання” справляла глибоке й незабутнє враження.

Мистецтво живого слова в деклямації, плекане в Україні передусім шкільним театром 17-18 ст., можна сміло вважати основою нової форми українського сценічного мистецтва, що її сьогодні називаємо театром поетичного слова. Початки цього театру — це оті “орації” і “діалоги” та “дійства” шкільного театру 17-18 ст., плеканого передусім у Київській Академії. Із шкільними “дійствами” і драмами, писаними віршем і деклямованими на сцені, перекликуються популярні в наш час інсценізації поетичних творів, а ще зокрема драматичні поеми Лесі Українки — “Бояриня”, “Кассандра”, “Лісова пісня” та інші.

Інсценізації поетичних творів, а саме, байок Глібова, здійснив чи не вперше в Галичині, у Львові, 1911 р. Гнат Хоткевич, але епохальною подією в історії українського театру — власне, як театру поетичного слова стала інсценізація “Гайдамаків” Шевченка Лесем Курбасом, що її прем’єра відбулася в Києві 1920 р. Рік-річно на протязі більше десяти років ця інсценізація ставилася в Шевченківські дні в Києві, потому в Харкові при вщерть заповненому публікою театрі “Березоля”. В інсценізації “Гайдамаків” поєдналися мистецтво слова й дії, створюючи нову, оригінальну форму українського сценічного мистецтва.

Ще перед інсценізацією “Гайдамаків” Лесь Курбас поставив у “Молодому театрі” ряд поетичних творів Шевченка, а саме: 1. Іван Гус, 2. Великий льох, 3. ліричні поезії (як цілість) — І широку долину..., І небо невмите..., У неділеньку та раненьку..., 4. Не спалося, а ніч як море, 5. На Великдень. Вистава ця відбулася 11 березня 1919 р. і власне цю виставу слід уважати першою спробою українського театру поетичного слова. Крім цієї Шевченкової вистави відбулися в цьому

“Молодому театрі” літературні вечори з поетичних творів О. Олесе, М. Вороного, П. Тичини.

Немає сумніву, що власне під впливом Леся Курбаса почалися нові шукання і нові шляхи українського театру в Галичині, а теж у Закарпатській Україні з такими корифеями, як Загарів, а передусім Володимир Блавацький. А й серед студентської молоді Львова виникла драматична студія “Хмаролім”, яка й була поважною спробою театру поетичного слова. Вона влаштувала м. і. вечір рецитацій поезій молодих авторів: Б. Кравцева, Б. Антонича, В. Янова, Р. Завадовича та інших, а теж поетів-клясиків. Варто пригадати молоду декляматорку Наталку Юрчинську, яка деклямувала Олесеве “Тихше, тихше, хто там дише” з такою експресією, що публіка й дихати перестала і, як кажуть, мороз ішов їй поза шкіру. Студію “Хмаролім” зорганізував молодий поет і письменник Володислав Ковальчук, відомий під літературним ім'ям В. Тесар (помер у Львові 1941 р.). Був це справжній ентузіяст театру слова і ці шукання виявив він у цілій серії інсценізацій, що появилася друком 1937-38 р. під назвою “Нова сцена”. Були це до деталей опрацьовані програми свят із сольовими і збірними деклямаціями та інсценізаціями, а й хорами на День Матері, Шевченка, Франка, Л. Українки, Петлюри, 22 Січня, Крут і ін. Оці сміливі новаторські проекти програм національних свят — це й була справді “нова сцена” — театр поетичного слова.

У той же час і на еміграції — в Чехії — ідею театру поетичного слова пропагувала Наталія Геркен-Русова, яка й дала окрему працю про “героїчний театр”, сягаючи до козацької доби з її драмою “Милость Божія”, включаючи з неї до своєї програми цього героїчного театру відомі строфи: “Залізо добреє важте і над злато...” Поет О. Ольжич у такому ж плані театру героїчного поетичного слова дав програму-композицію на Свято моря (появилася друком у Львові 1937 р., підписана ініціалами А. Б., з пропущенням декількох строф поезій, які були сконфісковані цензурою і довелося робити другий наклад).

Театр поетичного слова — “нова сцена” — був призначений передусім для численних аматорських драматичних гуртків у містах і селах Галичини, і він міг досягнути поважні успіхи, але перешкодив цьому вибух другої світової війни. Однак і в часі війни “Українське Видавництво” в Кракові перевидало 1940-41 р. три програми театру поетичного слова В. Ковальчука-Тесара п. н. “Поклін Т. Шевченкові”,

“Поклін Іванові Франкові”, “Поклін Л. Українці” і вони були тоді широко використані, головню на Холмщині, Підляшші і Лемківщині, де, після польських утисків і заборон, стихійно пробудилося буйне українське культурне життя, яке ще тоді толерувала окупаційна німецька влада. “Поклін Т. Шевченкові” перевидала ще й у ЗСА “Учительська Громада” в Філадельфії до 100-ліття Шевченкової смерті. На перевидання заслуговують і всі інші програми В. Тесара для театру поетичного слова, що його повинні з особливою увагою плекати наші рідні школи і молодечі товариства.

Мистецтво живого слова в індивідуальній мистецькій деклямації досягло в Галичині в 1930-их рр. поважного рівня. Чоловим її репрезентантом став лектор Краківського університету, Юліян Генік-Березовський. До його появи та й поруч з ним блискучим оратором і декляматором був Остап Луцький — його деклямація Франкового “Прологу” в часі святочної академії перед відкриттям пам’ятника на могилі І. Франка в травні 1933 р. була одним із тріумфів його декляматорського таланту. А чи не останнім перед вибухом нової світової війни великим декляматорським тріумфом була його деклямація 1938 р. поезії Юрія Федьковича “Русин-вояк” у часі святкової академії у 50-ліття смерті поета, яка відбулася в залі великого театру у Львові. Виступив він тоді дуже оригінально і незвично для широкої публіки — в однострою австрійського офіцера. Виступив тоді теж і Юліян Генік-Березовський, деклямуючи в гуцульському вбранні Федьковичевого “Довбуша”.

Оці виступи двох мистців живого слова в програмі академії на пошану Федьковича — це й було особливе свято — свято високимистецького живого українського слова.

З деклямаціями виступали в той час у Львові теж Софія Федорцева, Наталія Дорошенко, Ірина Гургула, студію живого слова вела артистка Леся Кривицька, гімназійна і студентська молодь виступала з деклямаціями в часі всяких своїх імпрез, але всі ці деклямаційні виступи не мали професійно-мистецького характеру. Професійним мистцем-декляматором став щойно Юліян Генік-Березовський.

З виступами в Галичині Юліяна Геніка-Березовського з’явився новий талант із глибокою експресивністю та відчуттям глибини й краси поетичного слова Шевченка, Франка, Федьковича, Стефаніка й Лепкого. Своє мистецтво живого слова поніс він у широкі круги громадянства — своїми численними декляматорськими виступами по містах і селах Гали-

чини він на свій лад відновив давні традиції студентів Київської Академії 17-18 ст., які мандрували по широких просторах України з деклямаціями, головно великодніх і різдвяних віршів, та з різдвяним вертепом. Декляматорські мистецькі виступи Ю. Геніка-Березовського стали своєрідною школою мистецтва живого слова — його мистецтво не тільки поривало слухачів, а й породжувало численних переемників-послідовників. І, власне, в тому справжня заслуга цього мистця-декляматора. З окупацією України більшовиками після другої світової війни залишив він рідну землю і, як емігрант, опинився 1948 р. в Канаді. Вспів об'їхати із своїми мистецькими деклямаційними виступами більші скупчення українців у цій країні, виступав декілька разів у Торонті, восени 1952 р. закінчив передчасно свій життєвий, а з тим і мистецький шлях творчости.

Як ясний, але короткий метеор блиснув на галицькому небосклоні Юліян Генік-Березовський, великий мистець живого слова, який вперше в історії нашої культури виступав на сценах і естрадах, як професійний декляматор і рецитатор, та перший і досі єдиний створив з цієї ділянки окрему професію, мету для себе самої, як окремого роду мистецтва. Його талант був вицвітом і завершенням усіх спроб попередніх поколінь і еманациєю духовости українського народу, що проявилася в мистецтві живого слова.

Відійшов, але мистецтво живого українського слова не завмирає — в поневоленій Україні воно таки живе в поезії Шевченка, хоч і цензурована вона окупантською владою, живе й у поезії Івана Франка, хоч ніколи не пролунала там із естради з уст декляматора його поезія-гимн “Не пора, не пора москалеві й ляхові служити”, як і ніколи не пролунало і не лунає із сцени слово Лесі Українки в її “Боярині”. І замовкло там вільне ораторське слово — не лунає воно вільно ні з політичних трибун, ні з церковних амбон.

У країнах вільного світу мистецьке живе й вільне українське слово досягло знову своїх вершин. Уже в перших роках після війни 1945-46 в Австрії Олімпія Добровольська і Йосип Гірняк почали працювати над Шевченковим словом, реставруючи працю над цим словом великого Курбаса, перейнявши від нього досвід праці над “Гайдамаками” і над циклами Шевченкової лірики.

О. Добровольська дала тоді в своєму виконанні цілу програму під назвою “Шевченків рубікон” (“Три літа”), 1947 р. Театральна Студія Добровольської-Гірняка дала

окрему програму з поезій Е. Маланюка, О. Добровольська дала в ЗСА імпазантну рецитативну постанову “Мойсея” у сто-річчя з дня народин Івана Франка. Для цієї постанови працював цілий колектив акторів і хористів — разом дали вони рецитаційну мистецьку велич. Два великі Шевченківські ювілеї — 1961 і 1964 р. — найшли своє вшанування у “Театрі Шевченкового слова”, що його створили Добровольська і Гірняк. У 1961 р. дали вони програму “Поет свободи, любови і краси”, відтак Й. Гірняк створив програму “Шевченкові Заповіти”.

У театрі слова Добровольської і Гірняка в Нью-Йорку було чимало здібних співробітників, з яких треба згадати Лідію Крушельницьку, Іву Куліш, Ольгу Кириченко, Володимира Змія та Ігоря Шугана, а ще зокрема Володимира Лисняка, який закінчив вищу театральну освіту в американських університетах і від нього треба сподіватись поважних успіхів у цій ділянці мистецтва.

Театр поетичного слова, створений на еміграції Добровольською і Гірняком, продовжує далі в Нью-Йорку Лідія Крушельницька. Почала вона свою Студію Мистецького Слова 1965 р., через неї перейшли вже десятки членів, за чотири перші роки учні Студії вивчили майже 40 поем і віршів Шевченка, кільканадцять Л. Українки, працювали над поезіями І. Франка, Лепкого, Рильського, Тичини, Олеся, Теліги, Симоненка, читали поезії Купчинського, Ганни Черинь, Віри Вовк та інших. Інсценізували байки Глібова, займалися мистецькою прозою. У 1968 і 1969 рр. Студія дала самостійну програму на Шевченківській академії, інсценізувала “Великий Лях” і “Невольника”. У зв'язку із 100-літтям від дня народження Л. Українки Студія дала ряд вистав “Лісової пісні” в більших українських осередках ЗСА і Канади. У самому ж Нью-Йорку дала інсценізацію монтажу з творів великої Поетеси, а саме, частини з поем “Прокляття Рахилі”, “Одержима”, цілий драматичний етюд “Йоганна, жінка Хусова”, уривок із “Адвоката Мартіяна”, драматичну поему “Грішник” та дві сцени з драматичної поеми “Бояриня”. Йосип Гірняк писав у “Свободі” з приводу цієї ювілейної вистави:

“Інсценізація окремих частин із шести різних творів, що віддзеркалюють ідейний та творчий світ великої Письменниці, зведені режисером в один стилевий вузол, обрамлений однобарвним принципом сценічного оформлення, пов'язані дотепними музичними антрактами, створили нерозривне мистецьке видовище. Різні теми, різні образи, сплетені однією

ідеєю, звучали гармонійною симфонією слова, звуку, кольору світла, барви одягу та сценічного простору. Режисер, художник сцени і композитор творчо злились у процесі підготовки театрального дійства. Лідії Крушельницькій можна позаздрити таких однодумних співробітників, як Марія Шуст та Ігор Соневицький”.

Студія Мистецького Слова Лідії Крушельницької — це велике досягнення, а й запорука, що мистецтво живого слова і далі розвиватиметься і матиме своїх дальших переємників-ентузіастів.

Мистецтво живого слова в деклямації плекають далі артисти, що виростали в українських театрах в Україні, зокрема під кермою В. Блавацького. Вони скупчилися головно в Філядельфії і створили в цьому місті сильний театральний центр, який своїми виставами ширив на новому місці поселення театральну культуру, відвідував зі своїми виставами різні міста у ЗСА, гостив теж часто в Канаді, особливо в Торонті.

По смерті свого керівника й учителя, сл. п. Володимира Блавацького, театр продовжував свою діяльність, але вже тільки доривочно.

І саме в той час актори філядельфійського театру почали приділяти більше часу й уваги вечорам рецитації, збірної деклямації та інсценізаціям творів наших поетів і письменників.

Однією з таких перших на більшу міру закроених інсценізацій були “Гайдамаки”, виставлені на академії в честь Шевченка у березні 1953 р. у Філядельфії.

Був це цікаво задуманий монтаж з поеми Т. Шевченка в опрацюванні й поставі Володимира Шашаровського та у виконанні відомих акторів: Віри Левицької, Марії Степової-Карп'як, Оксани Рудакевич, Юлії Шашаровської, Ганнусі Кульчицької, Христини Озарків, Наді Терещенко, Івана Самокішина, Володимира Карп'яка, Євгена Левицького та й молодших — Мирослава Солтиса, Зенона Кознарського, Михайла Кухарського, Якіма Козла, Євгена Куропаса.

У заплянованій постановником одногодинній інсценізації з вибраних уривків поеми, яка являла собою викінчену цілість, головну увагу приділено мистецтву слова. Для підкреслення драматичних моментів були уставлені виконавці, чоловіки й жінки — на різних площинах та в різних групах на широких сходах, покладених через цілу ширину сцени. На тлі чорних полотен жінки були в білих народніх сорочках без вишивок,

у білих підтичках та чорних запасках і білих хустинках на голові, а чоловіки у білих шараварах і білих сорочках. У міру наростання драматичної напруги чи зміни місця дії в відтворюваному уривку з поеми, виконавці міняли свої місця, угруповання і пози поодинокі чи групами, відповідно до ситуації і настрою даної картини — доносили словами, позою та ще й відповідним насвітленням рефлекторами — кольорит і драматичність виголошеного уривку. Сполучені разом — поза, світло і слово — підкреслювали силу драматичного звучання інсценізації.

Інсценізація, показана крім Філядельфії і Нью-Йорку також в інших містах ЗСА, робила на глядача могутнє враження і мала добрий відгук у пресі.

Іван Кедрин писав у “Свободі” 25 березня 1955 р.: “Найкращою точкою академії була деклямація “Чигирина”. Зараз з перших слів Я. Пінота-Рудакевича пізнати було професійного драматичного артиста. Без штучного патосу й емоції, без банальної жестикуляції, декламатор зумів видобути всю глибину жалю і огірчення, що ним навіяна та поема, і зробив глибоке враження на слухачів. Те саме треба сказати про цілий драматичний ансамбль, що, приїхавши з Філядельфії, дав — під керівництвом В. Шашаровського — інсценізацію уривків з “Гайдамаків”. Стилізована збірна деклямація... дійсно підносила рівень академії, відриваючи її від звичайної банальщини”.

Тут мимоволі насувається думка про інсценізацію “Гайдамаків” Л. Курбасем, який дав був ціловечірню її програму, а Шашаровський тільки одногодинну, отож хоч би цей факт дає підставу сказати, що постановка Шашаровського була його власна, оригінальна (він і не бачив постановки Курбаса).

В. Шашаровський, як актор і режисер, має за собою сорокрічну кар’єру, яка в ЗСА виявилася заснуванням у Філядельфії “Театру в п’ятницю”, а ще зокрема в театрі живого слова — в цілому ряді особливо успішних інсценізацій поетичних та прозових літературних творів. Поруч з “Гайдамаками” Шевченка він зреалізував інсценізацію поеми Марка Боеслава “Хай путь спасенна вам свята”, інсценізацію поезій авторів підпілля “Життям своїм страждання переміг”, поетичних творів про голод в Україні “Благословенна та скорботна”, поезій на Листопадове свято “На барикадах Львова”, поетичних творів І. Франка “Великий Франко” у 100-річчя народин поета, інсценізацію в честь Т. Чупринки “Його не

змогла ворожа лють”, далі “Вечір у честь Євгена Коновальця”, “Листопадава ніч” — інсценізацію на основі п’єси О. Лугового, “Шевченко у піснях і слові”, “Український воїн на службі батьківщині” і ряд інших. Участь у цих інсценізаціях брали найчастіше Віра Левицька, Марія Степова-Карп’як, Юлія Шашаровська, Оксана Рудакевич, Христя Озарків, Оксана Миколаївська, Катря Альфавицька, Ярослав Пінот-Рудакевич, Богдан Паздрій, Володимир Карп’як, Євген Левицький, Володимир Мельник, Зенон Кознарський, Михайло Кухарський, Володимир Шашаровський, Мирослав Солтис, Євген Куропась, Іван Чиж, Яким Козел та інші.

Окремо треба згадати про “Вечір, присвячений пам’яті Володимира Блавацького”, що відбувся 10 лютого 1963 р. в Філядельфії, а 30 березня 1963 р. в Нью-Йорку. У програмі — пролог і епілог — пера Остапа Тарнавського і Богдана Антонича в монтажі В. Шашаровського, “Мое слово” В. Стефаніка під режисурою Богдана Паздрія й у виконанні В. Левицької, М. Степової, Марії Сухар, Оксани Рудакевич, Людмили Сердюк, Я. Пінот-Рудакевича, В. Карпяка, В. Мельника і В. Сердюка, “Батурін” Б. Лепкого-Г. Лужницького у виконанні Марії Лисяк і В. Шашаровського, а далі шість уривків з різних п’єс, що їх ставив покійний В. Блавацький. Виконавці — пані в чорних вечорових сукнях, панове в смокінгах. Виконання майже статичне, бо головна увага була покладена на мистецьке слово і на відповідний до тексту настрій. У виконанні уривків з п’єс крім вичислених брали теж участь Евдокія Дичко-Блавацька, Ліза Шашаровська-Чепіль, Богдан Паздрій. Коментатор програми — Олег Лисяк.

Це — українські артисти разом з українською громадою вшанували пам’ять свого великого мистця сцени і — мистця живого українського слова.

В. Блавацький жде ще на свою книгу-монографію, а тут можна сказати хіба тільки те, що хто бачив його у ролі Гамлета, а особливо в ролі Юди у драматичній картині Л. Українки “На полі крові” і врешті хто чув його деклямацію “Стрілецька шапка” Лева-Льоня Лепкого, той до кінця життя залишиться під незабутніми враженнями від великої акторської майстерности та великого деклямаційного таланту цього великого мистця сцени, великого режисера і великого учителя.

Найпопулярнішим майстром живого слова в Філядельфії та поза нею став Ярослав Пінот-Рудакевич, без якого годі й уявити якусь більшу імпрезу, де не задзвеніло б поетичне

слово у його виконанні. Його деклямації у специфічному мистецтві звучанні й тоні сприймає публіка з помітним вдовolenням, а наша преса з особливим признанням.

Віра Левицька, визначна акторка колишнього львівського театру, обдарована особливими прикметами як мистець живого слова. Її прекрасний глибокий і сугестивний тембр голосу з особливою, сказати б, материнською теплою, чарує слухачів, коли виступає в одній із своїх ролей на сцені чи на академіях як декляматорка чи в радіо як рецитаторка. В неї незвичайний талант подачі мистецького слова в деклямації. І великий жаль, що відносно рідко можна бачити і чути її із сцени чи естради, а це велика втрата передусім для молодшої нашої генерації. Не знаємо теж, чи збережені її мистецькі деклямації звукозаписами.

Марія Степова-Карп'як це противенство Віри Левицької. Своїм драматичним трактуванням виконуваних нею поем чи рецитацій — потрясає почуваннями тих, що її слухають. Від її передачі поетичного слова віє якимсь наче фаталізмом, часто безнадією, а рівночасно це своєрідно філософічне і тільки їй притаманне трактування проблем, що ними сповнені деклямовані нею твори. Вона тримає слухача завжди у великій напрузі.

Ліза Шашаровська-Чепіль — оригінальний своїм характером, відмінний від попередніх, образ мистця живого слова. Ніжний, ліричний тембр голосу, субтельне відчуття поезії надають її деклямаціям наче соняшного світла, навіть у поезіях чи рецитаціях із сильною драматичною напругою. Її подача виголошених нею поем викликає в слухача своєрідний весняно-легкий оптимістичний настрій, віру в перемогу добра й краси. Виступає часто на академіях і вечорах мистецького слова і завжди здобуває захоплення слухачів.

Рідко виступає як декляматор артист Богдан Паздрій, але його виступи це справжні мистецькі події. Паздрій — це особлива постать мистця-декляматора, у його голосі звучать нотки причеченості й трагізму, але одночасно — бадьорости, а й бойовости. Враження від його мистецького живого слова — завжди глибокі і повні напруги.

Маркантна постать у ділянці мистецтва живого слова — це колишня артистка галицьких театрів Клавдія Кемпе-Гош. Після останньої світової війни опинилася в Австрії і в Зальцбурзі включилася до праці в українському театрі, що його зорганізували Ганна Совачева і Амврозій Маруненко.

Там вона починає цікавитись спорідненою з театром діяльною мистецтвом — деклямацією й рецитацією.

Маючи змалку за красою милозвучний голос, почала пильно працювати в новій для неї мистецькій діяльності і поступово здобула ім'я видатної декляматорки. По переїзді до ЗСА — до Філядельфії стала продовжувати свою працю над шлифуванням свого мистецького живого слова. За довгі роки побуту в ЗСА може похвалитися поважним рецитаторсько-деклямаційним дорітком — десятками успішних виступів на видатніших імпрезах із деклямаціями і рецитаціями. Отож зрозуміло, що здобула якнайкращі оцінки у пресі з признаннями за прекрасні інтерпретації поетичних творів, дуже добру артикуляцію слова і — справжні мистецькі висоти.

Не можна не згадати покійну Ніну Горленко, непересічної міри акторку, що в часі великої воєнної завірюхи прибула з центральних земель України та включилась у Німеччині до ансамблю акторів під керівництвом В. Блавацького, а згодом переїхала з ним до Філядельфії. Тут доволі часто виступала на різних національних святах з деклямаціями, завжди з прецизним виконанням, чіткістю подачі слова, а й з досвідом зрілої мисткині та знанням тих мистецьких засобів, що їх треба вживати для приневолення публіки слідкувати за подією поетичної думки у деклямованих творах.

Поза Філядельфією, а саме в Чикаго здобула поважну позицію як мистець живого слова Рома Романюк-Турянська. Перші кроки у цій діяльності почала ученицею гімназії “Рідної Школи” в Тернополі. Учитель української мови й літератури, д-р Никифор Гірняк, а відтак артистка театру, М. Калин-Затурська, помітивши в неї хист до мистецтва живого слова, заохочували до праці в цьому напрямі. Калин-Затурська провела з молодією Ромою декілька лекцій, підготувавши її до виступу в часі Шевченківського концерту в Тернополі. Виступ Роми був дуже вдалий і вирішально вплинув на постанову працювати наполегливо в цій діяльності мистецтва.

Другим учителем Роми був поет і цркесний інтерпретатор поезій Володислав Ковальчук-Тесар. Ідучи слідами Леся Курбаса, він зорганізував у Львові драматичну студію “Хмаролім” з завданням плекати мистецтво живого слова шляхом інсценізацій літературних творів.

В. Ковальчук часто перебував у Тернополі і це дало молодій Ромі нагоду брати в нього лекції мистецького читання. Тоді й почала вона виступати часто з деклямаціями. У

той же час приїжджав до Тернополя театр під кермою В. Блавацького і Рома знайшла нагоду дістати в нього кілька лекцій. Він навчав її інтерпретувати твори Лесі України.

З приходом II-гої світової війни опинилася на еміграції в Берліні, де й почала виступати з деклямаціями на різних імпрезах та й підготовляла деклямації з студентською молоддю.

По закінченні війни опинилась у таборі переміщених осіб у Карльсфельді. Тут зголосилася до декляматорського конкурсу, що його проголосив комітет для влаштування концерту в честь Шевченка. Ромі припала честь виступити на цьому концерті — в березні 1946 р. — деклямувала тоді уривки з “Неофітів”. Опісля виступала з деклямаціями в Мюнхені і в різних таборах переселенців, головно в Берхтесгадені.

В лютому 1950 р. прибула до ЗСА і вже в березні запросили її деклямувати на концерті в честь Шевченка в Чікаго. З того часу запрошували її до виступів у Мілвокі, Дітройті, Філядельфії, Торонті. На запрошення Українського Студентського Клубу в Іллінойськім Університеті виступала на літературному вечорі, присвячену Шевченкові з монтажем із творів поета, за що дістала признання не тільки від своєї, але й американської публіки та учительки драматичної кляси цього університету. З цією ж деклямацією виступила теж на слов'янському вечорі поезій Шевченка.

З метою удосконалити свій деклямаційний хист, відбула курс мистецького читання в Ю. Кжемінського, кол. професора драматичної школи у Варшаві, польського актора і режисера, який володів теж непогано українською мовою. Його лекції дуже збагатили знання Р. Турянської в ділянці мистецтва живого слова.

Р. Турянська виявила з юних літ своє зацікавлення теж театром, м. і. брала участь у виставах театрального ансамблю в таборі переселенців “Орлик” у Берхтесгадені під керівництвом режисера Федоровича, а й сама зреалізувала поставу опери Лисенка “Коза Дереза” при допомозі оперової співачки І. Туркевич-Мартинець. Опера пройшла з великим успіхом і в таборі і в місті Берхтесгадені для німецької й американської публіки. У Чікаго стала однією з організаторок театрального т-ва “Нова сцена” і брала участь у поставлених п'єсах.

Окрема ділянка праці Р. Турянської — радіомовлення в Чікаго. Читала ряд літературних творів — “Марію” Стефаніка, “Тугу” М. Черемшини та ін. Тепер працює з молоддю —

студентами, Пластом, СУМА, виготовляючи всякі літературні монтажні на їх виступи, працює теж у ділянці дитячого театру в Чикаго (п'єси-казки “Білосніжка” та “Івасик Телесик”).

Р. Турянська — справжній мистець живого слова не тільки з видатним талантом, але і з наполегливою працею для розвитку цього таланту та вишколу. І власне цьому поєднанню завдячує свої поважні мистецькі успіхи.

У Детройті вже довгі роки працює з молоддю артистка українських театрів Катря Бранка-Кривуцька. Веде драматичний гурток “Трембіта”, який у 100-річчя народин Л. Українки поставив її “Оргію” з повним успіхом. У гурті молодих аматорів напевно є й талановиті майбутні культиватори мистецтва живого слова — декляматори й рецитатори.

У Бофало проживає Ірина Лаврівська. Добре відоме ім'я артистки, яка з дитинства виявляла свій деклямаційний хист. Уродженниця Бережан у Галичині. У Львові відбула студії в драматичній школі проф. Чеслава Кжижановського, брала участь у театрі Тернопільської області, відтак в Оперному театрі у Львові і як конферансіє в театрі “Веселий Львів”, з яким і виїхала на еміграцію до Німеччини, тут участь у театрі “Камерна сцена” і врешті — виїзд до ЗСА — до Бофало. І тут — посилення уваги та й хисту до деклямації й мистецького читання, а вкупі з цим — власні сценічні адаптації літературних творів, літературні монтажні, як, наприклад, “Борцям” з участю хору, 18 років праця в радіопередачах, що їх вів чоловік Ірини — Юрій з такими оригінальними програмами, як “радієвий театр”, “дитяча хвилинка”, яка й дала серію “Казочок тети Ірини”, награних відтак на платівку. І тут — немала заслуга І. Лаврівської, як талановитого розповідача казок дітям — це її особливий хист.

Виростають у ЗСА і молоді сили, отак читаємо в пресі про рецитаторку Ганну Кореньовську, про Зеню Буняк — студентку американської драматичної школи, про Аскольда Лозинського, а є без сумніву інші юні таланти і треба сподіватися, що вони плекатимуть мистецтво живого українського слова, а й вирощуватимуть згодом — і своїх переємців.

У Торонті, поруч із старшою генерацією артистів, виростають і молоді адепти мистецтва живого слова, а зокрема плекає це мистецтво Школа Українознавства ім. Григорія Сковороди під управою Олександри Копач. Щорічні спільні рідношкільні Шевченківські свята в цьому великому осередку українського життя — це й своєрідна школа мистецтва живого українського слова — в формі промов, деклямацій та ін-

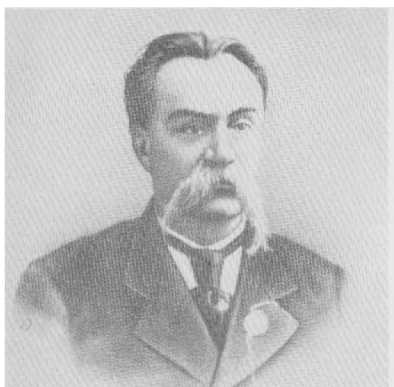
сценізацій. За прикладом Торонта пішли теж українські школи в Монтреалі (велике спільне свято у 100-ліття Л. Українки). Дитячий театр діє у Вінніпезі, спорадично молодечі товариства влаштовують вечори деклямацій, відбуваються теж конкурси живого слова, як ось у Торонті й Вінніпезі, як також в інших наших осередках.

У Торонті добре відомий як диктор і мистецький керівник українських радіопрограм (“Український голос Торонта” і пізніше “Пісня України”) Юрій Поченюк. Закінчив театральну школу в Україні, працював як драматичний актор у професійному театрі під керівництвом українського режисера М. Тінського, відтак у драматичній групі ім. Л. Курбаса під керівництвом Й. Гірняка у Відні та пізніше в його Театральній Студії, де дебютував як перший Антей у драматичній поемі Л. Українки “Оргія”. За 15 років праці як радіодиктор дав мистецьке читання десятків поезій, виступав теж як декляматор у часі різних літературних мистецьких імпрез. Написав літературно-вокальний монтаж “Шевченко в слові і пісні”, який пройшов із великим успіхом у Торонті.

Як інструктор рецитації й деклямації працює в Торонті Аріядна Стебельська, вона веде Студію Слова при Курсах Українознавства ім. Ю. Липи. Мистецтва живого слова вчилася в Ю. Геника-Березовського в Кракові в рр. 1937-39 в часі студій малярства в Академії Мистецтв, курс сценічного мистецтва пройшла в Німеччині після війни в Євгена Чопілка, учня В. Василька, який працював під керівництвом Л. Курбаса. Виступає з мистецьким читанням поезії й прози, а теж із доповідями та промовами.

Провела в Торонті силами усіх місцевих Курсів Українознавства ряд інсценізацій, передусім творів Шевченка “Неофіти”, “Великий льох”, “Псалми Давидові” та інші. Провела теж хорову деклямацію “Канон святій Ользі” Кирила Турівського в перекладі сучасною українською мовою. Деклямацію виконали студенти Курсів Українознавства ім. Ю. Липи. Інсценізувала теж “Слово про Ігорів похід”. У різних місцевостях ЗСА і Канади ставила твори Л. Українки: “Грішницю”, “Іфігенію в Тавриді”, “Триптих”, а теж твори Ю. Липи, Р. Володимира, М. Боеслава та інших сучасних поетів. Написала студію про проповідництво Кирила Турівського (магіст. працю в Оттавському університеті).

Дехто з учениць і учнів А. Стебельської працює далі в ділянці мистецтва живого слова, як, наприклад, Степанія Коваль-Шимко (блискуче виконала роль “Першої душі” з

Михайло Старицький (1840-1904)
Артист сцени, незрівнянний мистець читання вголос і прекрасний декламатор.

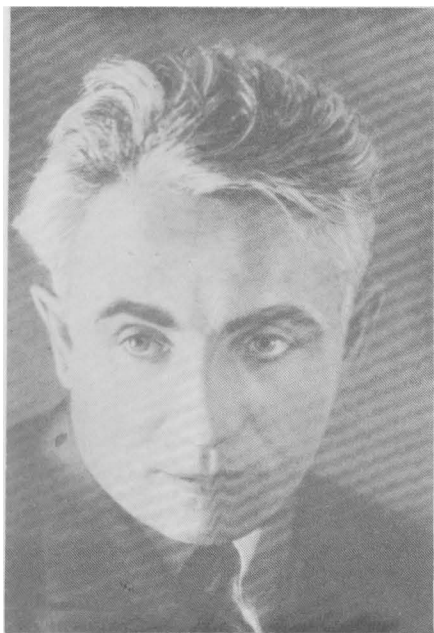
Марко Кропивницький (1840-1910)
Артист сцени і знаменитий декламатор (Шевченка “Чернець” і ін.)

Микола Садівський (1856-1933)
Артист сцени і видатний декламатор поезій Шевченка.

Володимир Блавацький 1900-1953)
Хто бачив його на сцені, хто чув його декламацію “Стрілецька шапка” Л. Лепкого — той до кінця життя залишиться під незабутніми враженнями.

Лесь Курбас (1887-1942)
Геніяльний режисер, інсценізатор поеми Т. Шевченка "Гайдамаки" і ряду інших поетичних творів.

Сцена з інсценізації "Гайдамаків" Т. Шевченка під режисурою Л. Курбаса у Києві, 1920 р.

Олімпія Добровольська (*1895)

Йосип Гірняк (*1895)

Великі постаті української сцени і мистецтва деклямації, творці театру поетичного слова.

“Мойсей” Івана Франка — рецитативна постава в “Театрі слова” під режисурою Олімпії Добровольської в Нью-Йорку, 20 травня 1956 року — у 100-річчя народин Поета.

Лідія Крушельницька
Керманч сучасної Студії Мистецтва Слова в Нью-Йорку, ЗСА.

Володимир Шашаровський
Артист сцени, режисер, постановник у ЗСА численних інсценізацій літ. творів.

“Прокляття Рахилі” Лесі Українки — інсценізація у виконанні “Студії Мистецького Слова” під кермою Лідії Крушельницької в Нью-Йорку, 1971 р. — у 100-річчя народин Поетеси.

“Великого льоху” Шевченка), Ляриса Хоменко-Кардаш (роля черниці в “Грішниці” Л. Українки та ін.), Юрій Шимко (Амфійон в “Орфеевому чуді” Л. Українки, проза М. Вовчка, проза для дітей), Марія Волощак (Іфігенія в творі Л. Українки, лірика І. Франка), Дарія Лошньовська, Волод. Оленич, Марія Стебельська, Леся Іванів, Ярको Кухтарук, з наймолодших виявляють талант Галя Безхлібник, Іванка Маїк, Ірина Пискір, Марія Гижка, Мирося Барановська, Мирося Костів, Христя Ярїш, Юрко Корїнь та багато інших. Хто з них ступатиме й далі шляхом мистецтва живого слова — покаже майбутність.

Особлива цінність у мистецькому житті не тільки українського Торонта, а й Канади та ЗСА — це жіночий квартет “Верховина” під проводом Олени Глібович. У цьому квартеті не раз поєднується вокально-співоче мистецтво з мистецтвом живого слова — деклямації. Олена Глібович не тільки організатор та диригент квартету, але й мистець живого слова — її деклямації головно монтажу з О. Олеся “На зелених горах” мають такий же ентузіастичний відгук у слухачів, як і самі пісні. Мають відгук і її власні “репертуари” віршованою формою, вплітані не раз у програму виступів “Верховини”.

Олена Глібович, уродженця Великого Бичкова в Карпатській Україні, змалку познайомилася із сценою — пособляла цьому учителька в школі, яка й відкрила мистецькі таланти в малої Оленки. А й у гімназії в Модржанах юна Оленка виступала не раз на сцені, наприклад, у ролі Стехи в “Назарі Стодолі” Шевченка та ін., в часі літніх ваканцій працювала в “Новій сцені” під режисурою Ю. Шерегія, часто виступала з деклямаціями, а й здраматизувала трилогію “Мазепа” Б. Лепкого (проф. Леонід Білецький хотів драматизацію видрукувати в журналі, але Оленка так і не зладила чистопису для друку...)

Деклямаційний талант О. Глібович позначається корисно й у виконанні пісень її квартетом строгою виразністю-чіткістю слова, що зовсім немаловажний вальор у вокальному мистецтві.

Побажати б збагачення програми квартету частішими, а то й постійними мистецькими деклямаціями перлин нашої поезії, що їх наша публіка приймає завжди з признанням і вдячністю.

Вокально-пісенне слово і живе слово в деклямації — це ота чарівна краса, що нею Олена Глібович із своїми “вер-

ховинками” завойовує почування тисячів. Велика — вже 20-літня національна-мистецька робота-місія!

Талановита акторка і декляматорка на терені Торонта це Ніна Швед-Тарновецька. Свою театральну працю почала в одеській кіностудії, працювала в театрі “Юного глядача”, пізніше в львівському зразковому театрі “Студія” під режисурою Ю. Шерегія. На еміграції виступала в українських театрах у Німеччині під режисурою В. Шашаровського. Після переїзду до Канади працювала в Українському Народньому Театрі під режисурою Л. Кемпе, М. Тагаєва та Г. Манька-Ярошевича. Останньо працює в складі драматичного ансамблю “Заграва” під режисурою Слава Теліжина. Як декляматорка виступала з поетичними творами “Бог” Б. Лепкого, “Зимовий похід” Ю. Клена, “Лебедин” Т. Шевченка, “Це мати твоя” Уляни Кравченко, “Скорбна мати” П. Тичини та іншими. Виразна, чітка дикція і мелодійний глибокий голос це добрі прикмети декляматорки і вона заслужено зустрічає тепле приймання слухачів. Але вона передусім таки — артистка сцени, особливо в театрі слова, якими й є драматичні поеми Л. України. В ролі Кассандри в однойменній драматичній поемі Л. Українки, поставленій у Торонті драматичним ансамблем “Заграва” 1967 р. під режисурою С. Теліжина і Ю. Бельського, Ніна Тарновецька “тримала цілу дію в драматичнім напруженні від початку до кінця. Переживання її щирі і глибокі, розуміння тексту було інтерпретоване із найніжнішими нюансами прекрасної дикції та глибокого голосу” — писала в своїй рецензії Аріядна Шум.

Тут слід сказати, що ансамбль “Заграва” поставив був 1954 р. теж драматичну поему Л. Українки “Адвокат Мартіян”, а 1971 р. — у 100-ліття народження поетеси її “Бояриню”. Вистави ішли під режисурою Слава Теліжина, уродженця Львова, де він закінчив студії в драматичній школі, працював як асистент режисера в експериментальній студії драматичного мистецтва під керівництвом проф. С. Скотницького у Варшаві, був режисером театральних виступів у західній Європі, а після приїзду до Канади продовжує з великими успіхами свою режисерську працю. Драматичні поеми Л. Українки вимагають не тільки акторської гри, але особливо мистецтва живого слова — огож і виконавці роль у цих поемах це й у більшій чи меншій мірі — теж мистецькі декляматори. І такими треба б уважати й виконавців роль у драматичних поемах Л. Українки, поставлених “Загравою” у Торонті — передусім Юрія Бельського, учня Йосипа Гірняка,

у ролі адвоката Мартіяна, Ніну Миколенко-Теліжин у ролі Аврелії, Н. Тарновецьку в ролі Альбіни, Володимира Довганюка в ролі Валента, Ніну Момотюк як Люціллу і М. Лялька як брата Ізогена. У “Боярині” виступали Рома Дольницька (в ролі Оксани), Ганна Тагаїва, Соня Сахно, Христина Туркевич, Мирося Лялька, Соня Пікулик, Ілярій Кушніренко, Михайло Лялька, Володимир Довганюк, Петро Ординець, Микола Семчишин.

На півночі Канади, в Едмонтоні, видатна постать мистця-рецитатора — це Роман Й. Осташевський. Уродженець Західної України в родині священика, середню освіту здобув у Львові, учасник бою під Бородами в рядах Дивізії “Галичина”, філософію і теологію студіював у Римі, бібліотекарство на університеті в Монреалі, архіварство на університеті в Денвер, Колорадо, ЗСА. Працює тепер як архівіст в провінційному уряді Альберти, а одночасно активний у громадському українському житті (голова і секретар відділу КУК, голова Літературного Мистецького Клубу, референт культурних імпрез УНО і т. д.), організатор численних мистецьких імпрез та голова драматичного ансамблю, учасник багатьох театральних вистав у різних ролях, довгі роки диктор і керівник українських радіопередач. Член управи Асоціації Бібліотекарів Альберти, Історичного Т-ва Канади, Асоціації Архівістів Америки та ін.

Останніх 15 років присвятився мистецтву живого слова як рецитатор і декламатор. У його репертуарі твори Шевченка, Франка, Л. Українки, В. Стефаника, П. Тичини (“Золотий гомін”), М. Понеділка та ін. Більші мистецькі виступи Р. Осташевського — літературний монтаж “Було колись в Україні” у власному опрацюванні, виконаний на ювілейному Шевченківському концерті в найбільшій залі Едмонтону — т. зв. Ювілейній Авдиторії, монтаж “Розпін Його” (за Св. Письмом), уложений і рецитований у часі побуту Верховного Архиепископа Й. Сліпого в Едмонтоні теж в Ювілейній Авдиторії, “Великі роковини” Франка, виконані мистцем у повній театральній постановці на Святи Державности, “Сини” Стефаника, виконані теж у повній театральній постановці, “Марія” Стефаника, виконана мистцем на ювілею Комітету Українок Канади у Вінніпезі, і теж у Вінніпезі “Перед пам’ятником Шевченкові” М. Понеділка на концерті з нагоди конгресу КУК. У 100-ліття народин Стефаника — окремі концерти в Едмонтоні та в інших містах з мистецьким читанням творів “Моє слово”, “Камінний хрест”, “Марія”, “Сини”.

Крім виступів із мистецькими читаннями має за собою теж численні доповіді на українських імпрезах і професійні доповіді англійською мовою.

У Вінніпезі під сучасну пору втішається заслуженою популярністю Ярослав Щур не тільки як співак соліст, але й успішний декламатор. З молодшої генерації вибиваються як декламаторки Рома Романович, Галина Коваль та інші. Подає надії як промовець молода Софія Качор.

Добру пам'ять залишив по собі Володимир Кохан, екс-екзекутивний директор Централі КУК як видатний діяч-промовець.

На сході Канади живий український осередок — Монреал. Тут, як і в інших більших українських скупченнях, діє десятки років філія Українського Національного Об'єднання, з приїздом нової післявоєнної іміграції розгорнули діяльність нові товариства і добиваються своїх успіхів у національно-культурній праці, а при тому і в ділянці живого слова. Тут треба з окремою увагою сказати про “Український Студентський Драматичний Гурток” ім. І. Котляревського, створений з ініціативи студентів Юрія Микитюка, Бориса Будного і Костя Темертея в 1961 р. Звернулися з проською про допомогу до обізнаного з театральною справою Івана Короля, УНО дало свою велику залю із сценою для потреб і виступів і — діло рушило. Вже 10 лютого 1962 р. відбувся вечір слова п. з. “Мово рідна, слово рідне...” при переповненій залі і повному успіху. Варто згадати імена головних виконавців — Рома Марцінковська (“Молитва” Б. Лепкого), Богданна Ватаманюк (“Батурицькі могили” Б. Лепкого), Юрій Микитюк (частина з “Мойсея” Франка і “Роса” Стефаніка), Любомир Микитюк (“Веснівка” Шашкевича і “Я учився рідних слів” Лепкого), Кость Темертей (“Контра спем” Л. Українки), Борис Будний (“Найдорожча перлина” Самійленка), Богдан Дмитрук (“Чигирин” Шевченка), Степан Яник (“На чужині” Б. Лепкого), А. Цяця (“До Основ'яненка” Шевченка), Ігор Луговий (“Досвітні вогні” Л. Українки). В імпрезі виступав теж студентський хор під проводом о. В. Бринявського. З поданих імен деякі вже ширше відомі — зокрема Борис Будний як автор п'єс-сатир “Санта Клявз”, а передусім “Лицар на білому коні” та “Синьо-жовте і інші кольори”. Він же творець-редактор відомого студентського журналу “Зозулька”;

Варто згадати і молоді таланти в ділянці мистецтва живого слова, як: Наталя Дяків, Ярослава Максимів, Віра Баніт, Віра Гомонко, Катря Прокопів, Ніна Максимів, Рома Гу-

палівська, Ірина Оборонів, Юрій Келебей. А ще молодші таланти-діти рідних шкіл “Просвіти”, УНО, парохій та інших установ, що разом беруть участь у щорічних спільних Шевченківських святах, та 1971 р. брали участь у рідно-шкільнім ювілейнім святі у 100-ліття Л. Українки.

Чи виростуть з отих наших дітей — Ліди Король, Дані і Дарки Михалик, Ігоря Коця, Катрусі Ботулинської, Настусі і Катрусі Смолинець та багатьох-багатьох інших і в Монреалі й у всіх інших наших рідних школах та молодечих організаціях у широкому світі наші майбутні мистці живого українського слова, артисти сцени та взагалі діячі на полі української культури — покажуть майбутні роки.

В улаштуванні десятків сценічних і деклямаційно-рецитаторських імпрез у Монреалі проробив немало роботи в останньому 10-літті Іван Король, ветеран УСС і УГА, а й слухач драматичних курсів Л. Курбаса, коли довелося розпрощатися із зброєю по ліквідації УГА.

В останніх роках працює з молоддю в Монреалі в ділянці плекання мистецтва живого слова Орест Павлів, який є автором ряду дуже добрих літературних монтажів на всякі національні свята. Ці монтажі йшли здебільша у виконанні сумівської молоді в Торонті та на її літній оселі “Веселка”, а теж у ЗСА. У ділянці театру поетичного слова — літературних монтажів та інсценізацій часто з власними текстами від ряду років успішно працює поет драматург Леонід Полтава — його інсценізації і літературні монтажі виконують і в ЗСА і Канаді — і діти і молодь, а й професійні мистецькі сили.

В інших країнах українського поселення — Німеччині, Франції, Бельгії, Англії, а в південній Америці в Аргентині, Бразилії та інших несеться із сцен та естрад та на хвилях етеру українське живе слово, — оце в Буенос-Айресі ставнув пам’ятник Т. Шевченка і українське пламенне слово пронеслося з уст промовців — д-ра В. Іваницького та інших, залунало воно і з дощок сцени з уст юних декляматорів.

Лунає мистецьке живе українське слово і в далекій Австралії. Тут після II-гої світової війни опинилися разом з 20-25-тисячною українською поселенчою громадою теж видатні постаті в ділянці мистецтва живого слова. У книзі “Українці в Австралії” знаходимо ряд вісток про різні мистецькі імпреди з інсценізаціями літературних творів, вечори живого слова з деклямаціями й рецитаціями у виконанні і під кермою передусім подружжя відомих ще зі Львова артистів української сцени Ірини і Степана Залеських, артиста сцен у Києві і Пол-

таві, відтак у Німеччині в театрі В. Блавацького — Ростислава Василенка, галицького актора в театрі Й. Стадника, відтак близького співпрацівника В. Блавацького — Ярослава Гевка, декляматорки А. Цівчинської, рецитаторки Клави Фольц та інших. З молодих талантів добре відома вже Христя Глуханіч. Діяла в Австралії теж українська театральна студія, що її організатором і управителем була Ірина Залеська, уродженця Львова, яка брала тут активну участь у драматичній студії В. Ковальчука-Тесара та Лесі Кривицької, була теж членом студії мистецького слова проф. І. Бендерського у Львові в 1941 р., а на еміграції в Німеччині членом студії Й. Гірняка. Вона й викладала в створеній нею театральній студії мистецтво слова.

Створилися в Австралії українські театри — ім. Л. Курбаса в Мельборні з такими відомими акторами ще з театрів в Україні, як: Анастасія та Іван Мартинюки, С. Крижанівський з дружиною, Л. Максимішин з дружиною, згадані вже І. та С. Залеські та інші, теж театр ім. В. Блавацького в Аделаяді і ряд драматичних гуртків. Згадані театральні ансамблі ставили інсценізацію “Землі” Стефаніка, “Великий льох” Шевченка, лірику Л. Українки та інші твори літератури.

Невідомо нам, чи є серед української громади в Австралії видатні промовці, але знаємо про численні доповіді й промови, наприклад, артиста Я. Гевка, проф. Д. Нитченка та інших діячів українського культурного життя в оцій новій для українців країні поселення, в якій 25 років тому залунало, лунає і — далі лунатиме рідна українська мова — і в щоденному житті, і в рідних школах та товариствах та з естрад з уст старших і юних мистців живого чарівного українського слова.

Позитивним явищем українського життя на еміграції є “авторські вечори” наших письменників. Такі вечори стають не раз справжніми “духовими бенкетами”, де духовою поживою є — живе українське мистецьке слово. Не кожен письменник прозаїк є й майстром-читцем, а поет декляматором, але маємо й тут щасливі виїмки. Це передусім письменник Микола Понеділок, який крім вродженої обдарованости пройшов ще й добру школу. “Читати-рецитувати мене довго й наполегливо вчили такі майстрі-актори, як Олімпія Добровольська та Йосип Гірняк. Їм я й завдячую на дев’яносто п’ять відсотків, що мої виступи на сцені з читанням проходили менш-більш успішно”, — пише він в одному з листів та ще й уточнює: “Читаю «з пам’яті й без пам’яті» свої твори ще з 1951 року. І майже нема в Америці й Канаді такого українського

поселення, серед якого б я не «викаблучувався». Читав і гуморески, і напіввеселі історії, і ліричні нариси, і оповідання, і сумно-трагічні речі. Читав їх, здається, непогано”.

До цих власних слів М. Понеділка можна додати хіба тільки вислів жалю, що досі появилася тільки одна-єдина платівка з його мистецькими рецитаціями.

Письменниця Ольга Мак, здобувши високу позицію своїми повістями, оповіданнями та ще й казками для дітей, здобуває теж позицію як майстерний читець. Її мистецькі читання власних творів це не тільки її літературно-авторські, але й рецитаційні успіхи.

Поет Евген Маланюк, хоч і мав свою невдачу з однією святочною імпровізованою промовою, як читець поезії був таки майстром. І мабуть не що інше, а мистецьке читання Маланюком у Торонті майже невідомих загаломі до того часу поезій Юрія Липи стало рішальним поштовхом для видання у тому ж Торонті його великої майже повної збірки п. з. “Поезія”. Отак мистецьке читання — живе слово Маланюка “воплотилося” у цінній книзі світляної постаті поета Липи. Вагомитий факт.

Відносно численні українські радіоавдиції в ЗСА і Канаді являють собою поважний стимул плекання мистецтва живого слова, як у формі деклямацій, так і в формі красномовства. Без сумніву, найкраща під мистецьким оглядом це радіо-програма ім. В. Блавацького в Філядельфії під проводом Евдокії Дичко-Блавацької.

Почала вона своє існування 23-го вересня 1951 р. під назвою “І це і те” музичним сигналом “Хлопці, алярм, гей вставайте...” Творцем її був В. Блавацький, який і на хвилях етеру зумів сказати “нове слово”, поставив свої радіо-програми на високому мистецькому рівні, запрошуючи на гостинні виступи по радіо найкращих музик, поетів, письменників та науковців. Під режисурою В. Блавацького йшли радіо-монтажі з участю акторів його ансамблю та й молодих adeptів театру. Але — 8 січня 1953 р. перестало битися серце В. Блавацького — відійшов навіки... Керівництво радіо-програмою перебрала, хоч не без початкових вагань у свідомості труднощів та відповідальности Евдокія Дичко-Блавацька, продовжуючи так діло свого подруга. І вже 11-го січня 1953 р. відбулася чергова передача, присвячена пам’яті В. Блавацького.

І так рік за роком артистка Евдокія Дичко-Блавацька веде на високому мистецькому рівні українську радіо-передачу, в програми якої йдуть часто цінні радіо-монтажі переваж-

но в опрацюванні й поставі В. Шашаровського, як “Зелені Свята в минулому”, “Великдень в українській поезії”, “Мое слово”, в 100-річчя В. Стефаника, монтаж з “Боярині” Л. Українки і ряд інших.

Крім більших радіо-монтажів у програмі ім. В. Блавацького є теж літературні хвилини з читання новель і оповідань та поезій. Читає і деклямує їх звичайно Е. Дичко-Блавацька своїм милозвучним голосом і спокійним стриманим тоном.

У Філядельфії є друга радіо-програма ім. Т. Шевченка, яку веде Мирон Утриско, і в ній Богдан Паздрій подав дві радіо-інсценізації укладу Олега Лисяка, які заслуговують на окреме відмічення — це “Різдвяний вечір” і “Під Великдень”. Виконавцями були Марія Лисяк і Богдан Паздрій.

В рр. 1956-58 йшов теж у Філядельфії “театр на хвилях етеру” під керівництвом В. Шашаровського. За три роки існування було передано около 150 різних радіо-п’єс. Брали в них участь майже всі місцеві українські артисти, а й допоміжні молоді сили. У програмі були такі твори, як: “Голгота” Г. Лужницького, “Патетична соната” М. Куліша, “Оргія” Л. Українки, монтаж “Було їх триста” (про Крутянців) та інші.

Відомі теж українські радіо-передачі в Чикаго, Вашингтоні, Нью-Йорку, Бофало. Ця остання під керівництвом Володимира Шарвана має за собою вже 20 років існування. З програми цієї радіо-передачі треба відмітити передусім радіо-театр, ведений, на жаль, тільки доривочно, д-ром Михайлом Лозою з такими радіофонізованими творами, як “Земля” Кобилянської, “Марія” Самчука, “На полі крові” Л. Українки, “Мойсей” І. Франка та іншими. У радіо-програмі В. Шарвана виступав був теж мистець живого слова Юліян Генік-Березовський, а деякий час дикторкою була Олена Глібович.

У Канаді декілька українських радіо-передач є в Торонті, теж у Вінніпезі, Монреалі та в інших більших осередках українського життя. На жаль, не маємо ближчих інформацій про них, але, без сумніву, всі вони в більшій чи меншій мірі звертають увагу на мистецький рівень живого радіофонізованого українського слова, сповняючи так свою важливу й цінну роллю у плеканні рідної мови, красномовства, деклямації й рецитації.

Українське красномовство в умовах еміграції має умови свого розвитку передусім у рідних Церквах — церковні амбони — це й найцінніші фортеці рідного слова на службі на-

ціонально-християнської Української Правди. У країнах вільного світу немає, бо й не може бути українського державного парламенту, але таким парламентом є для канадійських українців конгреси Комітету Українців Канади, а для ЗСА — збори Українського Конгресового Комітету, в інших країнах — засідання їхніх центральних українських установ. Своєрідним українським парламентом був 1-ший Світовий Конгрес Вільних Українців в Нью-Йорку в листопаді 1967 р. Ряд промов провідних постатей українських Церков, української науки, виховно-освітніх установ, політичних середовищ — всі вони своєю глибиною думки, а часто й справжнім красномовством, стали поважною частиною отієї історичної події — створення Світового Конгресу Вільних Українців із постійним його Секретаріатом. З усіх промов чи не найефектовнішою була промова українсько-канадійського парламентариста, недавнього міністра праці у федеральному уряді Канади, лідера опозиції в федеральному парламенті, Михайла Стара (Старчевського). Добрий і палкий промовець, він вітав учасників маніфестації за волю України, що відбулася як частина програми СКВУ, від імени українських парламентаристів Канади. Він прегарною українською мовою звернувся до 10-тисячного збору учасників:

“Я гордий, що можу говорити до вас усіх, тут присутніх, не тільки, як українець-канадієць, а й як представник парламентаристів українського походження в Канаді. Вітаю вас від українців, які є в провінційних парламентах, і тих, які разом зі мною є у федеральному парламенті. Я твердо переконаний, що цей Перший Світовий Конгрес Вільних Українців започатковує в історії українських поселенців поза Україною нову сторінку їхньої історії і буде незвичайно важливим чинником у збереженні в світі українства, української культури і мови на наступні десятиліття. Я певний, що коли ми всі об’єднаємо наші зусилля, коли спільним і єдиним фронтом станемо в боротьбі за наші права і за права українського народу в Україні, то перемога буде за нами. Тоді буде здійснений той великий ідеал, який на короткий час став дійсністю на українських землях у 1917-20 роках — незалежна й справді суверенна самостійна й соборна Українська Держава вільного й від нікого незалежного українського народу”.

Промову М. Стара вітали тисячні учасники-слухачі бурею оплесків.

У той час, коли в Україні, під московською окупацією, нема вільної парламентарної трибуни для вільного українського слова, у вільній демократичній Канаді виступають численні українські послы — і в провінційних і в федеральному парламентах. У парламентах їх виступи відбуваються урядовою англійською мовою. А українською мовою вони промовляють на всяких українських вічах і зборах. Поважне число з них — це талановиті оратори. Перший федеральний посол українець Михайло Лучкович, а відтак посол Антін Глинка, були блискучими промовцями і відіграли поважну роль у українському і загально-канадійському житті. М. Лучкович своїм мужнім і блискучим виступом у федеральному парламенті в обороні українських поселенців у Канаді поклав раз назавжди край усяким шовіністичним наступам на добре ім'я і честь українців. Посол Антін Глинка має історичну заслугу для Канади своїми численними промовама в рр. 1946-47 в обороні знедолених жертв 2-гої світової війни та в справі їх переселення до Канади. Своїми промовама здобув він тоді світову славу і найменування “опікуна третьої іміграції до Канади”. Нова післявоєнна іміграція дала могутній життєвий імпульс Канаді.

Антін Глинка, вибраний послом 1940 р. у вегревільській виборчій окрузі головно голосами фармерів, боронив у першу чергу інтереси українського фармерства. Як християнин і гуманіст, боронив тих, що серед найтяжчих умов, у постійній боротьбі з природою, своїми мозолями і потом засіяли відвічні цілини Канади та примусили їх давати багаті плоди. Активний в українському житті, був одним із чоловіків його діячів. У часі Другого Конгресу Українців Канади в Торонті 4-6 червня 1946 р. виголосив велику промову в справі іміграції до Канади українців з Європи — з таборів “ДП”. За час послухання в рр. 1940-49 виголосив сотні промов, в самому парламенті виголосив 92 промови, з того 13 промов в обороні повоєнної іміграції в Європі. Був це справжній народний трибун.

В історії канадійського парламенту українці дали до провінційних парламентів 68 послів, до федерального парламенту 13 послів і трьох сенаторів, добрих промовців: В. Валла-Волощука, І. Гнатишина і П. Юзика.

З провінційних послів-українців визначне місце здобув в Онтаріо Іван Яремко, який від 1958 р. був міністром різних ресортів і є провінційним секретарем. Його виступи особливо

на всяких зборах етнічних груп в Онтаріо завжди втішаються великим успіхом.

У 100-ліття смерті Т. Шевченка виступив він 10 березня 1961 р. з глибокою змістом промовою в онтарійському парламенті, змальовуючи постать геніяльного українського поета, як великого борця за волю народів. Активний в українському житті, бере жваву участь в українських культурних і подібних імпрезах, промовляючи українською, а в потребі теж англійською мовою.

У ЗСА українці не здобули, на жаль, свого місця в парламентарному житті. Цю прогалину заповнює у великій мірі довголітня радна міста Дітройту, Маруся Бек. Вона — чи не найкращий промовець поза межами України, очевидно, двома мовами — українською і англійською. Її промови мають завжди провідну ідею, яку вона проводить і доказує з залізною логічною послідовністю. Її промови завжди захоплюють, поривають. Слухачі нагороджують її довгими оплесками і вставанням із місць.

Особлива постать в історії українського красномовства — це мислитель, ідеолог українського організованого націоналізму, д-р Юліян Вассиян. Сказати про нього, що був “прекрасним промовцем” (таким назвав його В. Мартинець у своїй книзі “Від УВО до ОУН”), — це сказати дуже мало. Навіть у часі найбурхливіших студентських і інших дискусій у чеській Празі сама тільки поява Ю. Вассияна на подіумі промовця зразу втихомирювала бурю, а слово його мало просто магічно чарівну й переконливу силу, якій не могли опертися й найгарячіші дискусанти-противники. Але Вассиян не був тільки промовцем. Це був “апостол, що проповідує нову правду, великий національний проповідник”. Так зовсім вірно назвав Ю. Вассияна у своїм споміні Зіновій Книш, який мав безліч нагод слухати його в дискусіях, на нарадах, викладах і под.: “Ми втратили в ньому великого національного проповідника. Я не стрічав людини, що могла б вийти без враження після його слів. Такими були колись національні пророки, що сіяли неспокій у серцях своїх земляків, заплідняли їхні душі прагненням пізнання правди, а їхнє слово бриніло їм в ушах і в хвилині смерті. Безмірною силою сугестії глибокої індивідуальності різьбили характери учнів. Це був гігант живого слова, як інструменту для глибини думки”. В іншому місці — у книзі “Б’є 12-та” З. Книш згадує про ідеологічно-політичні курси для провідних постатей ОУН, які відбувалися 1940 р. за німецької окупації в Кра-

кові: “Цікаво, що найбільша фреквенція завважувалася на доповідях д-ра Вассіяна. Власне, ми думали, що його виклади будуть найменше зрозумілі, тяжкі своїм філософічним стилем і фаховою термінологією, однак ми всі помилилися. Д-р Вассіян був не лише глибокий філософ, але й чудовий доповідач-промовець, що вбирав свої слова в легку, майже поетичну форму і від першої до останньої мінати приковував увагу своїх слухачів. З жалем виходили вони з кімнати, коли проминула година його лекції”. В останніх роках свого життя д-р Ю. Вассіян виступав у ЗСА після свого прибуття 1950 р. з Європи — головню в Чікаго, де вспів виголосити кілька промов-доповідей та й кілька імпрровізованих промов, в яких власне була вся глибина та чарівна сила його слова.

Особливо заслужена постать в історії українців в ЗСА це визначний священник-проповідник і організатор, о. Григорій Грушка, який прибув сюди з Галичини 1890 р., був спочатку душпастирем у Шенандоа в стейті Пенсильвенія, відтак парохом у Джерзі Ситі, де й почав видавати в 1893 р. український часопис “Свобода” та поклав основи під Український Народний Союз. У його історично цінній праці на національній і церковній ниві співвирішальну ролю відіграв його великий ораторсько-проповідницький талант, яким уславився як катедральний проповідник у Львові, а відтак на американській землі.

Визначним промовцем у ЗСА був д-р Лука Мишуга — виголосив сотні промов у різних місцевостях. Блискучі формою були доповіді і промови д-ра Миколи Шлемкевича, які виголошував він в українських осередках ЗСА і Канади. Його широкий діяпазон знання й думок, хоч не раз ставав перешкодою в сприйманні їх слухачами, але чар його слова завжди полонив кожного. Переконливим, з добрим голосом і чіткістю слова промовцем і доповідачем був проф. Роман Смаль-Стоцький.

Ораторський хист перебрав у спадщині від батька священника-проповідника д-р Атанас Фіголь, видатний пластовий діяч-промовець. Коли говорити про успіхи з виданням Енциклопедії Українознавства НТШ, то тут у великій мірі вирішальну ролю відіграли не що, а успішні переконливі промови А. Фіголя в часі поїздок по терені ЗСА і Канади в справі фондів для видання цієї Енциклопедії. Його слово — перевтілювалося отак у реальне і велике діло — спільний подвиг загалу нашої еміграції й української вільної науки. Успішно виступає з промовами Микола Плав'юк, перший генеральний

секретар СКВУ. Як промовець-імпровізатор має не раз дуже добрі виступи д-р Богдан Стебельський, Степанія Савчук, голова Централі Організації Українок Канади, вміє полонити слухачів своїм щирим і палким, а в потребі обмірковано стриманим, але завжди переконливим словом. Як добрий промовець з особливою силою голосу став відомий Іван Вовчук.

На всьому терені ЗСА і Канади та в інших країнах поселення маємо ряд, без сумніву, добрих наших ораторів-промовців та священників-проповідників і їх слово має свою немаловажну силу і цінність в усьому українському житті та для його дальшого успішного розвитку. Щораз частіше виступають перед українською громадою і молоді українські оратори. Передчасно тут називати їх імена, але ці імена скоріше чи пізніше стануть напевно широко відомі — не тільки в українському, але і в загально-канадському чи американському житті. Зрештою вже добре є відоме ім'я, наприклад, Юрія Шимка в Торонті хоч би із знаменитої промови в часі Свята Державности 1969 р. та з промов у часі передвиборчої акції як кандидата на посла в Онтарійському парламента.

Поєднуючи найкращі вальори української мови і красномовства з вальорами англійської та інших мов і красномовств — ми можемо сподіватися не тільки переємників славних у Канаді імен Лучковича і Глинки, але й такого формату промовців, якими були в нас Іларіон, Кирило Турівський, Самійло Зорка, Євген Олесницький, Старицька-Черняхівська, Остап Луцький і ряд інших, а в Англії в новій добі — Вінстон Черчил.

**
**

Мистецтво живого слова — воно потрібне скрізь і всюди, і в щоденному бутті воно незвичайно важливе й часто вирішальне для долі одиниць та громад. Але є й особливе мистецтво живого слова — отого не dokonче плеканого шкільною методою, але плеканого найвищим учителем людини — її серцем. Голос і слово — це мова серця. Про цю мову говорить теж прекрасно Гете в "Фавсті":

"Ніколи серця з серцем ви не зв'яжете,
Коли самим вам серця брак..."

Голос — це живущо-цілющий струмінь, що з серця випливає і пливе до серця...

Франко, отой великий дух і великий страдальник, збагнув і висловив у "Книзі Кааф" свою велику мову про те, як

“много важить слово”. Дозвольте ж на закінчення моєї, далеко невичерпної, дуже загальної доповіді цю його поезію проказати:

“Якби ти знав, як много важить слово,
Одно сердечне теплеє слівце,
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав отсе!
Ти певно б поуз болю і розпуки,
Заціпивши уста, безмовно не минав,
Ти сіяв би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите гнівнеє слівце,
Як чисті душі кривить і поганить
І труїть на весь вік — якби ти знав отсе!
Ти б злість свою неначе пса гризького
У найтемніший кут душі загнав,
Потіх не маючи та співчуття палкого, —
Ти б хоч докором не ранив нікого, —
Якби ти знав!

Якби ти знав, як много горя криється
У масках радості, байдужості і тьми,
Як много лиць, за дня веселих, миється
До подушки гарячими слізьми!
Ти б зір і слух свій нагострив любов'ю
І в морі сліз незримих поринав,
Іх гіркість власною вмивав би кров'ю
І зрозумів весь жах в людському безголов'ю, —
Якби ти знав!

Якби ти знав! Та це знання прадавне,
Збагнути треба, серцем зрозуміть.
Що темне для ума, для серця ясне й явне...
І іншим би тобі вказався світ.
Ти б серцем ріс. Між бур життя й тривоги
Була б несхитна, ясна путь твоя.
Як Той, що в бурю йшов по гривах хвиль розлогих,
Так ти б мовляв до всіх плачучих, скорбних, вбогих:
“Не бійтеся! Це Я!”

Якби ти знав...
Якби ти знав, як много важить слово...
Одно сердечне теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав отсе!
Ти сів би слова потіхи і принуки,
Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, —
Якби ти знав!

**
*

Мистецтво живого слова — отого дару Божого, що від нього “серце б’ється, ожива”... І зокрема — мистецтво українського живого слова. Слова, як вияву душі народу і його найціннішої скарбниці упродовж століть буття і боротьби за це буття. Широка тема. Ледве заторкнена нами загальним нарисом. Але напевно знайде вона свого дослідника — теоретика та історика.

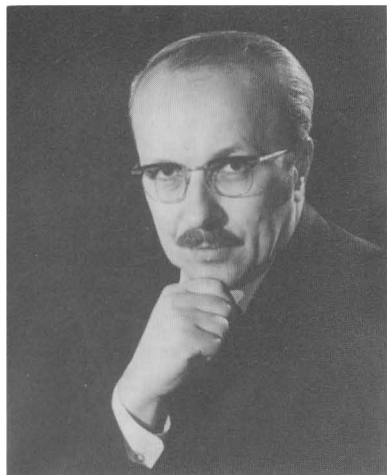
Мистецтво живого українського слова у вільному світі в усіх його ділянках — це один із найважливіших і найцінніших факторів українського життя-буття і його зростання та могутніння. Плекати-розвивати мистецтво живого українського слова — це плекати-розвивати саме українське життя, його культуру і його духовість. В ім’я національного буття — сьогодні, завтра і з роду в рід.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович Д.: ТРИСТА РОКІВ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ, 1619-1919. Прага, 1925.
- Антонович Д.: УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР, в книзі **Українська культура**. Курс лекцій. Регенсбург, 1947.
- Баженов М. М.: ВИРАЗНЕ СЛОВО. Теорія, техніка і методика виразного слова. Київ, 1940.
- Баженов М. М.: ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ І КУЛЬТУРА УСНОЇ МОВИ. Київ, 1949.
- Wieczorkiewicz B.: ZARYS NAUKI ŻYWEGO SŁOWA. Warszawa, 1936.
- Brandenburg H.: DIE KUNST DER ERZÄHLUNG. München, 1948.
- Б. В.: ЧАР ЖИВОГО СЛОВА. "Свобода", 23 серпня 1955 (про Р. Ту-рянську).
- Валері П.: ЯК ДЕКЛЯМУВАТИ ВІРШІ. "Вісник" т. 6, Львів, 1936.
- Вассиан Ю.: СЛОВО. Твори. Т. I. Торонто, 1972.
- Вассиан Ю.: ЛИСТОПАДОВІ РЕФЛЕКСІІ. Промова в роковини 1. Листопада. У книзі **"Твори"**. Т. I. Степовий Сфінкс. Торонто, 1972.
- Верховський Н. Ю.: КНИГА О ЧТЕЦАХ. Москва, 1950.
- Westerman: GESCHICHTE DER BEREDSAMKEIT. 1833-1835.
- Возняк М.: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Т. I-III. Львів, 1920.
- Войнаровський о. мітраг Т.: СПОГАДИ З МОГО ЖИТТЯ, в книзі **"Історичні постаті Галичини XIX-XX ст.** НТШ, Філадельфія, 1961.
- Ганкевич Л., Глушкевич М., Горбовий В., Евин, Загайкевич В., Паньківський К., Старосольський В., Шухевич С.: ПРОМОВИ в часі наглого судового процесу Біласа і Данилишина, процесу М. Лемика і процесу Бандери у Львові — в **Нарисі історії ОУН**". Т. I. Мюнхен, 1968, стор. 309-318, 346-348, 403-407.
- Гірняк Й.: МОЛОДЬ — ЛЕСІ УКРАЇНЦІ. "Свобода", ч. 225, 1971.
- Hirniak J.: BIRTH AND DEATH OF THE MODERN UKRAINIAN THEATER. N. Y., 1954 (у збірнику "Soviet Theatres" 1917-1941).
- Грінченко М.: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ.
- Грушевський М.: НА ПОРОЗИ НОВОЇ УКРАЇНИ. Київ, 1918.
- Грушевський М.: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Нью Йорк, 1959-1960.
- Демостен: ПРОМОВИ ПРОТИ ФИЛИПА МАКЕДОНСЬКОГО. Із старогрецької мови переклав і пояснив Д. Николишин. "Заг. Книгозбірня", Коломия (1930).
- Долинський Р.: ВІД "ТАЙДАМАКІВ", Л. КУРБАСА ДО "МОЙСЕЯ" Й. ГІРНЯКА. "Свобода", ч. 17, 1957.
- Дорошенко Д.: МОЇ СПОМИНИ ПРО ДАВНЄ МИНУЛЕ, 1901-1914. Вінніпег, 1949.
- Дурбак о. С.: КИР СОТЕР — З БОЖОЇ ЛАСКИ ПРОПОВІДНИК. "Америка", 24 вересня 1956.
- ENCYCLOPAEDIA BRITANICA — Rhetoric.
- ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА НТШ. Статтейна і гаслова.
- Єфремів С.: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Вецляр, 1924.
- Карасьов М.: МИСТЕЦТВО ХУДОЖНЬОГО ЧИТАННЯ. Київ, 1965.
- Качор А.: ОСТАП ЛУЦЬКИЙ. Вінніпег, 1952.
- Квітковський Д.: МАРУСЯ БЕК — АМБАСАДОР УКРАЇНИ. "Свобода", ч. 228, 1964.

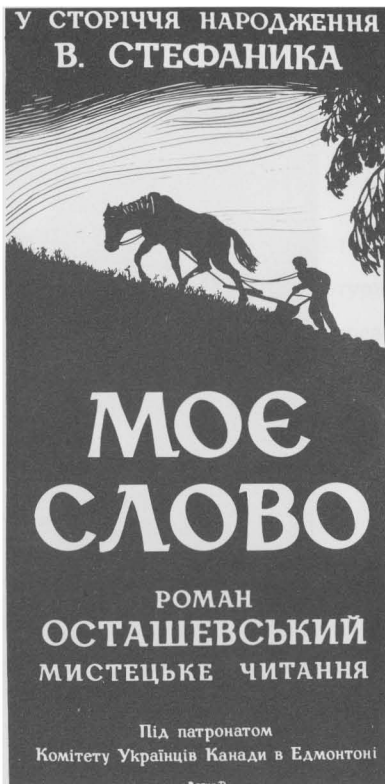
“Кассандра” — драматична поема Лесі Українки, поставлена драматичним ансамблем “Заграва” в Торонто, Канада, 1967 р. під режисурою С. Теліжина і Ю. Бельського. Драми. поеми Л. Українки вимагають не тільки акторської гри, але особливо мистецтва живого слова. Виконавці роль: Кассандра — Н. Тарновецька, Поліксена — Х. Туркевич, Деїфоб — Т. Парченко, Гелен — М. Лялька, Паріс — Г. Крушельницький, Гелена — Р. Дольницька, Андромаха — Н. Теліжин, Долон — Л. Кушніренко, Ономай — В. Довганюк, Агамемнон Атрід — І. Кушніренко, Менелай Атрід — А. Ільків, Сінон — В. Довганюк, рабині Андромахи — Левке — Б. Савчак, Хрізе — О. Ліщинська, Креуза — С. Шелепинська, Клімена — В. Дудук, 1-ий вартовий — Р. Тарновецький мол., 2-ий вартовий — А. Генік-Березовський, вояки — Р. Зазуля, П. Дідур, Б. Малиновський, З. Міщенко, Ю. Наклович, Т. Сукманівський, В. Лопушанський, Б. Худоба.

Роман Осташевський (*1924)
Видатний сучасний рецитатор творів Стефаника та інших письменників.

Поруч — заголовна сторінка програми вечорів мистецького читання Р. Осташевським творів В. Стефаника в Едмонтоні та інших містах Канади.

Робота графіка В. Доброліжа.

Юрій Поченюк
Сучасний мистець-рецитатор, диктор українських радіопередач у Канаді.

Микола Понеділок
Широко популярний у ЗСА і Канаді читець своїх літ. творів.

Ніна Тарновецька
Втішається признанням не тільки як талановита акторка, але й декляматорка.

Аріядна Стебельська
Інструктор рецитації й деклямації, дала досі численні інсценізації творів Шевченка, Л. Українки і ін.

Володимир Довганюк
Діяч сцени, здобув признання особливо як розповідач-гуморист у монологах ("Гриць Зозуля" Ека, "Селепко Лавочка" Ю. Тиса) і декляматор.

Олена Глібович
У своєму славному квітеті "Верховина" поєднує вокально-співоче мистецтво з мистецтвом живого слова.

„ЗАГРАВА”

ДРАМАТИЧНИЙ АНСАМБЛЬ У ТОРОНТІ

ПОКЛІН ЛЕСІ УКРАЇНЦІ
У 100-ЛІТНЮ РІЧНИЦЮ З ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ

Драматична поема Лесі Українки

„БОЯРИНЯ”

Режисер — Слав Теліжин

Літературний дорадник — Аріяна Шум

Асистент режисер і костюми — Марія Левцицька

Декорації — Слав Теліжин

Адміністратор — Володимир Довганюк

Оповідка про виставу драмат. поеми “Бояриня” Л. Українки у 100-річчя народження Поетеси драмат. ансамблем “Заграва” у Торонті, 1971 р. під режисурою Слава Теліжина.

Михайло Лялька в ролі Олексія Перебийного і Соня Сахно в ролі його дружини в “Боярині” Л. Українки.

Рома Дольницька в ролі Оксани — їх дочки та Іларій Кушніренко в ролі Степана — її чоловіка в “Боярині” Л. Українки.

Зліва — Христя Туркевич у ролі Ганни, Степанової сестри, та Рома Дольницька в ролі Оксани в “Боярині” Л. Українки.

Зліва — Володимир Довганюк у ролі післанця в Москву з України та Ілярій Кушніренко в ролі Степана в “Боярині” Л. Українки.

Ліза Шашаровська-Чепіль
В її деклямаціях — субтельне від-
чужання поезії.

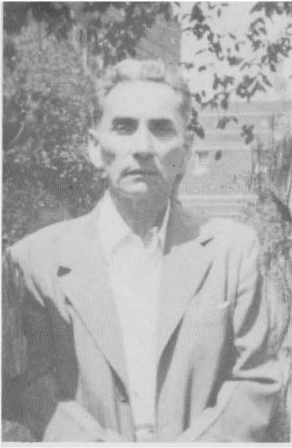
Ірина Лаврівська
Її мистецькі читання й деклямації
завжди своєрідні, її — власні.

Богдан Паздрій
Артист сцени, але й мистець дек-
ляматор — його виступи це
справжні мистецькі події.

Ярослав Пінот-Рудакевич
Як майстер живого слова — дек-
ляматор здобув широку популяр-
ність і признання.

Юліан Вассіян (1894-1953)
Мислитель-історіософ і "гігант
живого слова, як інструменту для
глибини думки".

Микола Шлемкевич (1894-1961)
Полонював слухачів блискучим
словом оратора та багатством
думки.

Рома Турянська
Сучасна мисткиня живого слова в
деклямації — в ЗСА.

Маруся Бек (*1908)
Довголітня радна і посадник Де-
тройту в ЗСА, блискучий про-
мовець українською й англ. мовами.

Михайло Лучкович (*1892)
Перший посол українець у федер.
парляменті в Канаді, блискучий
промовець українською й англій-
ською мовами.

Антін Глинка (1907-1957)
Посол до федер. парламенту в Ка-
наді, знаменитий промовець укра-
їнською й англ. мовами.

о. Володимир Кушнір (*1893)
Голова Комітету Українців Кана-
ди, головний промовець I-го Світ.
Конгресу Вільних Українців.

**Михайло Стар-Старчевський
(*1910)**
Міністер праці в федер. уряді Ка-
нади (1957-1963), один з видатних
промовців у часі I-го Світового
Конгресу Вільних Українців.

- Кедрин І.: НА ПОШАНУ Д-РА ВОЛОДИМИРА СТАРОСОЛЬСЬКОГО. "Свобода", ч. 220, 1970.
- Кисіль О.: УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР. В-во "Мистецтво", Київ, 1968.
- Книш З.: Д-Р ЮЛІАН ВАССИЯН. У книжці "Так перо пише". Торонто, 1965.
- Котович Наталія: В ДОСТОЙНІЙ СЛУЖБІ МЕЛЬПОМЕНІ (В 10-річчя смерті В. Блаванького). "Свобода", лютий, 1963.
- Kocznur J.: JAK PRZEMAWIAĆ. Kraków, 1968.
- Крип'якевич І., Голубець М.: ВЕЛИКА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, Вінніпег, 1948.
- Крип'якевич І., Радзикович В.: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. Вінніпег, 1964.
- КУРБАС ЛЕСЬ. Спогади сучасників. Київ, 1969.
- Кушнір о. д-р В.: СЛОВО НА ВІДКРИТТЯ КОНГРЕСУ ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ, у книзі "Перший Світовий Конгрес Вільних Українців", Матеріяли. Вінніпег, 1969. У книзі тексти інших головних промов.
- Л(аврінко) Ю.: ВЕЧІР ІЗ ШЕВЧЕНКОВИМ СЛОВОМ. "Свобода", ч. 79, 1965.
- Левицький о. д-р Я.: ГОМІЛЕТИКА. Львів.
- Левицький о. д-р Я.: ТЕОРІЯ ЦЕРКОВНОЇ ВИМОВИ. Львів, 1932.
- Лежогоубський о. Т.: ПРОПОВІДІ ТА ПРОМОВИ. Жовква, 1938.
- Лепкий Б.: ПОДІЛЛЯ І ФРАНКО. "Америка" ч. 187, 1964.
- Липківський Митр. В.: ПРОПОВІДІ НА НЕДІЛІ І СВЯТА. Слово Христове до українського народу. Торонто, 1969.
- Лотоцький О.: ЛИСТКИ З ПАМ'ЯТІ. "Тризуб" ч. 45, 1926.
- Лотоцький О.: СТОРІНКИ МИНУЛОГО. Т. II і III. Варшава, 1932-4 (перевидання в США 1966).
- Ковалів П. і Б.: МИСТЕЦТВО СЛОВА. Мюнхен, 1948.
- Колесса Ф.: УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДУМИ. Львів, 1920.
- Макух І.: НА НАРОДНІЙ СЛУЖБІ. Дітройт, 1958.
- Maryński H.: KULT ŻYWEGO SŁOWA. Warszawa, 1935.
- Magunchak M. H.: THE UKRAINIAN CANADIANS: A HISTORY, Win-
nipeg, 1970.
- Мартинець В.: ВІД УВО ДО ОУН. (Вінніпег), 1949.
- Мишуга Л.: В ПОХОДІ ДО ВОЛІ. Промова в Н. Йорку у 10-ліття Листопадового Зриву в книзі "Наш Львів", ювілейний збірник 1252-1952. Н. Йорк, 1953.
- Мірчук П.: НАРИС ІСТОРІЇ ОУН. Т. I. Мюнхен, 1968.
- Моруа А.: ПОРАДИ ТИМ, ЩО ІДУТЬ В АНГЛІЮ. ЛНВ, 1938.
- Назарко о. І.: МЕТОДИКА ВАСИЛІАНСЬКИХ МІСІЙ І РЕКОЛЕКЦІЙ. Монтреаль, 1949.
- Назарко о. І.: ПРЕДТЕЧА М. ШАШКЕВИЧА. "Америка" ч. 182, 1967.
- Онацький Є.: МАЛА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. Буенос-Айрес, 1957-1967.
- ПЕРШИЙ СВІТОВИЙ КОНГРЕС ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ. Матеріяли. Вінніпег, 1969.
- Ревуцький Д.: ЖИВЕ СЛОВО. Теорія виразного читання для школи. Київ, 1920.
- Рудницький Я.: КУЛЬТУРА ЖИВОГО СЛОВА. "Ілюстровані вісті". Краків, травень 1941.
- Сохоцький о. І.: БУДІВНИЧІ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ГАЛИЧИНІ, в книзі "Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. НТШ, Філадельфія, 1961.
- Станіславський К.: РОБОТА АКТОРА НАД СОБОЮ. Київ, 1959 (Переклад з московської).
- Стебельська А.: ПРОПОВІДНИЦТВО КИРИЛА ТУРІВСЬКОГО. Машинопис (магістерська праця в Оттавському Університеті).

- Стерчо проф. д-р П.: КАРПАТО-УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА. Торонто, 1965.
- УКРАЇНСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР. Т. I. Інститут мистецтвознавства Київ. 1967
- УКРАЇНЦІ В АВСТРАЛІЇ, матеріяли до історії поселення українців в Австралії, Мельборн, Австралія, 1966.
- Феденко П.: ДОСТОЄВСЬКИЙ, ШЕВЧЕНКО, УКРАЇНА. "Свобода", ч. 207, 1970.
- ФЕДЕРАЛЬНИЙ ПАРЛЯМЕНТ І НАША РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ. Звіт з польської діяльності Антона Глинки 1940-1949. Друк. "Новий Шлях", Вінніпег, 1949.
- Ціцерон М. Т.: ПРОМОВИ ПРОТИ КАТИЛІНИ. Переклав і пояснив Д. Николишин. "Заг. Книгозбірня", Коломия (1930).
- Чарнецький С.: НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ. Львів, 1931.
- Черинь Ганна: МИСТЕЦТВО РОЗПОВІДІ ДІТЯМ. Збірник "Ми і наші діти", ОПДЛ, Торонто, 1965.
- Черкашин Р.: РОБОТА ЧИТЦЯ НАД ХУДОЖНІМ ТВОРОМ. Київ, 1958.
- Чижевський Д.: ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. Нью Йорк, 1956.
- ШЕВЧЕНКО Т. Г.: БІБЛІОГРАФІЯ ЛІТЕРАТУРИ ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ 1839-1959. В-во Академії Наук УРСР, Київ, 1963.
- Shedlock M.: THE ART OF THE STORYTELLER. Third Edition, N. Y., 1951.
- Шлемкевич М.: ВЕРХИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ. Промови-доповіді. Н. Йорк, 1958.
- Шум Аріядна: "КАССАНДРА" Л. УКРАЇНКИ ПЕРЕМОЖЦЕМ СЦЕНИ. "Гомін України", ч. 17, 1967.

ЗВУКОЗАПИСИ

Юліян Генік-Березовський:

1. Б. Лепкий: "Над рікою" — монтаж поезій.
2. В. Стефаник: "Сини".
3. І. Франко: Пролог до "Мойсея".
4. І. Франко: "Лис Микита" (уривки).

Йосип Гірняк:

1. В. Стефаник: "Сини" і О. Вишня: "Чухраїнці"
2. Гриць Зозуля: Сатира.

Олімпія Добровольська:

1. Н. Забіла: "Чарівна хустинка", казка-поема та ін.
2. І. Багрянний: "Казка про Лелек і Павлика-мандрівника" та ін.

Ірина Лаврівська:

"Казки тети Ірини".

Микола Понеділок:

Вибір з творів.

Іван Кедрин

ЗАМІСТЬ СТАТТІ
лист до Б. Гошовського

Дорогий Редакторе! На Вашого листа з новиною, що бажаєте надрукувати працю про “Мистецтво живого слова в Україні” — можу Вам тільки бажати щастя. Покійний Юліян Генік-Березовський, без сумніву заслуговує, щоб утривалити його ім'я, як піонера мистецької рецитації. Був час, коли ми з дружиною із ним — у Кракові і в Австрії — приятелювали. Це була людина великої товариської культури, мила, з почуттям гумору й дотепу, з величезним сантимаентом до літератури, особливо того гуцульського жанру, що йому найбільше підходив. Маю ще останнього його листа до мене з Канади і маю відповідь йому в його стилі, якої не встиг відіслати.

Ваша пропозиція, щоб я написав на ту тему “щось таке”, що допомогло б Вам і Вашому збірникові — дуже благородна, але не маю аж ніяк на це часу. Маю безліч замовлень, що їх не всілі виконати, і власні задумані книжки, що їх не можу зліпити через брак часу, здоров'я і енергії. Звичайно, що Ваш лист наче автоматично викликає різні рефлексії.

Українське живе слово бідне, бо де воно мало розгортатись? Нормальними кузнями живого слова є: театр, парламентарна трибуна, естрада, судова зала чи навіть проповідниця — всі ці лябораторії живого слова існували в нас, так мовити, тільки в підмінках. Театр був бідний, ніколи — включно з його світлою добою за останньої війни — не розвивався в нормальних відносинах, і, хоч видав поважний гурт першорядних акторів, звертав увагу радше на відтворювання постатей і на зовнішні моменти ефекту, як характеристизація, міміка, жести, а не на культ слова. Правда, з включенням в український репертуар тих великих західніх чи античних п'єс, які особливо вимагають деклямації, відразу й у нас виїшли першорядні таланти. Театри Леся Курбаса, Загарова, Блавацького дають чимало прикладів.

Парляменти бували або чужомовні й окупаційні, або дуже короткотривалі. Але й вони дали чимало великих промовців-українців. Те саме стосується концертних заль, те саме проповідниць, де тільки в Західній Україні лунало живе українське слово, чи за короткий час рідної державности по обох боках Збруча.

Тямлю з 1914-го року, в якому склав гімназійну матуру у Львові, виступ д-ра Євгена Олесницького з промовою на Шевченківському концерті-академії у великій нововідкритій залі циркового палацу у Львові. Це був не тільки один із найвидатніших українських послів-політиків австрійської доби, але й один з найбільших українських промовців — глибокою думкою і формою вислову, голосом та всією своєю поведінкою. За часів між двома світовими війнами найкращим українським промовцем був незаперечно Остап Луцький — господарник-кооператор, поет, політик і — декламатор. Пригадую, що на концерті-академії в честь Федьковича в залі Львівського театру виступив на сцені з деклямацією “Русина-воєнка” в уніформі австрійського підстаршини чи лейтенанта з шаблею при боці. Багато наших загумінкових патріотів обурювалися, що директорові Ревізійного Союзу й сенаторові (чи може був він тоді послом?) — “не лицює” виступати з такою маскарადною. Остап Луцький стояв вище таких критичних голосів. Мав прегарний тембр голосу, яким сам захоплювався під час своїх виступів і — бувало — Роман Купчинський жартував, що Луцький полібний до готура, який вслухується у власний голос та забуває про світ Божий. Луцький не забував ніколи про слухачів, хоч дозволяв собі на риторичні екстравагантії у роді заповідей, що треба було покликати “здорове село для переведення чистки серед панів у місті”, або про “ясновельможний плуг”, що оре рідну землю...

Зміст і форма — нероздільні атрибути кожної промови. Тому треба піддати під сумнів проповідницьку славу, що нею втішався пок. “червоний пралат” Леонтій Куницький із капітули у Львові. Я пішов раз у заклад з пок. д-ром Іваном Німчуком, моїм незабутнім приятелем із “Діла”, чи він зуміє передати зміст проповіді о. Л. Куницького. Ми сиділи поруч на Богослужбі в соборі св. Юра й прислухувались як мога найуважливіше. Після Богослужби вийшли, я подивився на Німчука, а він сказав зовсім непобожне слово і заплатив мені програних п'ять злотих. Подібна штука з іншим промовцем з Божої ласки, тільки, очевидно, куди-куди вищого формату: д-ром Миколою Шлемкевичем. Коли про проповіді о. Куницького можна було сказати, що там плила одна фраза за другою без ніякого змісту, то в промовах-довідках д-ра М. Шлемкевича — стільки думок, стільки тез, поетичних метафор, порівнянь, відхилів, включених побічних речень — що в пам'яті слухача геть усе перемішується і — нічого не за-

лишається. Як твердить один мій нинішній редакційний колега — такі промови подібні до вишиваної сорочки, де вишиті не тільки рукави й комірики, але й уся спина й увесь перед — і барви зливаються, що не видно взору.

Бувають знамениті промовці, що притолочують силою аргументації, ясністю думки, глибінню думок, але цілком байдухи на форму вислову. Такими були покійні д-р Володимир Охримович і д-р Степан Баран — обидва адвокати-політики, які властиво розминулися з своїм фахом, бо були вроджені — журналісти. Цікаво, що такі видатні політичні лідери, як д-р Кость Левицький, д-р Дмитро Левицький чи Євген Коновалець — не мали зовсім красномовного таланту. З-посеред галицьких адвокатів великими ораторами щодо змісту й форми були д-р Володимир Старосольський, що робив враження професора, який промовляє “екс катедра”, і д-р Лев Ганкевич, який знову робив враження народного трибуна. Адвокат Маріян Глушкевич, який — хоч москвофіл — вславився головним чином як оборонець у націоналістичних судових процесах, був першорядним промовцем, але шкодив мистецтву слова жестикуляцією і модуляцією голосу, обрахованими на враження на примітивних членів лави присяжних. Демагогія є завжди ворогом дійсного мистецтва слова. Першорядними промовцями були, наприклад, “січовий батько” д-р Кирило Трильовський і його сучасник та колега з української Парляментарної Репрезентації у Відні — д-р Лонгин Цегельський. Хоч один одного не терпіли, один був радикал, а другий націонал-демократ (на старість — гетьманець), проте обидва не цуралися демагогічних вихилясів, атрибутів кожного вічевика. Прислухуючись, як студент і службовик, після втечі з російського військового полону, в Києві нарадам Центральної Ради, я був завжди під враженням першорядного промовця — Миколи Порша, дарма що мене відштовхувало від соціалізму.

Красномовний талант, як кожний інший, мусить бути Богом даний, але людиною поглиблений. Дехто захоплюється таким промовцем, що говорить “від руки”, та легковажно ставиться до такого, що “мусить приготуватись”. Тим часом, чим кращий промовець — тим більше мусить працювати над кожним своїм передбаченим публічним виступом. Це так само, як з акторами чи письменниками: котрий із них ставиться до свого мистецтва, до своєї професії, поважніше, відповідальніше, той більше працює над собою, над своєю роллю чи партією. Можна говорити палко, добре, маючи рутин-

ну й опанувавши техніку виступів — у принагідних полемічних дебатах, під час принагідної товариської імпрези, — але не вільно найкращому промовцеві виступати на публічному концерті-академії чи при іншій урочистій нагоді — без приготування. Очевидно, що краще враження роблять такі виступи, коли промовець говорить “з пам’яті”, без рукопису в руці. Але воно не має вирішного значення, якщо доповідач чи промовець уміє так користуватись “паперами” в його руці, щоб не псувати ілюзії, що він “говорить”, а не “читає”. Найкраща змістом промова не робить враження, коли вона погано, мляво, нудно виголошена або так же нецікаво одностайним тихим голосом відчитана. Покійний д-р Лука Мишуга був відомий з того, що всі свої промови виголошував “з пам’яті”. Проте він дуже дбайливо приготовлявся, вчився своїх промов майже напам’ять і завжди хвилювався перед своїми виступами, яких мав за свого життя — багато соток. Коли кілька років тому виступив на одному концерті-академії в Нью Йорку, один з найвидатніших українських сучасних поетів без приготування, злегковаживши собі цю місію, в переконанні, що це для нього дрібниця, він мав таку страшну невдачу, що годі було промовчати про це в рецензійній згадці.

Юліян Генік-Березовський завжди дуже довго й дбайливо приготовлявся, студював кожний літературний твір, що його мав декламувати, голосно його по кільканадцять і кількадесять разів відчитував чи рецитовав з пам’яті, поки виступав публічно. За це всі, що знали його, шанували його. Імпровізувати можна з успіхом, але тільки винятково, опинившись у примусовій ситуації, випадково, а не з-правила. З-правила кожна імпровізація — ризикозна і здебільша невдачна.

Проводити культ живого слова поза рідною територією — куди трудніше, як на рідній землі. Систематично робити це — неможливо. Бо для цього треба, як сказано на вступі, — рідного театру, рідного парламента, рідної аудиторії з високими вимогами і рідної поважної та суворой критики. В американсько-українських чи в канадійсько-українських умовах — це не можливо. З тим більшим здивуванням і признанням треба ставитись до завдання — виголошувати доповіді на тему “Мистецтво живого слова в Україні” і культу живого слова та ще й видавати збірники у честь мистців живого слова.

Коли ці мої скромні зауваги можуть Вам допомогти у Вашому задумі — з приємністю служу ними.

Юліян Лисяк

ЮЛІАН ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКИЙ

ЛЮДИНА, НАУКОВЕЦЬ, МИСТЕЦЬ ЖИВОГО СЛОВА

***20 червня 1906 — †16 листопада 1952**

Неначе наш Дніпро широкий
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко...

Т. Шевченко

МОЛОДІ РОКИ

На чарівному Покутті є село Люча, Коломийського району. В одній з його чепурних хат проживав управитель школи — Михайло Генік зі своєю дружиною — Оленою з Геніків. 20. червня 1906 р. прийшла в них на світ з черги друга дитина, якій дали ім'я Юліян. У хаті біди не було. Батько — на державній службі, добре забезпечений матеріально. Тож малий Юліян утішався життям. Набігавшись доволі з сільською дітворою по шкільному подвір'ї, по царині над річкою, забирався до хати, попадав в обійми батька та вслухувався у його довгі, буйною фантазією навіяні, оповідання та читання байок, казок і всього, що захоплює дитячу душу. Батько — досвідчений педагог, своєю лагідною вдачею, ніжністю душі, скромністю і любов'ю закріплював мале дитяче серце та вливав у нього чарівне замилювання до мистецтва слова.

Батьки походили із сусіднього села Березова-Нижнього. Належали до шляхетського, великого роду Геніків, що відрізнялись від нешляхетських родів додатком до свого прізвища "Березовський". Березівська шляхта уважно берегла своїх українських традицій, що сягали давніх княжих часів. Брала участь у повстаннях Хмельницького, берегла українську державницьку думку, масово брала участь у визвольних змаганнях у 1918-1920 роках, видала багато освічених людей і високо тримала наш національний прапор.

У такому середовищі виростав Юліян і брав з нього печать у мандрівку життя.

Після закінчення народної школи в рідному селі в 1918 р., вступив до гімназії в Коломиї. Твердий режим державної гімназії у несприятливих умовах під польською владою залишив свої позначки на духовості вразливого хлопця. В 1926

р. Юліян Генік здавав іспит зрілости і, після вакацій, записався на природничий відділ філософічного факультету Ягайлонського університету в Кракові. Проте природничі науки не припали йому до душі.

Декілька тижнів після початку академічного року, старанням директора слов'янських студій, проф. К. Ніча, деканат університету включив до тих студій викладання східно-слов'янських мов та української літератури. Катедру східно-слов'янських мов обняв визначний український мовознавець-діалектолог, проф. Іван Зілінський, а катедру української літератури — знаний наш письменник проф. Богдан Лепкий. Крім того університетська влада призначила проф. Володимира Кубійовича викладати географію і проф. Степана Томашівського — історію України. Таким чином Ягайлонський університет став одним з визначних центрів українознавчих студій для студентів з наших Західніх Земель.

Начитаний у творах покутського Стефаника та його приятеля Черемшини, буковинського Федьковича, а далі Шевченка, Франка та інших наших і чужих велетнів духа, зачарований вічно живим лицарським “Словом про Ігорів похід”, Юліян Генік почув у собі поклик, що переніс його від студій над холодним для нього природознавством до студій над дзвінкою літературою і пов'язаним з нею точним мовознавством.

Виклади проф. І. Зілінського (фонетика української мови, граMATика старослов'янської мови, українська діалектологія, українська описова й історична граMATика) втягнули його у вир студій та зацікавили мовознавством. Спричинилася до того висока й гідна постать викладача. Молодий студент Юліян, після успішних початкових іспитів, поринав щораз глибше в науку. Хоч належав до середньо здібних студентів, виголошував на просемінарах і семінарах цінні реферати, замітні своєю оригінальністю, самостійністю композиції та простотою думки. Найбільше заглиблювався в досліджування гуцульського й покутського говорів і переважно з того обсягу підбирав теми до своїх рефератів. Проф. Зілінський горнув його до себе як найбільше надійного студента, втягав до діалектологічних екскурсій по Гуцульщині та уважно нотував його пояснювання фонетичних і діалектологічних явищ того чудового закутка нашої землі.

Виклади проф. Б. Лепкого почалися пізніше. Персональність того великого поета, письменника й науковця, його

висока ерудиція, глибинна думка, краса мови — скупчували біля катедри української літератури наше студентство навіть з інших відділів. Найбільш захоплювало студентів викладання творчості Марка Вовчка і “Слова про Ігорів похід”.

Одним з найкращих студентів проф. Б. Лепкого став Юліян Геник. Він слухувався у ті м'які, милі звуки, що пили з катедри, наче музик у мелодію оперового співака. І знову тут, як на відділі мовознавства, на просемінарах і семінарах виголошував оригінальні й цікаві своєю формою реферати, що наче доповнювали виклади професора. Тому й не диво, що найбільший у той час наш літературознавець у Західній Україні Богдан Лепкий безпосередньо після своїх викладів чи семінарів запрошував молодого студента Юліяна до свого дому та проводив з ним довгі розмови на літературні теми, часто при співучасті Владислава Оркана (“Молода Польща”), що мало немале значення у формуванні світогляду майбутнього знавця мистецтва слова.

Крім української мови й літератури Юліян Геник студював польську мову й літературу та слов'янські мови. Його професорами були теж К. Ніч, Т. Лер-Сплавінський, Я. Лось, Я. Розвадовський, С. Віндакевич та І. Хшановський. Уже на першому році тяготів до студій над слов'янською філологією, а на другому рішився взяти ту ділянку науки за предмет своїх студій, що тривали до 1933 р. У тому ж році склав магістерський іспит і отримав подвійний титул магістра філософії, тобто українська й польська мови були його головними предметами, а інші слов'янські — побічними.

Після закінчення студій проживав рік у Березові-Нижньому, у домі свого діда Степана Геника, що колись гостив у себе Івана Франка та щиро приятелював з ним. Дід Степан — розумний та свідомий національно селянин, узяв на виховання свого внука Юліяна й двох його братів ще в 1925 р., після смерті їх батьків та всім їм дав університетську освіту.

Молодий абсолювент університету Юліян Геник провів час у селі дуже працювито. Брав участь у громадському житті. При допомозі свого приятеля, односельця М. Пригородського zorganizував народний університет, на якому викладав сам і запрошені прелегенти з Коломиї та околиць. В обсяг викладання входили предмети українознавства, кооперації та сільське господарство. Викладів слухали масово мешканці Березова-Нижнього та довколишніх сіл.

Крім того зорганізував та провадив дуже добрий аматорський гурток, улаштував концерти й академії з нагоди національних свят та сам брав у них участь.

У 1933 р. під осінь отримав номінацію на лектора української мови в Краківському університеті та асистента проф. Зілинського після смерти попереднього асистента Теодосія Сташка та відтоді починається його наукова діяльність.

Юліян Генік був людиною високих духових чеснот та високої особистої культури й інтелігенції. Успадкована по батькові лагідна вдача, чемність у відношенні до оточення, пошана до думок і переконань інших, пошана персональності кожної людини, що до неї був у якомунебудь відношенні, глибока релігійність, пошана авторитету, здисциплінованість у громадській роботі — оце основні риси його духовости. Тому мав багато приятелів. У їх гурті процвітав веселістю, зручними дотепами всіх бавив та надавав тон розмовам, творив веселий і милий настрій. Висока особиста інтелігенція ставила його поруч справжніх джентелменів. Був одним з українців, що вмів поводитися у фраку — говорили про нього чужинці. Своєю поставою, гладкою поведінкою у товаристві гідно репрезентував українського інтелігента перед чужинцями. Був аристократом духа.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Після закінчення університетських студій Юліян Генік перейшов на шлях наукової діяльності. Як лектор української мови в Краківському університеті давав блискучі лекції, а як асистент проф. І. Зілинського провадив мовознавчі просемінари й семінари. Будучи майстром педагогічної справи, горнував біля себе своїх і чужонаціональних студентів, причаровував їх своїм милим голосом, ясністю думки та багатством знання. Хоч у буденному житті не був особливо точним, то однак, перейшовши першу в Польщі мовознавчу школу проф. Ніча, був дуже точним і педантним у науці. Кожна його лекція, кожний семінар, кожна газетна стаття з обсягу мовознавства й літератури були старанно викінчені, а це підносило рівень української науки, гідно репрезентувало її перед чужинцями.

Свою магістерську працю п. н. “Гуцульський говір” написав на основі систематичних студій над тим говором. З тією метою брав участь в екскурсіях проф. І. Зілинського по Гу-

цупльщині та сам декілька разів перейшов її, нотуючи кожне явище цього діалекту, а крім того, цей діалект був його рідний. Маючи таку старанну підготову, викінчив згадану працю згідно з вимогами модерного мовознавства й надрукував у славистичному відділі Польської Академії Наук у Кракові.

У 1937 р. проф. Лер-Сплавінський почав працю над великим "Словником сучасної польщини". До тієї роботи заангажував adeptів мовознавчих наук, а між ними Юліяна Геніка. Ставши співробітником такого видатного науковця, Генік углибився у призначену йому роботу, опрацьовував букви "к", "л". Проте того словника не викінчено з причин воєнних подій.

У 1938 р. зайнявся сам редакцією наукового збірника на шану проф. І. Зілінського з нагоди 60-ліття з дня його народин. Це був збір статей і розвідок з обсягу слов'янського й загального мовознавства, головно з фонетики й діалектології. Участь у тому збірнику брали: Р. Смаль-Стоцький, З. Кузеля, О. Брок, Т. Лер-Сплавінський, К. Г. Маєр, М. Фасмер, Я. Рудницький, Т. Мілевський, Ю. Лисяк, сам редактор і багато інших. Після старанної підготовки віддано його до друкарні Академії Наук у Кракові. Та з приходом німців до Кракова Польська Академія Наук і її видавництво припинили свою діяльність, що й перерішило долю згаданої книги. Згодом заходами Яр. Рудницького при фінансовій допомозі Українського Центрального Комітету в Кракові мала та праця вийти в Празі, куди переїхав проф. І. Зілінський, а з ним усі, зібрані Ю. Геніком-Березовським матеріяли, але й там не довелося їй побачити денного світла.

У роках 1933-1939 Юліян Генік, делегований відділом слов'янських студій у Ягйлонському університеті, об'їхав у товаристві проф. В. Кубійовича наші північно-західні землі: Холмщину, Полісся і Підляшшя та докладно й систематично студював тамтешні говори. Мав теж делегацію на виїзд на Буковину й Закарпатську Україну з метою познайомитись з говорами тих країн наших земель, але не отримав віз на виїзд.

У 1937 році з метою докторизуватися забрався до студій над мовою В. Стефаніка, що тривали два роки. Знання покутського говору допомогло йому вірно проаналізувати з науковим підходом мову Стефанікових новель. У 1939 р. була готова його праця "Мова Василя Стефаніка". Проф. І. Зілінський прийняв її як докторську дисертацію і реченець

оборони призначено на місяць жовтень. Та з причини війни Ю. Геникові не довелося сісти до докторського іспиту.

У грудні 1939 р. за його співініціативою засновано в Кракові “Українське Видавництво” під проводом проф. І. Зілинського. Геник, як співуділовець, дав на його урухомлення чималу грошеву суму й тим спричинився до існування того Видавництва. Сам поміщував статті в його журналах і часописах. У часі воєнної хуртовини “Українське Видавництво” сповнило свою культурну місію. З-під його прес виходили друковані та передруковувані книжки української белетристики, наукові, книжки для молоді й дітей, шкільні підручники за редакцією проф. І. Зілинського й Є. Пеленського, журнали: “Ілюстровані Вісті” — місячник, “Дорога” — місячник для молоді, “Наші Дні” — місячник літератури, мистецтва, критики, “Малі Друзі” — місячник для дітей і часописи “Краківські Вісті” — щоденник, “Краківські Вісті” — тижневик, “Холмська Земля” — тижневик, призначений для Холмщини.

У 1940 році в Кракові засновано при У.Ц.К. “Наукову Раду” під головуванням проф. І. Раковського. Ю. Геник був її секретарем. На наукових сесіях тієї Ради виступав з рефератами наукового характеру (загальна характеристика холмського говору та інші).

У 1942 році Ю. Геник-Березовський одружився з Мирославою з Ковальських, що закінчила студії (відділ фізичної культури) в Краківському університеті, а наступного року їм народилася дочка Ганна.

Еміграцію почав у 1944 році. Виїхав до Відня, а звідти до Грацу, де в 1947 р. вступив в університет і досягнув титул доктора філософії за викінчену ще перед війною працю “Мова Василя Стефаника”. Той титул надав йому визначний німецький славіст проф. Шмідт. Після докторизації став лектором української і польської мов у тому університеті.

1948 р. переїхав до Канади й осів у Вінніпезі, а в наступному році отримав номінацію на лектора української, а пізніше польської і московської мов в університеті в Торонті. На тому становищі перебув два повні академічні роки. Крім того слов'янський відділ Оттавського університету прийняв його до складу своїх викладачів у 1951 р. в характері асистента-професора, і в тому році Ю. Геник викладав там українську літературу на літньому курсі. У 1952 р. не міг викладати через захворіння. Студенти обидвох, згаданих вище, університетів пізнали його педагогічний хист та оцінювали його як

високоякісного викладача. Для прикладу хай послужить такий факт: В Оттаві слухали його викладів студенти всіх відділів славистики, у переважаючій більшості чужинці. Після закінчення курсу, складаючи йому подяку за викладання, найстарший віком студент, польський священник із З'єднаних Стейтів Америки, висловився, що ніколи не чув таких чудових викладів. Не дразнив його навіть термін “Західна Україна”, що до неї мають претенсії наші сусіди з-за Сяну, бо був свідомий, що має перед собою справжнього викладача-мистця. Далі дослівно той священник заявив таке: “Щоб послухати таких викладів, варто було приїхати до Оттави із З'єднаних Стейтів Америки”.

Нові обставини на канадській землі вимагали від того трудяшого нашого інтелігента поза університетською працею зайняття у приватному підприємстві, хоч це й стримувало його від наукової діяльності. Та все таки вкладав, що міг, до скарбниці української науки. Став звичайним членом НТШ і на його наукових сесіях виголошував реферати на літературні теми. Крім того писав статті по часописах на такі ж теми. У червні 1950 року виголосив на з'їзді канадійських славистів у Гамільтоні реферат англійською мовою на тему “Українські діалекти”, а в 1951 р. — реферат в аудиторії Торонтського університету п. н. “Шевченко як людина, маляр, поет” — теж англійською мовою. Обидва реферати були призначені головним чином для чужинців і своїм високим рівнем зацікавлювали їх нашою наукою.

Наукова спадщина Юліяна Геніка-Березовського розмірно невелика, бо не туди стелився його життєвий шлях. Не томами наукових творів, а культурою живого слова довелось йому служити Рідній Землі. Величина його — не в науковості, хоч був науковцем; він великий та незрівняний у мистецтві живого, говореного слова.

НА КРИЛАХ ЖИВОГО СЛОВА

Ось силуета того, єдиного в своєму роді, мистця. У 1914 році малий Юліян, як учень 2-ої класи народної школи в Лючі виступив уперше на сцені Березова-Нижнього з деклямацією з нагоди свята Шевченка. Деклямація була напричуд гарна і комітет свята з вдячності подарував йому на пам'ятку портрет нашого генія. В дальших роках шкільної науки, в часі бурі війни і після неї, ніхто з педагогів не вигребав того золотого зеренця, того вогника, що тлів у душі малого непоміт-

ного хлопчини. Аж у 7-ій класі Коломийської гімназії в 1925 році той вогник спалахнув полум'ям. На лекції польської літератури молодий Юліян читав імпровізацію з III частини Міцкевичевих “Дідів” і виявив у тому читанні надзвичайні ораторські здібності. Учителю, за національністю поляк, до речі, шовініст, що ненавидів своїх українських учнів, немов у дивовижу вдивлявся у хлопця та прислуховувався до його слів, що, наче фортепіянові тони, линули по шкільній кімнаті. То було Архімедове “геврека”, то був дебют декляматора й рецитатора Геніка-Березовського. З того часу він виступав на гімназійній сцені з деклямаціями й рецитаціями аж до закінчення школи. До виступів підготовлявся сам, бо зайва була допомога вчителів.

У 1926 році молодий абсолювент Коломийської гімназії, здоровий юнак, повний життєвої радості, увійшов у коло українських студентів у Кракові. Свої виступи почав рецитацією Стефаникових новель на академії у честь того видатного мистця слова. Рецитація справила сильне враження на слухачів-студентів і обидвох професорів — Б. Лепкого й І. Зілинського. Від того часу деклямації і рецитації на всіх імпрезах, що їх улаштовували наші студенти в Кракові, були наче монополю Ю. Геніка. Вони були найкращими точками в святкових програмах і ніхто не уявляв собі їх без участі такого чудового декляматора й рецитатора.

Ю. Генік поважно взявся до праці над собою, щоб удосконалити своє мистецтво живого слова. До кожного виступу готувався дуже довго й солідно. Як людина скромна й інтелігентна, не спочивав на лаврах, хоч свідомий був свого таланту й успіхів. Але не таємницею для нього було те, що, поруч здібностей, говорене живе слово вимагає поважних студій і культури, що уроджений декляматор і рецитатор, коли бажає вийти поза рамки аматорства й дилетантизму та дійти до мистецького рівня, мусить перейти окремий сценічно-драматичний вишкіл, і що лише тоді побачить, які твори підходять його мистецькій природі. Тому перед кожним своїм публічним виступом декілька тижнів аналізував призначений йому літературний твір, шукав таємниці переміни його писаних слів у звуки, а чуле вухо й душа славетного літературознавця і ніжного поета Б. Лепкого ту таємницю відкривали. І коли аналіза твору була викінчена до нюансів, наш мистець виступав перед публікою. Тоді вже навіть найвибагливіші слухачі — знавці словного мистецтва не могли доглянути в нього хоч би найменшого недотягнення чи помилки. Така підготовча

праця шліфувала, а то й виробляла його техніку живого слова, несла його від аматорства до висот мистецтва.

Одначе такий принагідний вишкіл не задовольяв Ю. Геніка. Йому бажалось перейти систематичний, сценічно-драматичний вишкіл, увінчаний дипломом. Те бажання завело його до драматичної школи при міському Краківському театрі ім. Ю. Словацького. Професори й сам директор театру, Турський, дивувалися, почувши його пробне читання уривків з Міцкевичевого “Пана Тадеуша”. А треба додати, що Краківський театр зі здібними місцевими акторами, що з-поміж них вибивалися Ярошевська й Турський та з частими гостинними виступами корифеїв польської сцени — Ярача, Вирвіча, Юноши-Стемповського й Сольського — сягав європейського рівня. Навчання йшло швидкою ходою. Наш Юліян читав краще літературні твори від своїх учителів. У 1929 році закінчив згадану школу і став мистцем у повному розумінні слова. Здавалось йому, що й того не досить, тому відвідував лекції вимови лектора Ягайлонського університету Буяньського, але там він не ріс, бо далеко перевищав своєю ельоквенцією цього вчителя.

Свій вроджений не абиякий талант доповнював систематичним вишколом, плакав його та шліфував свою ніжну душу, і це винесло його до висот мистецтва деклямації й рецитації.

З краківського ґрунту Юліян Генік-Березовський переніс свою ораторську діяльність на львівський. Українська громада цього княжого міста запрошувала його на гостинні виступи на найповажніших імпрезах. У програмі кожного репрезентаційного концерту чи академії на честь творців нашої культури, з нагоди національних і державних святкування було запевнене місце для того чарівного культиватора живого слова. Звідти його мистецький шлях прямував у народ. Його перлові звуки гнали з вітром у перегони в рідному Березові-Нижньому, Середньому, Вижньому, в Лючі, в Яблоніві, Космачі, наче шум карпатських борів.

У нашому світі на західно-українських землях до війни деклямація і рецитація займала підрядне місце, звичайно, як точка в програмі. На сцені виступали здебільша принагідні декламатори без достатньої мовної підготовки та вміння інтерпретувати твори красною письменства, при чому наголос та інтонація мають першорядне значення, тому й не диво, що слухачі в часі тієї продукції виходили з аудиторії “на папіроса”. Зрідка відбувалися вечори живого слова і то, звичай-

но, авторські, де навіть самі автори рецитували свої твори на низькому рівні.

Такий стан змінив Юліян Генік-Березовський. Після закінчення університетських студій улаштував самостійні вечори живого слова, спершу в Кракові і Львові, а згодом по всій Західній Україні. Виступав у першу чергу в середньо-шкільних навчальних закладах з метою показати молодому, підростаючому поколінню мистецтво деклямації і рецитації та будити в ньому гін до цього мистецтва. Ректор Богословської Академії у Львові і пізніший Митрополит, о. Й. Сліпий, запрошував його на виступи перед своїми студентами й професорами, щоб показати їм мистецтво слова. Професори Академії доповнювали цим способом своє вчення проповідництва, а молоді студенти-богослови, зачаровані незрівняною красою вимови мистця, несли в народ її високі зразки.

Також поети-початківці, бажаючи поділитися з аудиторією творами свого невипробованого пера, здебільша пересували їх через його силуету.

Не судилося однак Юліянові дійти до меж Ханаану, де привітав би його “з святими горами Дніпро”. Не чула його шовкового голосу вся українська родина: ні Київ, ні Полтава, ні Харків не гостили його в себе.

Юліян Генік-Березовський уперше в історії української культури показав нам, що деклямація і рецитація — це окрема самостійна ділянка драматичного мистецтва, і вперше виступав як професіонал у цій ділянці, подібно, як це діється у західній Європі.

Вечори живого слова не приносили мистцеві матеріальної користі, доводилось йому й докладати до коштів подорожі, та це не зражувало його, бо бажав здійснювати свою шляхетну ідею популяризації мистецтва.

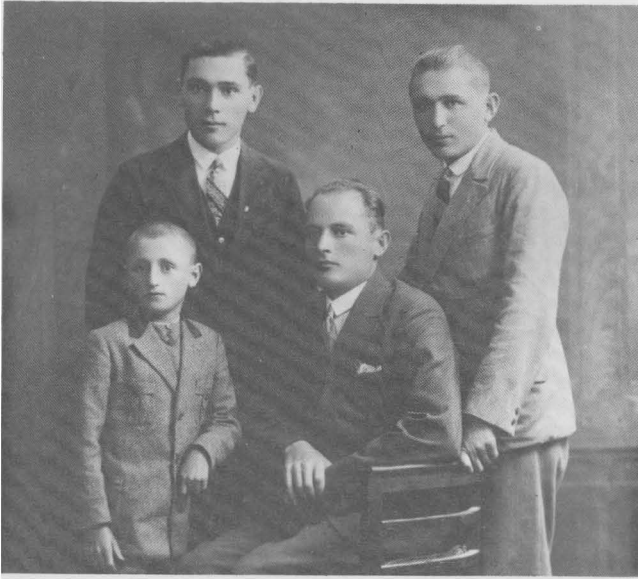
У часі війни виступав у Відні, Берліні, Мюнхені і Празі. Воєнні дії понесли Геніка-Березовського на еміграцію. Осів в Австрії і там не припиняв своєї мистецької діяльності. Виступав у Грацу, Інсбруці, Зальцбурзі і всюди, де знайшла пристановище українська громада. Усюди вичаровував мелодійні звуки нашої поезії та захоплював ними слухачів.

У 1948 році переїхав за океан і тут, на канадській землі, продовжував нести своє мистецтво по всіх скупченнях нашої еміграції. Та новий світ виявився мало вражливим на мистецтво слова. Маючи за собою такий поважний декляматорсько-рецитаторський стаж і успіх, Генік-Березовський намагався найбільшою напругою сили свого таланту будити

Юліан Генік-Березовський

Портрет роботи мистця Івана Кейвана.

Брати Геники-Березовські — у 1-му ряді зліва — Кость і Ярослав, у 2-му зліва — Роман і Юліян.

Юліян Геник-Березовський з дружиною Мирославою і донечкою Ганнусею.

в земляків зацікавлення мистецьким словом, але подих матеріалізму перемиг, і мистець залишився майже осторонь від суспільства, знеможений і заломаний. Осівши в Торонті, ще якийсь час брав участь в імпрезах наших установ, але вже без запалу, без того життєвого вогню, що ним палав давніше. До виступів майже не підготовлявся, утратив свою давню точність та байдужно сприймав голоси критики осіб, що не знали стану його зболілої душі. А далі зовсім замовк, ще довго перед захворінням, вважаючи, що його зірка погасла.

Юліян Генік-Березовський — це постать у нашому культурному житті, що стояла посередині між творцями словного мистецтва і публікою. Його мистецтво було відтворче. Полягало на вмілому передаванні свідомості слухачів поетичних образів живим говореним словом. У цьому вся таємниця його таланту.

На його, даний Богом, талант складались: уміння інтерпретувати літературний твір, уміння вибрати автора і його найкращий твір чи уривок, уміння створити літературний монтаж з ряду творів, не зв'язаних з собою, або окремих циклів, сильний баритоновий орган голосу та його мистецьке орудування, витончена аналіза тексту, викриття першого творчого задуму, незвичайно змінливий тон дикції, ніжність інтонаційної скалі, опанованість рухів і міміки. Оці чинники, гармонійно сполучені з собою, були мистецьким первнем душі Геніка-Березовського.

Проф. Я. Рудницький у статті “Культура живого слова” (“Ілюстровані Вісті” з травня 1941, Краків) писав: “Є в ньому щось, що каже ставити його окремо в українському рецитаторському світі. Чи це та стриманість в афектації, що каже йому зберігати міру в голосових ефектах, чи це той мужесько-сильний тон його дикції, що раз може зворушити слухача розбурханим гураганом, то знов перейти в дрижачий хлип-ридання старця, чи це врешті ота шовкова ніжність його інтонаційної скалі, що тихим леготом пестить вухо слухача, чи може одне й друге й третє, що в сумі складається на його мистецтво слова”.

А в доповненні до цієї характеристики наведемо голос Б. Лепкого (“Діло” з 28-го грудня 1933): “Для Геніка-Березовського не так важний зовнішній ефект, як те щось глибоке, не для всякого видне і ясне, що часто-густо скривається в поезіях. Переживання поетичної душі, його психологічні процеси, незвичайні настрої — все те Генік-Березовський старається і вміє при допомозі мистецького орудування голосу до-

бути наверх і поставити перед здивованими слухачами. Кожний поет в інтерпретації Геніка-Березовського має свій стиль, свій окремий характер”.

Оці авторитетні голоси критики, доповнюючи себе взаємно, дають належну оцінку “того глибокого, не всякому видного”, скритого в серці й душі великого декляматора й рецитатора України.

Вправді історія передала нам імена таких талантів відтворчого мистецтва, як М. Щепкін, М. Старицький, Заньковецька, Л. Кривицька, Н. Дорошенко, одначе за винятком останньої, їхнє мистецтво було суто драматичне, не виходило поза рамки акторської гри. Тим то постать Геніка-Березовського в історії нашої культури залишається унікатом, неперевершеним у своєму мистецтві.

Найбільш підхожі були йому твори з драматичним забарвленням стилю, бойові, прометейські, навіяні ніжною лірикою. Тим то до його репертуару входили, в основному, класики нашого письменства: О. Федькович, В. Стефаник, М. Черемшина, а далі Шевченко, Франко і Лепкий.

ЗАВЕРШЕННЯ МИСТЕЦЬКОГО РОСТУ

Юліян Генік-Березовський поєднував з собою мистецтво рецитації і деклямації на своїх індивідуальних вечорах живого слова, тобто підбирав до своєї програми твори поезії і мистецької прози, щоб різноманітністю жанрів зацікавити слухача, виявити різноманітні переживання поетичної душі, незвичайні настрої і психологічні процеси. Уміння вибрати автора і його найкращий твір, уложити поруч себе твори різних жанрів та пов'язати їх в одну цілість — було одним з чинників, що доповнювали його успіх.

Виступаючи на святкуваннях на честь творців нашої культури, наш мистець рецитовав чи деклямував виключно їхні твори.

Якщо йдеться про мистецьку прозу, то Генік-Березовський, як уже згадано, найбільш любувався у новелях Стефаника й Черемшини. Їх стиль, сильні драматичні акценти, тонка психо-аналіза, викінченість, покутський говір трапляли прямо до його душі.

Ось як про це писав проф. Я. Рудницький у згаданій уже статті: “Є ще одна, тільки йому прикметна спеціальність, що може найбільше вплинула на його популярність серед українського громадянства. Генік-Березовський спеціаліст від

рецитації українських покутсько-гуцульських письменників: Федьковича, Стефаника й Черемшини. Інтерпретувати цих письменників Геникові-Березовському не трудно: його вужча батьківщина саме говорювий терен Федьковича, Стефаника й Черемшини — Покуття й Гуцульщина. Він ріс у комплексі тамошніх говірок, виховався у них і пересяк ними, тим то й віддати йому оте мовне середовище найлегше й найприродніше, воно виходить у нього з якнайбільшим реалізмом”.

Згадані майстрі слова були письменниками-аналітиками народної душі, тому, природним шляхом, наше громадянство всіх шарів, слухаючи такі високостецькі рецитації з уст Геника-Березовського, вживалося у них, вичувало їх велич.

Навіть сам Стефаник, слухаючи Геникової рецитації своїх новель, заявив, що ніхто інший не може так майстерно передати його творів слухачам.

У такій дійсності Юліян Геник-Березовський став популярним у Західній Україні, як безконкурентний рецитатор мистецької прози, у вужчому розумінні творів Стефаника й Черемшини. Таким його знає у більшості наше суспільство досьогодні.

Без сумніву, згадані творці мистецької прози — великі майстрі слова. Але мистецьку силуету Геника-Березовського завершують його декляматорські креації поезії геніяльних Шевченка й Франка, а поруч них — лірика Лепкого.

**

У 1929 р. Геник-Березовський уперше виступав з деклямацією в'язанки Шевченкових думок на святі в честь поета. Невеличкі вірші — завершення Шевченкового мистецтва слова пов'язав Геник-Березовський в одну цілість, створив з них літературний монтаж.

Його потужне живе слово сколихнуло до глибини кожного, хто слухав його, прикувало до місця. У часі перерв, між точками програми, і після закінчення свята не чути було гомону публіки. Зворушені учасники свята не могли добути з себе слова.

Тут поєдналися з собою два мистці: творець Шевченко й відтворювач Геник-Березовський.

Здається, що й досі ці “перлові звуки з вітром гонять в перегони” з Геникових уст.

З Франкової поезії найкраще виходили в інтерпретації Геника-Березовського: “Vivere memento”, “Вона умерла” з

третього жмутка “Зів’яле листя”, драматична поема “Великі роковини”, пролог до поеми “Мойсей” та уривки з “Лиса Микити”.

“Vivere memento” — це персоніфікація самого Франка. Тут — заклик до діла, до боротьби за краще життя, прометейський похід уперед, вислів надії в перемогу.

Деклямуючи цей невеличкий вірш, Генік-Березовський відтворював портрет його творця — Франка, а рівночасно давав вияв своїм творчим потенціям, розкривав свій власний гін до творчої праці:

“А що кров не зможе змить,
Спалимо вогнем то!
Лиш боротись — значить жить...
Vivere memento!”

Так закінчується вірш, що в ньому Франко розкрив свій погляд на життя, а Генік-Березовський перетворював його писані слова на живі.

Однією з особливих прикмет таланту Геніка-Березовського було вміння відтворювати голос дзвонів говореним словом. Тож, завдяки цій обставині, вчувшися у перший творчий задум поета, він відтворював дійсний стан душі Франка, дивував і заворожував слухачів, переносив їх до світу забуття. Хто чув деклямацію “Вона умерла”, тому й досі вчуваються протяжні жалобні звуки посмертного дзвона: Бам! Бам-бам!

Теж бадьора бойова поема “Великі роковини”, переповнена ліричними вставками і сильними драматичними моментами, підходила талантові покійного мистця. Слухаючи Генікову деклямацію цієї поеми, слухачі бачили перед собою козацькі полки, гетьманів козацьких, цілу бувальщину козацької доби.

Поет Б. Лепкий, як лірик, у програмі Геніка-Березовського займав місце поруч Шевченка й Франка. Коли двох останніх мистець-декляматор цинив, як геніїв народу, то Б. Лепкого апотеозував, як свого вчителя.

Створивши літературний монтаж з ліричних віршів Б. Лепкого з циклу “Над рікою”, Генік-Березовський дав чудову мистецько-декляматорську креацію.

Саме тут виявив він вповні здібність до відтворення голосу дзвонів говореним словом:

“А дзвони дзвонять, дзвони дзвонять,
дзвонять дзвони.
Перлові звуки з вітром гонять
в перегони.
Перлові звуки підлітають
аж до неба,
Чогось шукають і питають —
щось їм треба,
щось їм треба”.

Поема того ж поета “Голос надії” — це поетична візія подій, що розігралися довкола всенародного зриву в рр. 1917-1920:

“А я кажу вам: день іде,
Іде така година,
Коли ні тут, ні там, ніде,
Кордонів жадних не буде,
Лиш даль далека, синя.

*

І позір тому дайте,
Що вам говорить волі дух,
Про близьку хвилю завірюх
І хвилі тої чайте!”

Оцю візію поета Генік-Березовський уособлював і ставив перед очі аудиторії згадані події, наче на екрані. Сам Лепкий, почувши Генікову деклямацію тієї поеми на своєму ювілеї, дивувався, звідкіль взялося стільки сили експресії у того декляматора.

Один із кращих дослідників Шевченкової поезії, С. Смаль-Стоцький, сказав, що “вміти читати — це таки велика штука, та ще більша — читати поезію Шевченка”. Це мистецтво вложив Господь у серце й душу Геніка-Березовського. З його уст плила поезія велетнів духа, як ріка.

Одною з основних ознак поезії є її невловимість, неспроможність містичної суті й тим саме вона відрізняється від реальніших образів у прозі.

Тому й інтерпретація поетичного твору вимагає від відтворювача куди більшої інтелігенції, досвіду й знання конструкції, а, може, перш усього, відтворчої інтуїції. Генік-Березовський поєднував у собі ці прикмети. Бистра орієнтація уможливлювала йому схоплення першого творчого задуму,

провідної думки-ідеї, а незвичайно змінливий тон дикції, ширини й ніжності інтонаційної скали, сильний баритоновий тембр голосу й уміння орудувати ним, зрозуміння динаміки та інші декляматорсько-рецитаторські засоби винесли його на верхів'я відтворчого мистецтва.

І хоч Генрик-Березовський був безконкурентним інтерпретатором прозових творів наших письменників з Покуття, хоч тут він був не заступимий, то все ж таки його талант тяготів до поезії наших клясиків, головним чином Шевченка, Франка й Лепкого.

Тут саме виявив Генрик-Березовський завершення свого мистецтва живого слова.

Діяльність того мистця не обмежувалася виключно до обдарування слухача красою і милими почуваннями. Виступаючи перед обличчям усіх прошарків нашого суспільства в Західній Україні, він одухотворявав ідеї наших духових провідників, запалював ними людські душі, кріпив духову єдність народу, відсвіжував та будив його приспалі патріотичні почування і тим причинився у немалій мірі до росту, придаленого ворожою рукою, українства.

До свого репертуару підбирав теж твори М. Вовчка, М. Коцюбинського, М. Шашкевича, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюра та багатьох інших письменників і поетів.

Усюди, де мав доступ, популяризував рідне слово, "простував в ході духові шлях".

Поза своїми індивідуальними вечорами живого слова наш мистець, як уже згадано, виступав на найповажніших репрезентативних імпрезах наших установ. Згадати б з них ювілей: Шевченка, Франка, Стефаника, Лепкого, Федьковича, Митрополитів Шептицького й Рутського, Листопадове свято, свято Самостійности і З'єднання, свято з нагоди передачі православного собору українцям у Холмі, свято "Українська Молодь Христові" в 1933 р. та багато інших.

Митрополит Шептицький, почувши Геникову деклямацію на своєму ювілей, запросив його до своєї резиденції та прохав рецитувати Стефаникові новелі. З того часу Генрик був нерідким гостем того великого Князя Церкви.

Також Стефаник, що не любив слухати, як читали його твори, радо вітав мистця у своєму домі та вслухувався в його мистецькі рецитації тих же.

Крім того Генрик-Березовський, буваючи в товаристві у приватних домах, часто-густо деклямував короткі вірші або уривки, що було атракцією для присутніх.

У цілому Юліян Генік-Березовський — найвизначніший мистець рідного живого слова. Він займає окреме місце в історії української деклямації і рецитації, усамостійнив ці ділянки мистецтва, дав їм найвищий вияв. Понад 25 років у рідному краю і на чужині літав на крилах дзвінкого слова, що його поставив на сторожі коло нас геніяльний Шевченко. Красу приносить у дарі своєму народові.

Як колись віщий Боян, а пізніше старі співці козацьких подвигів під звуки кобзи Україні славу співали, так наш Юліян являвся перед обличчям народу не зі співаним, а з говореним словом, але надхненним, осяяним вічною красою, що “мільйони порива з собою, окрилює й веде на путь спасенну”.

Ось список літературних творів Юліяна Геніка-Березовського, що їх він найчастіше деклямував і рецитував. (Список обмежений даними, які вдалося устійнити).

Найчастіше деклямовані літературні твори Т. Шевченка: В'язанка думок, “43 Псалом”; І. Франка: Монтаж поезій з “Зів'ялого листа”, “Великі роковини”, “Пролог” до поеми “Мойсей”**), “Вівере мemento!”), “Каменярі”, уривки з “Лиса Микити”**); Б. Лепкого: Монтаж поезій з циклу “Над рікою”**), “Голос надії”, “В храмі святого Юра”, “Апострофа” (Благословенна хай буде година); П. Тичини: “Скорбна мати”, “Гаї шумлять”, “Арфами, Арфами...”; О. Ю. Фельковича: “Довбуш”; В. Стефаніка: “Камінний хрест”, “Побожна”, “Морітурі”, “Злодій”, “Марія”, “Сини”**), “Синя книжечка”, “Дорога”, “Стратився”, “Мамин синок”, “Шкода”, “Мое слово”, “Підпис”, “Басараби”, “Воєнні шкоди”; М. Черемшини: “Парубоцька справа”, “Парасочка”, “Карби”, “Св. Николай у гарті”, “Зведениця”, “Дід”, “Чічка”.

“ОГНІ ГОРЯТЬ, МУЗИКА ГРАЄ...”

У давній польській столиці Кракові в 1929 році студенти університету влаштували свято на пошану Т. Шевченка. Сталось так, що саме в цьому колишньому центрі польської державної адміністрації, що був символом поневолення західньої вітки української землі, рідна наша пісня, рідні тони нашої музики й дзвінке наше рідне мистецьке слово голосили перед світом славу Шевченкові, що став

**) Усі деклямації і рецитації, позначені двома зірками, збереглися в записі на грамофонній платівці.

творцем і символом новітнього українства. Це контраст двох понять і двох сил: невгасаючої любови й туги української студентської молоді до свого рідного й динамічної дії для збереження і росту всього того, що коріниться в українській душі та протидії ворожих сил, що ставали на дорозі цьому походу до вершин.

У просторому приміщенні Старого театру в ринку зібрались маси українців: професори університету, як ось Б. Лепкий, І. Зілинський, В. Кубійович, С. Томашівський, Фещенко-Чопівський, студенти університету та поселенці цього міста. Святочна громада була свідомо, що появиться перед нею, знаний уже в той час у Кракові, Львові та в інших містах Західної України мистець деклямації і рецитації Юліян Генік-Березовський, то все ж не сподівалася, що він принесе новий мистецький витвір.

Щоб оминати щорічні, часто-густо трафаретні деклямації Шевченкових епічних поем, що їх метою було здебільша пробудження духа патріотизму у слухачів, Генік-Березовський задумав перш усього показати власному суспільству, в чому саме криється основна сила Шевченкового слова. Отож підібрав для свого виступу невеличкі вірші-думки, що в них об'явився лірично-музичний первень душі поета, пов'язав їх логічно в цілість, створив літературний монтаж. У компонуванні літературних монтажів наш декляматор був не абияким майстром, тому його в'язанка думок нашого генія була особливою появою у світі української деклямації. Потвердив це його вчитель, літературознавець і літератор Б. Лепкий.

До виступу готовився Генік-Березовський дбайливо й довго. Інтерпретацію літературного твору поєднував з рухами й мімікою. Тому, підготовляючи мистецьке читання, ставав біля дзеркала та спостерігав зовнішні моменти власної драматичної дії, уважав, щоб ці рухи й міміка не переходили поза межі мистецтва деклямації.

Як підготова була закінчена, Юліян Генік-Березовський продемонстрував свій новий оригінальний мистецький витвір перед проф. Б. Лепким. Отримавши запевнення від того авторитетного літературознавця, що рівень деклямації є високомистецьким, відважно виступив перед краківською аудиторією.

Молодий, повний життєвих сил і поривів, студент своїм зовнішнім виглядом, елегантністю рухів, впевненістю кроків, інтелігенцією у поведінці, а при цьому скромністю,

уже самою своєю появою на сцені наводив на слухачів урочистий, милий настрій, підготовляв їх до сприймання мистецтва деклямації.

Його виступ був останньою точкою програми перед перервою. Перевинулись перед аудиторією виконавці програми, прогули звуки “Заповіту” та інших пісень і тони музичних композицій. Перед святковою громадою появився Юліян Генік-Березовський із в'язанкою Шевченкових думок.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії...

заговорив і зразу зачарував слухачів своїм голосом декляматор. В уяві слухача розгорнулась чудова картина: молодь, під відкритим небом, при світлі розпалених у кількох місцях огнів, весело бавиться. При блисках огнів і звуках музики

Усі регочуться, сміються,
І всі танцюють. Тільки я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я...
Чого ж я плачу? Мабуть шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

Це гострий контраст між розбавленою, розсміяною молоддю, несвідомою неволі України, що живе повним життям радості й щастя, і Шевченком, що боліє над майбутньою долею тієї молоді та над утратою своєї молодости.

Зорові враження, викликані сяйвом нічних огнів та рухом танцюючої молоді, змішувались із слуховими, що їх творили звуки музики та сміх, регіт і вигуки розбавленої громади.

Майстерно відтворював цю картину із скорботних слів поета, оживлював її баритоновим тембром свого чистого дзвінкого голосу, добував із неї нюанси й відтінки думки Шевченка, пересував перед очима здивованих слухачів — обдарований силою живого слова Генік-Березовський.

Особливо сильно закарбувались у пам'яті деякі вокальні моменти наголошування із змінною інтонацією і притиском окремих слів і речень. Цей притиск та інтонація зумовлювали дія або стан речей, зображених у вірші.

У першому рядку вірша зображені два поняття: горіння огнів і гра музики. Вони діють сильно на почування людини. Наш мистець голосив цей рядок з особливою динамікою та інтонацією, викликаючи в уяві слухачів, наче дійсні, зображення огнів і музики. Той стан доповнюють дальші рядки:

І всі регочуться, сміються,
І всі танцюють

Це наслідок стану першого рядка.

З особливим чуттям і повагою виголошував слово “алмазом”. Слухачеві здавалось, що бачить цей діамант на власні очі.

Друга частина вірша є контрастом до першої. У ній об'являється протилежний стан душі пророка України, його уболівання, турбота про майбутню долю тієї молоді та над своєю власною долею. І саме цей поетичний образ, побудований на засаді контрастів, визначається особливою красою і силою.

Розумів це декляматор Генік-Березовський. У другій частині вірша він перейшов з веселого настрою до стану людського смутку-горя, що виявив особливо в останніх рядках:

Мабуть, шкода,
Що без пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

Вимовляючи з сильним притиском слово “молодість”, що символізує найцінніший скарб людини, залишив непроминаюче враження.

**

Елегія “І золотої й дорогої...” наче доповнює попередню. Це короткий ліричний вірш на особисту тему, одна з перлин серця поетового. Тут також уболіває Шевченко над власною долею й над долею безталанної української дитини, що в майбутньому житті ждуть її найми та злидні московської солдатчини.

Наш мистець починав із статичним спокоєм:

І золотої й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моеї долі молодії.
А іноді така печаль

Оступить душу — аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині...
Мені здається, що це я,
Що це ж та молодість моя...

Це картина болю і смутку, така близька серцю декля-
матора. Голосив її з незвичайною ніжністю, як ніжне було
серце творця і як ніжне було дитинство отого хлопчика, що
безжурно сидів під тином. Він — символ поневоленого насе-
лення України, що важкі кайдани неволі передавало своїм
нащадкам.

У двох останніх рядках відтворив увесь сенс елегії:

Мені здається, що це я,
Що це ж та молодість моя...

І знову сильно піднесеною інтонацією, особливо наго-
лосом на слові “молодість” відтворив трагедію української
людини, що в заранні свого життя ще не усвідомлює цар-
ської неволі, не турбується своїм майбутнім та й уболівання
над цим станом Шевченка.

**

Шевченко тужив за свободою, не міг примиритися з
життям невільника, жалів, що його молодість уже минула
серед терпінь і страждань, осталась тільки безнадійність. Ці
думки лягли в основу короткого, але зворушливого вірша:
“Минули літа молодії”...

Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись нема,
Анікогісінько нема!
Сиди ж один, поки надія
Одурить дурня, осміє,
А думи гордії розвіє.
Не жди весни, — святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Твою надію оновить,
І думку вольную на волю
Не прийде випустить...

Оцю журбу Шевченка та безнадійність настрою Юліян Геник-Березовський витужував, вимріював сумними, дрижачими звуками отак, наче скрипка виплакує душевний смуток.

Авдиторії здавалося, що вона тужить, страждає, терпить біль разом із поетом та декляматором. Смуток огортав душу, недоля України ставала перед очима.

**

Подібні переживання висловив Шевченко в невеличкому, повному мистецьких вальорів, вірші: "І небо невмите, і заспані хвилі"... Він мистець, маляр і поет з багатою душею опинився у пустелі на острові Кос-Арал серед Аральського моря. Одноманітність поживклої пустелі й морських вод, відсутність товариства, а навіть живої природи, тяжкою примарою налягли на груди поета.

Ось як сприймала душа генія своє довкілля:

І небо невмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться... Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем,
Нудити світом?

Геник-Березовський деклямував цей вірш чи не найкраще з усіх інших думок. Сприяли цьому висока звучність і мелодійність мови, драматичність стилю, змінливість інтонаційної скалі, персоніфікації явищ природи та всі інші засоби поетичної мови. Все це, як не можна краще, підходило його мистецькій душі. Після спокійного, статичного опису природи — нагле сильне підвищення інтонації при кінці четвертого рядка:

Боже милий!
Чи довго буде ще мені...

зворушувало, потрясало й чарувало слухачів. Хто чув цю деклямацію, до кінця життя не забуде її. Тут об'явилася сила Шевченкової поезії і сила живого слова мистця Геника-Березовського.

Літературознавці однозгідно стверджують, що Шевченко надавав словам версифікаційної майстерности, особливо в ліриці й ліричних вставках, яка проявляється у пляно-

вому чергуванні звуків. Це алітерації, асонанси й анафори, що ними Шевченко так щедро засівав свою поезію для створення відповідних слухових вражень і для підсилення мелодійности мови. Згадані явища вичуваються особливо при голосному читанні.

І саме в інтуїтивному вичуванні цих звукописних явищ та вмінні їх відтворювати у сполученні з тонкостями інтерпретації літературного твору Юліян Геник-Березовський був неперевершеним майстром. Відтворюючи своїм словом Шевченкові поетичні образи, діяв сильніше, як правдива дійсність, бо він рецитатор вічного життя. У цьому весь секрет його таланту й успіху в новій декляматорській креації.

Так пробігала думка за думкою. Жаль тільки, що пам'ять не спроможна відтворити цілоти в'язанки.

Отак декляматор Геник-Березовський плив у річищі Шевченкових думок. Уміння розкривати в них велике й вічне, гармонійно пов'язувати матеріяльне з абстрактним, та орудувати звуками, викликав у людській уяві візію вищої форми буття. Добував з поезії те, чого часто літературні критики не добавали.

Понад усе домінувала в нього ідея вищої форми буття. Він не так вивчав мистецтво слова, як інтуїцією вичував його таємниці. Виступаючи перед громадою, попадав в екстазу, почував у собі владу духа.

Своїм мистецтвом живого слова відривав слухачів від щоденних буднів і підносив до повноти життя, одуховлював дійсність.

Деклямуючи в'язанку Шевченкових думок, наближував генія України до рідного суспільства, показував суспільству його велич. Своім виступом перед краківською громадою розвіяв погляди деяких критиків у Західній Україні, начебто він був тільки спеціалістом рецитації Стефаникових новель, а тут діяпазон його мистецтва вийшов далеко поза обсяг самої мистецької прози. Власне складна мова поезії, особливо з лірично-драматичним забарвленням, виявилася тут первнем його душі.

Чи не був би радів Шевченко, коли б почув гомін своєї поезії з таких уст, як Геніка-Березовського, як раділа краківська громада.

Декляматор Геник-Березовський був індивідуальністю у своїй ділянці, був творцем у відтворчому мистецтві вели-

ким і єдиним. Вічно тужив за своїм мистецтвом, його талант не дав себе приспати, його виступи перед публікою були найкращими моментами його життя.

Наша публіка з високими вимогами сердечно вітає справжні таланти й так сердечно вітала цього мистця живого слова на сцені краківського Старого театру.

Деклямація найвищого витвору Шевченкового духа — його ліричних думок була завершенням мистецького росту Юліяна Геніка-Березовського.

У спадщині залишив нам не багато, бо тільки п'ять своїх креацій, утривалених звукописом, а саме: Франка — Пролог до поеми “Мойсей” і уривок — розмова Мойсея з Азазелем, з “Лиса Микити” Мавпа Фрузя, Лепкого літературний монтаж з циклю “Над рікою” та Стефаникові “Сини”.

Гірко було нам, живим, прощатись з мистцем слова навіки, сумно було й боляче, як смерть передчасно закрила йому очі 1952 року. Це ж бо не вмер Генік-Березовський, а урвалась струна новітнього Бояна.

Великий талант блиснув і погас. У чужому краї прощався з білим світом, на узгір'ях Торонта закінчив свою земну путь. Не грали йому трембіти в рідному Березові-Нижньому, не прощали верхів'я і плаї рідних Карпат. Не почути вже нам гомону рідної поезії з його уст.

У БЕРЕЗОВІ-НИЖНЬОМУ У ДІДА СТЕПАНА

Північні узбіччя гуцульських Карпат долину широку, зелену та квітучу ланцюгами обвели. А та долина грає кришталевиими потоками, шумить-гуде смереками та буками столітніми, шелестить тирсою високою по царинах. Кругом неї хвилюють горби зі скелями біловидими, що неначе ті предковічні гіганти, тихим містичним шепотом передають мову віків.

Онтам, в тій долині пречудовій, карпатські верхи голублять село Березів-Нижній, коломийського району. Гей, та й село ж бо то! — краще за писанку. Тільки Шевченко міг би викресати справжній його образ силою своєї поезії. Та й гордий Березів-Нижній своїми мешканцями. Вони ж бо нащадки потужних бояр галицького Ярослава Осмомисла і короля Данила. Гідні воїни нащадки тих наших далеких предків. Довгими сторіччями старанно зберігали й досі зберігають, передану їм у спадщині, ідею рідної нації і державности,

плекали й плекають предківські традиції і, притаманну верховинцям, духовість.

До них належав, підтоптаний роками, дід Степан Генник-Березовський. Це тип Шевченкового “діда високочолого”, що його “сивий вус, білу чуприну вітер розвіває”, представник старого покоління, що бачив на яві багато з того, що нам історія передала. Високий ростом, добре збудований з інтелігентним виразом обличчя, свідомий національно, — дід Степан належав до нашої сільської аристократії, що творила ядро української нації. У молодих роках упрягав воли до великого воза та вирушав у далеку мандрівку чумацькими шляхами. Та й зміряв тих шляхів чимало.

Для доповнення характеристики особистости Степана Генника-Березовського цитуємо уривки з посмертної статті Б. Лепкого п. з. “Нащадок Лицарської Гуцульщини” (“Діло” з 14. 3. 1934):

“Разом із пок. Степаном Генником-Березовським, що помер дня 31. 1. ц. р. — у Березові-Нижнім, під Коломиєю, зійшов до гробу представник колишньої лицарської Гуцульщини, яку так приваблює і так інакше, ніж Черемшина, малював колись Федькович.

Федькович, сам шляхтич-гуцул, відчував і розумів психіку тих давніх гуцульських газдів-багатіїв, гордих та пишних, що більш усього дорожили волею та своєю гуцульською славою.

Покійний Степан Генник-Березовський був нащадком оцих березівських гуцульських козаків. З дідом своїм чумакував колись, розкішним козацьким возом їздив на великі свята до церкви, а на старості літ подарував тую старосвітську пам'ятку нашому “Національному Музеєві” у Львові.

Коли б цей віз та вмів розказати, куди то він та коли, та якими шляхами їздив, то було б що послухати!

Покійний Степан помер, проживши 81 рік, а його дід був ще старший, — це вже шматочок історії. Серед теперішньої збіднілої Гуцулії покійний виглядав також як спомин із колишніх, кращих часів.

Бувало, як зі свого порога гукне на челядь, то голос його на всі гори лунає: “Іва... Мар... Оле...!”

Його млинок бідним дармо муку молів, його внуки, хоч уже паничі, бо до гімназії ходили, на Свят-вечір мусіли до вбогих свояків вечерю носити, бо так звичай велів, а як найбідніший із свояків помер, той, що ложки стругав і з того жив, то покійний Генник-Березовський сам його чотирма си-

вими щонайкращими волами на цвинтар відвіз, сам, такий дука на всі гори!

Гарно записалися Геники-Березовські в біографії Івана Франка. З братом пок. Степана, Кирилом, дружив Франко. Вибрався до нього, до Березова мабуть 1880 р., але там його й арештували і разом із Кирилом втягнули у процес Павликівних і Фокшеїв. (М. Возняк: Пам'яті Івана Франка, Відень 1916 р.). По процесі Франко знову пустився до Геників, до Березова, а коли в Коломиї лежав у готелі в голодовій гарячці без крейцара при душі, то Геник урятував його та забрав до себе, де він і перебув кілька тижнів, набираючи сил і охоти до дальшого життя. Покійний Степан Геник-Березовський дорожив споминами про цей побут великого поета у їх рідній хаті і до смерті зберігав ту возівню і ту стару хату, де проживав Франко.

До науки мав Степан велику охоту. Сам письменний, любив читати й балакати з освіченими людьми. Чотирьох унуків-сиріт вивів у люди. Найстарший — лікар, молодший — магістер філософії, третій — студент Богословської Академії, а наймолодший — ще в гімназії.

Це навіть для багатого чоловіка діло не легке.

За свого довгого віку зазнав Покійний чимало радості і горя. Та чи не найтяжчий удар упав на нього, коли на війні втратив двох синів. Як у Стефаникових "Синах" пішов на свою сорокморгову ниву і там головою товк до скиб, передаючи їм своє горе".

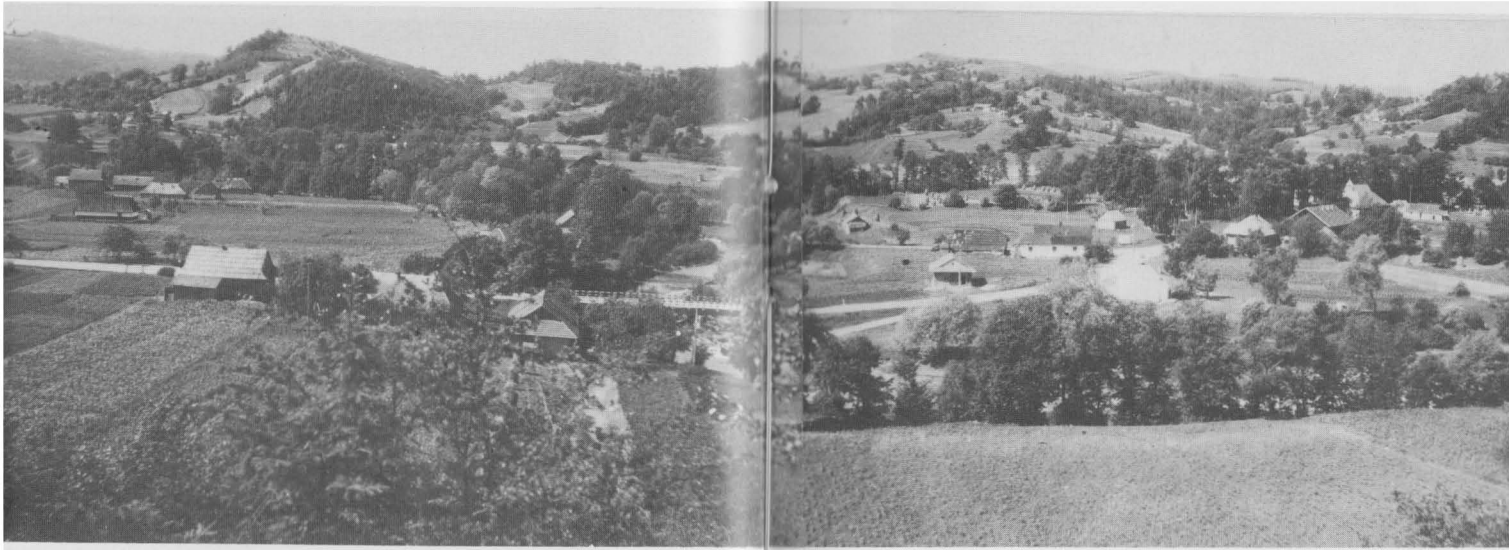
А віз його не був кований залізом, а правдивий чумацький, — скрізь назовні прикрашений різьбою гуцульських майстрів.

На грані 19 і 20 сторіч у заможному домі Степана Геника-Березовського стало гостював І. Франко. Він щиро полюбив цього гуцула-шляхтича, що його знала й шанувала вся Гуцульщина. Проводив з ним довгі розмови та записував від нього гуцульські й чумацькі пісні.

Теж В. Стефаник був у близьких зносинах з дідом Степаном. Вони стрічалися звичайно в Коломийській гімназії, де перший відвідував своїх синів, а другий — унуків. Ніжний, а рівночасно суворий новеліст Стефаник охоче вслухувався в розповіді того розумного гуцула про його переживання, тугу і сумом повиті. Давно, вертаючися з чумакування, він воли попасав на тому місці, де побудований гімназійний будинок, а пізніше відвідував двох своїх синів у гімназії. Обидва

Михайло і Олена Геники-Березовські з синами Юліяном (на колінах у матері) — майбутнім мистцем живого слова і Ярославом.

У карпатській Верховині, в Коломийщині, широко розкинулось рідне село Юліяна Геніка-Березовського — Березів-Нижній.

Дід Степан Генік-Березовський з родиною
Сидять зліва — баба Анна, дід Степан з онуком Костем, донька Анна, зам. Грицай. Стоять зліва — онуки Юліян і Ярослав та зять Андрій Грицай. Фото 1929 р.

Провід Народнього Університету в Березів-Нижньому 1932 р.
Стоять від ліва — Микола Арсенич, Іван Стронецький, місцевий гром. діяч і актор-аматор. Сидять зліва — Володимира Іванчук, управителька Рідної Школи, мгр. Микола Пригородський, Галя Волощук, учителька Рідної Школи. Спереду зліва — Петро Генік і Михайло Генік.

Іван Франко у Березові-Нижньому 1880 р.
в гостині у свого приятеля Кирила Геніка-Березовського (брат Степана). На фото зліва — дружина о. Цурковського, пароха Лючі, І. Франко, невідомий, донька о. Цурковського, Павліна Цурковська і її наречений Кирило Генік-Березовський. Фото репродукується вперше.

Кирило Генік-Березовський
(1857-1925)

Приятель І. Франка, у 1896 р. виїхав з Березова-Нижнього до Канади, де визначився як видатний гром. діяч організаційним хистом і дією живого слова.

Юліян Генік-Березовський з приятелем, гуцулом з Жаб'я, Миколою Соколовським. У цій гуцульській одезі мистець деклямував "Довбуша" Ю. Федьковича.

вони полягли у першій світовій війні та й не за українську справу. У 1925 р. він узяв на виховання своїх унуків, що сиротами лишилися та й на них перелив свою любов. Біль батьківського серця зворушив знаменитого психолога-аналітика Стефаніка. Утрата обидвох синів співрозмовця зродила концепт до його новели “Сини”.

Заможне господарство Степана Геніка-Березовського було положе в центрі села при головній дорозі над рікою, що її віднога млинівка творила декілька рибних ставків. Скромна, але чепурна хата в гуцульському стилі вирізнялась з-поміж інших будинків, а над ставком безнастанно туркотів невеличкий млинок.

Не було це звичайне господарство в нашому гуцульському селі, а ідилія-мрія. Розумний свідомий господар — дід Степан, що пильно зберігав народні звичаї-обичаї та сувору предківську етику, символізував старе покоління, — утішався там своїми синами, а згодом унуками. Пестив і голубив їх біля себе гарними літніми вечорами, сидячи на призьбі біля хати, — у піснях, у звуках трембіти, у гомонах пташиних. Оповідав їм свої переживання і пригоди із часів чумакування та співав чумацьких пісень. Та й знаний був з господарности цей гуцул-шляхтич. Чимало людей у його домі перебувало. Це у першу чергу товариші його синів і дочок, а пізніше — внуків — гімназійні учні, студенти й абсолювенти університетів, а далі визначні наші культурні діячі, як ось І. Франко, В. Стефанік, А. Крушельницький, Б. Лепкий, І. Зілінський і інші.

Своїх унуків утримував на університетських студіях, вбачаючи в тому ціль свого життя. Та наслідки свого благородного діла відчув наявно, як побачив виступи з декламаціями в місцевій читальні “Просвіті” на державних і національних святкуваннях одного з них, знаного пізніше нашому суспільству мистця живого слова Юліяна Геніка-Березовського. А до того, вислухавши нагробну промову внука Юліяна над домовоною односельця І. Стронецького, здумівся старий дідуган; заплакало щось у його серці. Воно вичуло глибину поезії і ту непроминальну красу живого слова, що нею Господь наділив його внука, тоді студента Краківського університету. Вернувшись додому, поцілував його, кажучи: “Тепер бачу, синку, нащо я видаю на тебе стільки грошей” і відвернувся, щоб ніхто не бачив гарячої сльози на його обличчі.

Радів і внук Юліян своїми успіхами, що саме в той час під рукою свого вчителя-поета й літературознавця Б. Лепкого і в драматичній школі при театрі ім. Ю. Словацького в Кракові вчився інтерпретувати твори красною письменства та завершував розвиток свого декляматорсько-рецитаторського таланту.

* * *

Соняшний липневий ранок 1936 р. У домі Степана Геніка-Березовського рух, гамір, веселість. Понад двадцять осіб прибуло з поблизького Яблонова поздоровити господаря та відвідати його внука Юліяна. Це Володимир Блавацький з артистами свого театру, друзі й приятелі Юліяна. Радів дід Степан. Вітав та приймав товариство з українською гостинністю.

Після короткого відпочинку та веселих гутірок усі вирішили піти на прогулянку в Медвежу (поля й сіножаті серед лісів, приналежні до Березова-Нижнього). Проводив Юліян Генік--Березовський. Ішов попереду кам'янистими стежками, а за ним — розбавлене веселими гутірками й жартами товариство. Невимовна краса гірської природи будила в кожного милий настрій, а серцю давала відпочинок. А далі розходились хто куди, щоб далеко від гамору порозкошувати блаженною красою рідної землі. Як "ярами вже п'яма лягала і котилася в доли", — під скелею велика ватра запалала. Тріскало рясно сухе багаття, багряне полум'я верху скелі сягало. Ясно-зелене сяйво місяця підкреслювало чудову картину. Відкрилася перед прогульковцями віковична книга природи зі своїми незмінними, хоч неписаними законами.

Якась туга лягала на душу, а серце запалювалось паланням ватри. Таємна незбагнута сила вогню пронизувала ніжні серця артистів, наповнювала їх почуттям величі, будила приспані емоції. "Нам бажалося б почути мистецьке слово", — сказав Блавацький до Геніка-Березовського, що сидів біля нього. "Просимо задеклямувати Федьковичевого "Довбуша", — загуло хором товариство. Юліян Генік-Березовський, що був у тому часі в розквіті свого декляматорсько-рецитаторського таланту, охоче погодився сповнити бажання друзів. Його силуета непомітно промайнула поміж дерева й за хвилину стояв непорушно на верху скелі:

"Там високо над чвари землі,
Над всі шуми і згуки..."

(І. Франко — "Мойсей").

Ожили слова співця зеленої Буковини й карпатської бувальщини:

“Гей, ци чули добрі люди,
Перед ким то звірі стинут,
А за ким то молодиці,
А за ким гівчета гинут?
То наш Довбуш, наша слава,
То капітан на Підгір’ї,
Красний, красний як царевич,
Двадцять років і чотири”.

Чуеш? Гори говорять! Гомонять “наші любі високі Карпати”! Свої думи важкі віковічні відкривають. Тіні предків пересуваються перед очима прогульковців: онде Довбуш — князь гір, легендарний лицар — борець за правду народу, — пострах його гнобителів — “на ніженьку налягає, топірцем ся підпирає”, а “онде хлопців тисяч двісті полягали по убочи...” — наказу капітана вижидаючи. Вони — месники за кривду народу, — готові навіть “ляцькому королеві голову з в’язів зняти”.

Сильним, а рівночасно ніжним баритонем мистець-декляматор “хвилю вдав, що слова слуха...” Добув те, що глухо дудніло в надрах скелі в Медвежі, чоґо не вимовляли Карпати, а шумом борів зелених передавали; замінив його в слово, що від нього оновляється життя, кров гаряча б’є, народжуються борці за Правду. Майстерне слово кував, сильніше від сталевої зброї, — те слово, що було на початку всіх речей і першовзором буття, бо “ісконі бі Слово”. Невелику групу своїх слухачів підніс до високого душевного стану, до світу забуття, до царства високих ідей, де немає місця для життєвих турбот.

Таємничими тінями огортав чагарник обриси скелі в Медвежі, палахкотіла ватра, домальовуючи червоновим блиском силуети двох десятків людських істот при її підніжжі, і мистця високо над ними. І ще одна силуета біля них. Це володар гір:

“Хлопців тисяч єму служит. —
Поклонися ляцкий крале!
На той топір його ясний,
Клали німці много стали.
А на тії порошниці
Били угри злота много.

А той ремінь більше вартий,
Як удвоє царства твого”.

Таємного спокою не порушували навіть бори карпатські, звичайно шумами багаті. Майстерні слова Геніка-Березовського відбивались луною від верхів дерев, через ланцюг гір добігали до поблизького Космача й нагадували його мешканцям тупіт важкої стопи капітана. Вони прикували до місць людські істоти, корчили їх м'язи, зморщками чола зарисовували, навіть віддих стримували.

Критика не дуже високо оцінила Федьковичевого “Довбуша”. Та справжню, потужну силу експресії тієї поеми розкрив не фаховий літературний критик, а ніжний декляма-тор-професіонал Генік-Березовський своєю інтерпретацією. Він — син Карпат, на гуцульському діалекті зріс, студіював його, знав фонетику, — отож, у парі зі своїм талантом, був незрівняним в інтерпретації творів Федьковича, особливо поеми “Довбуш”. Тому:

“Неначе наш Дніпро широкий
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко,
Огнем невидимим пекли
Холодні душі”.

Він не деклямував того, що створив поет Федькович, а мелодію бойової пісні вичитував, викликував з тамтого світу творця тієї пісні і “красного, красного, як царевич” її героя, колишнього володаря грізної Чорногори. Святий вогонь ніс у свою вужчу батьківщину, над узгір'я Карпат, що ним душа поетова горіла.

А, як зійшов зі скелі, людська мова не переривала нічного спокою. Освітлені багряним блиском полум'я, людські обличчя повернулись у його напрямі. Поезія-пісня, що дзвоном гула на верхів'ї скелі, невгасним враженням сповнила серце й душу кожного з присутніх. Під враженням того важко було добути слово з грудей.

— Мені важко відискати рівновагу духа, — ледве вишептав, очунявши трохи, Блавацький.

— Щасливі й горді наші Карпати, що зродили такого мистця слова, а з ними й уся українська земля. Йому одному цей дар надземський дано, в глибині його душі укрит Творець те, “чим може вгору дух піднятися”.

Так говорив В. Блавацький — найвищий репрезентант нашого театрального мистецтва на Західніх Землях у періоді між двома світовими війнами, висловлюючи рівночасно думку артистів свого театру.

Вертаючись з прогулянки, усе товариство виявило свою радість і вдовolenня з пережитих на Медвежі хвилин, підкреслюючи, що образ Геніка-Березовського на скелі, осяяній полум'ям ватри, робив далеко сильніше враження, ніж його виступ на сцені Львівського театру, хоч стопи його не дотикали брили білого мармору, ані не виділи кругом нього ясно освітлені килими, портрети й китиці пахучих квітів.

Немає вже між живими діда Степана та й обидва наші мистці: Юліян Генік-Березовський і Володимир Блавацький так передчасно попрощались із цим світом, а може й неодного з учасників згаданої прогулянки не стало. Не довелося їм донести святого вогню, що їм Боже Провидіння у серце й душу вложило, до омріяної мети.

“Чують всі: шезло те,
Що між ними горіло,
Що давало їм змисл життєвий,
Просвітляло і гріло...”

(І. Франко).

НА ХВИЛЯСТОМУ ОПІЛЛІ

На хвилястому Опіллі, в Рогатинщині, розташувалося село Явче, рідне село автора цих рядків. У селі була рухлива читальня з розмірно великою бібліотекою та активний аматорський драматичний гурток.

Перебуваючи в Явчу на вакаціях у соняшні дні липня 1928 р., Ю. Генік-Березовський охоче прийняв запрошення святкового комітету взяти участь у відзначенні Шевченкових роковин, перебрав усі деклямації від місцевих аматорів, додав до програми інсценізацію Шевченкової поеми “Невольник” та сам узявся до підготовки її. Усі виконавці дбайливо вивчили свої ролі, і проби проходили успішно. Уже перша проба викликала помітне порушення серед членів святкового комітету, виконавців роль та принагідних глядачів: усі відчували, що до діла взявся знавець драматичного мистецтва і в наступні вечори перед сценою читальні згурмаджувалася громада цікавих, що з глибоким заінтересуванням, мовчки приглядалася до провної гри акторів, і головно до технічних указівок режисера.

Молодий студент почав підготовчу роботу від дикції, а там став майстерно виводити на сцені той вічно молодий і безсмертний твір нашого генія, що в ньому чергуються моменти ніжної ідилії з моментами глибокого трагізму, такі притаманні серцю й душі кожного українця. Аматори місцевого драматичного гуртка швидко зрозуміли суть своїх роль, опанували дикцію, міміку та засади драматичної гри. Інсценізація виходила напричуд гарно. До генеральної проби приглядалися не тільки члени читальняного активу, але й старші чоловіки й жінки із священником та учителями місцевої школи. Усі заявляли, що такої майстерної сценічної гри ще не бачили, хоч до села не раз заїздили професійні театри, і селяни мали змогу побачити доброго актора. Імпреза заповідалася дуже врочисто. У день святкування зібралася біля читальняного будинку хмара народу, але не всім пощастило добитися до просторої залі.

Академію почав читальняний хор звуками “Заповіту” нашого Пророка.

Другою точкою програми було вступне слово Юліяна Геніка-Березовського — чудовий літературний нарис, що характеризував у загальному Шевченка, як мистця слова і як еманацию духовости народу. Доповідач був водночас незрівняним промовцем і ніжна звучність його слів з усіма засобами реторики та вкладом гарячого серця зробила своє: слухачі плескали й вигукували “браво”, шуміли й гомоніли, а коли промовець закінчив своє слово та зійшов зі сцени, оплески й оклики на його честь не вгавали. Наступні точки програми схвильована публіка сприймала спокійно, поки знову на сцені не явився Генік-Березовський з деклямацією. Правда, ніхто не важився перебивати голошеного слова Шевченка, але вираз очей, зморшки на чолах, дрож рук і нервові напруження виявляли почування всіх слухачів, що й вибухли після деклямації громом оплесків та широкою гамою вигуків.

З усього, що створив Шевченків геній, перше місце займає неосяжна неперевершена лірика, що скристалізувалася з моря почувань української душі. Це короткі “думки”, підсилені часто архимистецькими описами природи.

Саме ці думки підходили, як не можна краще, під таланти Геніка-Березовського. Він створив з них літературний монтаж при допомозі Б. Лепкого та присвятив багату увагу їх інтерпретації ще перед виступом на Шевченковому святі у Кракові і знайшов у них себе самого: в царстві кришталевих звуків, витворених з писаних мертвих слів поета. Генік-

Березовський блиснув найбільшою силою емоції; це була його найвища декляматорська креація.

З деклямацією “думок” талановитий студент виступив перед, виведеною з рівноваги, публікою і в Явчу.

“І небо невмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться...”

— почав звільна, а далі — вияв гніву, поета:

“...Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем,
Нудити світом?”

“Думка” за “думкою” проходила з повагою та спокоєм, з короткими інтервалами. Селянська громада тепер зареагувала інакше. Ні оплесків, ні вигуків не було. Куртина закрила сцену, на знак закінчення свята, а на залі — мертва тиша. Усі сиділи мовчки, ніхто не спішився додому. Навіть молодь, що звичайно нетерпеливо чекала на закінчення кожної імпрези, не виявила охоти до забави. Святковий комітет повідомив публіку про закінчення свята, але приявні ще довго сиділи на місцях, очаровані силою несподіваних вражень. Голова читальні гаряче дякував мистцеві за виступ, закінчуючи своє слово так: “Щаслива Україна, коли має мистців такої міри”. Селяни підходили до Геніка-Березовського, говорили з ним та виявляли своє захоплення мистецтвом слова. Навіть приявний на залі польський поліцист не скривав свого зворушення, gratулював йому та провіщував мистецьку кар'єру.

Ентузіазм, із яким прийняли мешканці села виступ Геніка-Березовського, тоді ще молодого студента, довго не вгасав. Наступного дня автор цих рядків мав справді багато турботи, бо не легко було заспокоїти зацікавлення багатьох людей особою “чужого студента”. “Що це за чоловік? Звідкіля ви його привезли? Що в ньому за сила!” — такі були запити звідусіль. “Це якийсь надзвичайний”, — домовлював з гурту старий дід. Декілька тижнів головним предметом розмов села Явче була краса живого слова, яку приніс їм у дарі Юліян Генік-Березовський.

Подібних переживань село зазнало ще й наступного року, теж у час вакацій. На запрошення управи читальні

Геник-Березовський виступив на святі Франка, — перебрав на себе деклямації та інсценізував Франкову драматичну поему “Великі Роковини”. І знову: гарного недільного вечора, наче на поклик сурм, громада народу виповнила простору залю читальні в очікуванні на щось надзвичайне, було багато цікавих з довколишніх сіл.

У програму виступу Геника-Березовського входили: Пролог до поеми “Мойсей”, уривок з поеми “Наймит”, “Vivere memento”, “Вона вмерла” та відогра ролі “Козака Невмираки”.

Поява мистця перед аудиторією викликала мертву тишу.

“Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю,
Людським призи́рством, ніби струпом вкритий!
Твоїм будучим душу я тривожу”...

— слова найвищого витвору Франкового духа покотились по залі, перейшли в кров і душу слухачів, що важко переживали панування ворога на рідній землі і приймали їх, наче поклик до бою. Поема “Наймит” доповнювала Пролог до “Мойсея”. Вона зображувала український народ як невільника, що його наїзник “скував і запряг на вірність”, але той невільник сповнений віри у своє світле майбутнє, він “серцем молодий, думками все високий”. Це глибоко відчули слухачі-селяни з потужних живих слів, що пливли до їх свідомости зі сцени “наче бистрії ріки”. Цей настрій публіки змінила деклямація ліричного вірша “Вона вмерла” з циклу “Зів’яле листя”. Тут знову Геник-Березовський знайшов себе самого. Він блиснув своїм, Богом даним, талантом, якому притаманна була глибінь лірики, а особливо відтворювання голосу дзвонів.

“Вона умерла! Слухай! Бам! Бам-бам!
Це в моїм серці дзвін посмертний дзвонить”...

— неслися зі сцени слова людського смутку, підсилені тремливими звуками посмертного дзвона. Схвильовані селяни сиділи мовчки і ні одна рука не піднеслася до оплесків, коли декляматор сховався зі сцени. Цей настрій на залі змінила деклямація поезії “Vivere memento”. З кожного рядка цього невеличкого вірша вичувалися незламний похід людини життєвим шляхом, заклик до боротьби і до творчої праці. Декляматор добув з того твору все, що поет вложив у нього, вміло передав аудиторії — і серце селянина-слухача відчуло велич слова. Зірвалися бурхливі оплески й вигуки.

На закінчення свята Генік-Березовський виступив у ролі Козака-Невмираки з поеми “Великі Роковини”, в якій поєднав своє рецитаторсько-декляматорське мистецтво із сценічним. З могили підвелася козацька постать. Вона символізувала духа нашого лицарства давніх часів та зближувала ті часи до сучасності.

“Вона горить! Та Троя — Україна
Палає”...

— заговорив дух предків до своїх нащадків.

Напруження у приявних росло. Воно дійшло до zenіту, коли старий козарлюга кинув у народ слова надії і віри в безсмертність нашої нації:

“Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!”

Між народом ішов клекіт глухий, як у “градовій хмарі” — заля шаліла і шойно звуки національного гимну опанували розбурхані почування публіки.

І знову, як попереднього року, голова читальні щиро-сердечно дякував Генікові-Березовському за виступ, за чар краси, що ним він навів душу й серце сільської молоді. Ще довго після закінчення імпрези публіка, вражена до глибин духа, не розходилася. В залі підвівся старий дід зі скривленим обличчям і заплаканими очима — підійшов до декляматора і з трудом сказав те, що мав на серці: “Пане академик! Віве мето!” — і, поклавши скорчену руку на груди, відійшов.

Ю. ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКИЙ ЯК ПРОМОВЕЦЬ

Для повнішого змалювання мистецької силуети Ю. Геніка-Березовського треба сказати ще й про його реторичний і театральний таланти.

Як кожна талановита людина, приніс він зі собою на світ творчі потенції, що будили в ньому вічний неспокій, гін до вирощування вартостей у собі, щоб, виявляючи їх, творити кращу дійсність.

Ласкава доля завела його до чарівної Мельпомени. Він став першим професійним рецитатором і декляматором в історії нашої культури. І таким його знає наше суспільство.

Та це ще не дає повного уявлення про мистецьку силуету Юліяна Геніка-Березовського: його горизонти сягали

далеко поза межі рецитації і деклямації, включаючи в засяг його мистецтва красномовство, драматичну гру на сцені й режисуру. Ще в молодих роках, читаючи промови старогрецького Демостена, староримського Цицерона та сучасних собі Л. Джорджа, Бріянда, Т. Масарика й інших, — знаходив у них себе самого. Вичував силу діяння живого слова на слухачів.

Та не судилося Геникові-Березовському зажити слави оратора, хоч він був незрівняним мистцем у тій ділянці. Партийні й політичні проблеми, що стають полем діяння для промовця, залишив Генік-Березовський на боці, а жив культурою живого слова. Промови займали другорядне місце в його мистецькому репертуарі.

Виголошував їх рідко у формі вступного слова на концертах і академіях з приводу наших державних і національних святкувань, а з правила починав ними свої самостійні вечори живого слова. Крім того залишив у нашій пам'яті чотири надгробні прощання.

Навіть поверховна аналіза тих промов доказує, що корінілись вони в тому самому серці й душі, з яких виростали німбом краси осяяні рецитації і деклямації. Той самий у них сильний баритоновий голос та мистецтво орудування ним, той самий змінливий тон дикції, та сама ніжність інтонації в парі з опанованістю рухів і міміки. Отже червоною ниткою проходило в них те, чому на ім'я — мистецтво живого слова.

Та рецитаціями й деклямаціями відтворював Генік-Березовський красу слова, вложену автором у літературний твір, а промови були витвором його власного духа. Своім стилем та формою це були літературні нариси, повні радості життя, бадьорости, віри у призначення людини і її творчої потенції.

За змістом і характером можна поділити промови Геніка-Березовського на три групи:

1. Вступне слово на академіях і концертах,
2. Вступне слово на своїх самостійних вечорах живого слова,
3. Надгробні промови.

До першої групи належать короткі промови, що їх метою було підготувати слухачів до сприймання програми. Мистець кидав жмут власних думок про подію чи особу, розкривав ідею імпрези, вмів схопити істотне й характерне, а майстерна дзвінкість його слів хвилювала його слухачів, на-

давала імпрезі поваги й підносила врочистий настрій. Маючи перед собою сотні людських істот, Генік-Березовський запалався сам і:

“Як душа їх душі, підіймавсь
Він тоді многі рази
До найвищих, піднебних висот
І відхнення й екстази”.

(Іван Франко)

Промови будував відповідно до інтелектуального рівня аудиторії, тому трапляв до серця, “в рух мас вносив частку свого льоту”.

Іншого характеру були промови Геніка-Березовського, що попереджували його самостійні вечори живого слова. Кожна з них мала за тему культуру живого слова і красою накреслених образів та впливом на почування й емоції наче доповнювала думи поетів і письменників — була наче їх експозицією та апотеозом їх мистецтва. Він інформував аудиторію про мету свого виступу, розкривав силу живого слова та його вплив на серце й душу людини, закликав молодь до вияву своїх творчих сил та до праці над собою.

Цим покійний робив велику послугу нашому суспільству. За його закликами і добрим прикладом наша молодь і старші громадяни йшли служити рідній землі мистецтвом живого слова: наслідували нашого знаменитого вчителя та розвивали свої здібності в цій, занедбаній у нас, ділянці мистецтва.

Свій талант красномовства виявив Ю. Генік-Березовський найбільш вимовно у своїх надгробних промовах. За все своє недовге життя виголосив їх тільки чотири над домовинами: свого односельця і приятеля з дитячих років І. Стронецького, асистента проф. І. Зілинського в Кракові — Т. Сташка, свого діда Степана та свого вчителя Богдана Лепкого.

Усі ці особи були близькі його серцю. З І. Стронецьким приятелював ще в народній школі, при його допомозі влаштував аматорські драматичні вистави, а над усе цинив його здібність до комічних роль на сцені. Т. Сташко був асистентом проф. І. Зілинського при катедрі східньо-слов'янських мов у Краківському університеті та його колегою за професією. Дідо Степан перебрав на себе батьківську опіку над ним по смерті батьків, а проф. Богдан Лепкий із батьківською любов'ю вирощував його талант, учив інтерпретації літера-

турних творів. Тому втрату кожного з них переживав Генік-Березовський особливо важко, а болюче серце давало надхнення до, сумом і тугою повитого, слова прощання.

Розгляд рецитаторсько-декляматорської діяльності Геніка-Березовського доводить до висновку, що саме твори ніжної, сумом навіяної лірики найбільше відповідали його мистецькій природі. Мабуть тому теж сумом-журбою сповнені надгробні промови лежали в центрі його таланту.

На жаль, три із згаданих промов не були публіковані. Тільки остання з них, — кров'ю серця мережане слово над могилою Б. Лепкого, — було надруковане і, як високий зразок, світитиме в пантеоні українського літературного мистецтва.

Б. Лепкий закінчив життя саме в тому часі, як український велетень дужим помахом крил зривався до потужного лету, як у нашій західній столиці залунали святі слова проголошення відновлення української державності з благословення Митрополита Андрея, і це в парі з жалобою було надхненням для промовця.

Для ілюстрації, як прийняли цю промову широкі круги українців, наведемо голос невідомого звітодавця з “Краківських Вістей” з 25-го липня 1941 року:

“Як четвертий промовець говорив від учнів і слухачів Покійного мгр. Юліян Генік-Березовський. Його поетична, проста й сердечна промова, витримана в стилі літературно-мистецьких архитворів Стефаніка й Черемшини, зробила глибоке враження на всю велику жалібну громаду. Старше й молодше жіноцтво не переставало підносити хустинок до очей. Цю промову можна було слухати у безконечність. Здавалося, що це сама українська земля колиханням своїх збіж, вітром своїх лісів і журчанням своїх рік і потоків супроводжає на останній спочинок Богдана Лепкого”.

Характеризуючи Геніка-Березовського як промовця, можемо без перебільшення сказати, що його мистецький діяпазон виходив поза межі рецитації і деклямації і своїм засягом охоплював мистецтво красномовства. Це був мистець живого слова в широкому розумінні, який не тільки відтворював красу поезії, але приносив у дарі своєму народові теж своє власне живе слово. Ішов своєю мистецькою дорогою, поки пісня його душі співала, “як птах, що своїх крил на собі не чує”.

ДРАМАТИЧНИЙ ТАЛАНТ Ю. ГЕНИКА-БЕРЕЗОВСЬКОГО

Мистецьке життя Юліяна Геніка-Березовського про-являлося не тільки в тому, що переростав він своїх сучасників, але й у різноманітності проявів. Генік-Березовський перш за все — рецитатор і декляматор всенаціонального формату. Але, як уже було згадано, засяг таланту, творчих виявів того своєрідного мистця виходив поза межі рецитації і деклямації. Він теж промовець, драматичний актор і режисер.

Щоб схопити в цілості засяг його таланту і вповні зобразити діпазон його мистецтва, бажавмо кинути жмуток світла на його суто театральну діяльність у ролі драматичного актора й режисера.

Драматичною грою на сцені зацікавився ще в ранній молодості. У 1922 році, як учень 4-ої кляси гімназії, у своєму рідному селі Лючі zorganizував дитячий драматичний гурток, у якому сам був актором і режисером. У програму роботи гуртка входили: дитячі одно- чи двоактівки і скечі, що їх він сам розробляв з байок, казок і інших жанрів дитячої літератури.

Виступи гуртка на місцевій сцені були успішні й цікавили односельців гарною підготовою, а перш за все оригінальною розробкою скечів, що виходили з-під руки малого режисера.

Театральна діяльність Геніка-Березовського набрала ширшого розмаху пізніше. Вплинула на це згадана вже подія, що створила перелім у його духовому житті. На лекції польської літератури в 7-ій клясі Коломийської гімназії польський учитель звернув увагу на його, особливо гарне, читання третьої частини Міцкевичевих “Дідів” і тим відкрив його талант. Непомітний учень-юнак з того часу почав свої рецитаторсько-декляматорські, а з ними й драматично-акторські виступи.

Виведення ролі Козака-Невмираки з Франкової поеми “Великі роковини” на концерті в честь того нашого великого письменника, — оце дебют сценічної гри Юліяна Геніка-Березовського.

Починав від інсценізацій епічних поем, як ось: “Невольник”, “Катерина”, “Наймичка”, “Тополя” Шевченка; “Мойсей” Франка й деяких Стефаникових новель, що відповідали йому своєю мистецькою атмосферою і зовнішніми ефектами. Інсце-

нізації сам розробляв, грав у них ролі й режисерував, виявляючи оригінальність власного концепту й інвенції.

Ці інсценізації виявились блискучими та сколихнули широкими масами глядачів. Покійний з молодечою вервою забрався тоді до праці в аматорському драматичному гуртку в Березові-Нижньому. З-під його руки виходили постановки творів українських драматургів-клясиків.

Аналіза акторських і режисерських креацій Геніка-Березовського вимагає окремої праці, але тут звернемо увагу на деякі цікаві моменти й епізоди, що кидають світло на його талант до театрального мистецтва.

Уже перші спроби на полі драматично-акторської гри й режисури виявили його талант у тому напрямі. Хоч працював у гурті селян-аматорів, з-під його руки виходили постановки поважних драм, що своєю красою дивували глядачів.

До найвищої досконалости дійшов у постановці, чаром краси сповненої, “Мотрі” Б. Лепкого в перерібці Г. Лужницького. До цієї штуки забрався після закінчення університетських студій, а з ними й драматичної школи, як його ім'я було вже вкрите славою мистця живого слова.

Повний радости життя, перейнятий мистецько-творчими ідеями, сповнений пієтизмом до свого вчителя Б. Лепкого, бажав цей твір духа свого майстра, знавця епохи Мазепи, поставити перед очі глядачів у всій його красі та наблизити цю світлу державно-творчу епоху до сучасности. І це йому вповні вдалося. Вистава пройшла з надзвичайним успіхом, залишаючи в масах народу незатерте враження.

Юліян Генік-Березовський не належав до діячів української сцени, не був професійним драматичним актором, ані режисером, бо не туди довелося йому йти в життя. Однак праця у гурті здібних і вироблених на сцені аматорів виявила його акторську й режисерську вмільсть, його талант до театрального мистецтва.

Poeta nascitur non fit — говорили стародавні римляни. Це незаперечна істина. Автор мистецького твору мусить принести з собою на світ здібності в даній ділянці мистецтва. Але для поважної творчої праці це тільки завдаток. Творець мусить здобути теоретичне і практичне знання предмету. І чим глибше це знання, тим краще воно доповнює талант, тим більший ріст і полет творця.

Мистецька творчість зроджується в підсвідомості, є вислідом підсвідомих процесів, а все ж таки вона не може

вийти поза обсяг свідомости. Отже поезія, а з нею і драматургія не ростуть самі. Вони вимагають фахової підготовки.

Розумів це Генік-Березовський. Свій талант дбайливо розвивав під рукою Б. Лепкого та у драматичній школі при Краківському театрі, де вчився інтерпретації літературних творів взагалі, літературно-драматичних зокрема, і техніки акторської гри, а це доповнило його талант та піднесло його до мистецького рівня.

Знавець українського театру д-р І. Іваницький — режисер Краківського і Львівського театрів у часі війни звернув увагу на талант Геніка-Березовського та ангажував його до виступу в головній ролі в перекладеній із німецької мови драмі “Ріка” Макса Гальбе, заявляючи при тому, що він справжній артист драматичного мистецтва, і, коли б поступив до театру, його творча праця у цій ділянці була б благословенна, його живе слово зі сцени шумом потужної ріки сколихнуло б масами народу, а українська культура пишалася б ще однією вартістю.

Такого ж погляду був Володимир Блавацький. Цей високий репрезентант нашого театрального мистецтва в Західній Україні оцінив драматичний талант Геніка-Березовського як високоякісний і багатонадійний та радив йому пов'язати свою декляматорсько-рецитаторську творчість із творчістю драматичного актора. Але перед Геніком-Березовським білим шовком стелилася дорога до рецитації і деклямації і туди була спрямована його творча ідея, що її плекав у серці, а решту його часу забирала професійна й наукова праця.

А тепер загальний висновок. Творча праця і радість творчого життя — це було моттом Юліана Геніка-Березовського. Творча сила його духа об'являлась у формі мистецького відтворювання літературних образів. Це театральне мистецтво в загальному розумінні. Діапазон його таланту виходить поза межі рецитації і деклямації та обіймає красномовство, драматично-акторську гру й режисерську вмільсть.

Кожна з цих ділянок театрального мистецтва була частиною душі Геніка-Березовського, була первнем цієї душі, творчими потенціями багатої. А та душа кристалізувала етичні й естетичні первні суспільного життя, щд їх знаходив у красі, прихованій у слові поетів і письменників. А це слово було відблиском його палких мрій.

Сила Геніка-Березовського — це передусім вміння знайти те, що є суттєве для літературного твору, вміння на-

креслити образ не з барв, а зі слів та підсилити його власними задумами, концептами й інтонацією. При цьому тонке вичування ліричних і драматичних моментів у поезії і мистецькій прозі та ланцюга подій, що атакують психіку людини, розуміння техніки гри на сцені — все це грало в нього основну роль.

Стародавні римляни розуміли велич мистецтва, коли порівнювали його з життям, у своїй суті нерозгаданим. Мистецтво — безконечне, а життя людини-творця — коротке. Життя — це теж мистецький твір, але скоропроминаючий, а мистецтво само в собі — вічне. Ні часу, ні простору воно не знає.

Оце порівняння дуже влучне у відношенні до постаті Геніка-Березовського. Він був мистець, для мистецтва жив, свої мистецькі витвори приносив у дарі народові. Душа його лірично-драматичними первнями багата, ставала частиною душі очарованого слухача. Мистецька витонченість лінії у відтворюванні образів словами, прегарна кольористика, нові високі технічні засоби, інтелігенція в інтерпретації літературних творів ставили Геніка-Березовського на перше місце між мистцями живого слова. Його надхнення у відтворюванні поетичних образів можна б найкраще передати висловом Шевченка:

Ну, що б, здавалося слова?!
Слова та голос — більш нічого!
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує. Знать од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люди.

Юліян Генік-Березовський не живе. Його мистецька спадщина — це незатерті враження і спогади про його виступи в старшого покоління нашого суспільства. Така доля того роду талантів.

З усього, що дав нам Генік-Березовський на протязі чверть сторіччя, збереглося лише декілька його рецитаторських і декляматорських креацій, схоплених на грамофонні платівки. На наші культурно-освітні установи спадає обов'язок зберегти їх у своїх архівах, як цінну й одну в своєму роді пам'ятку рідної культури та як зразок для сучасного нам підростаючого й майбутніх поколінь.

Юліан Генік-Березовський в роках розцвіту свого мистецтва живого слова.

Юліан Лисяк (1906-1970)

Друг-приятель і автор монографії про Ю. Геніка-Березовського, добрий читець доповідей і радіомовлень.

Прощальне слово Юліана Геніка-Березовського над могилою Богдана Лепкого, в Кракові, 23 липня 1941 р. (похований на Раковицькому цвинтарі, в гробниці В. і С. Шайдицьких).

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА В ТОРОНТІ

влаштує в суботу, 10 грудня 1960 р.
в залі "Просвіти" 140 Бетирст вул., Торонто

Святочний Вечір

присвячений мистцеві живого слова, членові НТШ

Юліянові Геніку Березовському

у 8-му річницю Його смерті

З такою програмою

1. Ю. ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКИЙ —

слово голови НТШ, проф. д-ра Є. ВЕРТИПОРОХА,

2. МИСТЕЦТВО ЖИВОГО СЛОВА В УКРАЇНІ —

доповідь Б. ГОШОВСЬКОГО, ілюстрована

думою про Марусю Богуславку в виконанні бандуриста **З. Штокалка,**

3. ПОЕЗІЯ Й ЖИТТЯ —

доповідь д-ра Ю. ЛИСЯКА,

4. ЖИВЕ СЛОВО — РЕЦИТАЦІЇ Ю. ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКОГО —

звукзапис:

"Мойсей" І. Франка — Пролог і розмова Мойсея з Азазелем,

"Сини" В. Стефаника,

"Лис Микита" І. Франка — мавпа Фрузя,

"Над рікою" — Б. Лепкого (літературний монтаж).

Початок о години 7 - мій вечора

До участі в цьому Вечорі запрошує Вашу Достойність з Родиною і Знайомими

УПРАВА НТШ

Вступ за добровільними датками на фонд видання монографії про Покійного Мистця.

Повідомлення про Святочний Вечір Наукового Т-ва ім. Шевченка в Торонті, 10 грудня 1960 р., присвячений мистцеві живого слова, Ю. Генікові-Березовському у 8-му річницю смерті.

МИСТЕЦТВО ЖИВОГО СЛОВА Ю. ГЕНИКА-БЕРЕЗОВСЬКОГО
— ЗАСІБ ВІЯВУ ІДЕЇ НАЦІЇ

Юліян Генік-Березовський ішов у народ з метою популяризувати рідне слово, показати те слово в усій його красі та задемонструвати народним масам, що рецитація і деклямація — це окрема ділянка театрального мистецтва. Це була його мрія, це були його найвищі бажання, це був його дім і світ.

Ю. Генік-Березовський був мистцем-патріотом. Зі своїми рідними важко переживав неволю Батьківщини. Тож, стаючи перед обличчям народних мас, крім свого мистецтва, приносив їм ще одну високу духову вартість. Це ідея Нації, прихована в літературних творах. Своїми рецитаціями й деклямаціями мистець передав ту ідею народові, доводив до його свідомости витвори його духових провідників, будив і розпалював патріотичні почування.

У періоді між двома світовими війнами не легко було підійти до народних мас у Галичині з новими думками, бо окупант стояв твердо на нашій землі та, при допомозі своїх адміністраційних і поліційних органів, нищив кожний прояв національної свідомости.

Генік-Березовський під прикриттям свого мистецтва мав доступ до душі народної, хоч і тут не обійшлося без шикан і переслідування. Використовував кожную можливість і нагоду, щоб кидати здорове зерно в родючу ріллю.

Генік-Березовський не ставив перед собою свого мистецтва слова як цілі самої в собі і не бажав служити мистецтву для мистецтва. Його найвищою метою було служити рідній землі. Мистецтво було для нього засобом до мети, а не метою.

Мистець виявляв свій патріотизм навіть у відношенні до одиниці, дорожив кожним українським серцем. Ось приклад. Відбуваючи діалектологічну екскурсію у товаристві проф. В. Кубійовича в 1938 р. по землях Холмщини, Полісся і Підляшшя, зустрічався індивідуально з мешканцями тих земель, проводив з ними розмови, у яких освідомлював національно селянина на праці в полі, пастуха біля череди, робітника в дорозі. У родини Геніка-Березовського й досі зберігається світлина, як він учить пастуха української абетки.

Для своїх виступів перед масами наших селян Генік-Березовський підбирав до програми, в основному, твори знав-

ців та аналітиків душі народної: Стефаніка й Черемшини, описи козацької бувальщини Шевченка та заклики Франка до позитивної творчої праці.

Слухачі, зворушені голошеним словом мистця, приймали це слово наче поклик до бою. Були готові на криваву жертву, коли б новий Єгошуя був зично віззав їх: “До походу! До бою!”

Мистецьку діяльність Геника-Березовського треба розцінювати як своєрідне післанництво, до якого призначило його Господнє Провидіння у часі важких переживань українського народу, бо він міг добратися до найглибших надр людської душі силою слова, був справжнім володарем людських душ.

Найкращим показником того була реакція ворога. Польські адміністраційні й поліційні органи швидко зорієнтувалися, що непроглядні народні маси духом зливаються з мистцем і запалюються його словом, росте й міцніє придушене національне горіння. Тим то вони заходилися припинити полет Геника-Березовського. Поліція повідомила староство в Коломиї, що він діє проти інтересів польської держави, хоч рецитував, деклямував і ставив на сцені твори клясиків українського письменства, дозволені цензурою. Староство наказало мистцеві припинити свої виступи, а то й не дозволило виставляти на сцені драми “Мотря” Б. Лепкого, в перерібіці Г. Лужницького, хоч ця драма була цензурована. Щойно інтервенція посла до Варшавського сойму, Заваликута, в станиславівського воеводи привернула мистцеві право виступати перед народом з живим словом та виставляти на сценах згадану драму.

Мистець не міг отримати номінації на лектора української мови при Краківському університеті та асистента проф. І. Зілинського через спротив поліції. Поміг йому в цьому акціонер і правний заступник краківського часопису “Щоденний Ілюстрований Кур’єр” — Рапапорт. Навіть після отримання згаданої номінації, ректор проф. Лер-Сплавінський показував йому поліційні доноси, що вимагали звільнення його з числа університетських викладачів. Поліцисти залякували й шантажували діда мистця, Степана Геника-Березовського. Грозили йому репресіями, якщо його внук Юліан не припинить своїх публічних виступів. Мистець був на списку осіб, призначених до вивозу до концентраційного табору в Березі-Картузкій за протидержавну діяльність. Негайно, після вибуху другої світової війни, польська поліція пошукувала за

ним, але мистець, при допомозі згаданого Рапапорта, скрився й уникнув ув'язнення.

Юліян Генік-Березовський служив Рідній Землі мистецтвом живого слова. Дав своїй Батьківщині духові вап-тості. Ідею Нації ставив перед народними масами, як най-вищу духову чесноту кожного українця. Цю ідею вичитував з літературних творів. Гідно сповнював свою патріотичну місію на протязі цілого свого життя.

“Він ішов, не ставав, мов герой
До останнього бою...”

(І. Франко: “Мойсей”).

Богдан Лепкий

С Л О В О

Слово, орошене перлинами
Чуття пречистого, святого,
Слово, окуплене годинами
Терпіння неказано важкого,
Слово тугою освячене,
Та з небом посвоячене,
Велике, віще слово!

Перед тобою я схиляюся,
Неначе перед святощами,
І радуюся і втішаюся
Найправдивішими радощами,
Слово надземне і надхмарне,
Слово премудре і прегарне,
Велике, віще слово!

Не покидай мене, не цурайся
В моїм життєвім мандруванні,
Ласкою Божою ізливайся
На грішника у покаянію,
Будь мені ясною мрією,
І розрадою і надією,
Велике, віще слово!

Ярослав Рудницький

КУЛЬТУРА ЖИВОГО СЛОВА ЮЛІЯНА ГЕНИКА-БЕРЕЗОВСЬКОГО

На деклямацію чи рецитацію творів якогось письменника дивились у нас донедавна або дивляться й досі, як на складову точку в програмі концерту пам'яті Шевченка чи Франка, святкової академії з нагоди національних роковин або врешті ювілейного свята якогось із живих письменників. На ювілеях можна справді почути більше рецитацій, але такі ювілейні святкування у нас взагалі рідкі: нікуди правди діти, щоб комусь із наших письменників або вчених, мистців чи діячів влаштувати вечір, йому треба вмерти. Бо щойно із смертю починається його безсмертя.

Але й тут, як сказано, деклямація і рецитація творів займає своє місце тільки як окрема точка в програмі. На таких імпрезах наші декляматори й рецитатори здебільша люди принагідні, деклямують і рецитують солодково-афективно, зворушуються самі більше, як публіка, не говорячи вже про хиби мовного характеру, де наголос та інтонація стоять на першому місці — і криком кричать! Та в цьому немає нічого й дивного: немає в нас декляматорських курсів, немає декляматорських видань, от хоч би Шевченкового “Кобзаря”, з відповідними поясненнями, як інтерпретувати поодинокі місця та — це, може, найголовніше — як наголошувати. Я дозволю собі на цьому місці повторити твердження, що доти видання Шевченкових творів не будуть носити характеру повної академічності, доки не появиться саме видання з наголосами, от хоч би таке, як, наприклад, передвоєнне за редакцією Франка у Львові у двох томах чи чотиритомове видання УВАН за редакцією Л. Білецького.

А проте деклямація й рецитація — це окрема самостійна ділянка театрального мистецтва, і в Європі — професія, а люди, що їй присвятилися, живуть із неї, як із кожного іншого мистецького фаху. Так, тут немає питання, мовляв, як то можна виповнити програму вечора тільки деклямаціями чи рецитаціями!

Плекання живого слова — це одна з ділянок мистецтва, що в нас стоїть зовсім на боці й не виходить поза межі принагідності й дилетантизму. А це велика шкода, коли взяти

під увагу незвичайне багатство, красу, мелодійність і велику милозвучність української мови та чудові перлини української народної поезії чи твори таких мистців, як Шевченко, Франко, Леся Українка й інші. Адже ж Шевченкове слово саме тому в деяких випадках і перейшло в т. зв. “крилаті вислови”, як, наприклад, “в своїй хаті своя правда і воля!”, “борітеся — поборете!”, “учітеся, брати мої” тощо. Тому, що воно говорене, живе слово, воно вимагає окремих студій, окремої культури й окремих здібностей. Бо так, як кожен мистець, мусить і декляматор і рецитатор передусім уродитися мистцем, а далі мусить і повинен перейти окремий сценічно-драматичний вишкіл. Що лиш після довгих студій відкриваються очі цьому вродженому мистцеві на те, до яких творів йому братися, які твори відповідають йому найкраще своєю мистецькою атмосферою і зовнішніми ефектами. І так, як не кожен актор, що грає на сцені ролю “Возного” з “Наталки Полтавки”, відіграє ролю, наприклад, “Гриця”, так не кожен декляматор чи рецитатор може добре віддати того або того письменника. Є ролі, що відповідають тому чи тому авторові, є твори, що відповідають тому чи тому декляматорові.

Розумів ці таємниці рецитаторського мистецтва Юліян Геник-Березовський. Є в ньому щось, що каже ставити його окремо в українському рецитаторському світі. Чи це та здержаність в афектації, що каже йому зберігати міру в голосових афектах, чи це той мужньо-сильний тон його дикції, що раз може зворушити слухача розбурханим гураганом, раз перейти в дрижачий хлип-ридання чи це врешті ота шовкова ніжність його інтонаційної скалі, що тихим леготом пестить вухо слухача, чи, може, одне, друге і третє, що в сумі складається на його мистецтво слова. Певне одне: Юліян Геник-Березовський відчуває, вживається й дихає атмосферою рецитованого твору й уміє тією атмосферою засугерувати слухача.

Та й в історії української деклямації й рецитації зайняв Юліян Геник-Березовський окреме, нове місце. Досьогочасні найкращі українські декляматори й рецитатори, як Михайло Щепкін (перша половина 19 ст.), чи найвизначніший із-поміж них — Михайло Старицький (друга половина цього ж сторіччя) були театральні практичні мистці-актори і трактували деклямацію і рецитацію не як самоціль, а як щось побічне і принагідне. І ось заслуга Геніка-Березовського в тому, що він перший і теоретично і практично реалізував гасло:

деклямація й рецитація — це самостійні ділянки театрального мистецтва. Бо хоч він і опановував акторсько-сценічну техніку щодо рухів, постанови, міміки й дикції осіб, що він їх віддавав, проте він ніколи не виступав інакше на сцені, як тільки в ролі рецитатора. І це не тільки принагідно в концертних чи академічних програмах, але в окремих самостійних вечорах живого слова. Тут зокрема годиться відмітити його виступи в Канаді.

А проте все сказане не вичерпує вповні мистецької силуети Геніка-Березовського. Є ще одна, тільки йому прикметна спеціальність, що може найбільше вплинула на його популярність серед українського громадянства. Генік-Березовський був спеціалістом від рецитації українських покутсько-гуцульських письменників: Федьковича, Стефаніка, Черемшини. Інтерпретувати цих письменників Генікові-Березовському не було трудно. Його вужча батьківщина — саме говоривий терен Федьковича, Стефаніка й Черемшини — Покуття й Гуцульщина. Він зріс у комплексі тамошніх говірок, викохався в них і пересяк ними, тим то й віддати йому оте мовне середовище було найлегше і найприродніше, воно виходило в нього з якнайбільшим реалізмом.

У цілому Юліян Генік-Березовський — найвизначніший пробоевик на фронті культури українського живого слова. Його виступи привчали нас дивитись на рідне слово, як на справжню й незнищенну цінність, як на великий скарб, що його передали діди внукам у спадщині, щоб воно було тим усенаціональним інструментом, який будить і пориває, привчає, підносить і цементує українську духову спільноту і, мов відвічний клич лицарської раси, кличе їх до дії.

І нам, що кинуті на буруни чужих морів, що стужені за атмосферою рідности, нам, що спрагнені за подихом рідних піль, за шумом “вітру з України”, нам рідне живе слово було ліком на зболілу душу, хвилиною забуття і перенесення в іншу дійсність. І ось за цю хвилину іншої дійсности, що в неї переносить нас Генік-Березовський своїм мистецтвом, ми йому були вдячні. І тим більша його втрата для нас!

Богдан Лепкий

ВЕЧІР ТВОРІВ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

у Кракові 7-го листопада 1937 р.

Біла заля, на естраді портрет Стефаніка — скульптура Григора Крука. Задума на чолі, гірка, ледве помітна усмішка на устах, очі біжать понад аудиторію, у простір. Вони дещо здивовані. Коли Стефанік жив у Кракові, то тієї залі не було. І людей не було тих, що нині прийшли. А з колишніх мало хто лишився. Дуже мало... Час не стоїть на місці.

Більшість авдиторії — це молодь. Вона на всіх святах та культурних імпрезах перша. Стефанік любив молодь...

Незабаром восьма. На естраду виходить Богдан Лепкий. Говорить коротко, насилу здержуючи зворушення. Його голос дрижить. Не диво. Згадує покійного приятеля і товариша з молодечих літ. Каже, що багато часу мине і люди не скажуть про Стефаніка усього, що треба знати. А про твори його краще не говорити, а читати їх. Але уважно і з таким співчуттям до людської недолі, з яким він їх писав. Переповідати ці твори — пусте! Вони могли бути висловлені лиш раз, — так, як це зробив Стефанік. І такою мовою, говором його рідного села. Вони не сипані щедрою і легкою рукою, лиш виривані з душі силоміць, серед великого болю, — вони писані коштом здоров'я і життя. Їх треба слухати не лиш з увагою, але й зі святою пошаною. Ось деякі з них.

Тут промовець пустив на своє місце лектора Юліяна Геніка-Березовського, відомого в краю рецитатора.

Покійний Стефанік не любив слухати, як читали його твори. Навіть на своїм ювілею у Львові сховався у бічну льожу, так що мало хто його бачив. Але читання Юліяна Геніка-Березовського він хвалив, бо Генік знає гуцульський і покутський діалект. І тамошній, сілький народ також знає. Сам зі села вийшов, може читати не з-панська, а по-сільському. До того Генік має не абиякий хист наслідувати людей. А що знав покійного Стефаніка так, не скажу, щоб наслідував його, але все ж таки дещо зі Стефаніка відчувається й у його дикції, і у способі інтерпретування. А бувають і такі моменти, що як прижмурити очі, то здається, немов то не Генік, а Стефанік говорить... Лиш моменти.

Юліян Генік-Березовський читає. На залі так тихо, що чути, як він перекидає листки ювілейного видання творів Стефаника. Міг би й не перекидати, бо знає ці твори напам'ять. Це видно з читання. "Мое слово", "Дорога", "Кленові листки", "Басараби", "Сини". Поперед очі слухачів пересуваються образи за образами, такі правдиві, як саме життя, і такі болючі. Цілі великі драми та трагедії селянські. Слова, то сипляться, як із кручі каміння, то захлипуються жовчю і кров'ю. Дрож вас проймає. Забуваєте про літературні форми і прийоми, а коли й нагадується що, то, хіба, це катарзіс, це очищення, що його колишній грек шукав у своїм театрі. Вам сумно, страшно, аж боляче, але ви чуєте якесь оновлення у своїй душі, якого не знайдете ніде. "Цього за один вечір годі переслухати", — каже один із земляків Стефаника, покутянин, виходячи в часі перерви із залі. "Геть почорніло в очах".

Часом тільки, як сонце з-поза дуже темної хмари, блисне радість у "Маминім синку", або гумор у "Воєнних шкодах". Але гумору того не багато. А радості також. Стефаник глибокий лірик. Він здавляє цей ліризм у собі. Не виявляє його радо. Але, як раз прийде він до слова, то пориває нас зі собою, як повінь. Тимбільше, що Стефаник мав незвичайне почуття драматизму. Його діалог незрівняний, його ситуації переконливі. Оці два елементи, себто ліризм і драматизм, зливаються в творах Стефаника, як у ніякого іншого письменника...

Такі й тим подібні гадки може не одному приходять на думку, але ніхто про них навіть не згадає. Слухачі сидять, мов причаровані.

Зближається десята година. Коли б не це, сиділи б і слухали б до рана.

("Новий Час". Львів, 17-го листопада 1937 р.)

ДОВБУШ БУВ З НАМИ

(Спомин з вечора, присвяченого О. Ю. Федьковичеві)

Тиха, вузька, кам'яна вулиця поміж високих, похмурих будівель. Це Ягайлонська у Кракові. Кілька кроків і зелені городи — “плянти” відкривають ворота для тих, що спішать праворуч до червоно-цегляної готичної будови Ягайлонського університету, або ліворуч — до української греко-католицької церкви св. Норберта, що часто приймала молитви і римо-католиків і православних. Та ми не туди спішимо цього вечора. Є тут по лівій стороні (ми йдемо від середини міста) маленькі, не ефективні, але які ж принадливі двері до старої похмурої кам'яниці... Далі такі ж старі, витоптані, незручні — кручені і, здається, безконечні сходи — і ось де вона, наша Мекка! Місце, де стрінете всіх українців з міста Кракова: “шерегових”, що відбувають військову службу — переважно волиняків; лемків, що, бриндзю продавши на ринку, своїх відвідати спішать; студентів, що із згаданими ведуть політичні дискусії; “безнадійних” аматорів, виконуючих велику просвітянську роботу, ставлячи п'єси для всякого рівня публіки; служниць, дівчат селянок, закинутих у чуже місто, з Лемківщини, Покуття чи Поділля; емеритів цісарських ще урядів; канцеляристів і простих возних чи поштарів; відчуваючих на собі Пегасові крила мистців і студентів мистецьких шкіл; гімназистів і гімназисток, що завзято пильнують тайних сходин своїх юнацьких гуртків, культурну еліту з професорами університету, а часом, в ряди-годи, і польську поліцію, що, перериваючи національний гімн — “Ще не вмерла”, “делікатно” просить іти додому, щоб на четвертому поверсі старої кам'яниці не порушити публічного порядку, тим більше, що імпрези мають характер “вивротовий”, є “антипаньство-ві” і змагають відірвати “частину від цілоти”.

Це краківська “Просвіта”. Сьогодні вечір присвячений Йосипові Юрієві Федьковичеві... Заля маленька, низька. Тісно. Сцена ширини в чотири метри, висоти в два — мабуть не більше...

Чим почався вечір, не пам'ятаю. Але те, що пам'ятаю, було зворушуюче, потрясаюче, ніколи не затерте: гарний пан, що ростом зайняв майже всю висоту сцени, але — такий

звичайний собі, звичайно одягнутий. Він майже не ворушився, та від нього йшла якась сила, нею заворожилась, пройнялась аудиторія і мов завмерла.

“Гей, ци чули, добрі люди,
Перед ким то звірі стинут?”
А за ким то молодиці,
А за ким гівчета гинут?”

— Кинув визиваючі слова великого поета Верховини. Хто ж не пізнає найбільш романтичного героя наших гір?

Вся гордість верховинця, почуття вищости над чужинцями, парубоцька буйність, жага, темперамент, свідомість сили ватажка, а в його людей відданість, любов — переливаються у барвнім калейдоскопі та творять картину, що ворушиться, живе, наступає, заходить у мозок, нерви, серце, витискає на обличчях несподівані п'ятна...

Кількома словами накреслений пейзаж:

“Ясна нічка в Чорногорі,
Місяць світить, місяць мріє...”

мінється... неспокійний настрій вже в початку зачерпнутий наливається по самі вінця і розливається мов вогненна повінь. Наші серця завмирають, а зі сцени йде спів надгробного плачу:

...“Ей, набою ж ти зрадливий,
Ей, набою голосенький!”

Невже дійсно нема Довбуша? Нема?

...“Там, де люди не заходя,
Там, де пташки не співають,
Там мене ви поховайте,
Най ляхи мій гріб не знають”.

Ми знаємо. Довбуш у гробі. Бо таки звідсіль, “де пташки не співають”, доходять останні слова:

...“А в скалі там, десь глибоко,
Там сова десь плаче, стогне,
Але Довбуш їй не чує,
Бо в могилі вже не чути
Ані пісню Довбушеву,
Ні флюяри слізні нути”.

Тихо-тихо, як маком сій. Хто ж може ворухнутись, коли поховали такого чудового, гордого, відважного легіня, сина українських гір?

Щойно тоді, як уродлива постать щезла зі сцени, — люди прокинулись. Нема Довбуша, але його образ, найкращий портрет, Федьковичем створений, заяснів незгасимо в уяві глядачів... Правнук довбушівського племені, живий син гуцульських гір, палкий та вірний славі героїв своєї землі — Юліян Генік-Березовський! Так, це був Березовський, як раніше був Федькович, а ще раніше Довбуш. Це були люди, що не тільки жили в поезії, але яких саме життя було поезією, героїчною поезією. Тією поезією, що з неї народжується дійсне життя.

ПЕРЛОВІ ЗВУКИ

У книжці “Три портрети” Богдана Лепкого читаємо: “Не будемо поринати в глибину, згадаємо тільки те, що бачило око і що вухо чуло... Згадаємо, може й нас згадає хтось, колись”.

Не було таємницею для нікого з наших українців у Кракові, що особливою симпатією Богдана Лепкого, професора української літератури в Ягйлонському університеті, втішався не хто інший, а Юліян Геник-Березовський. І саме він мав бути тим, що, за висловом поета, “може й нас згадає хтось, колись”. Ми, молодші товариші студій, дивились на лектора Геника-Березовського, як на майбутнього біографа Богдана Лепкого й дослідника його літературної спадщини. Потвердив цю думку й сам Юліян Геник-Березовський у далекому від Кракова Торонті, виявивши свій намір і вже конкретний плян узятись урешті до праці про свого любого, незабутнього професора Богдана Лепкого.

На жаль, не зреалізувався цей задум, але дивним провидінням Божим Юліян Геник-Березовський поніс творчість Богдана Лепкого до молодшого покоління, до наших дітей. Він своїм вогненным словом запалював серця нашої молоді любов'ю до української літератури і то в обставинах, коли до сердець наших дітей, нашої молоді, так тяжко знайти доступ крізь щоденне життя в далекій від батьківщини країні, і коли то тривалий поміст до батьківщини понад часом і простором являє собою тільки любов і правдиве мистецтво.

І ось година літератури на Курсі Українознавства ім. Гр. Сковороди. Дивимось на портрет поета, читаємо новелю “Дзвони”, слухаємо “Над рікою”.

“Дзвони дзвонять... перлові звуки з вітром гонять...” Подільське село. Не кляса на шостому поверсі, не шум мільйонного міста за вікнами. Це річка в зелених берегах. У ясності мандруючого вниз сонця, церковця на горбі. Враз із річкою пливе вона в світові простори на небесній ленті.

Вечірня задума тче зірчастий настрій, сплітає перлові звуки. Ніжно доторкує душу: “Глянь! — за всім тим, що бачиш, — вічність неописана, несказанна...”

Поетова постать над річкою... Зір на далеких світах і над річкою... і на церковці.... Ні, його вже тут немає. Він

там, у тих невідомих світах, що їх серце його так глибоко відчувало.

Немає вже в живих і рецитатора-мистця. Немає...

Дрм... дрм... заскреготіло колесо звукосприймача. Скінчилась лента.

— Ще раз послухаймо! Ще раз!

— Це не те саме, що читати.

— Ніколи я й не думала, що “Над рікою” Богдана Лепкого таке гарне!

— А вже ж ти, Дарцю, так гарно не прочитаєш ні “Мавпи Фрузі”, ні “Над рікою”, — жартував Олег.

— Це ж не тільки талант, але й школа, — докинув завжди серйозний Ігор.

— Ще раз послухаймо! Послухаймо “Мойсея”!

— Та ж година кінчається!

— Можна мати годину по годинах! — хтось дотепно завважує.

Слухаємо... Перед моїми очима, за звуками оксамитного голосу, вириває постать мистця. Гарна елегантна постать Юліяна Геніка-Березовського з легкоусміхненим обличчям.

* * *

Ідемо в гості до проф. Б. Лепкого. Входимо в передпокій. Тут завжди святковий настрій під впливом старовинних церковних ікон, ліхтарів-свічників, різьблених хрестів на стінах. Завжди якимось святково в цьому домі. З вітальні біжать назустріч нам голоси студентської братії, виходить і сам професор, а за ним ясноволосий, усміхнений Юліян Генік-Березовський. У вітальні гамірно, радісно. У великих вазах рожі та айстри. З високих шаф виглядають, рівними рядами поскладані, книжки. Час від часу котрась із них мандрує до наших рук.

— Пане Генік, може б ви нам прочитали щонебудь. Давненько вже не слухали вашого мистецького слова.

Як же відмовити професорові та й ще на іменини! А ми такі раді, такі раді... Слухаємо: “Вона — земля” Стефаніка.

Зворушення, святкова радість... Не так, як було в залі “Просвіти”. Мавпа Фрузя й Вовчище, славні пригоди Лиса Микити. Радість, сміх. Оплескам кінця немає. Студентська публіка гаряча! “Довбуша, Довбуша!” — кричать. Є й “Довбуш”...

Сиджу зворушена до глибини. Хотіла б це пахуче враження заховати так, щоб воно не вивітрилось, не розвіялось з бігом часу. Відтоді я не пропускала ніколи нагоди послухати цього блискучого мистця слова.

Мистецтво слова дійде й до душі нашої молоді. Зростить її благодійною росою, запалить вічним вогнем любови до України — цьогосвітнього праджерела їхнього існування. А там, у праджерелі, — їхня духовна сила.

— Вірю в силу духа і в день воскресний твого повстання.

Лента кінчалась... зупинилась. Ясним полум'ям, а в декого перлистою сльозою заблисло око.

На платівці серцець вписались перлові звуки. Для мистця — смерти немає.

Олександр Олесь

С Л О В О

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми неспам'ятно забутий.

О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...

О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! Вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

Володимир Кубійович

ЮЛІЯНОВІ ГЕНИКОВІ-БЕРЕЗОВСЬКОМУ

Не пригадую добре, коли ми вперше зустрілися з Юліаном Генником-Березовським. Було це в Кракові в часи студентських років Юліяна (він молодший за мене на шість років), коли я підготовлювався до габілітації в Краківському університеті, а може й був уже молодим доцентом. Зустрічалися ми принагідно в Читальні Т-ва “Просвіта” (вул. Голембя) на імпрезах, що їх улаштувала українська громада в Кракові, чи поодинокі товариства, зокрема студентські; при тій нагоді я пізнав Юліяна, як рецитатора. Зустрічалися ми також у домах проф. Б. Лепкого і проф. І. Зілинського, у яких милим гостем бував молодий, пристійний, культурний, повний енергії і гумору Юліян.

Ці випадкові зустрічі (Юліян віддавався студіям з ділянки української і слов'янської філології, я сидів над моєю географічною роботою) перервалися, коли Юліян по закінченні студій виїхав з Кракова до Галичини і здебільша перебував у своєму рідному Березові-Нижньому. Я слідкував лише в пресі за його виступами як рецитатора, а він відвідував мене час від часу, коли приїздив до Кракова. Тоді, між іншим, Юліян розповідав мені про свою культурно-освітню працю в Коломиїщині: він організував у Березові-Нижньому Народний університет, якому віддавав багато труду, добув ряд прелегентів, що приїздили з близької Коломиї тощо. З усіх його оповідань відчувалося любов і тепло до своєї ближчої батьківщини.

Частіше зустрічалися ми з Юліаном, коли він оселився назавжди у Кракові й був асистентом при Слов'янському Інституті Ягайлонського університету, а згодом лектором української мови. Ті зайняття та ще приватне навчання дочки багатих підприємців, дало Юліянові фінансову базу і це дозволяло йому поглибити свої студії та працювати над докторською тезою. Довго не міг він вирішити, в якому напрямі спеціалізуватися — у мовознавстві чи літературознавстві. Остаточно зважився на перший напрям, на що вплинула головню та обставина, що наш мовознавець у Краківському університеті проф. Іван Зілинський, добрий фахівець і педагог, міг дати Юліянові більше вказівок і краще покерувати його пра-

цею, ніж проф. Богдан Лепкий, людина широкого діяпазону й культури, але більше мистець, аніж учений і педагог. Проте, у деякій мірі Юліян поєднав обидва свої зацікавлення, бо взяв як докторську тезу тему “Мова Стефаника”. Матеріалом для опрацювання тієї теми були, як знаю від Юліяна, не лише твори письменника, а також і його жива мова — Юліян часто гостював у Русові в Стефаника і заприятелював з його молодшим сином.

У тісніший контакт з Юліяном увійшли ми під час спільної двотижневої мандрівки по наших північно-західніх землях улітку 1937 року. А дійшло до тієї мандрівки так: при Українській Студентській Громаді в Кракові був краєзнавчий гурток, яким я опікувався. Одним із завдань, яке поставили собі члени гуртка, було відбутися пішу мандрівку на Холмщину, Підляшшя і Полісся, щоб пізнати ці малознані або радше незнані їм окраїни, зокрема познайомитись безпосередньо з важким положенням українського населення, тут особливо придушеного польським окупантом; пізнавши це положення, можна б дискутувати, яким способом принести цим окраїнам допомогу. Коли Юліян довідався про намірену імпрезу, став її гарячим прихильником. Наш гурток улаштував низку сходин з рефератами про край і людей теренів наших майбутніх мандрівок, і все було гаразд, як довго ми мандрували словом і пальцем по мапі. Коли ж прийшло до реалізації цієї досить важкої мандрівки, тоді з численних кандидатів залишився всього один. І так склалося, що в мандрівці взяло участь нас чотири: Юліян, який узяв із собою свого наймолодшого брата Костя, тоді учня коломийського ліцею, один студент географії і я. У цьому складі наша прогулянка мала насамперед краєзнавчий характер, додатково науковий і спортовий (понад 500 км. пішки, пересічно 40-50 км. денного маршу). Юліян робив тут і там мовознавчі нотатки, зокрема на північному Підляшші, на українсько-білоруському прикордонні, я робив мої географічні спостереження про українське етнографічне прикордоння так, що наші спостереження взаємно доповнювалися. Наш маршрут — у двох третинах піший — був такий: Угнів, Грубешищина — озеро Свитязь і Пульмо на півн.-зах. Волині — Володава — Біла Підляська — Дорогочин над Бугом — Більськ — Біловезька пуца; себто ми перейшли впоперек цілу Холмщину й Підляшшя аж до прикордоння Білорусі. З Біловезької пуці переїхали ми залізницею до Пинська і далі перейшли пішки Полісся і півн. Волинь аж до Луцька, згодом південну Волинь

до Берестечка і Бродів. Під час нашої мандрівки бачили ми на власні очі важке життя наших земляків на Холмщині й Підляшші, про яке ми дотепер лише чули. Ми спостерігали нищення всякого відруху їхнього національного, а навіть церковного життя. Побували в “царстві” садиста, поліського воєводи Костека-Бернацького, на північному Підляшші (Більський повіт), яке ще не пережило національного відродження. І рівночасно раділи, бо всюди — за винятком півн. Підляшшя, бачили невмирущу силу українського духу. Діти, що вчилися в чужих школах під кермою чужих учителів, знали українську азбуку, “тутешні” парубки біля Пинська співали “Реветя стогне”, “калакути” (колишні уніяти, змушені в 1860-их роках до переходу на православ'я, які після російської революції перейшли на рим. католицизм і підлягали сильній польонізації) — говорили ще чистою українською мовою, а навіть на прикордонні з білорусами в далекій Білосточчині, про яку всі ми забули, тут і там зустрічали ми свідомих українців. Тому й сум і радість перепліталися в часи наших мандрівок. Як пам'ятку зустрічей залишали ми на нашому шляху не лише солодощі для дітей, але передусім книжечки (тяжіли вони в наших наплечниках!) і журнали (видання Таранька, Тиктора та ін.), для старших час від часу якусь історичну книжечку чи газету. Після повороту до Кракова ми не переривали контакту з нашими знайомими, листувалися з ними та посилали час від часу писане рідне слово.

З подивом, іноді з додатком трохи заздрости, обсервував я вмільний підхід Юліяна в розмовах із селянами, дітьми і... жіноцтвом; у його поведінці і розмовах було завжди багато притаманного йому чару. Ще тепер, після років, стають перед очима поодинокі фрагменти нашої мандрівки, залишилися в пам'яті уривки палких дискусій, ряд комічних ситуацій. Бачу, як сьогодні, Юліяна вбраного в гарні білі, короткі штани (він же ж був “елегант”) і бачу, як їх колір з кожним днем мандрівки ставав усе більш сірим і навіть прання в якійсь поліській річці не багато їм допомагало. Бачу, як за Угневом фліртує Юліян з гарною жидівочкою, донею млинаря і не хоче вийти із ставка (дві години опізнення!), як чарує варшав'янок, що перебували на літницьку над озером Свитязь (згодом після 300 км. маршу, охота до флірту відійшла...). Але бачу також, як на поліських островах розмовляє з дітьми-пастушками і допомагає їм силябізувати наші літери, як... Стають спомини відвідин холмських діячів — кол. сенатора Семена Любарського в Грубешівщині, лікаря Тимо-

ша Олесіюка в “окалакучених” уже Вишничаях та інших. Або картина із жидівського міста Пинська, з легким польсько-російським забарвленням: Юліян уперся знайти в Пинську якогось українця і таки знайшов його раннього ранку в постаті бідного дідуся, що замітав вулиці; і сіли вони обидва, закурили і довго розмовляли; пам'ятаю міркування дідуся: пани, мимо всього люди.

Так зване нормальне життя у Кракові, яке проте ставало в останні місяці до війни для нас, українців, щораз важчим, перервала війна. До речі, Юліянові першому завдячую інформацію про тиск польського міністра війни на владу Краківського університету, щоб мене з нього усунути. Ректором університету був у той час славіст, проф. Т. Лер-Сплавінські, який був безпосереднім зверхником Юліяна і розповів йому про мою справу. Із журбою інформував мене про це Юліян у свято Йордану, коли ми ходили під церквою св. Норберта по краківських плянтах.

Вибух війни змінив також умовини життя для Юліяна. Університетська кар'єра відійшла в тінь, і Юліян разом із своєю дружиною перетворився на власника парфумерної крамниці. У вільних хвилинах брав він далі участь у культурному житті — від політичного тримався осторонь, виступав як рецитатор у Кракові, Любліні, Ярославі, Холмі та інших українських скупченнях у т. зв. “Генеральній Губернії”; його виступи були окрасою найважливіших загально-українських імпрез; вів діяльну участь (був секретарем) в Об'єднанні науковців, яке постало в Кракові, був членом Надзірної Ради Українського Видавництва тощо. Треба на цьому місці зазначити визначну ролю, яку відіграв Юліян у заснуванні згаданого Українського Видавництва у Кракові, цього єдиного дозволеного німцями українського видавництва в Західній Україні. Юліян зовсім безкорисно позичив Українському Видавництву велику на той час (листопад 1939 р.) суму — 10 тисяч зол. і створив цим фінансову базу його існування. Вибух німецько-советської війни і відступ большевиків з Галичини дозволив Юліянові нав'язати перерваний зв'язок із Березовом-Нижнім і родиною, але жив і далі в Кракові.

У той военний період ми часто зустрічалися, обмінювалися думками і я дуже цінував погляди Юліяна, його безпосередність і відвертість, з якою критикував різні болячки нашого життя, зокрема деякі недоліки Українського Центрального Комітету, який я тоді очолював, та Українського Видавництва. Тому влітку 1942 р. я з приємністю прийняв пропо-

зицію Юліяна бути гостем у його улюбленому Березові-Нижньому, в домі його діда. Тоді вдруге перебували ми довгий час разом. Тепер уперше побачив я Юліяна в його рідному селі, хоч, як він говорив, після советської окупації і в часи воєнних злиднів, це не був уже давній Березів-Нижній. Тут пізнав я ближче, відому вже мені раніше, прикмету Юліяна — його прив'язаність до родини. Він роками опікувався молодшими братами, зокрема наймолодшим Костем. Скільки заходів і турбот мав він, щоб Костя, який студював у Празі, вирвати з лабет Гестапо, що його арештувало! Тут, у Березові, бачив я його прив'язаність до тітки і дядька, як усе було пов'язане з певного рода соняшною іронією і гумором. Дядько був багатим господарем-млинарем і війтом збірної громади. Отож Юліян усе дражнив свою тітку “пані начальникова”; не допомагали її прохання, щоб залишив ті титули і мусіла зрештою звикнути. Часто розповідав про своїх батьків, які його відносно рано залишили сиротою, але з особливим теплом, любов'ю, а навіть пієтизмом малював картину бабуні й діда, які його виховали. Постать свого діда малював так мистецьки, що майже бачу старого кремезного березівського “дуку” з глибокою своєрідною філософією, що була вислідом довгої традиції, власних переживань і досвіду довгого життя. Мабуть, він найбільше вплинув на оформлення світогляду Юліяна і, мабуть, Юліян у важливі моменти свого життя питав себе: що на це сказав би мій дідо?

Улітку 1944 р. залишив Юліян з дружиною і маленькою донею Краків. Народини доні принесли Юліянові спочатку велику журбу: це ж мав бути син, син шляхтича з Березова, правнук березівського дуки, а прийшла на світ... лише дівчинка. Але вже за короткий час доня стала улюбленицею Юліяна. Після виїзду з Кракова жив Юліян у Празі, Відні, а згодом у тій частині Австрії, яка, по закінченні війни, була зайнята брітанськими військами. Востанне, і зовсім несподівано, зустрілися ми з Юліяном у половині вересня 1945 р. в Інсбруці. Юліян приїхав у якихсь торговельних справах, а я працював у бібліотеці університету і в Географічному Інституті. Мені було дуже мило, що в цих нелегких для мене, “коляборанта”, часах Юліян був таким самим, як і в часі мого “фюрерства” (його улюблений іронічний вислів до мене “наш фюрер”). Зустріч відсвяткували ми на наш спосіб — прогулянкою на верхи Карвендлю. А коли ми наступного дня прощалися, ніхто не думав, що це наше останнє побачення...

У часи свого перебування в Австрії Юліян зробив гарну прислугу українській культурі. Склалося так, що жив він у сусідстві покійного вже сьогодні проф. Ганса Коха, який був тоді “сотрудником” евангельського пастора в гірському селі. Обидва пізналися ближче між собою і невелика, але добірна бібліотека Юліяна дозволила проф. Кохові ближче ознайомитися з українською поезією і дала — разом із дискусіями з Юліаном, поштовх до перекладу проф. Кохом збірки української лірики на німецьку мову.

Після виїзду Юліяна до Канади (початок 1948 р.) відновилася наша кореспонденція. Передо мною його останній довший лист до мене. Нехай уривки з нього будуть доказом його терпкого гумору, а також нелегкого положення.

Вінніпег, 6. 9. 1948. “Галов Вол! Ви не гнівайтесь, що так до Вас титулюю листа, але тут такий звичай. То не є старий край! Тут нема ані панів, ані нема часу на церемонії. Тут всі рівні. Шюр! Я вже є старий манігрант, пайонір, тому не люблю старокраєвих звичаїв і тих людей, що тепер тут наїздять, тих китайців, то є по-нашому чайнименів (скитальці-китайці-китайці-чайнимени). То є цілком дурні люди, їм пuste в голові й робити не хочять. Ви не думайте, що, як тут приїдете, то будете непотрібні книжки писати. Нов! Тут треба стати до роботи — або в майні, або в шапі, або на стишійню в Сипіяра. Ви тут також не можете називатися як дотепер, бо то є задовге прізвище і не файно виглядає. Ви тут годні мати ім'я Вол, або Вилиям, а назвисько мусите змінити до Куб, а ми Вас будемо кликати по імені, а Ваше назвище будемо читати Каб. Ви це мусите знати, як хочете тут їхати на роботу...” “...Живеться нам тут ні зле, ні добре. Пробували вже різної праці й по ресторанах (мити начиння) і по фабриках. Найдовше були на фермерській роботі (понад два місяці). Там було найприємніше і найцікавіше. Тепер знов оглядаємося за роботою. Життя дуже важке і дороге...” “...Я їздив цілий місяць з “вершиками”, але ані матеріальної, ані моральної потіхи не мав я ніякої з цього. Тепер ще хочу поїхати на захід Канади, щоб пізнати цю частину своєї нової вітчизни...”

Після переїзду Юліяна до Торонта лише рідко давав він знак життя про себе, а згодом зовсім замовк і лише за посередництвом інших осіб довідувався я про долю-недолю Юліяна аж до трагічного його відходу. Мабуть, його ніжна

вдача не могла погодитися із психічним кліматом суворої канадської землі. ні перенести важкі особисті переживання. Але передо мною стоїть усе той дужий Юліян з давніх “добрих” часів: чи то в білих штанцях у часи прогулянки, чи в смокінгу на естрадах, чи в селянській одежі в Березові-Нижнім. Завжди з перлистим голосом і гумором, з додатком іронії над оточенням і самим собою.

Сарсель, Франція.

МИСТЕЦЬ РЕЦИТАЦІЇ

Відходять і відходять із цього світу добрі мої знайомі, що перебули неодне лихо, пережили неодну небезпеку. Приймає їх то американська, то канадійська земля так щиро, як щиро дала їм захист після переїзду з далекої Європи.

Нещодавно помер мій милий товариш із гімназійних часів о. Антін Лукомський, за ним пішов у вічність мій незабутній друг д-р Володимир Свидерський, а сьогодні прийшла нова чорна вістка: заснув навіки д-р Юліян Геник-Березовський з Торонта.

Кожний з цих трьох Покійників був близький моему серцю і кожний мав для мене куточок у своєму.

Юліян Геник-Березовський...

Хто в Галичині не знав його, коли не з лица, то зі слави, що її придбав собі високим мистецтвом рецитації. Бо дар, що його мав від Бога, не сховав для себе, а щедро обдаровував ним українську публіку на концертах, академіях і ювілеях.

Хто чув його інтерпретацію Федьковичевого “Довбуша”, той не забуде її до віку...

“Гей, ци чули, добрі люди,
Перед ким то звірі стинут?
А за ким то молодиці,
А за ким гівчета гинут?”

Де б воно не було — в концертній залі, чи в малій кімнаті, всюди, під впливом чарівного слова Юліяна Березовського розступалися стіни, зникало місто, а вставала перед очима грізна Чорногора, шумів Карпатський ліс, гаморів потік, а на тому тлі виростав князь гір, легендарний лицар-опришок...

“...То наш Довбуш, наша слава,
Пан капітан на Підгір’ї,
Красний, красний як царевич,
Років двадцять і чьотири”...

Та, чи тільки “Довбуша” рецитував по-мистецьки Березовський!..

Пригадую собі концерт у честь Богдана Лепкого і рецитацію Березовського Лепкового циклю: “Над рікою”.

“Одинокий сиджу над рікою,
Одинокий з думками, з журбою.
Гей, ріко! Однакі наші шуми:
В тобі хвилі грають, в мені думи”...

Стелився тоді поволі легкий, передвечірній туман, хлюпотіла в Золотій Липі вода, здавалося, що “за горами гасне, як небесна ватра, сонце ясне”... Все те вичаровував своїм шовковим голосом Березовський.

Багато людей, що чули Березовського, завдячують йому незабутні хвилини мистецької насолоди.

Березовський, як рецитатор, створив цілу плеяду наслідувачів і цим причинився до піднесення рівня деклямаційного мистецтва в Галичині та інших західно-українських землях. Дай, Боже, щоб народився в нас рецитатор, що дійшов би до таких вершин мистецтва, як Березовський у “Довбуші”. Так, як співак Менцінський досі неперевершений в інтерпретації Лисенкових сольоспівів, так рецитатор Березовський довго лишиться неперевершеним у “Довбуші”.

Не тільки поезія, але й проза мала в Березовським чудового відтворця. Не раз доводилось мені чути його читання Стефаникових оповідань, а раз чув я його оригінальний твір.

Було це на похоронах Богдана Лепкого у Кракові. Березовський говорив надгробну промову. Але це не була промова, це була високого роду поезія в прозі, це було прощання гуцульським газдою великого господаря, що лишив недокошеною рідну полонину, а сиротами груні, плаї і сині гори.

16 листопада 1952 року відійшов з цього світу Юліян Генік-Березовський, великий рецитатор України. Прикрила його канадійська земля, така інакша від рідної Гуцульщини... Не затужить за ним трембіта, як затужила б, коли б замкнув повіки у своїм Березові.

(“Свобода”, 1952)

НЕМА!

Вечірній сумерк... Багато дає він людям радощів і краси. Бо коли світ засновується сірим серпанком, — думка звертає очі в глиб душі і показує їм або міражі будучини, або береги споминів.

Молодим — міражі, старшим — спомини.

У міражах увижається кохання, слава, багатство; у споминах — події і люди. Але й там і тут дзвенять слова, там — вимріяні, тут — прогомонілі.

І мені, коли над Нью Йорком згасне вечірня заграва індіанського неба, коли м'який сумерк застелить кімнату — не раз і не два ввижається те, що колись було, ті, що колись були, і причувається те, що колись гомоніло. А між тим — Юліян Генік-Березовський, його неповторний усміх, його невмируще слово.

Краків, 1943...

Клекотить розбурхане море життя, б'ють об береги хвилі війни. Утекти б на часинку від того клекоту, забути непевність дня, острах місяця, журбу року. Утекти!... Куди, до кого?! Хто дасть нині забуття, коли сам його потребує?! Хто залишить свої справи, щоб зашитькувати чужі смутки?!

Юліян Березовський!..

До нього! У його тиху, привітну хату, під крила його незабутнього настрою!...

Піти і просити: “Скажіть щось із Федьковича, Лепкого, Стефаника”...

І він напевно скаже.

Тоді забудеться лиха година, розпливуться хмари теперішності, не докучатиме мряка майбутности.

Дивне було те слово Березовського.

Мав він у грудях інструмент на сотню струн, що шептали і гриміли, сміялися і плакали, а всі повні і сердечні.

Як добрий співак...

Чув я Олександра Мишугу, як співав “Стоїть явір над водою”. Його п'яніссімо пливло по великій залі, як вечірній легіт по діброві — “...в воду похилився-а”... Чув я Модеста Менцінського, як співав “Гетьмани”. Його фортіссімо линуло

понад слухачами, як осінній вихор понад деревами лісу —
“...блисне булавою, море за-а-кипить”...

Юліян Березовський нагадував своїми рецитаціями і
одного і другого.

Нагадував Мишугу, коли голубою краскою малював:

“Вечеріє. Над горами гасне,
Як небесна ватра, сонце ясне”...

Передаючи ті слова Лепкого, розстелював перед слу-
хачами вечірній сумерк і казав гаснути небесній ватрі.

Нагадував Менцінського, коли голосом, як у тимпани
бив:

“...То наш Довбуш, наша слава,
Наш капітан на Підгір’ї”...

Тоді перед очима з’являвся легендарний гуцул, “кра-
сний, як царевич, років двадцять і чотири”. Такий, як був і
яким його описав Федькович.

Не раз ішов я до Березовського, не раз просив, і все він
рецитував щось. А на крилах свого слова переносив мене в
інший світ. Заслоняв вікно на вулицю будня, заглушував кле-
кіт хвиль війни, віддалював непевність, острах і журбу. На
душі ставало тихо і добре.

А сумерк засновував кімнату, щораз більше й більше, як
засновує часто і тепер, коли згасне над Нью Йорком небесна
ватра.

Клекотить і тепер життя, б’ють його хвилі об береги
душі. Утекти б, бодай на часинку!...

Та нема Юліяна Березовського...

(“Свобода”, 1952)

Юліян Генік-Березовський

БОГДАН ЛЕПКИЙ — ПРОФЕСОР УНІВЕРСИТЕТУ

Богдан Лепкий відомий більше, як поет, письменник, громадянин, зате мало, як учений і професор університету.

По скінченні студій був він короткий час учителем гімназії в Бережанах, а пізніше учителем гімназії св. Яцка в Кракові аж до вибуху першої світової війни. Одночасно провадив лекторат української мови при Ягайлонському університеті у Кракові. Живучи у Кракові, Б. Лепкий мав широкі знайомства серед польського громадянства, а передусім серед письменників, поетів, учених, музиків, малярів тощо. Знала польська суспільність Б. Лепкого з його перекладів українських літературних творів польською мовою, його статей, публічних викладів і т. п.

Коли в 1926 р. у Кракові постало “Студіум словянске” як окремий департамент університету з катедрою української мови (проф. д-р Іван Зілінський) і катедрою української літератури, цю останню запропоновано Б. Лепкому спочатку в характері заступника професора, пізніше надзвичайного професора.

Ця катедра української літератури, єдина в колишній польській державі, була немов створена для Б. Лепкого, бо від початку її існування (1926 р.) до вибуху війни (1939 р.), тобто до її ліквідації, повних 13 років провадив її Богдан Лепкий. По смерті Б. Лепкого та після окупації Польщі більшовиками, ця катедра перестала існувати.

“Студіум словянске”, що при ньому були обидві українські катедри, хоч являло собою складову частину Ягайлонського університету, мало свою окрему поважну бібліотеку, прегарне окреме приміщення (спочатку в будинку “Р.К.О.” при вул. Зиблікевича, пізніше в палаті графа Потоцького “Под Баранамі” на розі вулиць св. Анни і Ринку), свої окремі фонди, адміністрацію і т. п. Дирекцію Студії провадив спочатку проф. К. Ніч, пізніше проф. Моле, словінський історик мистецтва, а вкінці проф. Іван Зілінський. Кожний з професорів мав свій кабінет, підручну бібліотеку, асистента та свої окремі фонди. Крім двох професорів українців, викладали тут згадані проф. Моле, проф. Ніч, проф. Т. Лер-Сплавінський, проф. Лехніцький, проф. Малецький та інші.

Умовини для українців тут були дуже сприятливі з огляду на те, що українських професорів було аж два та один асистент, а студентів українців було найбільше.

Про проф. Івана Зілінського, цього незвичайно скромного і справді європейської слави ученого-діялектолога, належало б написати окремо. Тут треба зазначити, що обидва вони — Зілінський і Лепкий — працювали й жили у винятковій, як на українців, згоді й гармонії. Обидва — особи великої культури й незвичайного такту, з ґрунту добрі й щирі, розумні й працюючі та віддані великій ідеї науки, справжні батьки й опікуни молоді, творили атмосферу, якої українці в жадному університеті не мали. Гідно заступали свій народ і його культуру перед чужими, і за весь час своєї праці на протязі 13-ти років нам не доводилося чути ніколи про якінебудь, хоч би найменші, дисонанси, хоч жили ми дуже близько одного й другого. Обидва вони правдиві європейці, непересічні, як люди й науковці, виховали цілий ряд учнів та молодих дослідників, що колись мали їх заступити. В історії української науки обидва вони мають поважне місце. Додати ще треба, що Краківський університет був єдиний, де можна було студіювати основно україністику, з огляду на те, що Прага з проф. Ст. Смаль-Стоцьким (старшим) і проф. Ол. Колессою являла собою трохи перестарілі методи й погляди, Львів хоч мав катедру україністики (тільки одну — проф. І. Янів), проте праця тут була дуже однобічна, а умовини специфічні. У Варшаві проф. Р. Смаль-Стоцький (молодший), маючи багато праці поза університетом, не мав спромоги посвятитися виключно науці. Україністика при університетах поза Польщею і Чехією в Європі була дуже вбога.

Богдан Лепкий подавав, звичайно, через три триместри в одному викладі історію української літератури в загальному зарисі, а в другому викладі посвячував увагу спеціально або одному авторові, або одному літературному напрямкові, чи одній проблемі. Звичайно, тема цього другого викладу змінюлася щотриместру, а тим самим щороку.

На початку своєї професорської кар'єри Б. Лепкий давав обидва виклади польською мовою, якою володів прегарно. Пізніше загальний виклад був польською мовою, а спеціальний — українською. Навіть у списку університетських викладів титул першого загального викладу, що розтягався на всі три триместри, був поданий польською, а титул другого спеціального — українською мовою. Семінари, нижчий і вищий, були проваджені від початку українською мовою. Якщо

котрий студент не знав достатньо української мови, мусів перейти лекторат української мови на протязі одного або двох років, щоб дістатися на нижчий семінар. Щоб бути членом семінара української літератури, мусів студент здати щонайменше два промагістерські іспити з описової української граматики та історії української літератури й цілий ряд кількох-віяльних іспитів. Іспити відбувалися польською мовою.

У загальному викладі (польською мовою) на протязі 13-ти років Лепкий давав погляд на історію української літератури, починаючи від початку княжої доби — звичайно, до Франка, переважно розкладаючи цей матеріал хронологічно на 2-3-4 роки. У другому викладі (у перших роках польською мовою, пізніше українською) порушував такі теми: Марко Вовчок, Маркіян Шашкевич, неоклясицизм в українській літературі, українська школа в польській літературі, Україна в творах Словацького, хроніки княжої доби, Грушевський і його історія літератури, роля Тобілевича в історії українського театру, Квітка-Основ'яненко і його повісті, “Слово о полку Ігореві” і “Слово о полку Ігореві” в польських перекладах, Пантелеймон Куліш — “Чорна Рада”, Шевченко в польських перекладах, “Пан Тадей” Міцкевича у перекладі Максима Рильського, оповідання Федьковича, Василь Стефаник, поетична творчість Івана Франка і т. п.

Виклади і семінари проводив Богдан Лепкий до 1937 р. в залі 32 “Колегіюм Новум” на першому поверсі, пізніше в льокалю Слов'янського Інституту в палаті Потоцького під Баранами в Ринку. Довгий час не хотів викладати і провадити вправ у цьому льокалю, хоч там було для нього місце, бо говорив, що до загального університетського будинку “Колегіюм Новум” призвичаївся ще за своїх студентських часів та з часів лекторських, і найкраще почуває себе в цьому прегарному будинку, збудованому в чисто готицькому стилі, за дубовою катедрою під синім бальдахімом, маючи перед очима за вікнами чудовий краєвид краківських садів (плянти) з алеєю старих каштанів та ще вид на королівський Вавель і вежу Зигмунта, що коло неї притулилася каплиця у візантійському стилі.

Слухачів Богдан Лепкий мав відносно багато, куди більше як Зілинський. Викладав завжди пополудні, семінари також провадив пополудні.

Зі своїми слухачами і студентами Богдан Лепкий був завжди в близькому контакті. Кожного добре знав особисто, цікавився його студіями, перебігом іспитів, матеріяльними

умовинами, радо давав кожному поради, допомагав книжками із своєї багатой збірки, запрошував до себе додому, випитував про рідні сторони, рідню і т. п. Із чужинцями нав'язував контакти, давав їм інформації про всі справи, що цих людей інтересували, говорив з ними про їхню літературу й культуру та провадив певні паралелі й аналогії з українською.

Дім Богдана Лепкого був завжди відкритий для студіючої молоді, без огляду на її релігійні, політичні або партійні симпатії чи погляди. Звичайно, кілька студентів відпроваджували його додому (на вул. Сенаторську) і там лишалися в нього на підвечірку, або й на вечері. Там заставали вже когось із гостей, або гості приходили пізніше. Так майже кожного дня, а передусім у дні викладів і вправ та в неділі. Коли взяти на увагу те, що студенти мали вступ до цього дому, де з великим пієтизмом ставилися до старовини, традицій та з великою увагою і пошаною до нових ідей і молоді — можна уявити собі атмосферу, в якій виховувалися слухачі і студенти Богдана Лепкого поза університетом, де діставали те, чого їм не могла дати школа, беручи ще й на увагу факт, що студенти ці жили серед чужого оточення.

До викладів приготувався Богдан Лепкий ранками та пізніми вечорами, коли не було в домі студентів чи взагалі гостей. Одночасно писав свої повісті та поезії, перекладав, писав статті та огляди до української преси. З дому мало виходив, хібащо на виклади, а дуже рідко — на прохід. Усіх, кого любив, у першу чергу студійну молодь, хотів мати коло себе у своєму домі. Там часто доповнював те, чого не сказав на викладі. Із цих розмов сам черпав нові інвенції, бо так само, як умів сам добре говорити, радо слухав слів своїх співрозмовців, у першу чергу своїх студентів.

Пам'ять Б. Лепкий мав непересічну. Викладав, звичайно, без допомоги якихнебудь записок, дивлячися понад голови своїх слухачів у простір через вікно або прижмуривши, а то й заплющивши очі, час від часу погладивши своє високе чоло гострим рухом долоні, характеристично подаючи при тім голову назад. Увесь час викладу стояв на підвищенні за катедрою, на семінарах або ходив, або стояв. Говорив теплим дзвінким голосом дуже виразно й поправно. Убраний завжди дуже старанно. Сам — високий, худорлявий, з ясними очима, з легкою задумою на обличчі. Ходив дуже статочно, ніколи не спішився, на виклади приходив дуже точно, протягав їх звичайно поза дзвінок. Ніколи не денервувався і не накладався на студента, як це робили деякі професори. Про нікого

не висловлювався образливо, навіть про своїх супротивників. Жадних інтриг не любив, а коли хто приходив до нього з якимись плітками чи доносами, непомітно звертав розмову на якусь іншу тему. Вдома і в університеті поводився, як справжній джентлмен, пан, чи газда — як сам казав.

Хоч ученим у повному розумінні слова Богдан Лепкий не був, бо був він насамперед поетом, мистцем, проте, невпинно цікавився наукою, а зокрема вмів популярно розповісти чи написати про наукові проблеми. Уже до першої світової війни видав популярний виклад історії української літератури, що не в усіх критиків здобув признання, а крім того видав цікаву монографію про Маркіяна Шашкевича, що ще й досі має свою вартість.

Найцікавіша доба наукової праці Б. Лепкого — як це дивно не виглядає — це час прожитий на еміграції, насамперед у Німеччині від 1915-1925 рр. За цих 10 літ Б. Лепкий опрацював одно- три- і п'ятитомове видання творів Т. Шевченка, тритомове видання творів Марка Вовчка, одностомове видання Історії України Миколи Аркаса, зрадагував двотомове видання своїх власних творів та цілий ряд дрібніших оглядів, нарисів і критичних статей на літературні теми.

Після повороту до Кракова (1926 р.) та обняття катедри української літератури з більших наукових праць видав тільки нариси української літератури польською мовою.

Не місце тут давати оцінку наукових праць Б. Лепкого, але не можна не згадати про них загально, коли говорити про Лепкого як професора. Його наукові праці до першої світової війни мають радше характер популярних робіт, зате праця про М. Вовчка зокрема та видання творів Т. Шевченка — це поважний вклад у наукову літературу. Перша з них досі має велику вартість, хоч на цю тему писали Бойко та інші історики літератури. Редакція творів Т. Шевченка та їх критична оцінка довгий час була останнім словом у Шевченкознавстві, доки українська наука під Советами та праця Павла Зайцева не посунули цієї ділянки вперед, маючи до диспозиції багато нових матеріялів, документів та дослідів.

Підручник-посібник історії української літератури, виданий польською мовою у часі професури Б. Лепкого в Кракові, мало дає нового в науковій оцінці та підході до цієї теми. Цю працю предложив Б. Лепкий, як свого роду габілітаційну роботу, коли старався про титул професора Краківського університету. Зокрема найширша частина цієї праці — вступ та перша й друга доба літератури — викликали поважні закиди

зі сторони фахової критики, що виявила в ній цілий ряд трюхи перестарілих поглядів.

Найбільше досягнення у науковій ділянці літературознавства (еміграційного періоду) завдячував Богдан Лепкий — до чого сам у вступах признавався — матеріялам неоціненої вартости, що їх передав йому В. Доманицький, людина великої міри, що не встигла опрацювати до кінця своїх матеріялів, збираних на протязі цілих літ — через передчасну смерть.

Як згадано на початку, Б. Лепкий ніколи не був “*sensu stricto*” науковцем, а був поетом, письменником, мистцем, творцем. Його душа й творча природа поривалися завжди до мистецтва. Не забудьмо, що свої студії починав він не як студент філософії, а як студент Академії Мистецтв. Часом навіть з певною вищстю висловлювався про науковців меншої міри, що цілу свою увагу зосереджують на деталях, забуваючи про цілість. З тієї причини не завжди доцінював лінгвістику, уважаючи, що вона надто тісна й математична, а до математики та природничих наук — як гуманіст та певного роду романтик — не мав особливого респекту. Беручи ще на увагу факт, що в краківській славістиці домінували лінгвісти, а не історики літератури, Б. Лепкий почував себе в меншості.

Виклади свої приготувляв дуже дбайливо. Хоч викладав з пам'яті, без допомоги якихнебудь записок, оперував датами, прізвищами, фактами бездоганно, бо пам'ять мав феноменальну. Але часто відходив від головної теми, подаючи цілий ряд дрібніших фактів, робив часті відскоки, як сам говорив — дегресії. Робив їх коштом головної лінії, коштом програми викладу. Часто в цих дегресіях подавав цілу силу дрібних подій, порівнянь, допоміжних матеріялів, споминів, вражень. Свій предмет знав прекрасно, тому прямо не міг не поділитися із слухачами дрібними фактами, щоб вони могли легше запам'ятати та зрозуміти проблему. Виклади Лепкого були продуктом не тільки його знання, але також настрою, почувань, тому не були витримані в одному рівному тоні. Не вичувалося у викладі гостро витриманої програми, пляну, як це чули слухачі у викладах інших істориків літератури, а передусім — у лінгвістів.

Навіть сама вже кількість і якість слухачів впливала на професора, а виклад часто змінював свій характер, хочеться сказати настроїв у часі свого перебігу. Тому й оцінка певних постатей і проблем та напрямів в історії української літератури виходила не **невірно**, але радше **нерівно**, хоч слухачі

були захоплені й зачаровані викладом. Недарма дехто говорив, що Лепкий не викладає, але проповідує, голосить історію української літератури.

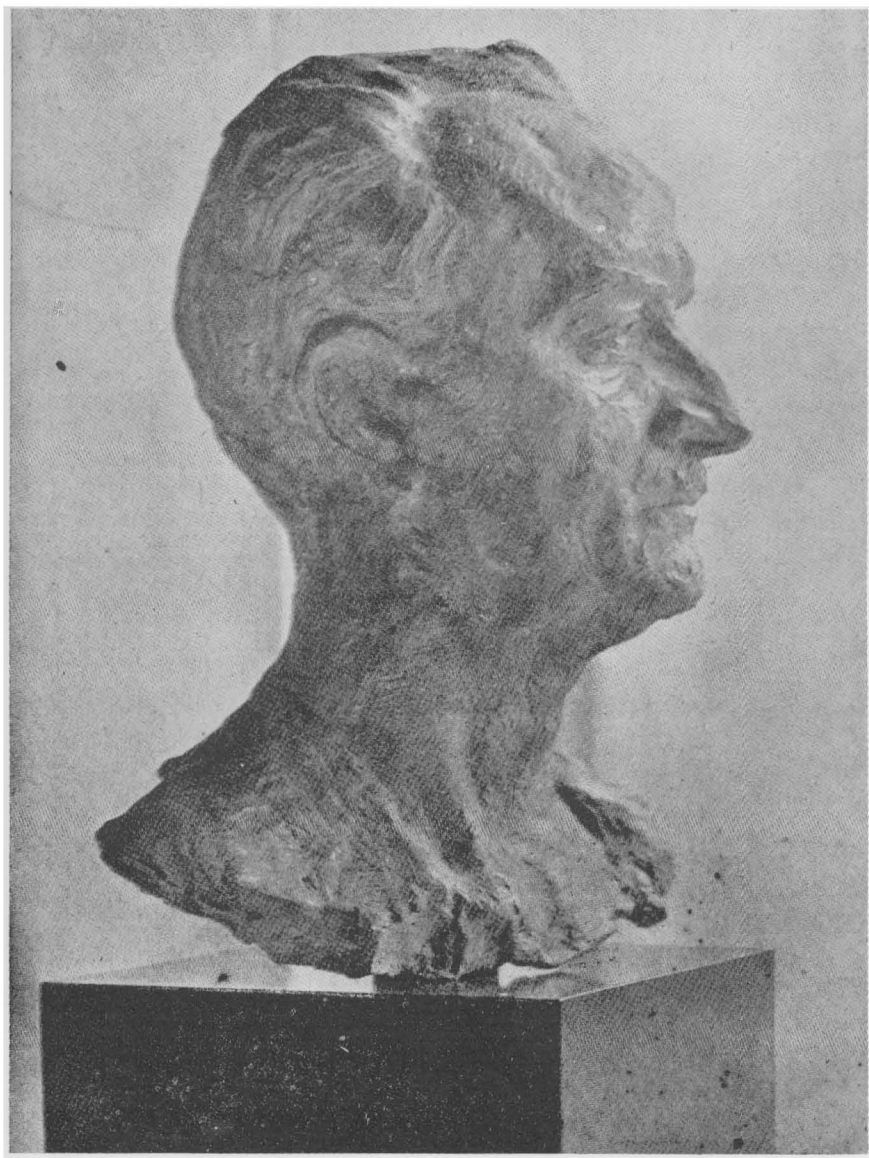
Не інакше справа виглядала й на семінарах. Лепкий сам засипав студентів своїм знанням, часом не даючи студентові дійти до слова. Не тому, щоб імпонувати слухачам, він від цього був далекий, ані не тому, щоб доказати студентові, що той чогось не знає, а найпевніше тому, що Лепкому важко було себе стримати, щоб не сказати того, про що він у той час думав.

На семінарах студенти прочитували спроби своїх праць, дискутували їх та доповнювали.

Професор був дуже уважний і вибачливий для своїх слухачів, хотілося б сказати, — навіть забагато. З огляду на те, не всі слухачі серйозно й ґрунтовно проходили матеріял зі шкодою для себе та свого знання. В умовинах, де студента треба таки було змусити до поважної, упертої та систематичної праці, метода Б. Лепкого була часто занадто ліберальна.

Кожну постать чи твір характеризував професор дуже переконливо з певним почуванням, зближуючи цим способом предмет до своїх слухачів, викликаючи в них не тільки велике зацікавлення до цієї постаті чи твору, але й велику любов та пошану. Бо чуттєвий емоційний елемент у викладах Б. Лепкого завжди грав основну ролю і без нього важко собі уявити його виклади. Не забудьмо, що Лепкий був поетом і то поетом окремих вартостей, поетом настрою, рефлексій, споминів, минулого. У такому дусі провадив він і свої виклади, завжди маючи тенденцію деякі події і проблеми ідеалізувати, часом навіть перецінювати.

Не був він педагогом у вузькому значенні цього слова, а що студенти працювали над історією української літератури, то передусім тому, що вичували у своєму професорові авторитет, бо вмів цей професор збудити в них любов до свого предмету, переконання у цінності й вартості української літератури, як також віру в її невимовну вітальність, гуманність і службу для ідей не тільки національних, але й загальнолюдських, віру в її безсмертність.

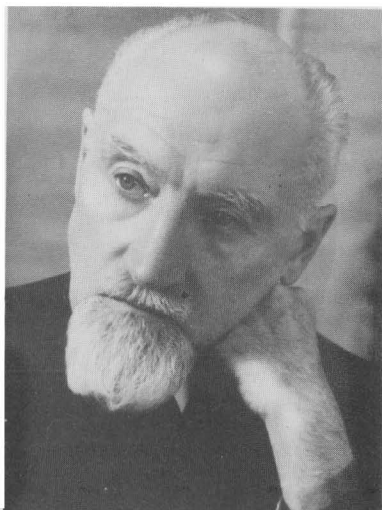
Богдан Лепкий (1872-1941)

Скульптура Нестора Кисілевського.

Незрівнянний промовець — його слово мало чарівну силу, особливо в часі важливих національних свят у Львові.

Остап Луцький (1883-1950?)
Блистів особливим хистом оратора
і декляматора.

Володимир Загайкевич (1876-1949)
Після його промови на стрілецьких
могилах на горі Маківці молодь
на руках несла його, захоплена ча-
ром і силою його патріотичного
слова.

Володимир Старосольський
(1878-1942)
Першорядний промовець високого
стилю, оборонець у політичних
процесах УВО-ОУН.

Степан Шухевич (1877-1945)
Визначний промовець — оборонець
у політичних процесах УВО-ОУН.

П Р О М О В И

**Poetae nascuntur,
oratores fiunt.
(Поетами народжуються,
ораторами стають.)**

“Людина, що промовляє, подібна сівачеві, що вирощене працею зерно, довіряє землі і долі. Та наскільки ж говорене слово ближче душі свого творця, ніж зерно душі ратая! Устами сіється духовне зерно, ним жива душа голосить світові про себе, відкривається йому і проказує голосну сповідь свого людського буття — в надії, що з його боку почує відгук розуміння і співчуття. З усіх здогадних спонук, що співдіяли в творенні дару мови, найімовірніше була і є потреба прорватися з полону замкненої в собі свідомости, перервати мовчазний кордон самоти і впливати собою знаки та відгуки рідности, щоб — у розкритій безодні безкрайого світу почувтиса певнішим себе і свого буття. Словом силкувалася душа заявитиса, вислизнути із себе, голосно свідчити від себе, що вона є та чекає з другого кінця, від світу, поворотного відгому та згідного потвердження, що голос її був почувтий. Мало було б для неї впевнитиса про себе саму, їй незмірно важливіша певність своєї світоподібности, щоб не мучили її в безконечність почувтиса самоти та вбивчий сумнів у недосяжну далекість і неодмінну чужість світу. Щолиш сказане і почуте слово доповнює вимір існування і простує зв'язкову вісь у спільний долевий шлях. Не будь, бодай у здогаді, такої певности про внутрішню лучність людини і світу, у глуші самоти захолола б душа і минулася б у холоді свідомої безнадії.

Велична істина про тотожність Бога і Слова в неповторно досконалій формі підкреслила первочинну суть Слова, і тим способом сталася для людського думання зразком визначування, рівнем цінування і мірою вартости. З можливо найвищого для себе становища вирішив розум давньої людини таємницю походження і значення Слова. Він вичув, упізнав і відкрив її, божеську природу Слова, тому звелів світові творитиса з Нього і тривати в Ньому.”

Юліян Вассиан

(“Слово”, “Твори”, т. I.)

Митрополит Андрей Шептицький

ПРОПОВІДЬ НА МОГИЛІ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА виголошена у Львові, 1911 р.

Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) — великий митрополит Української Греко-Католицької Церкви з старовинного боярського роду, що в кінці 18-го сторіччя спольщився, а за Австрії одержав графський титул. Був спочатку римо-католиком, одержав високу освіту; мав три докторати — з права, філософії і, згодом, із теології. Знав багато мов, усі значніші європейські та кілька слов'янських. Перед ним стелилася блискуча світська кар'єра, але він не захотів бути ні військовим, ні бюрократом, ні дипломатом, а постригся в ченці, повернувшись до східного обряду в чині св. Василя Великого з мрією здійснити єдність православного Сходу з католицьким Заходом.

У 1888 році він вступив до Чину оо. Василян і став священником у 1892 році. У 1899 році папа Лев XIII іменує його станиславівським єпископом, а рік пізніше передає йому престіл галицьких митрополитів, на якому він перебув до смерті 1-го листопада 1944 року.

Рідко кому було дане в довгі літа після смерті збирати навколо свого гробу представників цілого свого народу. Великі заслуги, великий талант, навіть великі діла на те не вистачають. І великих людей могили коротко після їх смерті присипує порох забуття.

Стоячи над гробом Маркіяна Шашкевича, кожний з нас є певний, що цієї могили український народ не забуде через довгі сторіччя, кожний чує, що тут зібralися не лише на те, щоб звеличати великого поета, заслуженого для Церкви й батьківщини робітника. Нас з'єднала нині велика ідея, якої Маркіян був неначе прапором. Ця гадка, що перед літами була могутнім товчком цілого нашого народного відродження, є ще сьогодні для нас усіх і назавжди остане криницею живої цілющої води, що зрошує лани нашого церковного й народного життя і все відсвіжує зелень надії на будуче.

Щоб здати собі справу з того, яким чоловіком був Маркіян, треба нам перенестися в ті давні часи.

Народ дрімає в неволі панщини, світської інтелігенції нема, духовенство виховане на основі йосифінізму. Нікому й не сниться про якусь свободу, ніхто про свободу не сміє говорити. Ніхто не думає, щоб дрімучий темний люд міг колись

дійти до переважаючого впливу в якихсь епохах нових державних устроїв, щоб мертві, як здавалося, маси могли пробудитися народом. Ніхто не підносить живої могутчої гадки. Неначе загіпнотизовані бюрократизмом, не думали наші батьки про зближення до селянства, над яким одначе працювали з великим пожертвуванням.

Не бракувало в тому поклонінню священників, що попередили Маркіяна, людей вищої інтелігенції, європейської культури; були між ними люди прямо великі наукою, організаційним хистом, талантом керування публічними справами. Але не було чоловіка, який бачив будучність і вказував би дорогу будучности. Було в культурі наших людей у тих часах щось нешире, щось офіційне, щось формальне, щось мертве. То були покоління, що без надії лягали в гріб, послідні свого роду і свого типу.

Серед таких відносин піднести новий прапор, кинути іскру нової великої думки, на це треба було великої душі, душі великого апостола, чоловіка — що “від Бога послан” — стався б велетнем грядучих поколінь і ведучим уперед увесь народ. Тим апостолом для галицької України став Маркіян Шашкевич. Молодий, слабосильний, умираючий на сухоти парох в убогому селі, був усе таки великим апостолом і провідником народу. Формалізміві мертвої бюрократії минулих поколінь протиставив він не плян реформатора, не розмах агітатора, не мудрість політика, а простоту і ширість доброго сільського священника. Його апостольський дух, його священнича ревність вказували йому, що душпастир мусить трапити до сердець вірних своєю проповіддю, треба до людей промовляти їх мовою. Думка покірненька, без шуму, без претенсії, сталася все таки підставою нашого народного відродження, ми нині розуміємо, що це думка апостольська, примінювана від апостольських часів у проповідуванні Євангелії у душпастирській праці. Але в Україні в першій половині 19-го сторіччя цього ще не розуміли. Ми тепер знаємо з власного щоденного досвіду, що до людських душ не можна трапити інакше, лише саме цією дорогою, що з оглядів душпастирських, євангельських, треба до народу промовляти його мовою, треба добирати його засобів вислову, його образів, порівнянь, вийнятих із уст народу. Ми це знаємо і розуміємо, чому першою школою проповідничої форми — це розмови, оповідання, передання, підслухані від тих простих і неписьменних, поміж якими одначе частіше знайдуться правдиві артисти в уживанні слова, ніж поміж нами, що кінчили школи. Аж дивно, що тоді

ніхто з наших батьків цього не розумів. Я сказав би — аж соромно, якщо Євангелія не була б переповнена такими гадками, яких не раз довгі покоління “видяще не видять”, аж прийде геній, що у старинних переданнях знаходить скарби животворчої думки.

Що Маркіян, уживаючи народної мови, був великим естетом-лінгвістом, поетом, не мені про це судити. Не буду також розводитися над тим, яким ревним він був, побожним, святим священником. Зверну лише вашу увагу, мої панство, на ще одну ділянку Маркіянової ідеї, що прямо й виразно невисловлена в його творах, є все таки дном його душі, тлом цілої його творчости.

Зворот до народної мови був лише зовнішнім знам'ям-символом, я сказав би, іншого звороту, більше внутрішнього — тому укритего, менше свідомого, але більше геніяльного і життєдайного звороту до культури народу, до цієї культури невідомої, неписьменної, яку ми, інтелігенти, мало знаємо, одначе яка дорога вона нам усім, бо вона своя, бо рідна і не тільки дорога, а така атракційна, як ніяка інша сила. Зворот Маркіяна до народу стався для галицької України, а передусім для нашого духовенства, могутнім голосом, на який ще й нині дроз зворушення проходить по нашому тілі: в народ! Ще сьогодні, з віддалення 60-ти років і з кожним днем більше, це слово стає прапором українського духовенства. Ити в народ, щоб його підносити, боронити, просвічувати, щоб його спасати, за нього вмирати, — це наш ідеал. Ця праця нашого духовенства це історія нашого відродження. Значення суспільного й економічного, яке наше покоління надає тому слову, в Маркіянових творах не знайдемо, але без сумніву наша думка, наша праця — праця цілої української інтелігенції, невже ж не являє собою консеквенції Маркіянової ідеї, чи не зосереджується в ній?

Ціле наше народне відродження має цей характер: повільного пробудження народних мас; а такого характеру не мала б наша історія 19-го сторіччя, якщо наш патріотизм не мав би такої самої цілі, такого самого значення і напрямку: іти в люд, у народ.

В українському патріотизмі галичан є розмірно мало історичних традицій*), ще замало розвиненої політичної дум-

*) Треба мати на увазі — до 1911 р.

ки, але зате на всю широчінь виринає характеристичне елементарне стремління: в народ! Всі маємо ту свідомість, що народ — це наша сила, що праця для нього, що його добро — це наша майбутність.

Що Маркіян був першим, який цю дорогу вказав більше своїм життям, ніж словом, в тому треба подивляти його геніяльність, інтуїцію, що на кільканадцять літ уперед бачить виразно те, до чого народ прямує.

Нам сьогодні легко зрозуміти, що віддалюватися від народу — це рівняється загрозі смерті, що в руках народу є життя, що нам треба до народу зближуватися, іти в народ, щоб його піднести, а не щоб утверджувати в ньому те, що являє собою залишки зла, що треба давати йому лиш те, що маємо доброго, але не відбирати йому того, що доброго він має, та не накидати йому того, що в нас є злого, або що не відповідає його потребам, його душі, його життю. Це нині добре знаємо й розуміємо, яким необхідним завданням є пізнати народ. Але нині ще не раз не вміємо трапити в оцю міру, коли зближення до народу ще не перестає бути життєвим впливом — не стає ще самою цікавістю фолкльориста, нині ще часом трудно відчути більше, ніж зрозуміти, що можна, чого треба, що вже не годиться живому організмові нашого люду давати або відбирати.

І знову Маркіян — чи незвичайно субтельною інтуїцією, чи високим естетичним змислом, чи апостольським духом, що всюди каже улюбленого добра шукати, є типовим клясиком між письменниками, які з уст народу вчилися мови, не був тривіальний, не вживає ніколи слів, яких не вживає народ.

Що він, який був перший у Галичині, що до люду звернувся, був священиком, добрим, ревним, побожним священиком, це наша слава, ним ми, сьогоднішні священики, гордимось; але це має окреме значення в історії нашого відродження, це має велике значення і в теперішній добі.

Хотіти рішати про культуру, про долю українського народу без українського священика, це така сама доктрина, віддалена від життя, перенесена з іншого світу, як ця друга, яка хотіла б про народну мову, культуру рішати без народу, без люду.

Стоячи нині над могилою того священика, що в праці для народу поклав молоде життя, а так могутньо вплинув на його долю, як же не згадати про ті довгі ряди й численні покоління українських священиків, що не раз при недостатках, при труднощах і клопотах, а все таки вірно й щиро ділили

долю українського селянина. Жертвою, трудом цілого життя, не раз і майном, а завжди щирою, доброю порадою і завжди своєю поміччю, а при тому — як цей Маркіян, — з простотою дитини й ревністю апостола, всюди ставав сільський український священик до бою, чи до праці, де тільки цього вимагала потреба українського народу. Як же не радіти, що нині над могилою Маркіяна, навіть ті, що воліли б не бачити священиків у народних торжествах, мусять признати, що коли наш народ у тисячолітній неволі й долі не втратив своєї мови й культури, коли діждався світлої епохи відродження, коли має уже поважні — Богу дякувати — ряди інтелігенції, яка є його хвалою і силою, то не малу в цьому заслугу мають ті наші священики, що — як Маркіян — впродовж цілого свого життя боролися з противностями і десь за позичені гроші видавали якусь корисну для народу книжечку і останній гріш на народні цілі видавали, щоб у тридцять котромусь році життя вмирати на сухоти.

Але, коли могли при слабих силах віддати великі прислуги народові, коли могли самі під тягарем упадати, а все таки вести народ до кращого майбутнього, то лише тому, що залишилися учнями Того, Який у 33-му році життя, після довгих трудів і боротьби, після убогого життя, але переповненого надлюдськими жертвами-зусиллями, поклав Своє життя за народ на Голгофі.

І, як ми нині, стоячи над могилою Маркіяна, маємо наче почуття, що хоч у могилі спочивають мертві кості, його дух живе й живе його ідея; коли ж сьогодні мимо волі гріб, над яким стоїмо, вважаємо символом життя більше, ніж знам'ям смерти, то у великій мірі тому, що могила мученика, християнина, апостола — завжди здалеку подібна до гробу Учителя, з якого людство від віків і во віки черпає завжди божественну силу до божественного, вічного життя.

(“З Маркіянових Днів” — вид. Т-ва “Просвіти” у Львові. 1911. Ст. 54-60).

о. Теодосій Лежогубський

ПРОМОВА НА ПОСВЯЧЕННЯ ПРАПОРА СОКОЛА-БАТЬКА, виголошена у Львові, 1911 р.

Славний у Західній Україні проповідник о. Теодосій Лежогубський (1869-1919) був зразковим священиком-громадянином. Обдарований винятковим талантом красномовности, поривав своїми проповідями вірних та запалював уми й розбуджував емоції широких мас громадянства в часі релігійних і національних святкувань. Слово в устах о. Лежогубського, за висловом о. Л. Куницького, “було могутнім, творчим засобом майстра, бо воно було повне життя, красок і музики, все повне нового, глибокого змісту, перед ним самим відчутого й передуманого і шойно тоді в мистецькій формі переданого слухачам”. Сучасники називали о. Т. Лежогубського “Золотоустим”.

Українці, радуйтеся! Українці по цьому й по тому боці кордону, українці з-над бистрого Прута, українці з-за Карпат, українці з-за океану, — радуйтеся! Чуєте глибокий віддих народу? Це віддих велетня, що по довгій немочі почув знову силу у своїм тілі і, набравши повні груди віддиху, заперся до праці. Чуєте, як у грудях народу молотом валить серце, що не всілі здержати приплив радісних почувань, що ворухать ним під нинішню хвилину? Бачите, як у б'ючках народу б'є кров, та, про яку співав поет “чистая святая”, як вона розносить життя у найдальші й найменші його клітини, як здорових робить сильними, немічних здоровими і завмерлих живими? Бачите, яким вогнем сяють очі народу? Приложіть вухо до уст народу, а почувете гарячу молитву “Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни!”, що пливе з уст мільйонів.

Колись то так дрижав український велетень на звук вічового дзвона, що кликав його в Київ на раду, коли побачив золотокований престіл князів. Півтисячки років пізніше дрижав він так, коли почув голос бойових сурм, що кликали до боротьби за святу віру, за народ, коли побачив козацькі бунчуки та гетьманську булаву. Нині він так задрижав, коли почув поклик Сокола-Батька, що взивав його на здвиг до Львова, коли побачив прапор, під яким мають згуртуватися всі, в яких серці горить надія кращої будучности, в яких не перевелась українська кров, які готові стати до боротьби

з усякими темними духами, що хотять з нього зробити раба, невільника.

Що виконував колись вічовий дзвін, пізніше бойові сурми — це нині робить сокільський поклик. Вічовий дзвін кликав старців, щоб спільно раду радити; бойова сурма кликала зрілих мужів, щоб із своїх грудей мур робили, об який ломилися ворожі ратища, щоб у свої руки громову стрілу брали та розторощували нею густі ряди поган. Сокіл усіх кличе: і мужа, і жінку, і старця, і дитину, і інтелігента і простолюдину.

“Укріпіться, сини, посеред Єрусалиму, затрубить у трубу і піднесить хоругов, бо лихо появилося”, — кликав колись на майданах Єрусалиму великий пророк Єремія (VI, 1), якого серце горіло святою любов'ю до свого народу і криваво плакало над його долею. Бодристь, народе! — кличе нині з пророком Батьківщина — і серед Львова вдарте у труби та піднесить прапор, бо треба міцно стояти, бо треба бути хоробрим духом і тілом, бо знам'я відваги треба мати на чолі та віру в перемогу в серці. Хто її має, той сильний духом, а де дух сильний, там безсумнівна перемога. Таких синів, таких дочок, сильних тілом і духом, має плекати “Сокіл”. Його прапор є тим народним літописом, що пригадує часи, коли то по широкому степу славне козацтво герцювало й понад ним прапори у вітрі шуміли, є і народним віщуном, що дає запоруку кращої будучности. Сокільський прапор — то звено, що лучить славному бувальщину з — дасть Бог — не менше славною будучністю.

Широкий він, цей сокільський стяг, він усіх укріє. Під ним на правому крилі — почесне місце для сивої голови, щоб згорблені в дугу під тягарем літ по тяжкій праці плечі випростувалися, коли почують наказ старшини, може й молодшої від себе віком, щоб прибиті злиднями та знемічнілі віком люди віджили й задрижали, як колись, коли були пострахом суперника.

Під ним на лівому крилі — належне місце для цвітучої молоді, щоб змалку вчилася на наказ мов укопана стояти на своїм місці, не уступити його нікому, хто не має до того права, щоб угору до Бога, до сонця просвіти, до правди тримала свою голову та бистрим зором сягала аж ген поза хмари, поза зорі небесні, щоб слабі, ще нерозвинені м'язи зробила твердими мов криця та могла стати до змагання з усяким, хто стане на дорозі до її мети. І щоб перемогла його, як пе-

ремагає сильний слабого, щоб скріпила свої груди та плакала в них благородне серце, ніжне до всього, що добре, гаряче до всього, що гарне, щоб сильне мов дуб стало її тіло і в ньому здоровий дух міг розгорнути свої орлині крила на славу Бога, Якого є образом, для добра народу, який терпить, коли хоч одна одиниця нездужає, і який радіє працею кожного, бо в сумі їх праці — його життя, його будучність. Щоб вкінці завчасу та молодь дізнавалася, що народна дисципліна — то безумовний послух високим добрим гаслам і щоб ішла вперед, не оглядаючись на своє особисте добро та маючи на оці тільки ки добро загалу, розвиток та щастя народу.

А між кінцями обох крил “Сокола”, між тими, що вже кінчать свою роботу, і тими, що вчаться її, увесь народ нехай лавою стане та великим, рівним, твердим кроком іде вперед. Кожний своєю дорогою й усі разом — до однієї спільної мети! Там місця досить для мужчин і для жінок, для усього народу, що своєю працею здобуває кожну п'ядь землі, зазначуючи її межі кривавим потом. Жінка поруч мужчини, інтелігент поруч простолюдини, рука в руку, рам'я об рам'я, бо в гурті сила, бо єдність чуда творить.

Нині в п'ятдесяті роковини смерти Того, що українську поезію поставив поруч творів найкращих геніїв світу, в соті роковини народження Того, що на Галицькій Землі підняв бісер*) народної мови, щоб уплести його у вінок великої Слави, Сокіл-Батько прапор посвячує, Боже діло робить, щоб народ мав свій рідний стяг, щоб з нього плило Боже благословення на всі його змагання.

Лети ж, Соколе-Батьку, заглянь у всі гнізда, де плекаєш свої соколята, щоб усі були меткі, як Сокіл-Батько! Чуєш голос:

“Сини мої, соколята,
Світ широкий — воля.
Ідть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі”.

Заглянь у ті села — присілки, де нема ще твоїх гнізд і так довго лопоти над ними крилами, аж пробудяться зі сну, так довго бий клювом, аж розіб'єш “гниле серце трудне”, так довго своїми кігтями дри їх народну совість, аж біль почувуть.

*) Бісер — арабське слово — читке й гарне, але дрібне письмо.

Лети, Соколе, до сердешних братів у золотоверхий Київ! Розкажи їм про наше свято. Запитай, коли прилетіти тобі до них на свято. Скажи, що ми через кордон простягаємо до них нашу руку, що нема кордонів, які б нас розділяли.

А ти, пане хорунжий, високо дивни прапор, щоб народ його бачив, щоб бачила його вся Слов'янщина, цілий світ! Слава тобі, непорочний стягу, слава тобі, Соколе, слава тобі, Україно! І зокрема Тобі слава, Пречисто Діво, Українська Царице, слава Тобі, Триєдиний Боже, що дозволив діло довершити, велике діло. Амінь.

Д-р Володимир Загайкевич

**ПРОМОВА З НАГОДИ ПОВОРОТУ МИТРОПОЛИТА А.
ШЕПТИЦЬКОГО З ЗАСЛАННЯ,**

виголошена у вересні 1917 р. на площі св. Юра у Львові.

Д-р Володимир Загайкевич (1876-1949), адвокат, громадсько-політичний діяч; голова ряду культурних і господарських установ у Перемішлі. 1912-18 посол до австрійського парламенту, 1918 член Української Національної Ради ЗУНР. У часі визвольної війни перейшов тортурі в польському таборі в Домбю біля Кракова. 1928-35 посол до польського сойму від УНДО, 1928-30 його віцемаршал і голова Українського Соймового Клубу. Під Польщею Загайкевич виступав як оборонець у багатьох політичних процесах; писав статті на політичні теми. 1939-44 віцепрезидент Апеляційного Суду в Кракові. Умер на еміграції у Міттенвальді в Баварії і там похоронений.

Д-р Загайкевич був одним з найкращих промовців у Західній Україні. Виголошував промови з нагод національних, державних та інших святкувань. Його промови були справжнім мистецтвом живого слова, багаті глибиною змісту й досконалі формою. Глибока ерудиція, знаменита пам'ять, швидкість думки та чудова дикція — оце ті чинники, що поглиблювали його реторичний талант.

Великий день! Велика історична хвилина!

По трилітній розлуці, по трилітній неволі, муках і нарузі вернувся оце до столиці галицької України Князь Греко-Католицької Церкви, найвірніший син, опікун і добродій українського народу, що цю вірність оплатив каторжним засланням: Преосвященний Митрополит Андрей граф Шептицький.

По всій Україні, як велика й широка вона, понад ті, гарматами зриті, кров'ю зрошені, кулями засіяні поля, понад згарища й руїни сіл наших, понад звалища церков, понад могили, де спочивають тисячі синів України, що в бою, або жертвою чужого над нами володіння, лягли, несеться зроджений у тузі, плеканий любов'ю, вилеліяний радістю могутий пошум: "вернувся, вернувся!"

І от злетілись, зійшлися, хто міг, тисячі дітей Галицької України — бо ж Наддніпрянська Україна поклін і почесь нашому Достойному Андрееві вже віддала, стелючи під ноги сердечні діаманти почувань волі і єдності визволеного з царських оков народу. — Зійшлися ми, щоб повітати Його, пові-

тати того, що терпів за свою національність і віру, за непохитність характеру, за вірність своїм переконанням, які усталив на народній службі, зійшлись ми непроглядною громадою, щоб заспокоїти потребу сердець наших та дати вияв нашій радості, що Він уже між нами, вияв нашої безмежної до Нього любови й пошани, і щоб задокументувати перед світом єдність нашу з ідеалами, за які страждав Преосвященний Андрей.

Рік 1914! Це рік, що розгорнув гробницю снів і мрій наших про збройну розправу з царатом, про відплату за вікові кривди, заподіяні Україні, що викликав у нас жаждобу національного визволення, це рік зриву наших сил, підйому сердець на висоту, де самою волею нації твориться її доля, це рік надії і віри, що жертви не йдуть намарно! Заграва пожежі знялась на землях Галицької України, горіли села, йшов у руїну культурний і економічний добуток багатьох десятиліть, ішла нагальною бурею хуртовина й несла горе за горем, удар за ударом, будувала Голгофу українського мучеництва! А на тій Голгофі заясніла величня постать, постать мученика за народну справу, в'язненого й переслідуваного російським деспотизмом Митрополита Андрея графа Шептицького.

І чим же ж то провинився був наш Архиєрей, чим же Він був грізний для царя всієї Росії, повелителя непроглядних мільйонів військ, чим був небезпечний для російського імперіалістичного заливу, що на глум міжнароднім конвенціям, на глум людству, по кількакратних жандармських допитах і ревізіях солдати Брусілова, підступивши облавою під митрополичу палату, арештували Його і як злочинця повезли в Росію, на недолю і муки в царських тюрмах Нижнього Новгорода, Курська, Спасо-Єфремівського монастиря в Суздалі і Ярославлі?

Коли до столиці князя Льва наближались російські армії, коли влади, уряди, публічні діячі і взагалі хто міг, покидали хату й рідний край, щоб втекти від ворожої небезпеки, — тоді з оцієї Свято-Юрської гори роздався був голос могучий, як труби архангела, а такий успокоюючий, як слова матері до дітей, що в тривозі не знають, що діяти, а певний і сильний, як гранітна скеля, що об неї б'ють бурхливі хвилі, роздався голос: "де стадо, там і пастир!" І голова Греко-Католицької Церкви, митрополит Андрей остався на своїм становищі, як вірний пастир свого стада, остався як опікун, дорадник, батько і надія тим, яким судилось нести тягар росій-

ського наїзду, а пороги митрополичої палати стали прибіж-
щем для усіх, оставших у Львові, українців.

І ось змоглись зі собою на тій Свято-Юрській горі дві
сили: одна, то сила царя та його генералів, що прийшли на
підбій галицької України і на знищення українського імени, на
знесення Греко-Католицької Церкви післали в бій мільйони
своїх вояків.

А друга сила, то цей українець, Митрополит загро-
женої Церкви, що протиставив тій перемозі лиш безконечну
любов до свого Народу й Церкви та віру в перемогу святої
справи. І з нерівної тієї боротьби наш Архирей вийшов пе-
реможцем. Він не покоровся волі царських наїзників.

Дня 15-го вересня 1915 р. царська влада арештувала
нашого Митрополита й за п'ять днів вивезла в Росію на му-
ки, недолю і терпіння.

Було це якраз у сам полудень... Зі склону Свято-Юр-
ської гори котився віз із наїженими штиками царських жан-
дармів... А в нім в'язень. Він, Архирей наш... Гнулись на-
зустріч Йому коліна до кам'яних плит..., по вулицях несло
здавлене ридання..., тремтіли до сонця сльози, що по осиро-
тілих котились обличчях, а з воза простягалась добра бать-
ківська рука... і благословила... благословила...

Мов під подувом вітру, що з-перед століть повіяв,
розгортаються картини історії України — картина за карти-
ною, а всі вони записані терпінням і кров'ю поколінь. Шевелить
вихор по тих картах, а з них виривають постаті — такі
знайомі, такі дорогі, такі схожі з подією, що її тут згадуємо...

Це ж гетьман Полуботок, вирваний царем Петром І з
України і в'язнений у Петро-павлівській твердині за те, що
впоминався у царя за свій народ. А там... там останній кошо-
вий Петро Кальнишевський, запроторений по зруйнуванню
Січі в самотній келії Соловецького монастиря, а там — Тарас,
мучений довгими роками в солдатській неволі, і ряди жертв
деспотизму російських царів, що копали гріб Україні.

І на ці карти історії перейде велична постать Митро-
полита Андрея, що йшов слідами великих синів України, бор-
ців за її права. Нестертим монументом буде ясніти ця по-
стать сучасним і грядучим поколінням, як історичний доку-
мент боротьби України з Росією, як вічний протест проти
насильства всяких ворожих затій, як доказ незломності укра-
їнської ідеї та сили.

Тож за те, що в тяжкій тім часі Ти непохитно держав
у руках своїх прапор української справи й Церкви нашої, за

благословення, яке з-під царських багнетів рука Твоя народів слала, за Твою трилітню неволю, злидні й терпіння, за ту грозу смерти, що весь той час над Твоїм життям висіла, за те, що ім'я і особа Твоя піддержали в тім лихолітті престиж українського імени — клонить український народ голову до стіп Твоїх, наш Архирею, — Ти наші гордощі, Ти наша слава!

Був Ти великим сином і опікуном свого народу вже давно. Просвітньо-культурна праця, якої Ти був почином і покровителем, Національний музей, дівоча гімназія Василіянок, вакаційні оселі, бурси й підмоги для бідної шкільної молоді, Народна лікарня, Господарська школа в Милованню, Твоя чинна солідарність з народом у політичній боротьбі, Твоя участь у змаганні за український університет у Львові, а опісля у творенні організації Українських Січових Стрільців — ось листки лаврового вінка, який український народ давно вже сплів довкола Твоєї скроні.

Вінець цей тепер ще кращий, бо збільшений починами організації, що по Твоїм увільненні Ти поклав на Наддніпрянській Україні, — сильніший, бо сціплений терпінням, яке на Твоїм і на народі Твого чолі витиснула судьба останніх трьох літ, дорогоцінніший, бо на нім сяють брилянти сліз вдяки від тих бездомних братів, що розбрились по таборах наших, що до них Ти, повернувши, перші спрямував кроки.

Очікували ми повороту Твого, бо треба нам Тебе, треба помочі Твоєї. Важка праця жде нас під цю пору.

Це ж рішається доля народів світу, а між ними — й доля України.

Тут, у краю, за ті безмежні жертви, що їх поклав наш народ по всіх полях кривавих боїв, за це зломане життя, за знищені села й достатки, за муки Талергофу, терпіння соток тисяч сімей, яких воєнна хуртовина вигнала з батьківщини й кинула на поталу безправ'я, побоїв, у нужду та голодову смерть у бездомній нудззі, то в ім'я непередавнених прав української нації до господарювання і самовлади у власній хаті — ми ждали сповнення наших слухних домагань, ждали привернення нашому народові його національно-політичних прав на всіх землях, де український народ живе!

Бо надії наші не сповняються! Ми є свідками фатальної політики супроти нас і недоцінення ваги українського питання зі сторони верховодячих кругів. Правний стан і фактичне положення нашого народу в державі, mimo деяких моментів внутрішнього значення, погіршився; українське слово

немов прогнане з осереді публічного життя. Наші, кров від крові, кість від кости, наші землі Холму й Волині загрожені окупаційною адміністрацією у своїм національним існуванні. Перед нами виринає марево нового історичного поневолення.

І ось у тих усіх справах треба нам зусилля, праці, витривалости і єдности найширших верств нашого народу, — але й Твоєї, Батьку, поради й помочі, — достойного голосу Твого нам треба.

Тож з радістю і з надією у серцях вітаємо Тебе, улюблений Архиерею, з радістю тим більшою, бо Ти, засланець царський, весну обнови нам привозиш.

Коли Ти їхав від нас, там, у Росії, панувала неволя, там, у тій тюрмі народів, стогнав у царському закріпощенні й український велетень.

Та задрижали підвалини деспотичної імперії, повалився в неповоротну глибіню історії престол самодержця всієї Росії, а з його руїн, на трупі царської самовлади й беззаконня повстав фенікс свободи вільних народів. І на Україні розкувалися заковані люди, засвітило сонце правди, яке Ти своїми оглядав очима.

На наших очах встає Україна! Українське питання стає питанням всієї Європи, і, промощуючи собі дорогу до його полагоди, формує правно-політичний організм української державности...

І, хоч бурхлива є ще будучність, хоч ще великих треба буде зусиль і труду, заки при столі вільних народів засяде самостійна Україна — так одно певне: Не вмерла Україна — і слава і воля.

У прикладі нашого Архиерея, у тім подуві весни, що йде з-над Дніпра, ми й ще насталимо наші сили до дальшої боротьби, зміцнимо й віру нашу в незломність і безсмертність України. — А тепер ще раз клонимо голови перед Тобою, Архивладико, бо ж у хвилинах горя і зневіри, Ти, в Твоєм серпневім посланні віщував; що нас “краща й ліпша чекає будучність” і що “в огні тієї страшної війни виковується краща для нас доля”. Увійди на престол Твій, Архиерею! Відчинені навстіж брами для Тебе, Володарю, цих святих місць!

(“Українське Слово”, ч. 203 (702). Львів, середа, 12. вересня 1917 р.)

Людмила Старицька-Черняхівська

**ПАМ'ЯТІ ЮНАКІВ-ГЕРОЇВ, ЗАМОРДОВАНИХ
ПІД КРУТАМИ**

**Слово в часі похоронів героїв Крут, виголошене
19-го березня 1918 р. в Києві.**

Людмила Старицька-Черняхівська (1868-1941) — визначна письменниця-поетка. Її твори друкувалися у “Раді”, в Літературно-Науковому Віснику. Багато перекладала, головню з Гайне.

Брала активну участь у громадському житті: була головою Українського Клубу в Києві “Родина”, була членом Українського Наукового Товариства, Української Центральної Ради й належала до Спільки Визволення України, на процесі якої поводитися незвичайно мужньо й гідно. Була замужем за лікарем і громадським діячем Ол. Черняхівським, засудженим разом із нею на процесі СБУ. Людмилу разом із сестрою Оксаною Стешеною розстріляли енкаведисти в липні 1941 р. у Дарниці під Києвом.

“На вас, завзяті-юнаки, що возлюбили Україну, кладу найкращії гадки, мою сподіванку єдину...”

І їх нема...

Кого ми поховали?

Хто зважить той жаль?

Зберіть усі хмари з усього світу й не складете тієї нерозважної туги, що повила серце...

Жалю немає ваги.

Найпалкіші діти України, найдорожчі жертви на залізний вівар волі...

Історія знає багато жертв, але такої сторінки вона ще не розгортала перед людськими очима.

У часи хрестоносних походів ішли відбивати Єрусалим лави охоплених ентузіазмом дітей, вони й гинули лавами, з повною вірою в царство небесне й у вічне життя.

Бились до загину герої-юнаки Греції та Риму й виступали на бій озброєні всією тогочасною військовою мудрістю, фізичною силою, певні своєї перемоги.

Ллється й до останніх днів кров героїв-патріотів, але воңа ллється на війні з ворогами, а ворог хто? Ворог воїн, воїн — воїнові брат, він поважає свого супротивника, бо ро-

зуміє, що доля їх єднає, — він убиває під час січі, а доглядає, коли візьме в полон, він і карає, та карає тільки смертю.

А що було тут?

Якої вічної нагороди сподівались юнаки, вирушаючи на бій? — Вічної смерти.

Чи вони вірили в свою перемогу? Чи сподівались на свою силу? Ой, ні! Чи то були знавці, окурені порохом, призначені до військової справи. Ні, ні. То були гімназисти й молоді студенти, непривичаєні до військової справи. Вони не визнавали ні права війни, ні права смертної кари. Їх душам було огідне кожне насильство, убійство, бій.

І вони пішли.

Коли вдарив останній час Україні, вони пішли, 400 юнаків проти 13 000 большевиків.

Сподівались засипати своїм трупом повіддю прорвану гатку.

І полягли усі.

Чи ж вони не відали, проти кого йшли?

Поки історія людська буде існувати, доти будуть усі, і далекі нащадки наші, з огидою згадувати страшне слово “большевик”.

Каїн, Юда й большевик. Три людські потвори, три звірі, що їх викинула на світ Божий якась страшна безодня. Ні, і то порівняння неправдиве! Каїн убив брата, але сам жахнувся свого злочинства і, як безумний, кинувся тікати від братнього трупа; Юда продав Христа, але не стерпів муки сумління й “удавився” сам. А большевик перед смертною карою, перед розстрілом відрізував носи, вуха, проколював очі, випускав тельбухи, добивав недостріляних прикладами по голові і тишився муками своїх братів.

Усе те відали герої-юнаки й пішли свідомо на нелюдські муки, щоб затримати ворога, щоб дати можливість Україні підписати мир з центральними державами, що дасть щастя і спокій народові нашому. Народові, що сам потяг з большевиками і повстав проти своїх: Святий Боже, де ж Твоя правда? За що ж загинули ці найкращі сини України? Хто їх не знав? Хто не знав Поповича? Бідний, дорогий товариш! У часи, коли гинула вся Україна, як він кидався скрізь, щоб усім допомогти, щоб роздмухати іскру надії. Чи є хто з українців у Києві, хто б не знав Володю Шульгіна? Хотілось кожному сказати щось тепле, ласкаве цій, усім дорогій, усім любій, усім рідній людині.

Відколи скінчив гімназію, він став душею молоді і теплим зв'язком між нею і старшим поколінням, бо він був увесь — любов до України. Палкий організатор, палкий промовець, теплий заступник усіх тих, що постраждали за Україну, любий, дорогий, незабутній Володя Шульгин! Він згромаджував, еднав молодь і разом з тим усією своєю істотою збуджував у людей старшого віку віру в долю України!

І його нема. Був душею молоді і разом з нею пішов на смерть. А ті гімназисти 6, 7, 8 класи, — дорогі діти на світланні життя.

Чи то ж їм треба було умирати?

Вони всі понесли на жертву Батьківщині свою молодість, радість, щастя, нерозважне горе кривих і молоде своє життя.

Заметене снігом поле, а на йому похапцем окопались чотириста юнаків, без штабу, без опанциреного поїзду; по три набой на душу. Зачорніло здалеку, почали наступати з усіх боків колонами большевики. Тринадцять тисяч вибрудків на 400 беззбройних юнаків...

Єдиний командир юнацької батави, що лишився з нею, сотник військовий, звернувся до юнацтва: "Вже нам, товариші, не вертатися на Україну, послужимо ж усі Неньці, поляжемо за неї всі". Всі поклялися. Три дні боролись — і полягли на чорнім полі смерті.

Закипіло большевицьке свято. Шляхетні голови молоді, що жили лиш вищим пориванням, любов'ю до народу, до правди, до волі, — сини "братерського" народу били прикладами, виймали очі, мордували нелюдськими муками.

Що смерть? Смерть ласка, — смерть хвилина...

А муки ті?

Сердешна Україна, чи ж вона того хотіла? Бідна, нещасна, стократ нещасна й самотня у дні своєї волі, оточена кодлом гадюк — ворогів, від уст рідних дітей відбирає хліб і дає чужинцям, щоб усіх порівняти, — і має в подяку ненависть, зраду, злобу! На ту волю народну вона ж віддала останню свою оборону, свою чесну, інтелігентну молодь.

Ой, ні! Тих жертв не можна забути, не можна подарувати!

Але вони кличуть не до помсти. Не для ненависти та злоби понесли своє життя, а з-за незмірної любови до Рідного Краю і та любов світитиме йому довгі віки.

Страшно вмерти, але ще страшніше загинути марно.

Того дня, коли большевики вступили в Київ, коли здавалось, усе загинуло, прийшла до мене мати одного з поляглих юнаків та впала передо мною навколішки.

“Я мала одного сина, так, як сонце в небі, — сказала вона, — і він пішов проти большевиків. Коли б я йому сказала одне слово, коли б я прохала його лишитись, він пожалував би мене й зостався б зі мною, але я не сказала ні слова; — коли Україні потрібні наші діти, хай ідуть. Тільки скажіть мені, покляніться мені, що Україна не загинула, і тоді я не буду плакати, не буду вбиватися за єдиним моїм сином”. Заради цих матерів, заради цих юнаків-героїв ми повинні всі, що лишилися живими, поклястись на цій могилі — віддати Україні все наше життя. Тільки всесильною працею на життя України можемо ми поквітувати їх жертву та зняти з них тягар марної, німої смерті.

Діти України, старші й малі! Ця могила — наш храм! Минуть роки, десятки років, сторіччя, — пам'ять про юнаків-героїв не згине во-вік. Вона світитиме не тільки українцям, а всім, обраним Богом людям, що покладають життя своє во ім'я ідеї, во ім'я брата свого.

Для нас могила ця лишиться навіки полум'ям віри, вона дала нам незабутнє минуле.

Це буде друга свята могила над Дніпром. У хвилині одчаю, у хвилині занепаду, у хвилині знесилля будуть приходити до неї старі й малі, щоб віджитись тим святим вогнем ентузіязму, який палатиме тут і під камінним хрестом.

Діти України! — Це ваша могила, вона буде тим дзвоном, що “*vivos vocat*” (живих кличе), не дасть нам спинятись, не дасть забути.

Цей день стане днем всієї шкільної молоді України. Від року до року сюди будуть приходити, тут будуть плакати, тут будуть молитися, тут будуть складати братерську присягу ті, що матимуть переступити поріг життя.

І коли життя зітре з пам'яті сучасних ці дорогі обличчя наших братів, коли прийдуть нові люди... вони пам'ятатимуть, що тут лежать ті, що віддали все, що мали, — молодість, розум, щастя й життя за волю України.

Будьте ж певні, дорогі, незабутні герої, ваша смерть не прийшла марно. Чуєте? Вона живе й житиме довіку — вільна, самостійна Україна.

(“Вістник політики, літератури й життя”, Відень, 14-го квітня 1918 р. Ч. 15 (198), стор. 224-225).

Митрополит Василь Липківський

СМЕРТЬ І ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Проповідь

Перший Митрополит відродженої Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) Василь Липківський (1854-1938?) — апостол національно-релігійного відродження українського народу.

Закінчив Київську Духовну Академію; з 1891 р. священник, 1903-1905 рр. законовчитель київської церковно-вчительської школи, з 1905 р. настоятель Соломенської парафії у Києві; з 1921 р. Митрополит УАПЦ всієї України. З перших кроків священства працював для відродження української церкви і вже 1905 р. очолив з'їзд духовенства, за що був переслідуваний і втратив посаду законовчителя. 1917 р. очолив з'їзд духовенства й вірних, на якому ухвалено автокефалію Української Православної Церкви, далі організував Всеукраїнську Православну Церковну Радю і 1919 р. відправив у Миколаївському соборі в Києві першу Службу Божу українською мовою. Обраний Митрополитом УАПЦ 1921 р., Липківський організував і поширив її, відбуваючи безперестанно подорожі по Україні. Виняткова популярність Липківського спричинила його переслідування советською владою, яка, після кількох арештів, добилася його усунення (1927 р.) і, заарештувавши Липківського у 1938 р. знову, умертвила його за невідомих обставин і невідомо де та коли. Липківський — визначний проповідник і перекладач богословських текстів на українську мову.

Христос Спаситель, як ми чули з сьогоднішньої Євангелії, підходив раз до містечка Наїну, і проти Нього вийшла з міста похоронна процесія, — несли ховати молодого хлопця і мати йшла за ним та гірко плакала.

Яке це, браття, звичайне явище скрізь, де живуть люди! Кому не довелось бачити, як проводять небіжчика на похорон, як гірко плаче родина, йдучи за його домовиною. І ось цьому звичайному явищу Христос надав великої надзвичайності: Він сказав процесії зупинитися, сказав слово утіхи матері небіжчика, і потім підійшов до нього й сказав: “Юначе, кажу тобі, встань!” І мертвий воскрес на радість матері. Отже й безнадійний сум смерти Господь освітив християнам надією воскресіння.

А скільки нам доводилось, коли не бачити самим, то чути й переживати ті страшні події жахливої влади смерти.

коли у війнах, народних заколотах, конали тисячі людей, і то переважно молодого віку; коли за ними, як рідна мати, плакала вже безупинно вся їхня країна. Та Христос — Начальник життя — і в цю сумну країну смерти вливає надію життя і воскресіння, і чорну тінь безпорадності розвіває Своїм милосердям і словом утіхи: Не плач!

Любі браття і сестри, українці! Тією бідною вдовою, що виряджала свого сина в могилу, завжди була в минулому й наша Мати-Україна. Ой, яку безліч своїх дітей вона з великим жалем і голосінням виряджала, як на смерть, коли татарин чи турок, забирав у полон, часто ще з першим промінням молодости, її синів і дочок, — продавали, як худобу; тяжкими муками полону та невольництва заганяли в могилу! Це голосіння Матері-України по своїх дітях-невільниках ще й досі надзвичайно зворушливо лунає в тих сумних думках і піснях про невольників, що ставлять перед нами цю муку невольницьку завжди ніби живую, а плач по них матері, якби невпинним.

Та й як не плакати? Історія — цей холодний свідок минулого — свідчить, що в одному лише місті Кафі (тепер Теодосія на Кримі), був невольницький базар, на який щороку приганяли по 30-40 тисяч і більше українських невольників і невольниць, яких продавали в татарські, турецькі й інші краї на знущання і потіху невірних, і вони вже були мертві для Матері-України, що гіркими сльозами виряджала їх, як у могилу. Але й у цьому тяжкому горю Україна завжди чула жалісний голос Христа: “Не плач”, і віра в Христа — Переможця над смертю, підтримувала й потішала наш народ; була єдиною твердою потіхою і полонених, а часом і повертала їх живими до Матері.

А скільки найкращих синів України полягли у віковій боротьбі за волю і віру своєї Неньки! Скільки то їх у смертельному змаганні з ворогами України за своїх батьків, братів та сестер, високими могилами своїми, наче дорогим намистом, обгорнули тіло Матері своєї! А скільки тих невідомих українських могил, і в болотах Петрограду, і в лісах Полісся, і в степах Далекого сходу, і в горах Заходу, куди Мати-Україна не по своїй волі мусіла з гіркими сльозами виряджати своїх дітей, наче на смерть, на тяжку загибельну працю! А скільки вже в наші часи народні заколоти й тяжка ворожість насипали нових могил над кращими дітьми України, що гіркими слізьми обливає їх нещаслива мати! Але й тут Христос Своїм милосердям близько підходить до бідної Матері-України зі

словом утіхи: “Не плач”, і всім нам каже: “Не бійтесь тих, що тіло вбивають, а душі вбити не можуть; а бійтесь того, хто і душу і тіло може загубити навіки” (Мат. 10, 28).

Браття! Справді, ті наші батьки та брати, що лежать у могилах, що життя своє поклали за волю і віру своєї Матері, — вони для нас не померли, вони для нас живі, і їх високі могили з нами говорять; вони, як ті гасла, стоять перед нами, вказують нам шлях до кращого майбутнього, закликають і нас до праці на життя України. З ними говорять наші надхненні співці — Шевченко, Франко, Куліш, Леся Україна та інші, — від них багато чують і нам передають. З ними розмовляють наші історики-літописці — Грушевський, Костомарів, Яворницький та інші, відновляють їх життя і працю на нашу науку та приклад.

Ні, не померли для нас ті наші попередники, що свої білі кості за краще життя України склали у високих могилах. Їх душі, їх вічно живі, рідні нам душі, еднаються з нами, підбадьорюють у нас силу, підтримують надію, накладають на нас певні завдання й обов'язки до нашої Матері.

Але, браття, як багато було і є спроб, збоку ворогів України, погубити не тільки тіло, а й душу нашого народу! Може мало з нього потурчилось чи потатаршилось під тяжкою неволею, але вже дуже значна й видатна частина нашого народу спольщилась, покатоличилась під впливом єзуїтів і власного дурисвітства. Усі найшляхетніші й ті, що пнялись до шляхетства, родини українські перейшли на католицтво і спольщились цілком, і душу і тіло своє на віки загубили для Матері-України. Для загибелі ж душі простого народу, польський уряд з папськими єзуїтами, видумали унію, — підлеглість римському папі, і до неї всіма засобами заганяли наш бідний народ, і ще й досі в цій небезпечній для України облуді перебуває значна кількість її дітей.

З другого боку, і московські патріярхи та російський синод із царським урядом, може ще перейшли поляків у каліченні душі нашого народу. І вони нищили й калічили душу українців, коли не з боку віри, то з боку вільного виявлення своєї віри й народности. Вони забороняли рідну мову українському народові не тільки у школі, а й у церкві; нищили українські церковні братства і всяку активну участь народу у справах церкви; нищили все рідне, миле нашому народові в церковному житті й увесь наш народ із душею і тілом тримали в темряві й несвідомості.

І як багато нашого народу цілком потонуло в багні русифікації, або ще й досі борсаються у ньому! В тумані російських привілеїв зросійщились усі найпередовіші, або ті, що пнялись наперед, родини українські, т. зв. інтелігенція, дворянство. Російська церква і школа обгорнули густим туманом зросійщення й увесь український народ. Через що так повільно і з такими труднощами поширюється наша рідна церква в Україні? Через те, що більшість народу українського ще й досі бовтається у тумані російщини, вважає себе частиною російської церкви і, затуркана російським духівництвом, відхрещується від своєї рідної Матері.

А чого наш народ так легко, як безпритульна сирота без матері, потягся до безвірництва, що тепер на нього насунулось, так охоче нищить свої церкви, повертає їх на шпихлірі для зсипки зерна та інші низькі потреби? Бо церковна російщина відбила його від рідної матері, вийняла з нього душу, залишивши йому лише мертву форму. Але є Той, Який і з мертвих воскрешає, що й померлого сина наїнської вдовиці воскресив і повернув його страдній матері. Це Христос Спаситель, що сказав: "Я воскресіння й життя, хто вірує в Мене, хочби й помер, оживе" (Ів. 11, 25).

От це велике чудо відродження, воскресіння нашого народу, творить Господь у наші часи через нашу рідну Українську Церкву, що теж чудом Божої волі воскресла з-під руїн російської церкви. І скільки вже через нашу церкву повернув нашій Матері-Україні її дітей, що вже були, здається, померли для неї. Як пригадую — в останні роки російської царської влади в Києві був загальний перепис, і українців було нараховано всього лише до дев'ять тисяч душ. А останній перепис 1926 р. набрав у Києві українців уже до сто тисяч. Де вони взялися? Це Христос через нашу Церкву їх воскресив і повернув їх Матері. Часто трапляється тепер дивна річ: давно знаєш ту чи іншу родину, як росіянина, слова від нього українського не чув, часто навіть прізвище своє він на московський лад повернув, а тут бачиш наш щирий парафіянин, щирий українець.

Та й, щоб далеко не ходити, і ми всі є вихованці російської школи, ще так недавно й не знали, що ми українці. Хто ж нас навернув до рідної Матері? Це Господь Спаситель наш через нашу рідну церкву. Тяжке життя українського народу на батьківщині примусило його шукати кращої долі по інших країнах, розпорошило по цілому світі, і плаче по них бідна Вдовиця-Україна. Але, ось подав Свій голос Христос

через нашу рідну Церкву і як багато українців, де тільки вони живуть, радо відгукнулись на цей голос, ожили й потягнулись, принаймні думкою, почуттям, до своєї далекої Матері.

Браття! Велике діло відродження нашого народу творить Господь через нашу Церкву і там, в Америці та в Канаді, куди тяжка доля загнала наш народ. При всій тамтешній волі до самовизначення, вища американська культура сама по собі тяжко гнобить наш темний народ і він невільно їй піддається і свою рідну мову, свою Матір, забуває. А ось заснувалась там наша автокефальна церква, залунала в церкві наша рідна мова, постали наші парафії, і, не тільки молодь, діти, а й старі люди, згадали, що вони українці, повертаються під опіку рідної Матері.

Ось бачите, браття, яке велике діло провадимо ми, гуртуючись на рідному церковному ґрунті. Будемо ж широко й енергійно провадити це велике діло, гуртувати наш народ, підносити тут його свідомість, освіту його, національну єдність; будемо творити тут, на новому світі, нову Україну, — нехай усміхнеться Мати старого світу, заплакана Мати.

Нехай же буде слава милосердному Господеві, що на наших очах і через нас творить чудо відродження нашого народу. А ми будемо твердо пам'ятати, Хто нас воскрешає, Хто повертає нас до рідної Матері, від Кого й надалі сподіватись нам життя і воскресіння. — Це Ісус Христос, — Спаситель і Визволитель наш! Амінь!

Д-р Володимир Старосольський

**ПРОМОВА НА ПРОЦЕСІ ЧЛЕНІВ ОУН
ВАСИЛЯ БЛАСА І ДМИТРА ДАНИЛИШИНА,
виголошена 21 грудня 1932 р. у Львові.**

(В скороченні)

Д-р Володимир Старосольський (1878-1942) — адвокат, член УСДП, замолоду член закордонного комітету РУП; у 1913 р. голова УСС-ів у Львові, в 1914 р. член Української Національної Ради і Бойової Управи; 1918 р. член Українського Військового Комітету у Львові, в 1919 р. товариш міністра закордонних справ УНР і професор українського державного університету в Кам'янці, пізніше українського університету у Празі та Української Господарської Академії в Подєбрадах, дійсний член НТШ; Заарештований більшовиками в 1939 р., загинув у московській в'язниці.

Високий Суде! Високий Трибунале!

Напади, експропріяції, саботажі, терористичні акти — всі ті чини без винятку бунтарські і революційні і, Високий Суде, це те, що вичислив пан прокуратор, це тільки частина. Їх було багато, багато більше. Це була акція, але й була контракція — був цілий ряд шибениць, цілий ряд розстрілів, сотки й тисячі літ в'язниці, сотки й тисячі зломаних екзистенцій. слъози матерів і батьків і все те, що може нести якась страшна буря, якийсь вихор, якого не можна зловити в сітку карного кодексу. Іде щось, що в актуальний момент прибирає спеціально гострі форми, але й щось, що не є специфічне цій тільки землі. Рух, що в ідентичний спосіб виявився скрізь по світі. Фінляндія спокійний край, якого мешканців характеризувалося тим спокоєм, тим абсолютним опануванням життя — ця Фінляндія зірвалася на революційний виступ. Атенатат доконаний людиною, що належала до найвищих і найзамітніших сфер фінляндської суспільности. І Латвія, і Литва, і Британія, і Ірляндія, і Каталюнія, і скрізь і всюди одно й те саме. Якийсь великий крик народів, часто навіть малих, про яких існування світ навіть не знав, а які виступають на арену до боротьби проти тих, кого вважають за своїх ворогів. І скрізь ми бачимо ті вчинки, яких маленьку частину назвав п. прокуратор. І це, прошу Високого Суду, не якась там зла воля одиниць, а якась, скажім, психоза, якась природна сила, сила, що пориває людей до вчинків, метою яких смерть чужа і власна. 1913-го року відбувся світовий конгрес соціологів,

який був присвячений виключно тільки національним справам, виключно тільки соціологічному розслідуванню тих рухів, які називаємо національними. І однозгідно соціологи — представники всіх світових держав — прийшли до переконання, що тут мається діло з силою природною, елементарною, якоюсь волею груп національних, яка є сильніша від волі індивідуума, — що тут маємо діло з проявом стихійної сили, яка приходить, мов та струя води на водоспаді.

І всі сконстатували безсилля людської одиниці супроти тієї великої елементарної сили, сили, яка попросту вже є, існує і пливе вперед.

Високий Суде!

Французька революція перша створила в тім новім значенні слово, яке, коли передше існувало, мало зовсім інший зміст, — слово: “ля патрі”, “батьківщина” у значенні не держави, а чогось іншого, якоїсь іншої людської спільноти, яка є родиною, але в безмірно більшому значенні, — якоїсь людської спільноти, яку творить та загальна спільна воля, яка має право вимагати від усіх своїх членів якнайбільшого послуху, якнайбільшої посвяти. Постало те слово, це нове поняття, яке не існувало ще 200–300 літ тому, коли існувала держава-династія, коли був обов’язок вірності державі й династії, а тепер, коли демократія розбила старі організації, старі спільноти — поставила на їх місце нове — оцю батьківщину. І постає любов до Батьківщини й обов’язок супроти неї. І я смію твердити, що та любов і той обов’язок не все однакові, хоч зовнішньо, теоретично їх усе однаково називається. Смію поставити парадоксальну може думку, що ваше польське покоління, те, яке прийде, що те покоління не буде знати того слова — Батьківщина — і не буде знати любови до тієї Батьківщини в такім сенсі, в такій беззастережності абсолютної сили, як знаєте це ви, як знає її наше покоління.

Бо Батьківщина вільна, державна, щаслива Батьківщина — її треба любити — її треба шанувати — її треба боронити і стояти на сторожі її добра, але ця Батьківщина вже сильна, вона не дуже потребує нашої помочі й нашої любови, вона робить не раз і те, що нам не вигідне матеріально чи морально. Але Батьківщина, нещаслива Батьківщина в неволі — Батьківщина, яка терпить — то є Батьківщина, то є величезне джерело любови, понад яку більшої, сильнішої від неї нема й бути не може. Жеромські сказав, що творчість свою скінчив із приходом визволення Польщі і сказав не тільки про себе, але сказав велику істину, відкрив таємницю того, що діється,

що ніколи щаслива Батьківщина не може бути тим для своїх поколінь і своєї нації (говорив у психологічному значенні), чим є нещаслива Батьківщина й поневолена. І коли в тім місці, Високий Суде, — прошу не для сантименту, тільки для того, щоб ви зрозуміли тих хлопців і їх вчинки і знайшли речеву форму їх вини. Щоб ви пішли зі мною тернистою дорогою, якою іде мій народ і до якого належать також і вони.

Польський поет Томаш Весоловскі дивився на нашу історію, як не подивився досі ні один із українців. Відкрив таємницю історії, вказав, що наша історія — це ряд зривів до життя і то зривів, з яких кожний кінчиться невдачею. Я вже раз у тій залі покликував на нього. Він у своєму вірші до України каже:

“Дзівним на сьвеце істнееш спокоєм.
Гробем в колебце — колебкою в гробі.
Істнееш яко на лонце трава,
Могоуца пшеросьць вшистке земйотвори”.

Так упродовж тисячоліть і раз і другий і десятий здавалося стане на тій землі якийсь новий твір, щоб внести щось від себе, щось своїм зусиллям і багатством своєї душі, якийсь новий культурний дорібок. І кожний раз зусилля кінчиться упадком. Кожний раз приходила руїна, така страшна не раз, що здавалося нема з неї виходу, що ніколи вже Україна з цього положення не вийде. Ті хлопці — є в них не тільки той біль століть, який свідомо і несвідомо відчувають усі, який єднає нас усіх — той біль нашої історії. В їх поколінні, в поколінні цих хлопців живе ще щось друге.

Прочу взяти до рук їх генералія, прошу глянути на дати уродин цих хлопців. Були зовсім молодими хлопцями, дітьми тоді, коли Україна здавалося вітає нову свою весну. І тут, Високий Суде, знову не до почувань, але до знання життя апелюю. Хто раз подивився в сонце волі, чи ж може про це забути? Чи є на світі сила, яка видерла б з його душі ту волю і рішення до того сонця дальше йти? І знову порівняння. Два поети двох народів. Міцкевіч говорить про 1812 рік, що виріс він у неволі, але одну мав весну в житті — весну надії. Шевченко: “... в неволі виріс між чужими і, неоплаканий своїми, в неволі плачучи умру”. Чи не бачимо тут тієї глибокої трагедії двох націй? Міцкевіч бодай б одну весну мав, але Шевченко, як і багато поколінь перед ним і після нього, такої весни не мали.

Але прийшли 1917 і 1918 роки й кинули своє зерно, ті почування, які му́сили остатись і остались, очевидно, інакше формульовані у старшого покоління — інакше у молоді, яка не має інших критерій, крім одного: любити й бажання служити визволенню України.

Прощу послухати тієї сухої мови доконаних фактів. Один і другий — хто вони? Молоді хлопці, яких освіта скінчилася на кількох клясах народної школи, а живуть у тім часі, коли в перших роках їх життя завітала наша весна — початок нового життя.

І хто прийшов до них? Мотика. Людина абсолютно визута зі всіх почувань моралі. Хто повірить його уявному каяттю тут на залі? Хто повірить у причини, задля яких постановив змінити свої переконання і віддати в ім'я цього своїх товаришів? Хто повірить в переміну, подану з календарною точністю майже щодо години, цинічної людини, якої голос не задріжав і очі не зайшли сльозами в хвилині, коли видавав і вказував на тих власне, який перший поставив на шляху, який тут скінчився?

Станули члени ОУН. І тут стоїмо перед одним основним абсолютним законом соціології і соціальної психології.

Втягнуто хлопців до конспіративної організації і пануючим мотивом їх життя стає — посвята. З одного боку бажання чину, яке що якийсь час стукає до вікон, сердець і душ народів, яке проявилось і в польській суспільності у формі романтизму — не того сентиментального ідилічного, а того романтизму, що кликав до вчинків, якого цвітом було повстання 1831-го року, того романтизму, що застукав знову до польського суспільства перед 1863 роком, того, який вороже ставився до тих, що “хцець не хцелі”, не хотіли хотіти.

Він приходить і опановує покоління. Приходить, родиться бажання вчинків. Без огляду на те, чи перед критичним оком ці вчинки показуються доцільними, чи ні. На це не відповідається аргументами, відповідається тільки вірою, що той, хто думає інакше, що критикує, робить це з психічних дефектів, “не хце хцець”. Та абсолютна віра в абсолютну силу вчинку, віра й переконання, що треба міряти сили на заміри, а не замір після сили.

Високий Суде! Приходить ще один мотив, який іде через психологію всіх людей. У Данилишина і Біласа, з хвилиною, коли найшлися в одних рядах української революційної націоналістичної організації, родиться і горить у них одно ба-

жання: посвятити себе, бажання спалитися на вівтарі, на жертовнику ідеї, якій пішли на службу.

Ми кажемо, що для великої ідеї треба посвячуватися і бути готовим на смерть. У них та проблема життя для ідеї, служити ідеї, перемінилася у бажання умерти за ідею. Вони у своїм критичнім наставленні до себе, вважаючи себе за звичайних рядовиків у боротьбі, прийшли до переконання, що можуть прислужитися великій своїй ідеї нічим, як тільки своєю смертю.

Високий Суде! Цей момент пожертвування себе самого — цей момент другий поруч із бажанням вчинку — це момент, який іде постійно через психологію цих рухів і до яких належить також і український революційний рух. У Німеччині ставав перед судом один революціонер-комуніст і сказав: “Вір зінд Тотен ауф Урляуб”. — “Ми члени підпільної організації, до якої належу я, — ми є покійники, мерці-небіжчики, яким тільки дано відпустку до певного часу. Ми не зараховуємо себе до живих, наше місце там, по тім боці границі”.

Це є характеристичне для усіх, хто на правду широко й беззастережно пристає до революційних рухів, яким є і ОУН. До того типу людей належав і той поляк, що сказав: “Таци як я, ойчизьне тільки сьмерцьоу служоу”. До типу таких належить і Данилишин, належить і Білас. Перший потвердив це цілою своєю мовчанкою, другий зізнаннями, в яких виразно бриніло: “Такі, як я, служать Батьківщині тільки смертю”.

І все те, що вони зробили, не може викреслити того факту: — чому, кому всеціло служили ці обидва революціонери? Відділити їх не можу. Було тут тільки одно-однісіньке почування — любов — ніщо інше. Не бажання наживи, користи, вони були тільки невільниками тієї великої Ідеї Волі. І добровільно стали тими рабами й віддали себе виключно зі своїм життям їй, тільки їй. Два рази відкрив заслону святая святих своєї і Біласа душі — той, що мовчить — Данилишин. Там у шпиталях, де небуденним щирим героїським жестом бере на себе з товариша вину за вбивство і тут, коли на саме слово: Україна — “заломився” — той гордий Данилишин заридав.

І це нехай промовить до ваших судейських душ — цей криштал душ в обох підсудних.

Д-р Степан Шухевич

**ПРОМОВА НА ПРОЦЕСІ ЧЛЕНІВ ОУН
ВАСИЛЯ БЛАСА І ДМИТРА ДАНИЛИШИНА,
виголошена 21 грудня 1932 р. у Львові.**

Д-р Степан Шухевич (1877-1945) — адвокат, в рр. 1914-15 отаман УСС-ів, в рр. 1918-19 — отаман УГА, в р. 1919 командант IV бригади УГА, потім персональний референт Начальної Команди УГА, оборонець у політичних процесах українців перед польськими судами; автор цікавих “Споминів” та збірок оповідань “Видиш, брате мій...”, “Гіркий то сміх”.

Високий Наглий Суде!

У цій справі я, властиво, повинен мовчати. Мовчав через цілий час розправи Дмитро Данилишин і я повинен застосуватись до його тактики й також замовчати. Але я мовчати не можу. Не можу, бо моє сумління, мій обов'язок, який на мене кладе мій уряд, моє становище й моє становище в тій справі — забороняє мені в цих хвилях мовчати.

Не можу мовчати, бо мушу сказати те, що чую всім своїм серцем, що чую всією своєю душею, всім своїм сумлінням.

Хочу сказати так голосно, щоб голос мій почув не тільки Високий Трибунал, не тільки присутні на цій залі, але й суспільність, щоб мій голос, голос мого серця, голос мого сумління почув цілий світ — ціла вселенна. Не можу мовчати, бо уста мені відкрив сам мій клієнт Дмитро Данилишин. Відкрив три рази, але про це пізніше.

Сказав хтось: цинічно мовчить! І міг це сказати тільки той, хто не знає людської душі, — бо хто знає психіку людини, той чогось подібного не відважився б сказати. Я знаю з історії церкви, що були колись монахи, які накладали на себе великий обіт, обіт мовчанки й ціле життя мовчали й за це церква робила їх святими. Коли б мовчанка була чимсь лихим або якоюсь приємністю, то церква не робила б святцями тих, що собі приємність справляли. Мовчати це мука, мука наложена на себе добровільно й за це церква робила їх святими.

Мовчати має право кожний обвинувачений. Це право надають йому карні процедури всіх сучасних держав і нікому не вільно потягати його за це до відповідальности, не вільно

сказати: чому мовчить? — бо це його добре право. Якщо звинувач хоче засуду оскарженого, то має йому вину його доказати, а оскаржений може мовчати і сказати тому: доказуйте мені вину.

Мовчання при розправі, при такій розправі, де йдеться про бути чи не бути, жити чи не жити, мовчанка є героїзмом, великим героїзмом.

Видержати це мовчання хтобудь не потрапить. Адже ж тут на розправі розглядається питання, від якого залежить існування цієї людини. Не раз попросту слова рвуться з уст, а він сидить тихо, мовчить, закусив зуби, затиснув руки й з уст його не падає ані одне слово. Чи ж це не гідне подиву, чи ж це не свідчить про характер, добрий міцний характер, про тверду й незломну волю, про дійсно мужеський характер цього хлопця? Думаю, що так!

Але й проломив він мовчанку раз, коли стануло питання про те, хто забив постерункового Коята, він промовив: “Я стріляв! Не стріляв Білас, тільки я!”

Чому? Бо не хотів, щоб вина його спадала на чужі плечі, не хотів, щоб невинно посуджено його нерозлучного товариша-бойовика. А може хотів його рятувати? Не знаю, хто з них стріляв. Може він, може й Білас. Але він бачить, що його товаришу у небезпеці, він, хоч сам у так великій і грізній небезпеці, бере сміло новий великий тягар, тягар, що при оцінці його вини може сильно заважити на шалі його судьби, а це вказує на велич його характеру. Та сильна безмірна любов до товариша, яка посувається аж до пожертвування своїм власним існуванням, вказує на велич його характеру.

І промовив другий раз тоді, коли, на його думку, тут на залі цілком непотрібно розглядано другу справу, справу Т. Голувка. Не міг він мовчати й мусів перервати її, щоб заявити, що з тим вбивством не має він нічого спільного.

І третій раз, — тоді, коли свідок о. Киндій розповідав про ту сцену, коли селяни, побивши їх, як злочинців, почули від них слова: “Ми за Україну гинемо!” І у хвилі, коли свідок проголосив слово Україна, почули панове на залі плач, плач Данилишина, цього твердого й німого Данилишина. На самий звук Батьківщини, він попадає у розпуку і проливає не сльози, а перлини болю.

Усе зніс, та не міг знести образу, тієї хвилі, трагічної хвилі.

Чи, осуджуючи вчинки Данилишина, можете, панове судді, пройти поруч того факту мовчки, не звернути на нього.

уваги? Колосальна нечувана любов до всього свого, до свого народу, до рідного краю. Це велика, безмежна любов до України, це мотор усього того, чого Данилишин допустився. І над тим мотивом панове судді мусять застановитися. Бо не для будь-яких інших нечесних “цінічних” спонук, а тільки з любови до Батьківщини він пішов на чин, за який сидить отут на лаві оскаржених. І коли так думаю і вдумаюся в душу того хлопця, то мимоволі мушу сказати про нього: “Де гресе Швайгер”. Так, бо у своїй мовчанці він великий, — ще так молодий, але великий!

Що він до ОУН належав, того не заперечує. Це, вправді, не є предметом оскарження, але справа ця в’яжеться тісно зі закидами, які йому робить акт оскарження.

І був членом ОУН той любий, милий шевчик. Втягнув його хто? Інтелігент Мотика. Номен омен. І прошу суддів, коли б доказове поступування було протягнулося досьогодні, я дав би один доказ, який схарактеризував би цього індивіда. На жаль, післанець, який приніс мені цю відомість, прийшов пару годин після замкнення доказового поступування, прийшов запізно. І коли б я був міг те, що знаю і маю тепер, предложити Високому Трибуналові вчора, станув би тут доказ, що той Мотика, що на весні цього року, коли його випущено з в’язниці, зобов’язався перед поліційною владою в Дрогобичі робити доноси. Я був би поставив доказ, що до одного з поважних молодих громадян приходив Мотика і питався, чи не знає він будь-яких комуністів або українських націоналістів, бо коли він виходив із в’язниці, зобов’язався за те, що його випустили, доносити про все, що довідається, і це поставило б, як і зізнання, так і саму особу Мотики в цілком іншому світлі, у цілком інакшому світлі його характер. І цей, спосібний безумовно, інтелігент, іде на село й вербує там молодих хлопців на те, щоб їх опісля тут кидати перед наглим судом. Коли б це було перед звичайним судом, не перед наглим, можна було б тут сказати якесь лагідніше слово. Але втягнути когось до організації, а опісля приходити перед наглий суд і перед наглим судом зі свідомістю того, що тих хлопців жде, на них зізнати і хто знає, чи хоча крихітку правди (обвинувачені все заперечили) — це вже не робота Каїна, це вже робота диявола, гіршого, підлішого від соток Каїнів!

І на підставі таких зізнань, на підставі таких депозицій такої людини мається судити тих чесних хлопців? Втягнений до організації Данилишин, ішов за тією зіркою, якої ніколи зловити не в силі, якою для нього була люба Україна. Він знав,

що боротися за самостійність своєї Батьківщини є його свя- тим обов'язком. Він дістав наказ їхати до Городка і брати участь у чині на користь своєї організації. У чім — не знав він з певністю аж, майже, до останньої хвилини. І так, як увесь час мовчить спокійно й гордо тут у залі, як твердо мовчав увесь час під час слідства, так само мовчки приймає наказ та йде сповнити його, як вояк. Уже оборонець Василя Біласа підніс цю дуже важливу обставину, що не кажуть їм стріляти, тільки поручають їм інше завдання — взяти гроші. І йдуть вони обидва на сповнення наказу, прошу панів суддів, подивитися на те, якими фондами вони розпоряджають у хвилині, коли виїзять. Мають тільки те, що треба мати на квиток, — більше ані сотика не беруть та не хочуть ані на один неконечний сотик зменшити фондів своєї організації. Ідуть, бо дістають наказ нападу. Обидва — бо як сказав д-р Старосольський — годі їх розлучити. Ці два бойовики нерозлучні, і коли Білас іде на небезпеку, мусить іти з ним і його товариш Данилишин, його щирий і вірний товариш. Я знаю з війни, яка тісна приязнь може знайти місце в людських душах. І не могли їм доручити постів, зв'язаних зі стрільням, бо організатори добре знали хрустальні серця їх обидвох. Це геройське серце Данилишина відчували ми тут, а добре пізнала його оця жінка-селянка, яка гостила їх молоком і яка плакала тут, на залі розправи. І сказав п. прокуратор про те, що вони мордували людей, утікаючи. Ми чули щось інше. Стріляли на пострах, але вбивати не хотіли, не дозволило на це їх добре, чисте серце, не вбивали мимо цього, що доганяючі могли їх видати.

Я хочу звернути увагу на одну обставину. Втікаючий Білас бачить, що скоріше чи пізніше їх зловлять, і звертається до свого товариша: “Не втечемо. Ти маєш револьвер і кулі — проший одною мене, а другою себе. Хай буде з нами кінець”. На те Данилишин: “Так бути не може — хай вони зроблять з нами кінець”.

Що це значить? Чи це може якийсь акторський жест? Ні, це, панове, великий психологічний момент, який свідчить дуже багато про психіку Данилишина. Він знає, що стріляти до себе й до свого товариша, — це була б трусливість, а він, карний член організації, трусом бути не сміє. — “Нехай з нами зроблять кінець вони”, ті, що за нами гонять; ті, з того самого українського народу.

Стою на становищі, що про засоби ОУН є майже неможливим у суді говорити. Пан прокуратор має тут монопо-

лічне становище й ми в тім напрямі дискусії вести не можемо. Але які ті засоби не були б, то Високий Суд мусить взяти під увагу внутрішнє “Я” кожного з оскаржених, бо кодекс карає не чин, тільки особу. Тому караючи, треба взяти під увагу всі моменти душевні оскарженого й тут багато що промовляє на користь мого клієнта.

А тепер прошу панів суддів звернути увагу на момент, коли, серед найбільш напружених нервів, вони стрічають особи, які хочуть віддати їх у руки справедливості. Чи можна говорити тоді про розум?

Наука каже, що кожний у такій хвилі старається урядувати життя. Є це гін до самозбереження у моменті найсильнішого поденервування. І, може, п. прокуратор має рацію, що “багато стрілів впало”, але чи з наміром убити, того сказати не можна.

Мій клієнт цілий час мовчав, але мовчанка є признанням. Коли суд прийде до переконання, що він там був, то я знаю, що його чекає. Я прошу лише взяти на увагу мотив: для чого він ішов? А йшов для України й це понад усякий сумнів виявив. Слово: Україна — викликало в цього сильного хлопця стогін.

Панове судді! Не Данилишин стогнав, то стогнав цілий Український Народ!

Богдан Лепкий

ПОКЛІН ПОЕТОВІ

**Промова в часі концерту в пошану І. Франка,
28-го травня 1933 р. у Львові**

Богдан Лепкий (1872-1941) — видатний письменник, поет-лірик і новеліст, професор української літератури в Краківському університеті (з 1926 р.), автор студій про Шевченка, М. Вовчка та ін. Провадив культурно-освітню працю з рамени Союзу Визволення України в таборах українців-полонених у Німеччині за першої світової війни, 1915. Був великим українським патріотом, що пристрасно любив Україну і все своє життя служив їй своїми різноманітними талантами письменника, науковця, промовця і маляра. Умер Б. Лепкий 21-го липня 1941 року у Кракові й там похоронений на Раковіцькому цвинтарі 23-го липня (у гробівниці родини судді Апеляційного Суду Володимира Шайдицького).

Є спомини, що некликані з'являються перед свідомістю одиниць і громади.

Двадцять восьмого травня 1916 року у Львові при вулиці Понінського, число 4, кілька хвилин перед четвертою годиною з полудня.

У тій кімнаті, де зродилося не одне віще слово, лежав недужий. Обезсилений, з виснаженим, жовтим обличчям і з полинялими зіницями, що дивились кудись далеко, аж у другий світ.

Сини на війні, донька у Києві, він сам один. Лиш у другій кімнаті жінка, що його доглядала, а біля нього гість знайомий, що прийшов відвідати тяжко недужого. Коротка, важка, уривчаста розмова. Аж нараз: "Кличте кого можете, всіх, всіх, кличте, хто є!"

І прийшло — сонце. Глянуло з-поза хмар на хворого, на його усмішку на безкровних устах і — згасло. А разом з ним згасло туземне життя найбільшого після Шевченка українського поета.

Чому він кликав усіх? Чи хотів розпрощатися з нами, чи може хотів сказати щось, чого не висловив у своїх так численних творах — це загадка, яку забрав із собою.

На другий день лежав серед зелені і квітів. Квіти на нім, квіти кругом домовини, скрізь квіти.

За життя терня і хмари, а тепер — сонце і квіти.

П'янки пахощі приспали його.

Від вісьмох літ, за весь час тяжкої, невилічимої недуги, — перший спокійний сон.

Цить! Не буди його! Якого ще слова хочемо від нього? Невже ж він не сказав тобі:

“Якби ти знав, як люблю я тебе,
Як люблю невимовно!

Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава.
В тобі дух мій, будуче моє,
І краса і — держава!

Я ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзятті —
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печаттю!”

Є спомини, що некликані з'являються перед свідомістю одиниць і громади...

Ясний, соняшний, останній день місяця травня 1916 року.

У тихій домівці при вулиці Понінського, число чотири, — панахида.

Одинокий священник править її. Січові Стрільці виносять домовину. Хор “Бояна” співає “Тихий вітер”, а з Франкового саду чути голос якоїсь заблуканої пташки.

Може це його пісня? Пісня поета, що так любив природу, і красу і працю, що так дуже любив людину?

Промови, доземний поклін генієві й робітникові, людині й мистцеві. Ще один, і ще — і домовина двигнулася у свій останній хід... Січові Стрільці, пластуни, шкільна молодь і непроглядна маса народу. Як же важко і глухо пливе ця чорна ріка вулицями Львова!

Сонце вже давно погасло, вечірні тіні осотують мури, десь далеко гудуть гармати, а вони йдуть, і йдуть, і йдуть, казав би ти — кінця тому великому похоронові немає.

Була ніч, як земля узяла у свої зимні обійми того,

Що все, що мав, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страдав,
І трудився для неї.

Для найвищої у світі і для найдорожчої для людей ідеї.

Завтра знов буде день 28-го травня.

І чорна хвиля смутку знову докотиться до Личаківського цвинтаря і вдарить об Франкову могилу.

Але на тій могилі стоятиме пам'ятник Великого Каменяря, того, що молотом важкого слова розбивав скелю на дорозі до правди і слави. Лупав її, а відривки граніту розскакувалися широко й далеко. Може і вражали кого боляче... годі! Він розбивав скелю заскорузлости й отупіння.

І розбив її.

Генієм, що йому дав Бог, силою, що добув її із землі, і працею, якої навчився від своїх батьків-селян, безупинною, безприкладною працею.

І нині, куди не глянь, куди лиш молотом не вдар, скрізь відгукнеться тобі цей каменярь.

У житті товариським і суспільним, у родині і в громаді, на селі й у місті, в науці й письменстві, в театрі й у залі викладовій місця такого нема, нема кутка такого, звідки не виширало б його високе чоло, його в даль задивлені очі і його гірка, але люб'язна усмішка.

І старі, й дітвора, і селяни, й інтелігенти — всі ми повними пригорщами горнемо до себе добро, яке він нам у спадщині залишив. Це вислід невтомної праці покійного тілом, а живого духом, поета. Бо був він не лише каменярем на шляху до нашого поступу, але й ковалем кращої долі народу, цей син сільського коваля. Словом, не молотом, викоував її грімко, справно і влучно, не зважаючи на ніщо й на нікого.

І був покійний Франко летуном у всесвітні простори, де минуле зустрічається з майбутнім, невідоме з неминучим, проминальне з вічним.

Не одну ніч, замість відпочивати по трудах дня, бував гадкою по отих просторах, шукаючи розв'язки найважливіших питань. І був він нурцем, що поринає у бездонну глибіню людської душі, у крутіж життєвих явищ, добуваючи звідтіля невідомі появи.

Вірю, що не сама цікавість привела нас сюди нині, лише несамовита сила духа великого Покійника, вона стягнула тисячі народу до його могили.

Вдяка нас вела, а жаль гонив як вітер.

А на самім переді...оцього походу

Поезія ішла.

Бо це був її син рідний і один із кращих.

Франко-каменяр, Франко-коваль, Франко-Мойсей, чимало таких прізвищ можна йому давати. Але в глибині свого великого “я” він був у першу чергу поетом. Поетом вершин і низин, фантазії і дійсности, мрій і життя. Скільки нових шляхів перед українським духом відкрив цей вічний мандрівник, скільки нових слів і акордів добув він із багатострунної гарфи, якими самоцвітами обсипав наше слово і яку силу нев’ялих квіток кинув на наші тернисті шляхи!

Минуть літа, а може й сторіччя, заки зрозуміємо, якої сили додав Він нашим крилам до лету назустріч сонцю золотому...

Великі люди, як монументальні будівлі. Хто близько стоїть, величі їх не бачить. Треба відійти, щоб обкинути їх оком від гори аж до долу. Ми ще не бачимо Франка у повний ріст, але бачимо його краще, ніж двадцять років тому. Тоді він ще торкався політичних питань, був живою людиною, а людині злоби дня не минути.

Нині ця злоба дня відлітає від нас, як порохи й павутиння з пам’ятника — із бронзи; що було на ньому хвилеве й проминальне — минуло, залишається те, що вічне.

І задля тих непроминальних цінностей вічних величаємо його, як одного з найбільших мужів, яких дала нам наша Галицька Земля.

І як такому кланяємося йому низько й широко, це великі поминки на могилі великого поета-чоловіка.

Поминки. Але без похоронного настрою.

Навпаки, від могили Франка, як від його творів, віє на нас бадьорим духом сили й віри, віри в перемогу генія добра над демоном зла.

Крізь жаль і смуток нинішнього важкого моменту лунко гомонить його голос: **Vivere memento!** (Пам’ятай про життя!).

Остап Луцький

МИР ДУШІ ТВОЇЙ, КОБЗАРЮ

**Промова на концерті-академії у пошану Т. Шевченка
у Львові, 5-го березня 1939 року**

Остап Луцький (1883-1950?) — поет і політичний діяч, член “Молодої Музи”, автор збірки “В такі хвили”, в рр. 1907-13 редактор “Буковини”; у 1918 р. адъютант групи архикнязя Вікстельма (Василя Вишиваного), в рр. 1918-20 начальник штабу IV бригади УГА, старшина ген. штабу армії УНР. Від 1928 р. один із провідників української кооперації у Галичині, посол до Варшавського союму, від 1935 р. сенатор. Заарештований москалями, по окупації ними Галичини в 1939 р., вивезений до Сибіру, де й скінчив своє життя у важкій неволі, в концтраційному таборі архангельської тундри.

Всенародні ювілейні дні “Просвіти” закінчуємо нині доземним поклоном перед маєстатом того, чий культ вона в нас найбільше розбудила й поширила: перед маєстатом безсмертного слова Тараса Шевченка у 125-і роковини його народин.

Здавалось би, що кожне живе покоління вносить в історію національного життя свої ідеї, своє слово. Від появи Кобзаря” кожне українське покоління живіше від попереднього. А все ж — понад ними, понад цілим глибоким переломом світу від кріпацтва по нинішній день — уже ось-ось сто літ лунає і раз-у-раз термосить душу кожного живого українця пердусім воно, Шевченкове Слово.

Чи тому, що цим словом Шевченко заворожив цілу красу рідного краю і передав нам її у найкращих образах? Справді, ніде так, як у “Кобзарі” не реве й не стогне наш Дніпро й не регочеться як дужий запорізький дід “аж піна з вуса потекла”, — ніхто не переконав нас так глибоко, як Шевченко, що нема для нас у цілім світі другого Дніпра, — ніхто поза ним не зворушив нас так глибокорідним садком вишневим коло хати з хрущами, що поміж вишнями гудуть, — ані хмаринками, що за сонцем пливуть, червоні поли розстилають, закликають сонце до сну і вкривають його рожевою пеленою як мати доню, — ніхто як він не відкрив нам чару української ночі — запорізької матері, коли ціле небо — чорне море, серед якого місяць — срібний човен — то виринає, то потапає, — а ген — далеко за хмарами Сам Бог наслухує

усього, про що, серед нашого степу, могила з вітром говорила...

І ніхто не передав нам співу рідної землі в такій геніальній та найріднішій ритміці нашої стародавньої колядки, щедрівки, шумки, коломийки, як Він, і ще досі тільки Він...

Так, це все вистало б, щоб Україна віками пам'ятала і згадувала його пісню. Алеж і в цім не міститься Шевченко, його ми не тільки споминаємо, — ми з покоління в покоління ним живемо!

Час перед появою Шевченка в Україні був надзвичайно небезпечний. Переяславське порозуміння з Москвою докотилося до останнього краю. З Гетьманщини й Січі не стало сліду. Політично Україна вже не існувала. Руїна її політичної волі додала величезного розгону царсько-московському дикому деспотизмові, а що й Церква пішла йому на послуги, цар і панівна Церква злилися у державній практиці водно! Мотор того темного царства — тодішню бюрократію — назвав сучасний Шевченкові Белінський шайкою злодіїв і на все готових розбишак-провокаторів. Кожне, хоч трохи сміливе слово, кожна зустріч кількох людей не при чарці, могла втоптати кожному стежку в тюрму чи Сибір. Від молдавана аж до фіна все замовкло...

У такий час Бог дав нам Тараса, дитину в найбіднішій кріпацькій хаті й уже небавом сиротою поставив його на найтвердішу стежку життя. Тільки його батько мав велике прочуття, що з тієї дитини буде або ніщо, або щось дуже велике. Перебиваючись крізь праліси безвихідних життєвих умов, сам Шевченко осягнув найвищі верхи. Але дилема “ніщо або щось дуже велике” — була не тільки особистою проблемою Шевченка. Він, як ніхто інший, відчув, що перед тим самим імперативом стояла тоді ціла українська нація. І він рішився кинути своє чарівне слово й цілого себе на жертвенний вівтар нації.

Відразу, ще в Петербурзі, йому здавалося, що для того вистане пригадати сучасній українській еліті колишню славу її дідів і прадідів, тих, що “вміли панувати” й “одностайно стати”.

Він чув звідусіль живий відгук своїх поем.

Щоб далі вести це діло, в 1843 році Шевченко вертається, після побуту у Вільні, Варшаві й Петрограді в Україну. Однак саме та зустріч з рідною дійсністю скоро стала для нього трагедією. Шевченка, очевидно, скрізь гучно вітали, гостили, називали пророком, плакали, читаючи і слухаючи його

го нових поем, але сам Шевченко зрозумів і відчув глибоко, що все воно пусте, що провідна верства українського народу вже затроєна московським ядом, що козацький правнук у глибині душі — це раб, що навіть лібералізм тут тільки сліпе й мертве мавпування чужини, — що на втіху темної Москви українські пани скаженіють, людей продають або програють, добре й радо ходять у чужім ярмі, преподобним називають лютого Нерона, підніжки царські, лакеї у мережаній лівреї, — що про Україну, про її минулу славу, сучасне горе й майбутню волю на тій же Україні ще хіба тільки могила з вітром говорила, — могила, бо все інше заніміло, бо все інше оглухло!

“Заснула Вкраїна,
бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
в калюжі, в болоті, серце погноїла
і в дупло холодне гадюк напустила!”

Україна — бездітна вдовиця!

Шевченко почув себе живим серед трупів. І тоді немов дух лицарів усіх наших минулих століть зосередився у Тарасі, кріпацьким сині, — Його романтична праукраїнська Муза не могла й серед таких умовин затратити віри. Шевченко вже знав силу вільного духа, знав, що, як тільки цей дух займеться ще раз в Україні, тоді народ стане морем, на дні якого і неситий не виоре поля і, навпаки, що на неправді й рабстві збудована московська сила — може впасти й упаде.

Хто цей вогонь духа має запалити? Нема нікого? Тоді зробить це він — сам Шевченко, — така Божа воля!

І хоч знав Шевченко, що ця стежка для нього знову кінець волі, тюрма, Сибір, жертва найстрашніша, — він свідомио пішов на свою Голгофу. І було Йому однаково, чи хто колись згадає Його і скаже синові молитися за Нього, і було Йому однаково, чи буде той син молитися, чи ні... Щоб Україна не збудилась окрадена серед пожежі!

Широким помахом розгорнув Шевченко свої крила, вони тепер вирости у нього великі! Усю силу душі вкладає Шевченко, щоб визволити народ України з кайданів лихої ночі, — стає найвищим суддею минулого й сучасного в Україні, огненним словом стрясає сумління земляків, — Його серце, що людей любило, вибухає вулканічною лявою, яка пече напівмертві душі земляків, — Його слово стає ножем хірурга, що має розпанахати гниле рабське серце, вицідити сукрувату і влити в нікчемних унуків славної Гетьманщини — нової, живої, козацької тієї крові, чистої, святої!

І загули строгі, тоном старозавітніх пророків лунаючи псалми: “Чигирин”, “Сон”, “Кавказ”, “Великий Льох”, “Іван Гус”, “Псалми Давидові”, “Холодний Яр”, “Суботів”, “Розрита Могила”, “Посланіє”, “Заповіт”.

Раз-по-раз бухає лявіна гніву, суду, жалю, віри і пророцьких візій. Цю вогнисту ляву свого духа Шевченко перетоплює у дзвони слова, будить ним мертвих, кличе ним півживих і навіть іще ненароджених синів України на сполох, бо “Мати гине!” І серед найтяжчих умов не манило Шевченка тільки саме соціяльне визволення кріпаків, він різко поставив гасло політичної боротьби з Московщиною, гасло незалежної української республіки над Дніпром.

— “Схаменіться, будьте люди!”

— “Борітеся, поборете!”

— “За правду стать, за правду згинуть!”

— “В своїй хаті, своя правда і сила і воля!”

— “Настане суд!.. Домовина розвалиться, встане Україна!”

— “Кайдани порвіте і вражою, злою кров'ю волю окропіте!”

Дзвонять дзвони на сполох, раз-по-раз бухає лява гніву, суду, жалю, віри і пророцьких передбачень! Голосно, явно і без страху здирає Шевченко маску з московсько-візантійського царопапізму!

В умовах, що їх ми все таки тільки слабо уявити можемо, в часі величезного упадку духа серед національного проводу, Шевченко лишився у краю і проти найбільшої тоді у світі й найлютішої державної сили, поставив свого незломного духа.

“Не запродамся нікому,
в найми не наймуся”.

Такий гордий визов кинув Шевченко московським катом України й видержав при нім навіть тоді, коли вже впала на нього найстрашніша кара виселення з забороною щонебудь писати й малювати, — бо кріпко вирізьбив Він у собі етичний погляд на світ: що є Бог, та що — це правда! Українська правда — це воля України! Ворог правди й волі — ворог Бога!

Палало Шевченкове слово, катів катувало, роздуло вогні по всій Україні, пекло душі, термосило сумління, виливало сукрувату їдь — як засвідчує Костомарів — нарешті ро-

зірвало перед найліпшими з сучасних заслону, якою вкрито зложеноу до гробу Україну!

І згодом побачили Її, — найшли Її у своїх серцях, відчували Її у своїй свіжій козацькій крові зразу тисячі, а далі сотні тисяч синів пробудженого народу. Пісок української етнографічної селянської маси стає гранітом української Нації.

У 1914 році струснувся світ у підвалинах і прийшло нове українське відродження.

У століття народин поета з'являється у всесвітній збройній боротьбі народів знову українська шабля — найцінніший відгук Його віщого слова. По всій Україні гудуть знову впродовж кількох літ рідні гармати за Її волю і силу і славу! Нині знову скований Дніпро і знову історична карта відвернулась.

Але Україна, як сокіл, знову замкнений у московській клітці, вже не може забути вільного простору, вільного лету.

Тому тепер ще глибше западає у живу душу цілої нації Шевченкове слово.

Український громадянин взагалі не має і не буде мати права на легке, спокійне життя, а безпосередньо перед нами дальші немилосердні зовнішні удари й конечні найвищі зусилля. На найвищі зусилля мусять приготувитись усі, що вже в захваті містичної віри наслухують голосу лицаря Івана з "Великого Льоху"...

Мир душі твоїй, Кобзарю!

За хвилину відійдемо звідси, з твого свята, у тяжке, але горде життя. Відійдемо від світу, але не від Тебе і не без Тебе, — з Тобою!

("Діло" ч. 56, 12-го березня 1939 р.)

**СЛОВО НА МОГИЛІ БОГДАНА ЛЕПКОГО,
виголошене 23 липня 1941 р. в Кракові.**

Як рідна земля кров'ю умивалася, у вогні відроджувалась, як чорне гайвороння з неї піднімалось, відлітало, як веселка на небі показалася, соняшні дні заповідала, — то тоді прийшла до нього смерть.

Умирав так легко, якби хто подув на нього, загасив як свічку. Забрав Бог душу його у Свої моцні пригорщі та й заніс до Себе у далеку синяву небесну. Аби не терпів більше, та й не мучився, бо скінчився день його робочий, бо сонечко вже понад захід стало, бо вже вертатись би із поля додому, відпочити б уже треба; кованим, залізним возом їхати б у чужу, тверду землю, та й лягати б у неї, як у білу постіль, доки своя колись не пригорне так, як рідна мама, лишати б своє господарство у самі жнива, забувати б землю свою, за діти свої, лиш би собі геть звідси, бо такий закон, така Божа воля. Умер і ніхто вже на це не порадить, аби головою товк у білі стіни, аби кричав до Бога, то Він уже не встане. Якось тяжко в це повірити, а ще тяжче з цим погодитися. А мусиш, бо студена скриня, бо свіжа яма, бо пуста, бо сльози, бо рана.

Осиротив нас, гей би розсердився. Не хоче слова промовити. А бувало гостив нас словами своїми — як даром Божим, приносив їх повні жмені. Не лиш тих, що їх розсипав своїм дрібним письмом — так, як святим зерном — по білих паперах, але й тих, що роздавав нам своїм дзвінким голосом — увесь час — і у свято, і вбудень. Бо те, що написав він у своїх книгах, — лишиться на віки вічні, не пропаде. Він так, як добрий господар — землю, ці книги нам — дітям своїм передав.

І земля вічна, і діти вічні і Україна вічна. — Але за те його слова живі говорені, дзвінки та сердешні, сильні та здорові можуть забуватися поволі, а шкода б марнувати цей його добуток. Най би ще жили, най би не йшли з нами в могилу, най би дітям, внукам переказували як святу легенду.

Ховаємо нині господаря понад усі господарі, багатиря на всю Україну. Повинні б нині в усіх церквах дзвони жалісно задзвонити, повинен би нині увесь народ за душу його Отчешаш казати, свічечки воскові позасвічувати, калачі пшеничні на скатертях класти, повинна б ціла Україна заплакати, як

цей господар своє господарство покидає та й кованим возом під Божі брами заїжджає...

Ховаємо сьогодні не лиш славного поета, визначного ученого, що творив, писав; але ховаємо справжню людину, великого учителя, апостола, що голосив і навчав. Це найкраще знаємо ми, найближчі його, учні, слухачі. Він, як учитель і опікун, як людина — був нам може ближчий, як письменник. Наше життя зазублювалося за його життя. Ми жили тією самою працею, ідеями, що він. Він нас учив брати перо, кисту в руки, словом промовляти, мистецтвом жити. На нікого не гнівався, завсіди вирозумілий і добрий, як тато наш рідний. До нас — сільських дітей — мав особливий сантимент. Казав собі оповідати про село, про господарів, про їх радості і смутки, говорити рідною говіркою. Хто не любить і не знає вузької батьківщини, той ніколи не вмітиме полюбити цілої вітчизни. Ми на чужій землі, як сироти — в його хаті свою мали; завжди гостинну й теплу. Оту хату, що в ній не раз до пізньої ночі просиділи. Стрічались ми тут усі, з усіх сторін. Здається не було студента, щоб не був гостем у його хаті, так, як не було визначного українця, щоб не прийшов йому, великому Господареві, поклін свій віддати. Усі чужинці тут заходили, слухали його розумних слів про Україну, про її дітей, про її багату культуру.

У цій атмосфері ми під його батьківським оком виховувалися, на його очах підросли, на його очах господарити почали. — Розходилися його учні, слухачі його, по всій Україні, по цілому світі. І ті, що їх учив у гімназії, і ті, що їм по таборах викладав і всі принагідні, врешті ті, що до них говорив він тих кільканадцять літ з університетської катедри.

Мав нечуваний дар живого слова, умів захопити, пірвати, дібратись цим словом — як добрим плугом — до самого коріння душі. Сіяв там свої слова. Росли вони, як золота пшениця, нам на пожиток, а йому на втіху.

Тому ми найбільше осиротіли. Завжди ще можна буде взяти його книгу в руки, але ніколи не вчується його живого слова, його металічного аж дрижачого голосу, його надхненного викладу.

Не знаємо, чи вміли ми, учні його, віддячитися йому, хоч він цього ані не хотів, ані не потребував. Мабуть, часом йому ще чим і докучили, докорили. Звичайно, як діти. Коли так, то просимо його нині на цьому роздоріжжі, аби нам простив.

Прости нам, учителю наш Богдане, перший раз, другий раз і третій раз. Як ти нам простив, то й Бог нам, може, простить.

Ти ідеш собі нині в далеку дорогу, а ми тут ще лишаємося, доки нам Бог назначив, господарити маємо. На спаленій, потрисканій землі хату будувати. Як вертатисьмемо, то перша річка нас запитає, чого ми самі без тебе, господаря нашого, ідемо додому? Буде скаржитися, що ми тебе залишили в чужій чужиниці, що вона за тобою тужить, бо у вас однак шуми, в неї хвилі грають, в тобі думи, бо у вас і броди і безодні й обоє стати ви негодні, лиш ідете крізь гори, крізь бори у невідоме вам Чорне море... Свою скаргу передасть другій річці з другого кінця України, що про неї казав колись: "Як вдарить вам підземний дзвін, то йдіть туди, де кличе він, через кордони, ген на Дін..."

Десь стеги, поля та межі будуть нам дорогу забігати, нас до хати не пускати, бодяками нас у ноги колоти за те, що ми тебе не веземо з собою додому.

Десь церковці будуть хрести свої срібні із бань вихилати, заглядати, чи тебе в поході цьому не побачуть? А потім їх будуть у смутку похилати.

Десь народ буде на брамах, на воротях та на перелазах слъози обтирати, як не побачить тебе між нами.

Десь могилки свіжі та криваві будуть цвітом у лузі, червоною калиною хилитися, укриватися, аби тебе привітати, аби тобі за болі свої. муку розповісти.

Десь твоя хатина в Черчі буде очі свої за тобою видивляти, та й на тебе, господаря свого, чекати, дожидати. Буде на дорогу вибігати та й людей питати, чому вони тебе не привезли з чужої чужини? Десь мамина та й татова могила на сільськiм цвинтарикy буде до схід сонця — слізьми умиватися, що їх син лишився. Лиш твоя дружина тебе отут привітає, аби тобі легша земля чужа була.

Але ми за тебе не забудемо, будемо поминати, книги твої ще раз перечитувати, аби ти знав, що недармо ввесь вік господарив.

Ідь щасливо в нову далеку дорогу, Господарю наш пишний, Учителю наш добрий, Тату наш рідний. Аж тепер ми вже на розході.

Благослови і нас на дорогу та й допоможи нам молитвою своєю у Бога наново господарями стати. Скажи там Богові Великому, що досить уже кари, що досить уже муки і крови, що ти тому приходиш до Нього, аби за своїм господарством обстати, дітей своїх боронити.

Ідь же ж цим новим кованим возом до Бога на скаргу, та й вези від нас Йому подяку-молитву за те, що нам на нашу землю соняшні-надійні дні посилає.

Кланяємося тобі оцим малим своїм словом в далеку, щасливу дорогу — кладу тобі його у твою могилу від учнів твоїх, слухачів твоїх, від дітей твоїх!

Верховний Архієпископ Йосиф Сліпий

**НЕХАЙ ПОВІВАЄ НАД НАМИ ДЕРЖАВНИЙ СТЯГ
СОБОРНОЇ УКРАЇНИ**

**Слово у 50-річчя Чину 1-го Листопада,
виголошене в Римі 1968 р.**

Верховний Архієпископ Української Католицької Церкви Йосиф Сліпий Коберницький-Дичковський (*1892) — визначний церковний і громадський діяч у Західній Україні. З 1920 р. професор богослов'я у Духовній Семінарії у Львові, викладав догматику, один з основоположників Богословського Наукового Товариства. Крім богословських творів автор ряду статей, розвідок, доповідей і ін. Авторитет у питаннях про Пресвяту Трійцю і про походження Святого Духа. З 1926 р. ректор Духовної Семінарії у Львові, і, після переорганізації Семінарії на Богословську Академію у 1929 р., її ректор аж до війни в рр. 1939-44. У грудні 1939 р. висвячений на Львівського архієпископа, а з першого листопада 1944 р. став львівським митрополитом. У рр. 1945-63 відбув каторгу в большевицьких тюрмах. З січня 1965 р. іменований Папою Павлом VI на кардинала Вселенської Церкви.

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

“Возрадуємося і возвеселімося за тії дні, як Ти нас упокорював; за ті літа, коли ми натерпілись горя” (Пс. 89, 15).

1. Ось цими думками розпочинаємо світлу пам'ять, яку нині обходимо, і ставимо їх у главу наших роздумвань. Бо коли ми згадуємо ці слова святого Псалмопівця при всіх радісних, церковних і народних святах, то в цю рідку хвилину вони в першу чергу повинні — і то з самого початку — стати нині перед нашими очима і в нашій свідомості. Ми споминаємо нині пам'ять 50-річчя проголошення самостійності Української Держави, а водночас згадуємо й поляглих за волю України, в смутку співаючи “Со святыми упокой”. Здавалося б, може, що ті два моменти й події не гармонізують з собою, та в дійсності вони зливаються в один мелодійний акорд.

Дорогі Браття і Сестри! Чи може для народу бути щось більше на землі, як осягнення його волі, самостійності і його незалежності? Це великий дар Божий, за який належить дякувати Господеві; і коли по таких довгих сторіччях ми відновили 50 років тому нашу Державу, то це був могутній акт, яким ми нав'язали до славних попередніх часів Святослава,

Володимира, Ярослава, Данила й інших, і зачали думати їх державницькими думками. А це ж велике Боже просвітління дійти до розуміння отут, на землі, тієї нашої найвищої цілі, яку положив Господь Бог і яка затерлася перед нами впродовж століть. Наш український народ став знову в ряді вольних народів і в сім'ї незалежних держав, і хоч недовго вдержав здобуту волю, то все ж таки досягнення і наслідки того переломового зриву були величезні. Вони витиснули багатозначну печать на душі українського народу і вказали напрям для всіх майбутніх поколінь і всіх наступних століть, кожного сучасного і грядущого українця. Водночас, коли ми так святочно при гробі св. Йосафата творимо пам'ять тієї великої історичної події, то й згадуємо в молитві й пошані всіх поляглих за волю України. У цей день ми співаємо “Со святыми упокой” і згадуємо зі сльозами поляглих, що віддали й поклали свою душу за народ, за його волю і долю; поклали її за те, щоб нам і грядущим поколінням було лучче й легше. Здавалося б, Дорогі Браття і Сестри, що це сумна хвилина, а проте яка вона радісна! Ви пригадуєте собі ту подію з життя Макавеїв, коли вони — сім їх братів — у важкій і нерівній боротьбі віддали своє життя за справу Божу і свого народу. Немає більшої любови ближнього, як положити душу свою за друзів своїх (Ів. 15, 13).

Значиться, ті, що поклали душу, славою вкрили ім'я українське, а водночас і так само і своє власне. Вони віддали життя, може, довше або коротше, все ж таки вмерли за найвищу ціль отут, на землі: за Бога, за славу Його, за свободу Держави, щоб могли в цій Державі свobodно величати і святити Його ім'я. Це ж найбільше достоїнство, це найбільша слава, а водночас і радість! І тому ці два моменти, ці дві події, так тісно з собою зв'язані й так тісно з собою злучені, наповнюють нас бодрістю, смілістю та вдячністю для Господа Бога. Вони також підносять наше чоло без уваги на гори перепопн і труднощів відважно глядіти вперед та й дивитися, як на зразок, на тих, що пожертвували і віддали своє життя, не жалували його — для того, щоб нам було легше і краще.

2. Чим же ще так важливий отой пропам'ятний зрив? Він переважливий тим, що перетворив психіку українського народу й навчив його думати по-державницьки. Це велика Божжа благодать дійти до того, щоб навчитися думати так, як годиться кожному українському громадянину, як членові свого народу. І не лише думати, але й діяти, щоб осягнути те, що для нього найвище на землі: щоб у своїй вільній Державі

віддавати честь Богу, дбати і працювати для свого народу та вміти вдержати свою Державу.

3. Нинішня хвилина є також великою ще й з другого погляду, а саме тому, що вона навчила нарід думати і діяти по-соборницьки. По-соборницьки, — що всі ми є одно, де б ми не були, чи в Америці, чи в Новозеландії, чи в Бразилії, чи в Австралії, чи де отут в Європі, чи на Зеленому Клині, чи в Сибірі, чи на Великій Україні, — всюди ми одно, і всім нам дорога доля України. Соборність і єдність є найвищим ідеалом для кожного українського громадянина; почувати себе одним і діяти разом з цим великим народом. А 50 літ тому високо піднесений стяг незалежності й соборности мусить і нині так само присвічувати всім, що йдуть і змагаються у тому, щоб вдержати його так високо, як він був піднесений.

4. А водночас, мої Дорогі, ще й третій момент у цьому святі важливий нині для нас: цей зрив благословила наша Церква, бо вона молилася за нього, — за створення своєї Держави, за її утвердження і розбудову. І серед гомону дзвонів Церква звеличала цей подвиг по віки вічні. В духовно-пастирському розумінні Церква очолювала його, бо наші Пастирі-Владики під проводом нашого Слуги Божого Андрея, яких ми нині також одночасно пам'ять творимо, стоячи на чолі тих усіх, що полягли в боях, у в'язницях і на засланнях, тих усіх, що віддали життя своє за велику справу.

І дійсно, для нас, віруючих, і нині ось тут, при гробі св. Йосафата празнуючих — це велика потіха, бо Листопадовий зрив і всі поляглі, яких пам'ять нині творимо, відомі й невідомі по імені, — а було їх без ліку, — це також велика ласка. Потіха й ласка, бо Господь удостоїв нас так великого Чину, і стільки героїв постало з-поміж нас. Віддаємо нині належну честь Господеві і звеличуємо їх ім'я “Со святыми упокой” та запевняємо їх про “вічну пам'ять”. Тому нинішня Літургія з нагоди Ювілею 50-річчя створення нашої Самостійної Української Соборної Держави підносить нас усіх високо на дусі й каже нам думати й діяти в тому напрямі. Ідея відновлення Української Держави мусить бути провідною у всіх наших думках, змаганнях, стражданнях і досягненнях. Піднесений державний стяг Соборної України і хай повіває над усіма нами повіки вічні!

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

SUMMARY

Bohdan Hoshovs'kyi

THE WORD BECAME FLAME

The Art of the spoken Ukrainian Word

The art of spoken word, be it rhetoric, recitation or poetry, story-telling or a poem sung to the accompaniment of a musical instrument — is inseparable from the whole of life and culture throughout the ages. It has been appreciated not only in antiquity, particularly in Ancient Greece and Rome, but also in our contemporary world. It is only recently (in 1953) that the Swedish Academy of Sciences awarded the Nobel Prize to the late Sir Winston Churchill “for the excellent historical and biographical works” and also for “brilliant oratory” which he demonstrated in his speeches in defence of the high ideals of humanity. Sir Winston’s speeches against Hitler’s brutality resemble oratory of Demosthenes against Philip Macedonian.

Oratory, or the art of speaking, had reached a level of excellence in Ukraine a long time ago; this is especially manifested in the Church sermons after the introduction of Christianity into Ukraine in 988. Among numerous anonymous sermons that have survived, the sermon of Ilarion, Metropolitan of Kiev, about “Law and God’s grace”, which he delivered in honour of Vladimir the Great, Prince of Kiev, in the year of 1040 — serves as a brilliant example of oratory in ancient Rus'-Ukraine. In the twelfth century the sermons of bishop Kyrilo Turivs'kyi excelled in their oratory and abundance of artistic devices. In the thirteenth century, beginning with Archimandrite of Kievo-Pechers'ka Lavra, Serapion, the sermons portray tragic and painful pictures of ruin brought upon Ukraine by Tatars, including the destruction of Kiev in 1240. According to Archimandrite Serapion, the calamitous times were brought upon by the sins of the people and were God’s punishment.

In the following centuries, oratory became a subject of learning in Ukrainian schools, especially in the Academy of Kiev. Ioannykii Haliatovs'kyi, the rector of this Academy, prepared a very interesting textbook of rhetoric. Another book on rhetoric was written by a professor of the Kievan Academy, an excellent orator himself, Teofan Prokopovych. At the same time many collections of Church sermons were appearing in Ukraine, and from here they disseminated over all Slavic countries with the exception of Moscow, where they were

ordered to be burned by the Russian Tsar and Patriarch of Moscow (e. g. books of Ukrainian preacher Kyrylo Stavrovets'kyi in 1627).

The Church sermonizing in Ukraine in later years, despite persecution by the Russian Tsar Peter the Great, especially after his defeat of Ukrainian Hetman I. Mazepa and Swedish King Karl XII at Poltava in 1709, has not only survived but has reached its highest stage of development in modern times. This is evident in the sermons of priests and bishops and, above all, in the sermons of two Ukrainian Metropolitans: Lypkivs'kyi, Metropolitan of Kiev who was arrested by the Soviets and died in unknown circumstances, and Andrii Sheptyts'kyi, Metropolitan of L'viv who also died in similar circumstances in 1944. Outside of Ukraine, both Ukrainian Catholic Church and Ukrainian Orthodox Church have their excellent orators in the persons of Cardinal Iosyf Slipyi and Metropolitan Mstyslav respectively.

When we look at the secular world of ancient Ukraine, hardly any examples of oratory survived until the present time. However, a masterpiece in this category, namely the eulogy on the grave of Hetman Bohdan Khmel'nyts'kyi, has been preserved. The eulogy was delivered in 1657 by Samiilo Zorka, the secretary general of Ukrainian Cossacks, and later widely circulated throughout Ukraine. Even to-day we are struck by the beauty and style of its content.

Under the occupation of Moscow's tsars, neither written nor spoken Ukrainian literature had an opportunity to develop. Only the Ukrainian Renaissance brought about by Taras Shevchenko, beginning with the appearance of his "Kobzar" in 1840, revived this field of art. Taras Shevchenko himself was a great recitor as was his friend Panko Kulish, who spoke at Shevchenko's funeral. Funeral oration of Kulish, and orations of other persons read at funerals today, reveal a great depth of feeling and sentiment.

The death of Taras Shevchenko marks the beginning of the Shevchenko cult as well as the beginning of the new stage of development in the art of speaking; each year in March, the month of Shevchenko's birth and death, Ukrainians all over the world commemorate his name in speeches and in recitations of his poems or stagings of his plays at special gatherings. Shevchenko's words are spoken by all, — adults and children, workers and professors, peasants and scientists. Frequently some of the speeches or recitations attain the highest artistic level of performance, and leave a long-lasting impression on thoughts, minds and feelings of the audiences.

The national and political aspirations of Ukrainians in both Western Ukraine — part of Austro-Hungary, and Eastern Ukraine — part of imperial Russia, were greatly influenced by Shevchenko's works, accepting him as the Ukrainian national prophet. This was

especially true in Western Ukraine where, under the Austrian constitution we see blossoming of political rhetoric in Lviv and Chernivtsi during election gatherings, and in Vienna during parliamentary debates. Numerous brilliant speeches in defence of Ukrainian rights delivered by Ukrainian representatives in the Austrian Parliament were not only known in all corners of Austro-Hungarian Empire but in Western Europe as well. Of special note were the speeches delivered in the Austrian Parliament by two Ukrainian parliamentarians, L. Bachyns'kyi and K. Tryl'ovs'kyi, which lasted for many hours. The Ukrainian struggle for political rights in Austro-Hungary and later in Poland resulted in numerous political trials of Ukrainians; Ukrainian lawyers defending their clients have shown not only great professional skills but excellence of eloquence as well. A special mention should be made of Volodymyr Starosol's'kyi, Stepan Shukhevych, Volodymyr Zahaikivych, although there were many others.

In the part of Ukraine under the tsarist rule, the art of spoken word could only be freely expressed after the revolution in 1917, in the free Ukrainian National State. However, the new aggressor, this time Red Moscow, beckoned the Ukrainian nation not to the art of spoken word but to military arms. The spontaneous response of the Ukrainian youth to defend Kiev, the capital city of Ukraine, resulted in its slaughter at the hands of new aggressors. This event took place in January 1918, at Kruty, and the readiness of the Ukrainian youth to sacrifice its lives is the biggest proof of its yearning for an independent Ukrainian state. Two months later, in March, in a free Kiev, a state funeral was held to honour the fallen heroes. The eulogies were delivered by Mykhailo Hrushevs'kyi, the president of the Ukrainian Republic, and L. Staryts'ka-Cherniakhivs'ka, the Ukrainian writer. The latter speech deserves a special mention, for, on the one hand, it accuses Moscow of cruelty and imperialism, and, on the other hand, it expresses a strong belief in the ultimate victory of justice. Her speech will be remembered together with speeches of Demosthenes against Philip of Macedonia and of Winston Churchill's against Hitler.

Since the early days of their history Ukrainian people had to defend their land with arms. One of the early battles, the battle with Polovtsi, is the theme of a very well known epic song "Slovo o polku Ihoria". This poem is not only an example of artistic literary creation but a song which in medieval times was recited to the accompaniment of music at princely courts. This form of art was flourishing again in Ukraine in the 16th century in the form of Cossack dumsy or epic songs, which were sung to the sound of the bandura.

At the present time the art of spoken word is being cultivated in Ukraine in the form of folk-songs being sung to bandura music.

Many bandura choirs exist outside of Ukraine, such as in Detroit and other places, and continue to develop the tradition in the free world.

Recitation, a similar form of art, was cultivated especially in the Kievan Academy in 16th-18th centuries by its professors and students. Later, such important artists as Mykhailo Staryts'kyi, Marko Kropyvnyts'kyi, Lev Lopatyns'kyi, and many others became its followers. At the turn of the nineteenth century Kornylo Ustiianovych, an outstanding poet and painter, was also a reciter.

After the Second World War and the unsuccessful Ukrainian War of Liberation, the art of spoken word began to flourish again renewing courage and endurance among Ukrainians. To the annual honouring of Shevchenko two new names to be honoured were added — Ivan Franko, an outstanding writer, and Lesia Ukrainka, a talented poetess.

Many outstanding Ukrainian speakers and reciters took part in those celebrations, such as Bohdan Lepkyi, a university professor, Volodymyr Zahaikevych, a deputy-leader in the Polish Senate, Ostap Luts'kyi, a senator, and Lev Bachyns'kyi, a member of Polish Parliament. Among those prominent and well-known people a new person began to be noticed. This was Iuliiian Genyk-Berezovs'kyi, a young student and later a talented university lecturer. Possessing unusual talent in the art of spoken word, his appearances were enthusiastically received by appreciative audiences. His great expressiveness, deep feeling for poetry and sensitive interpretation, especially of Shevchenko's poems, made each of his recitations a memorable occasion. Genyk-Berezovs'kyi shared his talent with his fellow-countrymen by travelling and appearing before audiences all over Western Ukraine. The old traditions of the Kievan Academy to visit people with puppet theater or recitations of poems, practiced especially during Christmas or Easter holidays by students, were thus restored again. Genyk-Berezovs'kyi's numerous appearances inspired many budding talents for whom he became a model to imitate. His influence on his followers was the greatest service he could render to his nation. The advance of the Red Army during the Second World War forced Genyk-Berezovs'kyi to leave his native land. In 1948 he came as an immigrant to Canada, where he died in 1952. During this short period Genyk-Berezovs'kyi managed to appear before audiences in centers of the densest concentrations of Ukrainians in Canada.

To honour and commemorate his name, his friends and the Ukrainian Shevchenko Scientific Society, of which Genyk-Berezovs'kyi was a member, are publishing posthumously his book about the art of spoken word in Ukraine.

Genyk-Berezovs'kyi is no more with us. But, the art of spoken Ukrainian word continues to grow. In Ukraine, despite Communist censorship, Shevchenko's poems are recited; outside of Ukraine, in the free world where many thousands of Ukrainians reside, each year the name of Shevchenko is commemorated by speeches, recitations and stagings of plays.

At the same period, when in the Ukraine under Moscow occupation, the free parliamentary tribunal for the free Ukrainian word ceased to exist, Canadian Ukrainian members of parliament in both the Federal and Provincial governments of Democratic Canada are heard. Although these members speak English in Parliament, they are also very gifted orators in Ukrainian language, and often appear at various meetings and rallies in Canadian Ukrainian organization circles. Among the parliamentarians of Ukrainian origin in Canada classed as brilliant orators the First Federal Member of Parliament of Ukrainian origin Michael Luchkowych, Anton Hlynka, Fedir Zaplitnyi and many others.

Senators whose orations on the theme of Ukrainian issue in Canada are heard: William Wall, John Hnatyshyn and Paul Yuzyk. Federal Minister of Labour in the J. Diefenbaker's Cabinet, Michael Starr (the first Cabinet Minister of Ukrainian descent in Canada) during his office averted a great number of labour strikes, all due to his capable and decisive management. At the First World Congress of Free Ukrainians, which was held in New York City in November 1967, M. Starr delivered his brilliant speech to the Congress, in which he brought greetings from all parliamentarians of Ukrainian origin in Canada. His address was met with thunderous applause.

In the history of Canadian parliament, 68 members of Ukrainian origin were elected to the provincial government, 13 to the Federal government and 3 Senators appointed. Many of these played a leading role in the Canadian government. Foremost among them, A. Hlynka, who pleaded for the admittance of post-Second War World refugees in Europe to Canada. As a result of A. Hlynka's pleadings, he was called "The Guardian of the Third Canadian Immigration". Between 1946-47 A. Hlynka on 7 different occasions spoke on the Displaced Persons issue. The influx of immigrants to Canada greatly contributed to the development of the country.

In the Ontario Government, a Canadian Ukrainian member, John Yaremko, who since 1958 until present day has held various posts in the Cabinet and presently is the Provincial Secretary. J. Yaremko has spoken at many Ethnic meetings and gatherings, and as always, is met with great response and enthusiasm. In 1961—100th anniversary of death of greatest bard T. Shevchenko, J. Yaremko delivered an

oration in the Ontario Parliament about this great Genius of Ukraine, his fight for freedom. This same year a monument was dedicated to the memory of T. Shevchenko on the grounds of Legislative Building in Winnipeg, Manitoba. The dedication ceremony was attended by Prime Minister John Diefenbaker who spoke of Shevchenko's great works, his fight for freedom of Ukraine and called him champion of all enslaved nations.

An outstanding orator in both Ukrainian and English language in U.S.A. is Mary Beck, who has held the post of alderman for many years in the City of Detroit. Particularly outstanding orations of Mary Beck are the ones in which she comes to defence of all nations enslaved by imperialistic Moscow.

At the present time in many countries of the free world the art of spoken word is cultivated in special schools of this type. New artists take over and continue old traditions in this field. It is strongly believed that the art of spoken word is the spiritual power that leads Ukrainians to the ultimate goals — freedom and justice. The same goals were bitterly defended in the past in the same way by Sir Winston Churchill and many other famous personalities.

Iulian Lysiak, Ph.D.

DR. IULIAN GENYK-BEREZOVS'KYI — A MASTER OF RECITATION

On November 16, 1952, a cruel fate ended unexpectedly and untimely the life of Dr. Iulian Genyk-Berezovs'kyi, a distinguished master of the art of recitation. His death was a grievous loss to our entire community, since his life did not belong to him alone but was the property of the whole Ukrainian people. The late Iulian was a man of high spiritual qualities, refinement of taste and intelligence. He inherited from his father a gentle disposition; courtesy toward his fellow men, respect for their opinions and convictions, a thoughtful attitude toward those with whom he had any contact in everyday life, a profound religious faith, self-discipline and modesty—these were the basic features of his character. His high personal qualities made him a real gentleman, and his gracious manners enabled him to act as a worthy representative of the Ukrainian intellectuals in a foreign environment. He was an aristocrat of the spirit.

He was born on June 20, 1906, in the village of Lucha (province of Kolomyia) in the foothills of the Carpathians, where his father was a school principal. After his parents' death, he was brought up by his grandfather Stepan Genyk-Berezovs'kyi, a friend of Ivan Franko. He was educated in his native village, in the gymnasium at Kolomyia and at the Jagellonian University in Cracow, where he worked under Professors Zilynskyi, Lepkyi, Nitsch, Lehr-Splawinski, Łos, Rozwadowski, Chrzanowski, and Windakiewicz. He specialized in Slavic languages, with the Ukrainian and Polish literatures as his minor subjects.

After his graduation in 1933, Julian engaged in scholarly research. His output in this field was, however, comparatively slight, since his fate led him in a different direction. He was to serve his native country not as an author of scholarly volumes but as the cultivator of the living word. While he was a scholar of some distinction, his true greatness lay in another field. He was great and unsurpassed as the master of the art of the living, spoken word, as an exceptionally gifted reciter and original interpreter of literary works. His mission was to bring

the creative masters of literature closer to the public. His art was of a reproductive nature and consisted in the ability to transmit poetical images to the consciousness of the audience by the means of the living word. Therein lay the entire secret of his talent.

This God-given talent consisted of the following components: the ability to interpret a literary work, to select an appropriate author and his best work, the skill in fitting together fragments from several unrelated literary works or separate cycles, a strong baritone voice a subtle analysis of the text with the purpose of determining the author's original creative design, an unusually rich scale of enunciation and vocal expression, gentleness of intonation, a complete mastery of gesticulation and mimics. All these elements, harmoniously blended together, formed the artistic essence of Genyk-Berezovs'kyi's soul.

Prof. I.Aroslav Rudnycky wrote in his article on the culture of the living word in the "Illustrated News" (May, 1941) as follows:

"There is something that sets him apart from other Ukrainian reciters. Is it his restraint, displayed in controlling vocal effects, or that virile, strong tone of his diction which can carry away the audience like a stormy hurricane or imitate the convulsive sobbing of an old man, or is it, finally, that silky tenderness of his intonation which caresses the hearer's ear like a gentle breeze, or is his mastery of the word made up of all these elements?"

This appraisal can be best supplemented by the following critical judgment of Bohdan Lepky (quoted from "Dilo," December 28, 1933):

"Genyk-Berezovs'kyi is interested not so much in the external effect of a poem but rather in its profound, hidden meaning which is not visible or perceptible to everybody. He succeeds, thanks to the artistic modulation of his voice, in revealing to his astonished audience the experiences of a poet's soul, his psychological processes, unusual emotions and states of mind. Every poet has, in Genyk-Berezovs'kyi's interpretation, his own style, his individual character."

These authoritative and mutually complementary critical opinions give a proper evaluation of the "profound, not perceptible to everybody" artistic power of the Ukraine's greatest master of recitation.

History has transmitted to us the names of such masters of the reproductive art as Shchepkin, Starytskyi, Zankovets'ka, Kryvyts'ka and Doroshenko; their art was, however, of a purely histrionic nature and in most cases did not go beyond the limits of theatrical performance. Thus, Genyk-Berezovs'kyi must be regarded as a unique and unsurpassed phenomenon in the history of the Ukrainian art.

Most in accord with his nature and temperament were works with a dramatic coloring, permeated with a fighting, Promethean spirit or inspired with gentle lyricism. His repertory included basically the works of such classics of the Ukrainian literature as Fedkovych, Stefanyk, Cheremshyna, and also Shevchenko, Franko and Lepkyi.

The late Julian had a special skill in interpreting Fedkovych, Stefanyk and Cheremshyna. He was a linguist, with a thorough knowledge of phonetics and dialectology and a remarkable ability to imitate a person's voice and mannerisms. He had, moreover, a special training in the field of dramatic art, was familiar from his childhood with the Hutsulian and Pokutyan dialects, and had a profound understanding of the peasant from that part of Ukraine. These basic factors, combined with pure and clear diction, a proper emission of voice and an understanding of dynamics, contributed to his unparalleled success in reproducing the works of these writers.

The recitation of the poem "Dovbush" during the celebrations honoring the anniversary of Fedkovych and brilliant delivery of Stefanyk's selected short stories during his jubilee marked the very peak of Genyk-Berezovs'kyi's artistic achievement. The astonished audience was able to appreciate for the first time the beauty of "Dovbush," delivered in a genuine Hutsulian manner of speech, permeated with the fragrance of the mountains, pulsating with the roar of the Cheremosh and Pruth rivers and the murmur of the Carpathian forests. Stefanyk's dramatic short stories, written in blood, deeply stirred the imagination and emotions of the audience with their vivid representations of tragic happenings and humorous episodes in the life of Ukrainian peasants from the Carpathian foothills. The writer's sons, moved by Iulian's superb performance, asserted that nobody else was capable of delivering their father's works in an equally masterly manner.

This brief outline would be incomplete, however, if we failed to stress some of the other achievements in Genyk-Berezovs'kyi's artistic career. The success in the reproductive art

depends to a large extent upon the subject itself, that is to say, upon the value of the literary work. Thus the poems of Shevchenko, Franko and Lepkyi had in Iuliian's repertory a place equal to that occupied by the sub-Carpathian writers. Shevchenko is the voice of conscience of the Ukrainian people. The form of his works is deeply rooted in the lyrical and musical elements of the Ukrainian soul, while their contents grow out of the national myth, inspired by the Ukrainian tradition and marked by a restless and passionate yearning for freedom. Shevchenko's poetry—this expression of the nation's conscience — was recreated by Genyk-Berezovs'kyi in a manner that was akin to the perfect way in which it had been written. While reciting the immortal poems of the genius of Ukraine, he carried his audience away from the world of fickle shadows to that of highest, eternal and unchangeable ideas. Their souls were enraptured by anxious yearning, the allurements of distance and passion for the unknown. Franko's fiery, thunderous works and his profound, subtle lyric poetry were especially congenial to the spiritual nature of Genyk-Berezovs'kyi, who had been brought up on the poet's ideas. His best performances included the prologue to "Moses," "The Great Anniversary," "Vivere Memento," "She Has Died" (from the third cycle of "The Withered Leaves"), and fragments from "Reynard the Fox" (Lys Mykyta). Franko is the poet of eternal life. His works are pulsating with life, full of freshness, vigor, ringing with a call to action; "vivere memento" is his favorite maxim. Iuliian felt, experienced and lived with those beautiful poetic images, recreated them with his art and "breathed with living fire."

With the same force of expression he recited tender lyric poems of his teacher, Bohdan Lepkyi, in a graduated scale which ranged from the clear, resonant ringing of bells to the gentle breeze that seemed to carry the poet's thoughts on its wings.

Genyk-Berezovs'kyi's repertory also included the works of Marko Vovchok, Kotsiubynskyi, Shashkevych, Tychyna, Rylskyi, Sosiura, and many other writers and poets. Wherever he went, he popularized the works of the masters of the Ukrainian literature and "paved the way of the spirit."

Iuliian Genyk-Berezovs'kyi was first in the history of the Ukrainian culture to make the art of recitation an independent and separate branch of the dramatic art. He was also first to make public appearances as a professional reciter in accordance with the Western European traditions.

His independent recitals were organized at first in Cracow and Lviv, and then in all towns and larger villages of Western Ukraine. He also made numerous appearance in Ukrainian high schools in order to demonstrate to the young rising generation the art of recitation at its best. The rector of the Theological Academy in Lviv, the future Metropolitan Joseph Slipyi, invited him to appear before his students and professors with the purpose of presenting to them a model of the rhetorical art. The professors of the Academy supplemented in this way their lectures on the art of preaching, and the young students of divinity, impressed with the beauty of the master's elocution, tried to imitate his artistic use of speech in their sermons.

In addition to his individual recitals, Genyk-Berezovs'kyi appeared with his artistic performances on some of the most memorable and festive occasions, such as the jubilees of Shevchenko, Franko, Stefanyk, Lepkyi, Fedkovych, Metropolitans Sheptytskyi and Rutskyi the November Day and the Independence Day celebrations, the rededication of the Ukrainian Orthodox Cathedral at Kholm, the Ukrainian Christian Youth festival in 1933, and many others. Metropolitan Sheptytskyi, much impressed by Iulian's performance during his jubilee, invited him to his palace and asked him to recite Stefanyk's short stories. Since that time, Genyk-Berezovs'kyi was a frequent visitor in the residence of that great prince of the Church. Stefanyk, who usually refused to have his works read to him, also welcomed Julian in his home and attentively listened to his masterly recitations of his short stories.

Generally speaking, Genyk-Berezovs'kyi was the most outstanding master of the Ukrainian spoken word. He occupies a place by himself in the history of Ukrainian recitation and declamation, having established them as independent branches of theatrical art and brought them to their highest degree of development. Over twenty-five years, both in his native country and abroad, he soared upon the wings of the sonorous word which the genius of Shevchenko had placed on guard of his nation, offering its beauty as a gift to his people.

Like the prophetic Boyan, or the old bards who once upon a time extolled the exploits of the Cossacks and sang the praises of Ukraine to the accompaniment of their lutes, the late Iulian appeared before his people not with songs but with the spoken word, inspired and illuminated with eternal beauty, which "carries away millions, drives them forward and leads to salvation."

З М І С Т

Стор.

Б. Гошовський ВСТУПНЕ СЛОВО	5
Б. Гошовський СЛОВО ПЛАМЕНЕМ ВЗЯЛОСЬ — МИСТЕЦТВО ЖИВОГО УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА	7
І. Кедрин ЗАМІСТЬ СТАТТІ	83
Ю. Лисяк ЮЛІАН ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКИЙ — ЛЮДИНА, НАУКО- ВЕЦЬ І МИСТЕЦЬ ЖИВОГО СЛОВА	87
Молоді роки. — Наукова діяльність. — На крилах живого слова. — Завершення мистецького росту. — “Огні горять, музика грає...” — У Березові-Нижньому у діда Степана. — Серце чуло, хоч сказати не вміло... — Ю. Геніка-Березовський як промовець. — Драматичний талант Ю. Геніка-Березов- ського. — Мистецтво живого слова Ю. Геніка-Березов- ського — засіб вияву духа нації.	
Б. Лепкий СЛОВО (поезія)	131
Я. Рудницький КУЛЬТУРА ЖИВОГО СЛОВА Ю. ГЕНИКА-БЕРЕ- ЗОВСЬКОГО	132
Б. Лепкий ВЕЧІР ТВОРІВ В. СТЕФАНИКА	135
А. Шум ДОББУШ БУВ З НАМИ	137
О. Копач ПЕРЛОВІ ЗВУКИ	140
О. Олень СЛОВО (поезія)	142
В. Кубійович Ю. ГЕНИКОВІ-БЕРЕЗОВСЬКОМУ	143
Р. Купчинський МИСТЕЦЬ РЕЦИТАЦІЇ	150
Р. Купчинський НЕМА!	152
Ю. Геніка-Березовський БОГДАН ЛЕПКИЙ — ПРОФЕСОР УНІ- ВЕРСИТЕТУ	154

Промови

Ю. Васиян СЛОВО (цитата)	162
Митр. А. Шептицький ПРОПОВІДЬ НА МОГИЛІ ШАШКЕВИЧА	163
о. Т. Лежогубський ПРОМОВА НА ПОСВЯЧЕННЯ ПРАПОРА	168
В. Загайкевич ПРОМОВА НА ПОВОРОТ МИТРОПОЛИТА ШЕП- ТИЦЬКОГО З ЗАСЛАННЯ	172
Л. Старицька-Черняхівська ПАМ'ЯТІ ЮНАКІВ-ГЕРОІВ, ЗАМОР- ДОВАНИХ ПІД КРУТАМИ	177
Митр. В. Липківський СМЕРТЬ І ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	181
В. Старосольський ПРОМОВА НА ПРОЦЕСІ ЧЛЕНІВ ОУН В. БІ- ЛАСА І Д. ДАНИЛИШИНА	186
В. Шухевич ПРОМОВА НА ПРОЦЕСІ ЧЛЕНІВ ОУН В. БІЛАСА І Д. ДАНИЛИШИНА	191
Б. Лепкий ПОКЛІН ПОЕТОВІ	196
О. Луцький МИР ДУШІ ТВОЇЙ, КОБЗАРЮ	200
Ю. Геніка-Березовський СЛОВО НА МОГИЛІ БОГДАНА ЛЕПКОГО	205
Верх. Архiep. Й. Сліпий НЕХАЙ ПОВІВАЄ НАД НАМИ ДЕРЖАВ- НИЙ СТЯГ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ	209

S u m m a r y

В. Hoshovs'kyi THE WORD BECAME FLAME	212
І. Lysiak IULIAN GENYK-BEREZOVS'KYI — MASTER OF RECITATION	218

C O N T E N T S

B. Hoshovs'kyi FOREWORD	5
B. Hoshovs'kyi THE WORD BECAME FLAME	7
I. Kedryn INSTEAD OF THE ARTICLE	83
I. Lysiak IULIIAN GENYK-BEREZOVS'KYI AS A MAN, SCHOLAR AND MASTER OF RECITATION	87
The youth. — Scholarly activity. — On the wings of the living word. — The completion of the artistic growth. — "The fires are burning, the music is playing." — With grandfather Stepan in Bereziv-Nyzhnyi. — The heart felt, though could not tell. — In the hilly Opillya (a region of Galicia). — I. Genyk-Berezovs'kyi as a public speaker. — The dramatic talent of I. Genyk-Berezovs'kyi. — The art of the living word of I. Genyk-Berezovs'kyi as an expression of the national idea.	
B. Lepkyi THE WORD (Poetry)	131
I. Rudnyc'kyi THE CULTURE OF THE LIVING WORD OF IULIIAN GENYK-BEREZOVS'KYI	132
B. Lepkyi THE EVENING OF VASYL STEFANYK'S WORKS	135
A. Shum DOVBUSH WAS WITH US	137
O. Kopach PEARLY SOUNDS	140
O. Oles' THE WORD (Poetry)	142
V. Kubijovych TO IULIIAN GENYK-BEREZOVS'KYI	143
R. Kupchyns'kyi A MASTER OF RECITATION	150
R. Kupchyns'kyi HE IS NO LONGER WITH US	152
I. Genyk-Berezovs'kyi BOHDAN LEPKYI AS A UNIVERSITY PROFESSOR	154

S p e e c h e s

I. Vassian THE WORD (Citation)	162
Metropolitan A. Sheptyts'kyi A SERMON AT THE GRAVESITE OF MARKIAN SHASHKEVYCH	163
Rev. T. Lezhohubs'kyi A SPEECH ON THE OCCASION OF THE BLESSING OF THE BANNER	168
V. Zahajkevych A SPEECH ON THE OCCASION OF THE RETURN OF METROPOLITAN A. SHEP- TYTS'KYI FROM EXILE	172
L. Staryts'ka-Cherniakhivs'ka TO THE MEMORY OF YOUTHFUL HEROES OF KRUTY	177
Metropolitan V. Lypkivs'kyi THE DEATH AND THE REBIRTH OF THE UKRAINIAN PEOPLE	181
V. Starosol's'kyi A SPEECH DURING THE TRIAL OF V. BILAS AND D. DANYLYSHYN	186
S. Shukhevych A SPEECH DURING THE TRIAL OF V. BILAS AND D. DANYLYSHYN	191
B. Lepkyi HOMAGE TO THE POET	196
O. Luts'kyi PEACE TO YOUR SOUL, O MINSTREL!	200
I. Genyk-Berezovs'kyi A SPEECH AT THE FUNERAL OF BOHDAN LEPKYI IN CRACOW	205
Archbishop-Major Isyif S'lipyi LET THE NATIONAL FLAG OF THE UNITED UKRAINE FLY OVER US	209

S u m m a r y

B. Hoshovs'kyi THE WORD BECAME FLAME — THE ART OF THE SPOKEN UKRAINIAN WORD, HISTORICAL OUTLINE	212
I. Lysiak I. GENYK-BEREZOVS'KYI — MASTER OR RECITA- TION	218

